BIBLIOTHECA

SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM

TEVBNERIANA

APVLEI PLATONICI
MADAVRENSIS

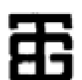
OPERA QVAE SVPERSVNT

VOL. III

DE PHILOSOPHIA LIBRI

EDIDIT

C. MORESCHINI

STVTGARDIAE ET LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI MCMXCI

Die Deutsche Bibliothek – CIP-Einheitsaufnahme

Apuleius Madaurensis, Lucius:

[Opera quae supersunt]
Apulei Platonici Madaurensis opera quae supersunt. –
Stutgardiae; Lipsiae: Teubner 1991
(Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana)
NE: Apuleius Madaurensis, Lucius: [Sammlung]
Vol. 3. De philosophia libri / ed. C. Moreschini.
ISBN 3-519-01058-5
NE: Moreschini, Claudio [Hrsg.]

Printed in Germany

Satz: Passavia Druckerei GmbH Passau

Druck und Bindung: Präzis-Druck GmbH, Karlsruhe

PRAEFATIO

1. De Apulei opusculis et *Asclepio*

Inter viros doctos constat primum Aloysium Goldbacherum in editione sua, quae Vindobonae anno 1876 publici iuris facta est, Apuleianos libros ad philosophiam pertinentes, nec non *Asclepium*, qui Hermetis sapientiam continet, ad artis criticae normas redegisse; cuius labor, etsi, quod ad textum constituendum attinet, aliquanto infelicior fuit, tamen recensionis fundamenta posuit. Ex uno eodemque archetypo omnes codices, quos quidem habemus, defluxisse, eorumque duas esse familias; alteram potiorem habendam, alteram (quod praeter modum saepe factum est) deteriorem existimandam. Prioris familiae, iuxta Goldbacheri sententiam, sunt:

Monacensis 621 (M), saeculo XII, qui habet ff. 1–18r *de deo Socratis* librum; ff. 18r–45v *Asclepium*; ff. 45v–78v *de Platone et eius dogmate*; ff. 78v–85r *de mundo,* usque ad capitis 12 verba: vel hiatibus terrae explosi ad;

Vaticanus Lat. 3385 (V), saeculi XII, ex eodem libro ex quo Monacensis, descriptus, cumque eo arte coniunctus. Continet Vaticanus ff. 1r–16r *de deo Socratis*; ff. 16r–40r *Asclepium*; ff. 40r–62v *de Platone et eius dogmate,* praeter capita 21 (quia solus sapiens) – 24 (ut omnes una); ff. 62v–74r *de mundo,* ubi tamen desunt verba a capite 25 (quanto finitima sunt ei) usque ad caput 31 (proventus artium commoditates) et a capite 32 (Atheniensibus praesidet) usque ad finem.

Ad horum codicum praestantiam proxime accedunt (ut Goldbacheri verbis utar):

Guelferbytanus Gudianus 168 (G), saeculo XIII, qui post Senecae declamationes habet (ff. 44r–56v) *Asclepium*; deinde Senecae philosophi *de beneficiis* libros, postremo (ff. 67v–74v) *de deo Socratis* opusculum;

Parisinus Lat. 8624 (A), Gudiano simillimus, saeculo XIII exaratus, qui Apulei continet tantum *de deo Socratis* librum (ff. 58r–62r) partemque *de Platone* (ff. 62r–64r), usque ad caput 15 (mollesque perturbet).

Deterior familia contra repraesentatur codicibus:

Florentino Marciano (F), saeculi XII, in quo insunt (ff. 1–7v) *de deo Socratis* liber; (7v–19r) *Asclepius*; (19r–31r) de *Platone et eius dogmate*; (31r–40r) *de mundo*;

Laurentiano Plut. 76, 36 (L), saeculi XII–XIII, qui post Senecae libros *de clementia* et *de beneficiis* habet (ff. 44r–49r) *Asclepium*, (ff. 49r–55r) *de Platone et eius dogmate*, (ff. 55r–61r) *de mundo*, (ff. 61r–66r) *de deo Socratis*;

Parisino Lat. 6634 (P), saeculi XII, qui continet (ff. 2r–17r) *de deo Socratis* librum, (ff. 17v–40v) *Asclepium*, (ff. 40v–65r) *de Platone et eius dogmate*; (ff. 65r–84r) *de mundo*. Huius codicis folium quintum et sextum perierunt, iterumque a quodam XIV saeculi librario, ex alio tamen fonte eodemque nullius pretii, scripta sunt. Foliorum ligatura parum attente confecta est: nam verus foliorum ordo hic est: ff. 8.9.7.12.10.11.13. Hunc codicem cum Laurentiano L coniunctum esse constat.

Post Goldbacheri editionem magnum emolumentum attulit ad textum constituendum insigne Erwini Rohdii opus, qui in Musaeo Rhenano (37, 1882, pp. 146–151) memoriam edidit *(Zur handschriftlichen Überlieferung der philosophischen Schriften des Apuleius)*, in qua viros doctos certiores fecit longe optimum omnium librorum esse eum qui, a Bonaventura Vulcanio in editione sua anni 1594 passim adhibitus, tunc in Bruxellensi Bibliotheca Regia asservabatur.

Est autem Bruxellensis liber antiquissimus, a Rohdio atque a Paulo Thomasio saeculo XI ineunti nunc autem a Reynoldsio (*Texts and Transmission* ... Oxford 1983, p. 17) nono saeculo exeunti adscriptus. Hunc codicem, qui aliquatenus a Rohdio collatus atque recte priori familiae additus erat, iterum maxima cura Paulus Thomasius perspexit, qui, cum Teubnerianam editionem pararet, eum primus accuratissime descripsit in memoria quae inscribitur *Étude sur la tradition manuscrite des oeuvres philosophiques d'Apulée* (Bull. de l'Acad. Royale de Belgique 1907, pp. 103–147), deinde in editione sua (Lipsiae, Teubner, 1908) adhibuit. Loquimur nunc de

Bruxellensi 10054–10056 (B), qui continet *de deo Socratis* (ff. 2r–16v), *Asclepium* (ff. 16v–38r), *de Platone et eius dogmate* (ff. 38v–60v), *de mundo* (ff. 61r–75r).

Praeter librum Bruxellensem, nihil novi ad Goldbacheri rationes Thomasius attulit: confirmavit enim duas esse librorum manu scriptorum familias, alteram BMV continentem, quae potior habenda esset, alteram codicibus FPL repraesentari; in priore familia conferenda Vaticanum librum, quamvis non inutilem, tamen 'per tempora' (ut ipse ait) usurpare non potuit. Sed quid de libris Parisino et Gudiano, de quibus supra breviter mentionem fecimus, ea, quae iam Goldbacherus senserat, iterantes? Goldbacheri sententia fuerat eos ex codice deperdito prioris familiae defluxisse, neque quicquam amplius hac de re addidit Thomasius.

Attamen haec quaestio perdifficilis est, ut ostendisse visi sumus. Rationes, quibus hos libros examinavimus (cf. *Dall'*Asclepius *al* Crater Hermetis. *Studi sull'ermetismo latino tardo-antico e rinascimentale,* Pisis 1985, pp. 269 seqq.), hic iterare operae pretium non est; nostra quidem sententia Gudianum et Parisinum libros, ex codice deterioris familiae ortos, aliquo prioris familiae libro contaminatos esse, qua de causa utriusque familiae lectiones in his duobus libris esse

consarcinatas. Eandem esse indolem aliorum librorum, scilicet

Vaticani Reginensis Latini 1572 (R), saeculi XIII, qui continet (ff. 1–14v) *Asclepium,* (ff. 37r–47r) *de deo Socratis* librum, (ff. 47r–64r) *de Platone et eius dogmate,* (ff. 64r–77r) *de mundo*

nec non

Vaticani Ottoboniani Latini 1935 (O), saeculi XIII, qui foliis 1–5 librum *de deo Socratis* continet.

Hos codices, ut ex nostris inquisitionibus constitit, doctam quandam recensionem Apuleianorum librorum praebere veri simile est, quae tamen haud vetustissima esse apparet. Huic familiae tribuendus est etiam liber quidam, quem iam Johannes Beaujeus (de quo post dicemus) invenerat, id est

Parisinus Latinus 6286 (Pb), saeculi XIV; in eo insunt *de deo Socratis* liber (ff. 1v–6r) et *de Platone et eius dogmate* (ff. 6r–13r). Qui, cum Gudiano libro similis esse videatur, una cum illo interpolatae, quam dicimus, recensioni adscribendus est.

Igitur, ut breviter comprehendamus, haec familia non tantum libris A et G, sed etiam R, O et Pb repraesentatur, mediamque viam inter duas illas, potiorem deterioremque scilicet, tenet. Longius est nunc diutius de istis libris disserere: hoc tantum monere volumus, ipsum praestantissimum huius familiae codicem, Reginensem dicimus, si, quod ad *de deo Socratis* librum attinet, cum AGPbO codicibus consentit, in textu *Asclepi* scribendo magna affinitate cum Florentino Marciano (F) vinctum esse, itemque in priore *de Platone* libro; quod vero ad secundum *de Platone* librum atque ad *de mundo* opusculum attinet, codicem Reginensem persaepe cum Bruxellensi stare, quod nobis (ut facile intellegi potest) magni ponderis esse videtur, cum solus ille (B scilicet) praestantissimus inter omnes Apuleianae traditionis codices esse adhuc visus sit. Item editio princeps Romana, anno 1469 a Iohanne Andrea de Bussi confecta, aliquo nunc deperdito

libro innititur qui eiusdem familiae atque Bruxellensis nec non Reginensis erat: hoc quoque novum – quod ad recensionem opusculorum Apuleianorum attinet – nobis videtur, atque ex hac re fit ut editionem principem Romanam ad instar codicis habere et fere semper conferre debeamus.

Et venimus iam ad deteriorem familiam, qua libros FPL Goldbacherus Thomasiusque contineri adseveraverunt. Quod nemo certe infitiabitur; de auctoritate autem ipsius familiae, num vere deterior habenda sit, aliquid breviter dicendum est. In universum enim considerantibus, et nobis BMV libri potiorem memoriam continere visi sunt, quam ob causam nos quoque Goldbacherum Thomasiumque secuti, his maxime ad Apuleianum textum constituendum innisi sumus; quatenus autem eorum (codicum FPL dico) natura deterior sit, parum investigatum adhuc est. Saepe enim (quod iam Thomasium non effugerat) FPL libri integrum textum adservarunt, cum BMV nonnullis lacunis decurtati sint. Perspicuum est igitur aliquam dignitatem hanc familiam habere, quamquam genuinus Apulei scribendi usus priore familia saepius adservatur. Peculiaris autem Florentini libri Sancti Marci 284 (F) mos est magna saepe licentia textum reformare, praecipue ubi intellegentia rerum difficultate atque tenore impeditur (quod saepius accidit in libro qui *Asclepius* inscribitur); interdum etiam fit ut Apulei dicendi genus ac stilus ad planiorem normam corrigantur, quod iam Thomasius animadverterat, nobisque saepius fieri visum est (cf. e.g. p. 114,14–15; 117, 6; 177,14 etc.

Alteram huius familiae partem codicibus PL repraesentari iam Goldbacherus observaverat (vide p. IV), cum hi libri magna affinitate inter se coniuncti essent. Haec tamen deterioris familiae pars nonnullos alios libros continet, quorum alterum primus Iohannes Beaujeuus, alterum nos ipsi contulimus. Ille vir doctus in Apuleiana editione sua quam Lutetiae Parisiorum (Les Belles Lettres, 1973) prodidit, primus usus est

Nederlandensi (N), sive Leidensi Vossiano 4° 10, saeculi (ut ipse ait) decimi primi. Hoc libro continentur *Asclepius* (ff. 46v–59v), *de Platone* liber (ff. 59v–73v), *de mundo* (ff. 73v–85r), *de deo Socratis* (ff. 85v–94r).

Nederlandensis Vossianus liber certe omnes codices secundae familiae (praeter Marcianum) vincit, nec tamen praetereundus nobis videtur

Vaticanus Urbinas Lat. 1141 (U), saeculi XIII, qui libros *de deo Socratis* (ff. 2r–9r), *Asclepium* (ff. 9r–20v), *de Platone et eius dogmate* (ff. 20v–33v), *de mundo* (ff. 33v–43v) exhibet.

Vaticanus Urbinas, quem nuper memoravimus, textum continet qui saepe cum Laurentiani 76, 36 (L) consentit, qua ex re factum est ut ea deterioris familiae pars, quae ex duobus tantum libris (P et L dico) innotuerat, nunc ex isto et aliis a nobis collatis codicibus clarius appareat. Non solum enim Vaticanus Urbinas liber Laurentiano L similis est, sed etiam alius codex, quem iam viri docti noverant (neque tamen contulerant),

Musaei Britannici Addit. 11983 (T), saeculi XII. In hoc libro, post nonnulla Senecae opera (quae sunt *de clementia* et *de beneficiis*) inest *Asclepius* (ff. 70v–84v) tantum, in fine (post p. 81, 12: et si miranda sunt) mutilus.

Hic Britannicus liber, ut eadem iteremus, unam familiam cum L et U efficit (nam cum LU potius quam cum P consentit). Sed nunc tempus est alia de Gudiano G dicere, quem librum iam supra descripsimus; ut iam vir docti observaverunt, Gudianus, una cum libro A, mediam familiam repraesentat: hoc tamen verum est solum quod ad librum *de deo Socratis* attinet. Nam, ut aliqua ex parte vir doctus A. D. Nockius viderat in ea editione quam una cum A. J. Festugièrio (Lutetiae Parisiorum, Les Belles Lettres 1945) confecerat, quod ad *Asclepium* attinet Gudianus liber similior Lau-

rentiano L apparet. Nostra Gudiani collatio hanc Nockii opinionem confirmavit: nunc igitur colligimus Laurentianum codicem una cum ceteris (U, T, G dico) familiam quandam efficere, quae ab ea quae libris P et N repraesentatur aliquatenus dissentit.

Denique duo libri a nobis nonnumquam citantur, quorum alter iam a Iohanne Beaujeuo adhibitus est, alterum nos primi usurpamus: qui ambo, cum ab eodem atque Nederlandensis liber fonte originem duxerint, genuinam memoriam certe non exhibent. Hi sunt:

Cantabrigiensis Corpus Christi College 71 (V. 4), saeculi XIII (C), qui continet (ff. 128r–137v) *de Platone* librum, (ff. 137v–144v) *de mundo,* (ff. 145r–149r) *de deo Socratis*; deest *Asclepius*;

Musaei Britannici Harleianus 3969, saeculi XIII (H), ubi insunt libri *de Platone* (ff. 75r–83v), *de mundo* (ff. 83v–91r), *de deo Socratis* (ff. 91r–96v); *Asclepius* deest.

Horum librorum singulares lectiones pluraque menda in criticum apparatum ingerere certe opus non est; attamen eorum virtus inest in eo quod multos textus Apuleiani errores corrigunt. Quod etsi hi libri suo Marte efficiunt, accidit ut hi saepe verum videant felicesque divinationes praebeant, adeo ut virorum doctorum, qui in sequentibus aetatibus operam suam Apuleio dicaverunt, ipsas coniecturas antecedant. Eorum igitur recensio a docta quadam saeculi XII vel XIII editione originem duxit.

2. De libro *De interpretatione*

Plura de libris manu scriptis Apuleiana opuscula continentibus alibi, lector benivole, invenies; item in nostra memoria, quae inscribitur "*Ricerche sulla tradizione manoscritta del De interpretatione pseudoapuleiano*" (Pan 10, 1990, pp. 61–73) curavimus ut aliquod lumen ad artissimas tenebras discutiendas quae illud opusculum involvunt, afferremus.

Hac in re enim magnae oriuntur difficultates: plurimi libri hoc opusculum continentes in Media quae dicitur aetate exarati sunt, prout Aristotelis fama in dies ingruebat; eorundem librorum magna saepe et inextricabilis contaminatio, adeo ut codicum familias penitus obscuraverint; doctrina perquam difficilis, ita ut saepissime librarii temere addendo vel omittendo vel mutando erraverint; immo, errores ipsi saepissime casu in eodem loco nulla causa vel ratione, fortuito orti sunt, quamobrem difficillime familiae deliniantur. Adde quod opusculum a viris doctis qui antiquis litteris operam suam navaverunt paene neglectum est; post duas enim tresve editiones (Colvii, Floridi, Oudendorpii dico) unus Aloysius Goldbacherus ad criticam normam textum edere conatus est, nonnullos codices adhibens. Cuius editionem (Wiener Studien 1885, pp. 253–277), nulla ultra addita opera (ut ita dicam), sed hic illic aliquid immutans, Paulus Thomasius in Teubnerianam suam, quam supra memoravimus, fere transtulit.

Multum certe ad textum constituendum attulit Laurentius Minio Paluello indice illo qui: Aristoteles Latinus. *Codices* Supplementa altera edidit L. Minio-Paluello (Bruges–Paris 1961) inscribitur: in quo plurimi manu scripti libri, qui hoc opus continent, recensentur, ex eoque nostras de codicibus notitias, ut par erat, deprompsimus: gratiae igitur agendae sunt illi viro docto de Aristotele tam bene merito. Cum hic breviter considerationes nostras repetamus, in duas familias codices *De interpretatione* librum continentes digessimus. Prior vetustiorque est quae codices M (VII vel VIII saeculo exaratum) aliosque nonnullos, noni vel decimi saeculi (qui sunt vetustissimi), continet: hi sunt qui litteris TDVBSO compendiose notantur. Horum librorum textus est persaepe mendosior, aliquando autem fractam eandemque genuinam dictionem praebent; simplicior contra faciliorque legenti est stilus quo alterius familiae libri, nempe ii quos ECaKBa litteris indicavimus, utuntur. Inter has duas familias difficile

saepe est, quid veri similius (haud enim dicam verius) videatur, eligere: nam interdum cavendum est ne pro vero soloecismus habeatur, interdum ne genuina scriptoris verba ad vulgatam dicendi normam iniuria corrigamus.

Ut denique de singulis libris, qui *De interpretatione* opus continent quosque adhibuimus, aliquid dicamus, hi sunt.

Hisce codicibus prior familia constat:

M = liber qui Romae, in Bibliotheca Patrum Maristorum asservatur, de qua nihil amplius proferre possim. Est autem codex miscellus satis antiquus (saec. VII–VIII) sed multis orthographiae erroribus depravatus. Continet inter alia *De interpretatione* librum ff. 31r–39r. Quocum arta adfinitate coniunctus est

T = Parisinus Lat. 13956, saec. IX, ff. 1r–6v. Continet, ut omnes fere codices qui post renatas aetate Carolina litteras exarati sunt, *De interpretatione* librum una cum Mari Victorini Boethique operibus ad rationalem artem pertinentibus. Hic liber persaepe a recentiore alterius familiae manu, saeculi, ut videtur, XII–XIII (T^2), correctus est. Deinde veniunt:

W = Valencianensis, Bibl. Mun. 406, ff. 51v–57r (saec. X);

L = Leidensis, B.P.L. 25, saec. X, ff. 38r–41r, ex eodem fonte ex quo W descriptus. Hunc codicem, vel huius similem, usurpavit Petrus Colvius in editione principe (Lugduni Batavorum, 1588) iterumque contulit Goldbacherus;

V = Parisinus Lat. 12949, saec. IX–X, ff. 72v–80r, qui aliquatenus consentit cum

D = Parisinus Lat. 7730, ff. 36–39, saeculo XI exarato. Horum librorum fons, etsi ad prioris familiae archetypum adducendus est, multis locis a fonte codicum MT discrepat. Eadem sentio de his libris, qui inter se maxime adfines sunt, nempe

S = Sangallensis, Stiftsbibliothek 64, saec. IX, pp. 390–407, et

O = Aurelianensis, Bibl. Mun. 277 (233), saec. X, binis columnis foliorum 47r–52r exarato atque temporum iniuria persaepe evanido et lectu difficili. Sangallensis liber a Goldbachero adhibitus est.

Prior familia nonnullis aliis libris repraesentatur, qui tamen, quo loco collocentur, incertum est; sunt autem alicuius praetii, quippe qui errores et menda librorum, quos supra memoravimus, vitent. Quapropter opportunum fuit hos quoque, qui nunc enumerabuntur, adhibere:

P = Leidensis, B.P.L. 139 B Petavianus, saec. XI, ff. 32r–38r. Hic liber a Goldbachero iam usurpatus est, pariter ac

B = Bambergensis, Staatsbibliothek, Msc. Ph. 1, saec. IX–X, ff. 36r–46r. Contra a nobis primis collatus est

Be = Bernensis, Stadtbibliothek 265, saec. XI, ff. 37r–40r.

Altera autem familia, quoad cognoscere potuimus, quattuor vetustiores codices continet, qui sunt:

E = Parisinus Lat. 6398, quo usus est Goldbacherus, alterius familiae nostra quidem sententia inter omnes libros optimus. Saeculo XII exaratus, continet De interpretatione ff. 92v–95v;

Ca = Carnutensis, Bibl. Mun. 498, saeculi XII, ff. 33v–37r;

K = Klosterneuburg, Bibl. Mon. 1098, saec. XII–XIII, ff. 23v–27v;

Ba = Bernensis, Stadtbibliothek 300, saec. XI–XII, ff. 60v–64v.

Denique adhibuimus etiam librum satis antiquum, qui ex duabus supra dictis familiis altius interpolatus est, cuiusque corrector persaepe lectiones prioris manus ad exemplar codicis, quem ignoramus, alterius familiae correxit. Hic est

Z = Parisinus Lat. 11127, saec. XI, ff. 53r–58v.

Sed quid dicendum est de duobus libris quos Paulus Thomasius in saepe memorata editione optimae notae esse existimavit, quosque fere solos adhibuit (scilicet Carnutensibus duobus, Bibl. Mun. 100, saec. XI, et Bibl. Mun. 74, saec. XII)? Hi libri nobis praesto non fuerunt. Fortunae enim, vel potius stultitiae crudelitatique hominum debemus quod interempti sunt: nam illud bellum quod totum orbem quinquaginta abhinc annos vastavit non solum hominibus, sed ne libris quidem non pepercit.

Pisis, 1991 Claudio Moreschini

EDITIONES

Ald.	editio Aldina, Venetiis 1521.
Barra	ed. Barra G. – Pannuti U., AFLN X, 1962–1963, pp. 81–141 *(De deo Socratis).*
Beau.	editio J. Beaujeu, Paris, Les Belles Lettres 1973.
Bosscha	apud editionem Oudendorpii.
Brantius	apud editionem Elmenhorstii.
Casaubonus	editio I. Casauboni, Heidelberg 1594 *(Apologia).*
Colvius	editio P. Colvii, Lugduni Batavorum 1588.
Elmenhorst	editio G. Elmenhorstii, Francofurti 1621.
Floridus	editio I. Floridi, Parisiis 1688.
Goldbacher	editio A. Goldbacher, Vindobonae 1876; Wiener Studien 1885, pp. 253–277 *(De interpretatione).*
Iunt.	editio Iuntina altera, Florentiae 1522.
Lorimer	editio W. L. Lorimer, Paris 1933 *(De mundo).*
Lütjohann	editio C. Lütjohann, Greifswald 1878 *(De deo Socratis).*
Mercerus	editio I. Merceri, Lutetiae 1625 *(De deo Socratis).*
Minio	editio L. Minio-Paluello *(De mundo),* in: Aristot. Latin. XI, 1–2², pp. 114–133, Paris-Bruges 1965.
Oudendorp	editio Fr. Oudendorpii, Lugduni Batavorum 1786–1823.
Rom.	editio princeps Romana, Romae 1469.
Scaligerus	editio J. Scaligeri, Lugduni Batavorum 1600.
Scioppius	editio C. Scioppii, Lugduni 1614.
Stewechius	editio G. Stewechii, Lugduni Batavorum 1587.
Thomas	editio P. Thomas, Leipzig 1908.
Vulcanius	editio B. Vulcanii, Lugduni Batavorum 1594.
Wowerus	editio J. Wowerii, Hamburgis 1606.

CONSPECTUS SIGLORUM

In libris De deo Socratis, Asclepius, De Platone et eius dogmate, De mundo:

- B = Bruxellensis 10054–10056, saec. XI vel potius IX exeuntis.
- M = Monacensis 621, saec. XII.
- Ma = eiusdem codicis folium II. rv, quo De deo Socratis liber ab initio usque ad p. 2, 11 (enim) continetur.
- V = Vaticanus Lat. 3385, saec. XII.
- G = Guelferbytanus Gudianus 168, saec. XIII. Continet De deo Socratis et Asclepius libros.
- A = Parisinus Lat. 8624, saec. XIII. Continet De deo Socratis et parvam De Platone libri partem (usque ad p. 106, 8).
- O = Vaticanus Ottobonianus Lat. 1935, saec. XIII. Continet De deo Socratis tantum.
- R = Vaticanus Reginensis Lat. 1572, saec. XIII.
- F = Florentinus Marcianus 284, saec. XII.
- N = Nederlandensis sive Leidensis Vossianus 4° 10, saec. XI.
- L = Laurentianus Plut. LXXVI, 36, saec. XII–XIII.
- P = Parisinus Lat. 6634, saec. XII.
- U = Vaticanus Urbinas Lat. 1141, saec. XIII.
- T = Musaei Britannici Addit. 11983, saec. XII. Continet Asclepium tantum.
- Λ = Textus coptus (N. H. VI, 8.8 a) a Ioh. P. Mahé editus (cf. *Hermès en Haute-Egypte,* t. 2°, Quebec 1982, pp. 147–272).

Nonnumquam vel raro citantur:

C = Cantabrigiensis Corpus Christi College 71, saec. XIII, quo Asclepius liber non continetur.
H = Musaei Britannici Harleianus 3969, saec. XIII; deest Asclepius.
Pa = Parisinus Lat. 15449, saec. XIV.
Pb = Parisinus Lat. 6286, saec. XIV.
K = Hafniensis Fabricius 91 – 4°, saec. XIII.
W = Codex Guelferbytanus Augustaeus 82, 10 (saec. XIII).
Codex Bruxellensis 3920–23 (saec. XIV).

In libro De interpretatione:

M = liber Bibliothecae Patrum Maristorum, saec. VII–VIII.
T = Parisinus Lat. 13956, saec. IX.
W = Valencianensis, Bibl. Mun. 406, saec. X.
L = Leidensis, B. P. L. 25, saec. X.
V = Parisinus Lat. 12949, saec. IX–X.
D = Parisinus Lat. 7730, saec. XI.
S = Sangallensis, Stiftsbibliothek 64, saec. IX.
O = Aurelianensis, Bibl. Mun. 277, saec. X.
P = Leidensis, B. P. L. 139 B Petavianus, saec. XI.
B = Bambergensis, Staatsbibliothek, Msc. Ph. 1, saec. IX–X.
Be = Bernensis, Stadtbibliothek 265, saec. XI.

E = Parisinus Lat. 6398, saec. XII.
Ca = Carnutensis, Bibl. Mun. 498, saec. XII.
K = Klosterneuburg, Bibl. Mon. 1098, saec. XII–XIII.
Ba = Bernensis, Stadtbibliothek 300, saec. XI–XII.

Z = Parisinus Lat. 11127, saec. XI.

Librorum Carnutensium C et G lectiones ad fidem editionis Thomasii citantur.

[De deo Socratis. Prologus]

⟨EX APULEI FLORIDIS⟩

Ed. Oud. I 103 Qui me voluistis dicere ex tempore, accipite rudimentum 104 post experimentum. quippe, prout mea opinio est, bono periculo periculum faciam, postquam re probata meditata sunt, dicturus incogitata. neque enim metuo ne in frivolis displiceam, qui in gravioribus placui. sed ut me omnifariam noveritis, etiam in isto, ut ait Lucilius, schedio *** et incondi- 5

---

6 cf. Lucil., fragm. 1279 Marx = 1296 Krenkel

Prologum, qui in libris manu scriptis De deo Socratis opusculum antecedit, virorum doctorum ratiocinationes secuti, opusculo ipsi abiudicavimus, Floridis tribuimus : nihil enim ad librum De deo Socratis pertinet; cum autem in codicibus hunc locum habeat, haud necessarium duximus viri docti Iohannis Beaujeu sententiam approbare eumque separatim edere. Thomasii opinionem secuti prologum in quinque fragmenta dividimus.

APULEI PLATONICI MADAURENSIS INCIPIT DE DEO (DE EO M, *corr.* M²) SOCRATIS FELICITER BM; APULEI DE DEO SOCRATIS LIBER INCIPIT V, *qui statim iterat* : Apulei Platonici mandarensis incipit de deo socratis feliciter (madaurensis *corr.* V²); APULEI PLATONICI PHILOSOPHI MAUDARENSIS DE DEO SOCRATIS LIBER INCIPIT NPLU, Apulei Madaurensis Platonis discipuli De deo Socratis liber incipit A, Apulei Madaurensis liber de deo Socratis R, *inscriptionem omittunt* GOF

3 faciam post *om.* MV, *om. vacuum relinquens* Mᵃ   quam : qua BMMᵃV   sunt *corr. Lips.* : sum *codd.*   6 et *secl. Wow.*; *ante* et *lacunam indicant Tho. Beau.* : rudi *add. censet Tho. ex Taciti Agr. 3,* subitario *add. censet Marx ad Lucil. 1279*

to, experimini, an idem sim repentinus, qui praeparatus, si qui tamen vestrum nondum subitaria ista nostra cognostis, quae scilicet audietis pari labore, quo scribimus, venia propensiore, quam legimus. enim sic ferme adsolet apud prudentes viros esse in operibus elaboratis iudicatio restrictior, in rebus subitariis venia prolixior. scripta enim pensiculatis et examinatis, repentina autem noscitis simul et ignoscitis: nec iniuria. illa enim, quae scripta legimus, etiam tacentibus vobis talia erunt, qualia illata sunt; haec vero, quae impraesentiarum et quasi vobiscum par[t]ienda sunt, talia erunt, qualia vos illa favendo feceritis. quanto enim *** exinde orationi modificabor *** vos animadverto libenter audire. proinde in vestra manu situm est vela nostra sinuare, etiam mittere, ne pendula et flaccida neve restricta et caperrata sint.

II At ego, quod Aristippus dixit, experiar, Aristippus ille Cyrenaicae sectae repertor, quodque malebat ipse, Socratis discipulus; eum quidam tyrannus rogavit, quid illi philosophiae studium tam impensum tamque diutinum profuisset.

---

1 qui praeparatus : *om.* qui BMM^{a}V, et *pro* qui *add.* B^2 2 nondum *ante* cognoscitis *trai.* AG cognostis BF : recognoscitis R, cognoscitis *cett. codd.* 3 quo : quos NPLU 4 enim sic B *Tho.* : sic enim *cett. codd. Beau.* adsoleat BM^a, adsoleant V 5 esse prae in BMM^{a}V, prae *eras. et* vel quidem *suprascr.* B^2 operibus B^2FROAGPU : opibus MM^{a}VNL, opebus B 10 par[t]ienda *Rohde, JLZ 1876, 781,* parcenda M^a V 11 favendo H *Rom.* : facienda B, faciendo *cett. codd.* 11–12 *lacunas indicant Tho. Beau.*; *post* modificabor *add.* tanto a vobis in maius tolletur *Rom. Ald. Iunt.; post* vos *add.* enim *eaedem edd.* 13 in manu vestra RON situm est FG : situm esse *cett. codd.* 13–14 etiam mittere : etiam remittere F, et amittere A, *desp. Tho.,* et immittere *Oud. Baeh., Rh. Mus. 1912, 113* 14 flaccida : flacida MVAG 17 cyrenaicae : ** renaicae B, ciranayce V, cironaice G, ronaicae A, chyriniace R quodque : quoque NPLU, *corr.* P^2 Socratis B^2M^2OF *Rom.* : socrati BMVAGRNPLU

Aristippus respondit: 'ut cum omnibus', inquit, 'hominibus secure et intrepide fabularer'.

III Verbo subito sumpta sententia est, quia de repentino oborta est, quasi velut in maceria lapides temerario in[ter]iectu poni necesse est neque interiecto intrinsecus pondere neque 5 colliniato pro fronte situ neque coniventibus ad regulam 107 lineis, quippe qui structor orationis huius egomet non e meo monte lapidem derectim caesum adferam, probe omnifariam complanatum, leviter extimas oras ad unguem coaequatum, sed cuique operi adcommodem vel inaequalitate 10 108 aspera vel levitate lubrica vel angulis eminula vel rotunditate volubilia, sine regulae correctione et mensurae parilitate et perpendiculi sollertia. nulla enim res potest esse eadem festinata simul et examinata nec est quicquam omnium, quod habere possit et laudem diligentiae simul et gratiam celeri- 15 tatis.

---

1 cf. Diog. Laert., *Vit. Phil.* II 68 13 nulla – 15 celeritatis Vincent. Bellov., *Spec. doctr.* V 94; *Spec. hist.* IV 7

---

3 oborta : aborta A, orbata G, suborta R *Rom.* 4 in[ter]iectu *corr. Ellis Vliet, Mnem. 1888, 157, Tho. Beau.* 6 conlintato MV pro fronte BAGFRP[2] : pro fonte MVONPLU coniventibus G : conhiventibus M, cohibentibus B[2]M[2]V[2]ROAL, cuh- V, conhibentibus *vel* conibentibus *cett. codd.* 7 structor : structum N, fructum U, structim P (*corr.* P[2]), structior R 8 derectim B *Tho. Beau.* : directim FP, directum *cett. codd.* probe : prope MV 9 leviter extimas *om.* MV extimas R *Salm.* : exoptimas BNP, exoptimis *cett. codd.* oras BMVONPR : oris FAGLU 10 cuique : undique *Lütj.*, utcumque *con. Tho.* 11 rotunditate FR : rotunda *cett. codd.* 14 nec est AGP[2]M[3] : necesse FN[2], necesse est BNPLU, necesse est nec R, neque enim O, *om.* MV 15 habere possit AOM[3]P[2]U[2] *mg. Vincent.* : habere M *cett. codd., post* habere *lacunam indicant Gold. Tho.*

IV Praebui me quorundam voluntati, qui oppido quam a me desiderabant ut dicerem ex tempore. et est hercule formido, ne id mihi evenerit, quod corvo suo evenisse Aesopus fabulatur, id erit, ne, dum hanc novam laudem capto, parvam illam, quam ante peperi, cogar amittere. sed de apologo 5 quaeritis: non pigebit aliquid fabulari.

Corvus et vulpis unam offulam simul viderant eamque rap- 109 tum festinabant pari studio, impari celeritate, vulpis cursu, corvus volatu. igitur ales bestiam praevenit et secundo flatu propassis utrimque pinnis praelabitur et anticipat, atque ita 10 praeda simul et victoria laetus sublime evectus in quadam proxima quercu in summo eius cacumine tutus sedit. eo quoque tamen vulpis, quia lapidem nequibat, dolum iecit. namque eandem arborem successit et subsistens, cum superne raptorem praeda ovantem videret, laudare astu adorta 15 est: 'ne ego inscita, quae cum alite Apollinis frustra certaverim, quippe cui iam pridem corpus tam concinnum est, ut neque oppido parvum neque nimis grande sit, sed quantum

---

3 Phaedr., *fab.* I 13; Babrius 77; Fab. Aesop. 204 et 204 b ed. Halm

---

1 oppido : oppi BM, opere V quam *Rohde, JLZ 1876, 781* : quae *codd.* 2 desiderabant HPa *Rohde* : desiderabantur *cett. codd.* et : at *Lütj. Tho. Beau.* 2–3 hercule formido ne id *om.* MV 4 laudem hanc novam RONPLU, hanc *tantum* MV parvam AFRP[2] : parum *cett. codd.* 5 sed : si ARO 6 piget MV 7 vulpis BMV : vulpes *cett. codd.* 8 vulpis BMVA : vulpes M[2] *cett. codd.* 10 pinnis B[2] : pennis BMVAGFP[2], *om.* NPLU, alis R, alis utrimque O praelabitor NPLU, *corr.* P[2]L[2] 13 vulpes M[2]NPLU quia lapidem B *Tho. Beau.* : que illic pedem RO, qui (quae AG) alipedem *cett. codd.* (-pidem M) 15 astum AG adorsa AG 17 quippe cui BMAGF : quippe cum VRONPLU 18 opido VAO

110 satis ad usum decoremque, pluma mollis, caput argutum, rostrum validum. iam ipse alis persequax, oculis perspicax, unguibus pertinax. nam de colore quid dicam? nam cum duo colores praestabiles forent, piceus et niveus, quibus inter se nox cum die differunt, utrumque colorem Apollo suis 5 alitibus condonavit, candidum olori, nigrum corvo. quod utinam sicuti cygno cantum indulsit, ita huic quoque vocem tribuisset, ne tam pulchra ales, quae ex omni avitio longe praecellit, voce viduata, deliciae facundi dei, muta viveret et elinguis!' id vero ubi corvus audit, hoc solum sibi prae cete- 10 ris deesse, dum vult clarissime clangere, ut ne in hoc saltem olori concederet, oblitus offulae, quam mordicus retinebat, toto rictu hiavit atque ita, quod volatu pepererat, cantu ami-
111 sit; enimvero vulpis, quod cursu amiserat, astu recuperavit. eandem istam fabulam in pauca cogamus, quantum fieri 15 potest cohibiliter: corvus, ut se vocalem probaret, quod solum deesse tantae eius formae vulpis simulaverat, groccire adortus, praedae, quam ore gestabat, inductricem compotivit.

---

2 alis B : ales *cett. codd.* (*om.* N) persequax B : *om. cett. codd.* perspicax : persequax F 8 omni avitio : omnia vitio BVL (*corr.* L[2]), omnia avitio M (*corr.* M[2]) 11 clarissime – ne in *om.* MV in hoc *Gold. Tho. Beau.* : id hoc *codd.* (id *tantum* AR *Van der Vliet*); *sed cf. Leo, ALL 12, 1902, 99* 13 rictu : ore MV ita *om.* MV 14 vulpis BMVAG : vulpes M[2]ROFNPLU 16 cohibiliter corvus ut *om.* MV 17 vulpis BM[2]VAG : vulpes MROFNPLU groccire : grocire V[2], grocare AG, crocire R *con. Flor.*, croccire *con. Tho. collato Plauti Aul. v. 625* 18 praedae *om.* AG compotuit BMV

EXPLICIT PRAEFATIO, INCIPIT DISPUTATIO DE DEO SOCRATIS FELICITER BMV (FELITER B); APULEI MADAURENSIS DE DEO SOCRATIS LIBER .I. INCIPIT PROLOCUTIO F; explicit prologus P, *deest subscriptio in* AGRONLU

V Iamdudum scio, quid hoc significatu flagitetis: ut cetera
112 Latine materiae persequamur. nam et in principio vobis di-
113 versa tendentibus ita memini polliceri, ut neutra pars vestrum, nec qui Graece nec qui Latine petebatis, dictionis huius expertes abiretis. quapropter, si ita videtur, satis oratio nostra atticissaverit; tempus est in Latium demigrare de Graecia. nam et quaestionis huius ferme media tenemus, ut, quantum mea opinio est, ⟨p⟩ars ista posterior prae illa Graeca, quae antevertit, nec argumentis sit effetior nec sententiis rarior nec exemplis pauperior nec oratione defectior.

1–2 cetera materiae Latine *Merc.*, Latine cetera materiae *Gold.* 2 latine : latina MV vobis *Rom.* : nobis *codd.* 6 latium BFON$P^2$$V^2$: latinum MVAGRPLU 8 ⟨p⟩ars *Vulc. Tho. Beau.* ista : ita NPLU 9 effetior MV^2OFNPA^2 : effector BVAGRLU 10 *post* defectior *pergunt codd.*; narrationis exordium *add.* F

⟨DE DEO SOCRATIS⟩

I Plato omnem naturam rerum, quod eius ad animalia prae-
115 cipua pertineat, trifariam divisit censuitque esse summos
deos. summum, medium et infimum fac intellegas non modo
116 loci disclusione verum etiam naturae dignitate, quae et ipsa
neque uno neque gemino modo sed pluribus cernitur. ordiri 5
tamen manifestius fuit a loci dispositione. nam proinde ut
maiestas postulabat, diis immortalibus caelum dicavit, quos
quidem deos caelites partim visu usurpamus, alios intellectu
vestigamus. ac visu quidem cernimus

vos, o clarissima mundi 10
lumina, labentem caelo quae ducitis annum.

nec modo ista praecipua: diei opificem lunamque, solis
117 aemulam, noctis decus, seu corniculata seu dividua seu pro-
tumida seu plena sit, varia ignium face, quanto longius fa-
cessat a sole, tanto largius conlustrata, pari incremento iti- 15
neris et luminis, mensem suis auctibus ac dehinc paribus
dispendiis aestimans; sive illa proprio nec perpeti candore,

---

8 cf. Plat., *Legg.* 931a 10–11 Verg., *Georg.* I 5–6 14 cf. Lucret. V 705 sqq.

---

1 praecipua H *Merc. Tho. Beau.* : praecipue *codd. Barra* 5 cernitur AR *Rom. Tho. Beau.* : cernit BMVGONPLU *Barra*, discernit F 15 largius R *Gold. Tho. Beau.* : longius *cett. codd.* 16 mensem BFONPLU : mensis MVAG, mensa R, menses M^2 17 proprio nec *Donini–Gianotti RFIC 1982, 292–296* : proprio seu *codd. Tho.*, proprio sibi *Rohde, JLZ 1876, 781*, proprio sed *Beau.* *post* candore *traiciendum* pollens (*p. 8,3*) *censet Tho., quem sequitur Beau.* (*fortasse recte*)

ut Chaldaei arbitrantur, parte luminis compos, parte altera
cassa fulgoris, pro circumversione oris discoloris multiiuga
pollens speciem sui variat, seu tota proprii candoris expers,
118 alienae lucis indigua, denso corpore sed levi ceu quodam
speculo radios solis obstitit vel adversi usurpat et, ut verbis 5
utar Lucreti,

notham iactat de corpore lucem:

II utra[que] harum vera sententia est – nam hoc postea
119 videro –, tamen neque de luna neque de sole quisquam
Graecus aut barbarus facile cunctaverit deos esse, nec modo 10
istos, ut dixi, verum etiam quinque stellas, quae vulgo vagae
120 ab imperitis nuncupantur, quae tamen indeflexo et certo et
stato cursu meatus longe ordinatissimos divinis vicibus
aeterno efficiunt. varia quippe curriculi sui specie sed una
semper et aequabili pernicitate tunc progressus, tunc vero 15

---

6 Lucret. V 575

---

2 multiiuga BMVGFNPLU : multivaga B^2AROL^2 *Rom.* 4 indigua *Hild. Beau. collato Metam. IX, 6* : indiga O *Rom.*, indicia *cett. codd.* corpore sed *Tho. Beau.* : corpore seu FRONPLU, corpori seu B^2 MVAG, corporis et B, corporis seu *Baeh., Rh. Mus. 1912, 115* ceu M^2A *Rom.* : seu M *cett. codd.* 5 radios *Wow.* : radiis *codd.* obstitit *tuentur Donini–Gianotti* : extitit U, obsistit AR *Rom.*, obstiti *Scal. Flor. Hild.*, obstipi *Ribbeck, Rh. Mus. 1878, 435, collato Festo, p. 210 Lindsay, unde Tho. Beau.* 7 notham O : notam *cett. codd.* iactat B^2M^2 ROC : iactam B *cett. codd.* (iacta M) 8 utra⟨cum⟩que *corr. Zink, Hermes 1864, 81 Gold. Barra Beau.*, utra[que] *ex Cic. Parad. 3, 24 corr. Merc. Tho.*; *cf. denique Metam. V 16,3* (*OLD s.v.* uter 2*c*; *Neue – Wagener II 540*) 11 quinque : ut OFNPLU, *om.* R, *corr.* P^2, et *Rom.* 13 stato : aestatu NPLU 14 aeterno B *probant dubitanter Tho. Helm, BPW 1909, 839 Baeh., Rh. Mus. 1912, 115* : aeternos *cett. codd. Tho.*

regressus mirabili vicissitudine adsimulant pro situ et flexu et abstituto circulorum, quos probe callet, qui signorum ortus et obitus comperit. in eodem visibilium deorum numero cetera quoque sidera, qui cum Platone sentis, locato:

Arcturum p⟨luviasque⟩ Hy⟨adas⟩ g⟨eminosque⟩ T⟨riones⟩ 5

121 aliosque itidem radiantis deos, quibus caeli chorum comptum et coronatum suda tempestate visimus, pictis noctibus severa gratia, torvo decore, suspicientes in hoc perfectissimo mundi, ut ait Ennius, clipeo miris fulgoribus variata caelamina. 10

Est aliud deorum genus, quod natura visibus nostris denegavit, nec non tamen intellectu eos rimabundi contemplamur acie mentis acrius † contemplantes. quorum in numero sunt illi duodecim [numero] situ nominum in duo versus ab Ennio coartati: 15

Iuno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo

---

3 cf. August., *Civ. Dei* IX 16, p. 434, 3 CSEL 5 Verg., *Aen.* III 516 8–9 cf. Varr. *L.L.* VII 73; Enn. *Trag. Roman. Fragm.* 178 Ribb.[2] 16–17 Enn., *Ann.* 240–241 Skutsch

---

2 abstituto *codd., tuentur Merc.* (ἀποστάσει *interpretatus*) *Armini, Eranos 1928, 334, qui* abstituto *idem atque* longinquitate *valere censet* : instituto *corr. Novàk, Wien. St. 1911, 103 Beau.*, obstito *Scal. Flor., desper. Tho.* 4 sentis : secus MV locato : locat MV, iccirco AG 5 arcturum PHYGT BMVAG, arcturum G.L. FRNPLU, arcturum geminos leonem O *Rom. Ald. Iunt.* : *versum suppl. Wow.* 8 decore B^2RO *Rom.* : decori BAGFN PLU, decor MV 12 rimabundi BMVAG : mirabundi FRON PLU 13 contemplantes *addub. Tho.*, contuentes *Helm, BPW 1909, 841*, contendentes *vir doctus apud Oud. alii alia vitandae iterationis causa* 14 numero *om.* H *secl. Baeh., Rh. Mus. 1912, 115 Beau.* duo : duos V^2AROG F^2

122 ceterique id genus, quorum nomina quidem sunt nostris auribus iam diu cognita, potentiae vero animis coniectatae per varias utilitates in vita agenda animadversas in iis rebus, quibus eorum singuli curant.

III Ceterum profana philosophiae turba imperitorum, vana 5 sanctitudinis, priva verae rationis, inops religionis, impos veritatis, scrupulosissimo cultu, insolentissimo spretu deos neglegit, pars in superstitione, pars in contemptu timida vel 123 tumida. hos namque cunctos deos in sublimi aetheris vertice locatos, ab humana contagione procul discretos plurimi sed 10 non rite venerantur, omnes sed inscie metuunt, pauci sed impie diffitentur. quos deos Plato existimat naturas incorporalis, animalis, neque fine ullo neque exordio, sed prorsus ac retro aeviternas, ⟨a⟩ corporis contagione suapte natura remotas, ingenio ad summam beatitudinem perfecto, nullius 15 extrarii boni participatione sed ex sese bonas et ad omnia competentia sibi promptu facili, simplici, libero, absoluto.

---

12 sqq. cf. Albin. (Alkin.), *Didask.* c. 10

---

3 animadversas *Colv.* : animadversae *codd. Barra* 6 priva H *Rom.* : parva LU, prava *cett. codd.* 7 scrupulosissimo – p. 13,1 ad miserias P *deperditus* insolentissimo spretu BMFC : insolentissimo spreto NLU, insolentissimos precii VAGO, insolentissime spreto R 8 *ante* neglegit *lacunam indicant Gold. Tho. Novàk W.St. 1911, 103, sed cf. Beau., p. 210* 12 quos deos plato MVAGRO : quos deos praelato B, quod eos plato F, quod eos prolato NLU incorporalis MV : incorporales BAGROFNLU 13 animalis BMVFNLU : animales AGRO fine : fini B *Tho., corr.* B[2] 14 ⟨a⟩ *add. Lütj. Tho. Beau., qui confert mox (p. 11,9)* a corpore removerunt contagione BGR[2] : contagiones B[2]MVAROFNPLU suapte *Flor.* : suaque *codd. Chodaczek, Eos 1929, 295* 15 perfecto : perrecto RNLU 16 ex sese : ex se FNPLU bonas B[2] *Vulc.* : bono R *Rom.*, bona B *cett. codd.*

124 quorum parentem, qui omnium rerum dominator atque auctor est, solutum ab omnibus nexibus patiendi aliquid gerendive, nulla vice ad alicuius rei munia obstrictum, cur e[r]go nunc dicere exordiar, cum Plato caelesti facundia praeditus, aequiperabilia diis immortalibus disserens, frequen- 5 tissime praedicet hunc solum maiestatis incredibili quadam nimietate et ineffabili non posse penuria sermonis humani quavis oratione vel modice comprehendi, vix sapientibus viris, cum se vigore animi, quantum licuit, a corpore removerunt, intellectum huius dei, id quoque interdum, velut in 10 artissimis tenebris rapidissimo coruscamine lumen candidum intermicare?

125 Missum igitur hunc locum faciam, in quo non mihi [quidem] tantum, sed ne Platoni quidem meo quiverunt ulla verba pro amplitudine rei suppetere, [f]ac iam rebus medio- 15 critatem meam [in] longe superantibus receptui canam tandemque orationem de caelo in terram devocabo. in qua praecipuum animal homines sumus, quamquam plerique se incuria verae disciplinae ita omnibus erroribus ac piacularibus

---

4 Plat., *Tim.* 28 c 7 non posse – 12 intermicare August., *Civ. Dei* IX 16, p. 431, 21 17–18 cf. August., *Civ. Dei* VIII 15, p. 380, 21

---

1 parentem qui M^2 *Rom.* : parens idem qui R, parentum G^2, parentumque MG *cett. codd.* 3 munia B^2 (*teste Tho.*) R *Vulc.* : mutua B *cett. codd.* (mutuam U) *Rom.* 4 e[r]go *corr. Merc.* 7 et : etiam G, *om.* BMV 8 vix autem *August.* 9 vigore FR *August. Rom.* : vigori *cett. codd.* removerunt *August. Tho. Beau.* : moverunt *codd.* (movetur U, admoverunt O) 10 dei B^{2}GFR *Rom.* : diei B *cett. codd.* velut RU *supra versum August. Rom.* : vel U *cett. codd.* 11 artissimis : altissimis R *August.* 13 quidem *secl. Colv.* 15 [f]ac iam *corr. Merc., secl. Rohde, JLZ 1876, 781 (punctis notat* A, *om.* O) 16 [in] *secl. Gold., ante* rebus *trai. Rohde, ibid.* 19 verae *Tho.* : velle BMV, bellae B^2, *om. cett. codd. Rom.* in omnibus AGRO

depravaverint, sceleribus imbuerint et prope exesa mansue-
126 tudine generis sui immane efferarint, ut possit videri nullum
animal in terris homine postremius. sed nunc non de erro-
rum disputatione sed de naturae distributione disserimus.

IV Igitur homines ratione plaudentes, oratione pollentes, im- 5
mortalibus animis, moribundis membris, levibus et anxiis
mentibus, brutis et obnoxiis corporibus, dissimillimis mori-
bus, similibus erroribus, pervicaci audacia, pertinaci spe,
casso labore, fortuna caduca, singillatim mortales, cunc-
127 ti⟨m⟩ tamen universo genere perpetui, vicissim sufficienda 10
prole mutabiles, volucri tempore, tarda sapientia, cita mor-
te, querula vita, terras incolunt.

Habetis interim bina animalia: deos ab hominibus pluri-
mum differentis loci sublimitate, vitae perpetuitate, naturae
perfectione, nullo inter se propinquo communicatu, cum et 15
habitacula summa ab infimis tanta intercapedo fastigii dis-
pescat et vivacitas illic aeterna et indefecta sit, hic caduca et
subsiciva, et ingenia illa ad beatitudinem sublimata sint, haec

---

5 igitur homines – 12 terras incolunt August., *Civ. Dei* IX 8, p. 419, 10   9 singillatim – 10 perpetui *ibid.* XII 10, p. 582, 8   13 habetis – p. 13,1 infimata August., *Civ. Dei* IX 12, p. 424, 8; cf. 13, p. 426, 23   15 cum et – 16 dispescat Prisc. X 3, 17 (GLK II 509, 9)

---

2 tam *ante* immane *add.* B^2 4 disserimus H *Merc.* : disseremus *cett. codd. Barra*   5 plaudentes : gaudentes *cod. Corbeiens. Augustini Beau.*   7 dissimilibus *August. probante Klotz, BPW 1912, 1203*   8 pervicaci : pervicacia NL   9 singulatim F *Rom.* cuncti⟨m⟩ *corr. Lips. Tho. Beau.*   10 universo genere *secl. con. Stew. Tho.*   14 differentis B : differentes B^2 *cett. codd.*   15–16 et habitacula *August. Prisc.* : ea habitacula *codd.*   16 ab FU^2 *August. Prisc. Rom.* : *om. cett. codd., fortasse recte*   18 subsiciva BVGFLU : succisiva A, subseciva M, subscina N, substiciva R, subcessiva O   sint *om. August.*

ad miserias infimata. quid igitur? nullone conexu natura se vinxit, sed in divinam et humanam partem †campse et
128 interruptam ac veluti debilem passa est? nam, ut idem Plato ait, nullus deus miscetur hominibus, sed hoc praecipuum eorum sublimitatis specimen est, quod nulla adtrectatione 5 nostra contaminantur. pars eorum tantummodo obtutu hebeti visuntur, ut sidera, de quorum adhuc et magnitudine et coloribus homines ambigunt, ceteri autem solo intellectu neque prompto noscuntur. quod quidem mirari super diis immortalibus nequaquam congruerit, cum alioquin et inter 10 homines, qui fortunae munere opulenti elatus et usque ad
129 regni nutabilem suggestum et pendulum tribunal evectus est, raro aditu sit, longe remotis arbitris in quibusdam dignitatis suae penetralibus degens. parit enim conversatio contemptum, raritas conciliat admirationem. 15

V 'Quid igitur, orator,' obiecerit aliqui, 'post istam caelestem quidem sed paene inhumanam tuam sententiam faciam, si omnino homines a diis immortalibus procul repelluntur atque ita in haec terrae tartara relegantur, ut omnis

---

3 cf. Plat., *Symp.* 203 a; August., *Civ. Dei* IX 16, p. 431, 9

---

1 infimata AO *August. Rom.* : infirmata *cett. codd.* 2 campse *vel* camse *codd.* (se R, *om.* O, *vacuum ante* camse *in* B), hiulcam se *Tho.*, partitam se *Beau.*, partitam *Koziol, Zeitsch. Österr. Gymn. 1877, 748*, mancam se *Gold.*, *alii alia* 5 est specimen G *August.* contrectatione *August.* 6 contaminantur AG *August.* : contaminatur *cett. codd.* 8 ceteri B² AGRO : celeri BMV FNPLU solo intellectu B³AGR : sola intellecta BMVFONPLU (intellectu U) 9 noscuntur B³AGOU² : nascantur B, nascuntur MVFRNPLU 10 alioquin BVF²RU : alioqui FNPL, aliqui AM², aliquo qui G, aliquis O, aliquin M 11 opulentia BA, opulenta O 12 nutabilem BF : mutabilem *cett. codd.* 13 aditu sit *Gold. Tho. Beau.* : aditus et *codd.* 16 aliqui : alicui B²V 19 religantur B²MV

sit illis adversus caelestes deos communio denegata nec quisquam eos e caelitum numero velut pastor vel equiso vel busequa ceu balantium vel hinnientium vel mugientium gre-
130 ges intervisat, qui ferocibus moderetur, morbidis medeatur, egenis opituletur? nullus, inquis, deus humanis rebus inter- 5
venit: cui igitur preces adlegabo? cui votum nuncupabo? cui victimam caedam? quem miseris auxiliatorem, quem fautorem bonis, quem adversatorem malis in omni vita ciebo? quem denique, quod frequentissimum est, iuri iurando arbitrum adhibebo? an ut Vergilianus Ascanius 10

per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat?

at enim, o Iule, pater tuus hoc iure iurando uti poterat inter Troianos stirpe cognatos et fortassean inter Graecos proelio cognitos; at enim inter Rutulos recens cognitos si nemo huic
131 capiti crediderit, quis pro te deus fidem dicet? an ut ferocis- 15
simo Mezentio dextra et telum? quippe haec sola advenerat, quibus propugnabat:

dextra mihi deus et telum, quod missile libro.

apagesis tam cruentos deos, dextram caedibus fessam telumque sanguine robiginosum! utrumque idoneum non est 20
propter quod adiures, neve per ista iuretur, cum sit summi

---

11 Verg., *Aen.* IX 300 18 Verg., *Aen.* X 773

---

1 nec quisquam BA : ne quisquam *cett. codd.* 2 e *om.* AGV equiso *Elmen. Tho. Beau.* : equitio AGROFNPLU, equisitio BMV 3 busequa : bosequa B[2], bossequa G, busceca O, hos quae A, bos V 4 intervisat qui : interius atqui MV 8 in omni BMVAGF : omni RNPLU, in hac O 14 rutilos MGP 15 ut H *Rom.* : ut sepe R, ut se *cett. codd.* 20 robiginosum B : rubiginosum B[2] *cett. codd.* 21 propter quod : per quod *Rom.* per istam NPLU

deorum hic honor proprius: nam et ius iurandum Iovis iuran-
132 dum dicitur, ut ait Ennius. quid igitur censes? iurabo per
Iovem lapidem, Romano vetustissimo ritu? atque si Platonis
vera sententia est, numquam se deum cum homine commu-
nicare, facilius me audierit lapis quam Iuppiter.' 5

VI 'Non usque adeo' – responderit enim Plato pro sententia
sua mea voce – 'non usque adeo, inquit, seiunctos et aliena-
tos a nobis deos praedico, ut ne vota quidem nostra ad illos
arbitrer pervenire. neque enim illos a cura rerum humana-
rum sed contrectatione sola removi. ceterum sunt quaedam 10
divinae mediae potestates inter summum aethera et infimas
133 terras in isto intersitae aeris spatio, per quas et desideria
nostra et merita ad eos commeant.' hos Graeci nomine δαί-
μονας nuncupant, inter terricolas caelicolasque vectores
hinc precum inde donorum, qui ultro citro portant hinc 15
petitiones inde suppetias ceu quidam utri[u]sque interpretes
et salutigeri. per hos eosdem, ut Plato in Symposio autumat,

---

2 cf. Enn., *Trag. Roman. Fragm.* 380 Ribbeck; Cic., *Off.* III 29, 104 6 [Plat.], *Epinom.* 984de 10–11 cf. Apul., *Apol.* 43 13–14 August., *Civ. Dei* VIII 22, p. 390, 26; 24, p. 400, 8 17 cf. Plat., *Symp.* 202 d; Plut., *def. orac.* 13, 416 F; *de Is. et Osir.* 26, 361 C; Alkin., *Didask.* 15; *Dox. Graeci* p. 77 Diels

---

1 iovis iurandum *om.* FRNPLU, *add.* P^2 6 responderit : respondebit B^2, respondit AR, respondet O 9 illos a cura *Sciopp.* : illa sacra *codd.* (ipsa sacra A), illos sacris *Rom.* 13 ad eos : ad deos OPaCH *Tho.* hos : hoc BMV, *corr.* B^2 graeci : graeco B^3 *Colv.* δαίμονας *Ald.* : daemonas B, daemones *cett. codd.* 14 terricolas B^2 *mg.* H *Vulc.* : homines RO, *om. cett. codd.* 15 citroque B^2V^2 16 suppetias BM^2V^2F : suppeticias ARONPLU, subpetitis G, suppetas MV utri[u]sque *corr. Rohde, JLZ 1876, 781 Usener apud Tho.*, utrimque *Ald.*

cuncta denuntiata et magorum varia miracula omnesque praesagiorum species reguntur. eorum quippe de numero
134 praediti curant singuli [eorum], proinde ut est cuique tributa provincia, vel somniis conformandis vel extis fissiculandis vel praepetibus gubernandis vel oscinibus erudiendis vel va- 5
tibus inspirandis vel fulminibus iaculandis vel nubibus coruscandis ceterisque adeo, per quae futura dinoscimus. quae cuncta caelestium voluntate et numine et auctoritate, sed daemonum obsequio et opera et ministerio fieri arbitran-
VII dum est. horum enim munus atque opera atque cura est, ut 10
135 Hannibali somnia orbitatem oculi commin[ar]entur, Flaminio extispicia periculum cladis praedicant, Attio Navio auguria miraculum cotis addicant; item ut nonnullis regni futuri signa praecurrant, ut Tarquinius Priscus aquila obumbretur ab apice, Servius Tullius flamma colluminetur a capi- 15
te; postremo cuncta hariolorum praesagia, Tuscorum piacula, fulguratorum bidentalia, carmina Sibyllarum. quae om-
136 nia, ut dixi, mediae quaepiam potestates inter homines ac deos obeunt. neque enim pro maiestate deum caelestium fuerit, ut eorum quisquam vel Hannibali somnium pingat 20

---

11 cf. Cic., *Divin.* I 24, 48 12 cf. Liv. XXI 63, 13 13 cf. Liv. I 36, 3 sqq.; Cic., *Divin.* I 17, 32 14 cf. Liv. I 34, 8 15 cf. Liv. I 39, 1; Val. Max. I 6, 1 19–20 cf. Sen., *Nat. Quaest.* II 32, 3; Cic., *Divin.* I 52, 118

---

3 singuli : singula *Flor.* eorum *secl. Gold.* 4 somniis FO : somnis *cett. codd.* 11 annibalis omnia BNPLU, *corr.* B[2] commin[ar]entur *corr. Wow.* flaminio AR : flammineo O, flaminino BMF, flamminion NP, flamminio U, flamini G, flamino V, orbi]tatem – 12 praedicant *om.* L 12 praedicant *corr. Stew.* : praedicent *codd.* Attio : Atto *corr. Oud. Tho., sed conferenda esse quae ad Cic., Divin. I, 31 observat Pease, admonet Beau.* 13 item *Merc* : ita *codd.* 16 hariolorum B : ariolorum MVR, ariolum AGOFNPLU 20 hannibalis BMVAG, *corr.* B[2] pingat : fingat *Salm. Beau.*

vel Flaminio hostiam corruget vel Attio Navio avem velificet
137 vel Sibyllae fatiloquia versificet vel Tarquinio velit apicem
rapere sed reddere, Servio vero inflammare verticem nec
exurere. non est operae diis superis ad haec descendere:
mediorum divorum ista sortitio est, qui in aeris plagis terrae 5
conterminis nec minus confinibus caelo perinde versantur,
ut in quaque parte naturae propria animalia, in aethere vol-
VIII ventia, in terra gradientia. nam cum quattuor sint elementa
notissima, veluti quadrifariam natura magnis partibus dis-
terminata, sintque propria animalia terrarum, ⟨aquarum,⟩ 10
138 flammarum, – siquidem Aristoteles auctor est in fornacibus
flagrantibus quaedam propria animalia pennulis apta volita-
re totumque aevum suum in igni deversari, cum eo exoriri
cumque eo extingui, – praeterea cum totiuga sidera, ut iam
prius dictum est, sursum in aethere, id est in ipso liquidissi- 15
mo ignis ardore, compareant, cur hoc solum quartum ele-
mentum aeris, quod tanto spatio intersitum est, cassum ab
omnibus, desertum a cultoribus suis natura pateretur, quin

---

11 Aristot., *Hist. anim.* V 19, 552 b 10 Bekk.

---

1 flamino V, flamminio P, flaminino F[2] conruget H[2] *s.v. Ellis Beau.* : conroget *codd. Tho.* Att[i]o *Oud. Tho.* navio : navi B (*corr.* B[2]), *om.* FNPLU avem H *corr. Lindenbrog.* : navem VAG FRONP, navim MLU, pavem B 3 rapere sed *om.* NPLU *Rom.* 7 ut : aut FNPLU quaque B : quacumque *cett. codd.* volventia B : volantia B[2] *cett. codd.* 9 disterminata : distermina RNPLU *Rom.* 10 sintque Pa *Rom.* : sint quae B[2], sit quae BMFGPU, sitque VAONL, sit quaedam RB[3] aquarum *add. Merc.* 12 propria *secl. Ribbeck, Rh. Mus. 1878, 438, Novàk, W.St. 1911, 104 Beau.,* parvula *corr. Tho.* 14 totiuga BFNPLU : totvaga B[2]MVAGRO 15 sursum *Rom.* : cursum *codd.* 16 quartum B[3] *Vulc.* : quattuor *vel* IIII. *codd.* elementum B[3] *Vulc.* : elementa BMVGFRNPLU, elementorum AO 18 omnibus : hominibus M[2]VROP

in eo quoque aeri⟨a⟩ animalia gignerentur, ut in igni flammida, in unda fluxa, in terra glebulenta? nam quidem qui aves aeri attribuet, falsum sententiae meritissimo dixeris, quippe [quae aves] nulla earum ultra Olympi verticem subli-
139 matur. qui cum excellentissimus omnium perhibeatur, ta- 5
men altitudinem perpendiculo si metiare, ut geometrae autumant, ⟨decem⟩ stadia altitudo fastigii non aequiperat, cum sit aeris agmen immensum usque ad citimam lunae
140 helicem, quae porro aetheris sursum versus exordium est.
quid igitur tanta vis aeris, quae ab humillimis lunae anfracti- 10
bus usque ad summum Olympi verticem interiacet? quid tandem? vacabitne animalibus suis atque erit ista naturae pars mortua ac debilis? immo enim, si sedulo advertas, ipsae quoque aves terrestre animal, non aerium rectius perhibeantur. enim semper illis victus omnis in terra, ibidem pabulum, 15
ibidem cubile, tantum quod aera proximum terrae volitando transverberant. ceterum cum illis fessa sunt remigia pinnarum, terra ceu portus est.

IX Quod si manifestum flagitat ratio debere propria animalia etiam in aere intellegi, superest ut, quae tandem et cuiusmo- 20
di ea sint, disseramus. igitur terrena nequaquam – devergant enim pondere – sed ne⟨c⟩ flammida, ne sursum versus calore rapiantur. temperanda est ergo nobis pro loci medietate

1 aeri⟨a⟩ *Tho.* : aeri B, aere B[2] *cett. codd. Barra* gignerentur FRO *Beau.* : gigneret AG *Merc. Tho.*, gignerent *cett. codd.* in igni : igni NL 3 aeri : in aethere MV 4 quae aves *secl. Merc.* 5 omnium : montium *Rohde, JLZ 1876, 781,* omnium ⟨montium⟩ *Lütj. Tho.* 7 ⟨decem⟩ *add. Colv.* 9 helicem, quae *Flor.* : faelicemque *codd.* exordium H *Rom.* : exortum *cett. codd.* 14 terrestre B[2] *Vulc.* : pertrestre B, semper terrestre ROC, perterrestre *cett. codd.* aerium : aereum MVF 15 est enim B[2], semper enim AGRO 21 devergant *Merc.* : devergunt *codd.* 22 sed ne⟨c⟩ *Rom.* 23 temperanda est AOCH : temperanda M[2]GRP[2], temperande *vel* temperandae BMVFNPLU

media natura, ut ex regionis ingenio sit etiam cultoribus eius
ingenium. cedo igitur, mente formemus et gignamus animo
id genus corporum texta, quae neque tam bruta quam terrea
141 neque tam levia quam aetheria, sed quodam modo utrimque
seiugata vel enim utrimque commixta sint, sive amolita seu 5
modificata utriusque rei participatione: sed facilius ex utro-
que quam ex neutro intellegentur. habeant igitur haec dae-
monum corpora et modicum ponderis, ne ad superna in-
⟨s⟩cendant, aliquid levitatis, ne ad inferna praecipitentur.
X quod ne vobis videar poetico ritu incredibilia confingere, 10
142 dabo primum exemplum huius libratae medietatis. neque
enim procul ab hac corporis subtilitate nubes concretas vi-
demus. quae si usque adeo leves forent, ut ea quae omnino
carent pondere, numquam infra iuga, ut saepenumero anim-
advertimus, gravatae caput editi montis ceu quibusdam 15
curvis torquibus coronarent. porro si suapte natura spissae
tam graves forent, ut nulla illas vegetioris levitatis admixtio
sublevaret, profecto non secus quam plumbi rodus et lapis
suopte nisu caducae terris illiderentur. nunc enimvero pen-
dulae et mobiles huc atque illuc vice navium in aeris pelago 20
ventis gubernantur, paululum immutantes proximitate et

---

3 cf. Lucret. V 474–475 12 cf. Lucret. VI 102 sqq. 18 cf. Lucil., *fragm.* 1192 Marx = 1213 Krenkel

---

3 texta BMVGFR : textu AOP^2, textia NPL, tercia U 4 aetheria BFNPL : aetherea B^{2}AU, etherea RGO, aethereae M, etheram V modo utrimque : modo utrique A 5 enim utrimque RC *Rom.* : enim utrumque *cett. codd.* (enim utraque A^2) 8 in⟨s⟩cendant *Colv.* : incedant B^{2}MVGRP^2, incedat FNPLU, recedant AO, riincedat B 9 ⟨et⟩ *add.* B^3 *Scal. Tho. Beau. ante* aliquid levitatis 11 libratae : libere MV, libera L (*corr.* L^2), liberatae *in ras.* B^2 17 nulla FRUAGOMV : nullam BNPL, nulla in B^2 18 rodus *Merc.* : globus B^{3}H, robus BFNPLU, robur MVAGRO 19 suopte BGFRNPLU : suapte B^{2}MVG^{2}AO

longinquitate. quippe si aliquo umore fecundae sunt, veluti
143 ad fetum edendum deorsus degrassantur. atque ideo umectiores humilius meant aquilo[nis] agmine, tractu segniore[s]; sudis vero sublimior cursus et, cum lanarum velleribus similes aguntur, cano agmine, volatu perniciore. nonne audis 5
quid super tonitru Lucretius facundissime disserat?

> principio tonitru quatiuntur caerula caeli,
> propterea quia concurrunt sublime volantes
> aetheriae nubes contra pugnantibus ventis.

XI quod si nubes sublime volitant, quibus omnis et exortus 10
e⟨s⟩t terrenus et retro defluxus in terras, quid tandem cen-
144 ses daemonum corpora, quae sunt concretio multo tanta subtilior? non enim ex hac faeculenta nubecula et umida caligine conglobata, sicuti nubium genus est, sed ex illo purissimo aeris liquido et sereno elemento coalita eoque nemi- 15

---

6 Lucret. VI 96–98

---

1 aliquo : alia quo B^2MV, in alio R humore *vel* umore BFRONPU : humero MG, numero V, humo AL, humido A^2 2 fetum : fletum NLU degrassantur B^2AGFROPU : degrassatur BMVNL 3 aquilo[nis] *corr. Lips.* segniore[s] *corr. Merc.* 4 et : e⟨s⟩t *corr. Tho. Beau.* lanarum : lunarum BMV, *corr.* B^2M^2 5 agunt AG 8 propterea quia *Rom.* : propter alia *codd.* (praeterea alia B^2, propter animalia O) 9 aethereae MVAG, *corr.* V^2 contra pugnantibus V^2 (contra *in mg. et* pro *erasum*) *Rom.* : propugnantibus V *cett. codd.* ventis $B^2V^2P^2$ CH *Rom.* : venis BVP *cett. codd.* 10 omnis et : omnis AOL, omnibus G 11 e⟨s⟩t *corr. Scal.* 12 concretio *con. Kronenberg, Cl. Rev. 1904, 447 ex Min. Fel. Oct. 5, 8, unde Tho.* : concreta *codd.* multo tanta *tuentur Havet, ALL 1900, 579 Leo, ALL 1902, 100–101* : multo tanto B^2FU, tanta *om.* AROP^2 13 suptiliora AROP^2, subtiliore ⟨elemento⟩ *con. Leo, ALL 12, 1902, 100* et umida *Colv.* : tumida *codd.*

ni hominum temere visibilia, nisi divinitus speciem sui offerant, quod nulla in illis terrena soliditas locum luminis occuparit, quae nostris oculis possit obsistere, qua soliditate necessario offensa acies immoretur, sed fila corporum possi-
145 dent rara et splendida et tenuia usque adeo ut radios omnis 5
nostri tuoris et raritate transmittant, splendore reverberent et subtilitate frustrentur. hinc est illa Homerica Minerva, quae mediis coetibus Graium cohibendo Achilli intervenit. versum Graecum, si paulisper opperiamini, Latine enuntiabo – atque adeo hic sit impraesentiarum. Minerva igitur, ut 10
dixi, Achilli moderando iussu Iunonis advenit:

soli perspicua est, aliorum nemo tuetur.

hinc et illa Vergiliana Iuturna, quae mediis milibus auxiliabunda fratri conversatur

miscetque viris neque cernitur ulli, 15

prorsus quod Plautinus miles super clipeo suo gloriatur:

praestringens oculorum aciem hostibus.

---

7 cf. Plut., *Gen. Socr.* 10, 580 C; Max. Tyr., *Diss.* 8, 5; August., *Civ. Dei* IX 7, p. 418, 5 Hom., *Il.* I 198 15 Verg., *Aen.* I 440 16 Plaut., *Mil.* 4

---

1 offerant B²GR *Rom.* : offert BMVAFONPLU 3 necessaria NPLU 4 fila : fida B²O NPLU 5 radio sonnis NPLU 6 splendore : et splendore B²AG *edd.* reverberet BNPLU, *corr.* B²P² 7 frustrantur BPLU, frustantur N, *corr.* B² 9 opperiamini BFNP : operiamini MVAGRLU, comperiamini O enuntiabo FRONPLU : nuntiabo BMVAG 10–11 *ante* ut dixi *add.* cum *Rohde, JLZ 1876, 781, add.* quae *Koziol, Zeitsch. Österr. Gymn. 1877, 750*

XII Ac ne ceteros longius persequar, ex hoc ferme daemonum numero poetae solent haudquaquam procul a veritate osores 146 et amatores quorundam hominum deos fingere: hos prosperare et evehere, illos contra adversari et adfligere; igitur et misereri et indignari et angi et laetari omnemque humani 5 animi faciem pati, simili motu cordis et salo mentis ad omnes cogitationum aestus fluctuare: quae omnes turbelae tempestatesque procul a deorum caelestium tranquillitate exulant. cuncti enim caelites semper eodem statu mentis aeterna aequabilitate potiuntur, qui numquam illis nec ad dolo- 10 rem v⟨er⟩sus nec ad voluptatem finibus suis pellitur nec quoquam a sua perpetua secta ad quempiam subitum habitum demovetur, nec alterius vi – nam nihil est deo potentius – neque suapte sponte – nam nihil est deo perfectius. porro autem qui potest videri perfectus fuisse, qui a priore statu ad 15 147 alium rectiorem statum migrat, cum praesertim nemo sponte capessat nova, nisi quem paenituit priorum? non potest enim subsequi illa mutata ratio sine praecedentium infirmatione. quapropter debet deus nullam perpeti vel odii vel amoris temporalem perfunctionem et idcirco nec indignatio- 20 ne nec misericordia contingi, nullo angore contrahi, nulla alacritate gestire, sed ab omnibus animi passionibus liber nec dolere umquam nec aliquando laetari nec aliquid repen-

---

1 ex hoc – 8 exulant August., *Civ. Dei* IX 3, p. 409, 27 (cf. IX 6, p. 416, 23; VIII 17, p. 384, 1–2; X 27, p. 491, 22)

---

3 hos prosperare *August.* B^3 *Colv.* : *om. codd.* 4 et evehere *August.* B^3 *Colv.* : et vere *codd.* illos contra *August.* B^3 *Colv.* : illos secundum *codd.* (secundum illos A, illos secundum *punctis notat* B^3) 6 ad omnes : per omnes *August.* 7 turbelae CH *August.* : turbulae *cett. codd.* 11 v⟨er⟩sus *corr. Scal.* 14 sponte : natura AGRP *Beau.*, notum O 15 perfectus B^2M : perfectius B *cett. codd.* 18 illa : ulla B^2 mutata ratio : muta ratio NLU, mutatio P 19 odii O *Lips.* : opis *cett. codd.* 23 dolere : dolore BLU (*corr.* B^2L^2), dolorem O

XIII tinum velle vel nolle. sed et haec cuncta et id genus cetera daemonum mediocritati rite congruunt. sunt enim inter nos ac deos ut loco regionis ita ingenio mentis intersiti, habentes communem cum superis immortalitatem, cum inferis passionem. nam proinde ut nos pati possunt omnia animorum 5 placamenta vel incitamenta, ut et ira incitentur et misericordia flectantur et donis invitentur et precibus leniantur et 148 contumeliis exasperentur et honoribus mulceantur aliisque omnibus ad similem nobis modum varient. quippe, ut fine comprehendam, daemones sunt genere animalia, ingenio ra- 10 tionabilia, animo passiva, corpore aeria, tempore aeterna. ex his quinque, quae commemoravi, tria a principio eadem quae nobis, quartum proprium, postremum commune cum diis immortalibus habent, sed differunt ab his passione. quae propterea passiva non absurde, ut arbitror, nominavi, quod 15 sunt iisdem quibus nos turbationibus mentis obnoxii. XIV unde etiam religionum diversis observationibus et sacrorum

---

3 cf. August., *Civ. Dei* VIII 14, p. 376, 24; 377, 5 10 August., cf. *Civ. Dei* VIII 16, p. 381, 10; IX 13, p. 425, 9

---

2 rite *om.* NPLU 3 ac : et AGR regionis AF²R : religionis F *cett. codd.* 4 cum superis communem AG 5 perinde B² animorum GO : animarum *cett. codd.* 6 ut et ira ROCH *Oud.* : ut ira F, et ira *cett. codd.* 6–8 incitentur ... flectantur ... invitentur ... leniantur ... mulceantur BFRONPLU : incitantur ... flectuntur ... invitantur ... leniuntur ... mulcentur B²MVAG (*sed* leniantur ... mulceantur MV) 7–8 et contumeliis exasperentur *om.* BMVAG 9 varient B : variant B²MV, variantur AG, varientur FRONPLU fine BMVGFRO : finem ANPLU 12 quae *om. Rom.* 13 nobis *August.* : nobiscum *codd.*, nobis sunt *Erdmann, Rev. Instr. Belg. 1910, 381 Beau.* 16 turbationibus BMVNLU : perturbationibus AGFROP

variiis suppliciis fides impertienda est, esse nonnullos ex hoc divorum numero, qui nocturnis vel diurnis, promptis vel occultis, laetioribus vel tristioribus hostiis vel caerimoniis
149 vel ritibus gaudeant, uti Aegyptia numina forme plangoribus, Graeca plerumque choreis, barbara autem strepitu cymbalistarum et tympanistarum et choraularum. itidem pro regionibus et cetera in sacris differunt longe varietate: pomparum agmina, mysteriorum silentia, sacerdotum officia, sacrificantium obsequia; item deorum effigiae et exuviae, templorum religiones et regiones, hostiarum cruores et colo-
150 res. quae omnia pro cuiusque more loci sollemnia et rata sunt, ut plerumque somniis et vaticinationibus et oraculis comperimus saepenumero indignata numina, si quid in sacris socordia vel superbia neglegatur. cuius generis mihi exempla adfatim suppetunt, sed adeo celebrata et frequentata sunt, ut nemo ea commemorare adortus sit, quin multo plura omiserit quam recensuerit.

Idcirco supersedebo impraesentiarum in his rebus orationem occupare, quae si non apud omnis certam fidem, at certe penes cunctos notitiam promiscuam possident. id po-

---

1 esse nonnullos *Tho. Beau.* : etsi nonnullos BF, etsi nonnullas NPLU, et sunt nonnulli M^2VAGP^2, et sunt nonnullis M, et si nulli sunt R, et si nonnulli sunt O 3 vel tristioribus BMVAGF : et tristioribus ONPLU, tristioribus R 5 autem AROV : aut *cett. codd.* 7 longe BFNPLU : longa MVAGRO 8 mysteriorum : ministrorum NO, ministeriorum PLU 9 effigiae B *Rohde, Rh. Mus. 37, 1885, 149* : effigies B^2 *cett. codd.* 10 et regiones BMV : *om. cett. codd.* 11 sollemnia : solentia AP^2 rata : rara $VARP^2$ 12 ut plerumque : plerumque L, et plerumque B^2P^2 13 si quid : si quis BMV, *corr.* B^2 18 orationum BNPLU, *corr.* P^2 20 certe B^2MVAGRO : certa B, certam F, certas NPLU possident B^2AO : possidet B *cett. codd.* id : hic RNPLU

tius praestiterit Latine dissertare, varias species daemonum philosophis perhiberi, quo liquidius et plenius de praesagio XV Socratis deque eius amico numine cognoscatis. nam quodam significatu et animus humanus etiam nunc in corpore situs daemon nuncupatur: 5

> diine hunc ardorem mentibus addunt,
> ⟨Euryale, an sua cuique deus fit dira cupido?⟩

igitur et bona cupido animi bonus deus est. unde nonnulli arbitrantur, ut iam prius dictum est, εὐδαίμονας dici beatos, quorum daemon bonus, id est animus virtute perfectus 10 est. eum nostra lingua, ut ego interpretor, haud sciam an 151 bono, certe quidem meo periculo poteris Genium vocare, quod is deus, qui est animus sui cuique, quamquam sit immortalis, tamen quodam modo cum homine gignitur, ut eae preces, quibus Genium et genua precantur, coniunctionem 15 152 nostram nexumque videantur mihi obtestari, corpus atque animum duobus nominibus comprehendentes, quorum communio et copulatio sumus.

6–7 Verg., *Aen.* IX 184–185 8 cf. Xenocr., *fragm.* 81 Heinze = 238 Isnardi; cf. August., *Civ. Dei* IX 11, p. 423, 25 12 cf. Max. Tyr., *diss.* 8, 6; Serv., *ad Verg. Aen.* III 63

---

1 daemonum B[2]AO : dum unum BMVGFRNPLU, numinum H 2 quo B[2] *Rom.* : quod B *cett. codd.* 3 socrati BNPLU, *corr.* B[2]P[2] 6 mentibus addunt P[2] *Rom.* : M.A. *tantum cett. codd.* (animum mortalibus addunt *refingit* A, ardorem menti accomodent O) 7 Euryale – cupido *add. Rom.* 9 ut *om.* NPLU εὐδαί-μονας *Ald. Tho.* : eudemonas *codd. Beau.* 11 eum *Sciopp.* : cum *codd.*, quem B[2] *Rom.* haud : aut BMV 13 sui : suus AOP[2] cuique : cuiumque PU, ciuiumque NL, cuicumque P[2], unicuique R 14 eae *Rom.* : haec *vel* hae *codd.* 15 preces *om.* LU genua BFNPLU : genia MVAGRO precantur MVAGOP[2] : precatur BFNPLU, precamur RCH 16 nexumque *Merc.* : nec sunt qui O, nec sunt quae *cett. codd.*

Est et secundo significatu species daemonum animus humanus emeritis stipendiis vitae corpori suo abiurans: hunc vetere Latina lingua reperio Lemurem dictitatum. ex hisce ergo Lemuribus qui posterorum suorum curam sortitus placato et quieto numine domum possidet, Lar dicitur familia- 5
153 ris; qui vero ob adversa vitae merita nullis [bonis] sedibus incerta vagatione ceu quodam exilio punitur, inane terriculamentum bonis hominibus, ceterum malis noxium, id genus plerique Larvas perhibent. cum vero incertum est, quae cuique eorum sortitio evenerit, utrum Lar sit an Larva, nomine 10 Manem deum nuncupant: scilicet et honoris gratia dei vocabulum additum est. quippe tantum eos deos appellant, qui ex eodem numero iuste ac prudenter curriculo vitae gubernato pro numine postea ab hominibus praediti fanis et cae-
154 rimoniis vulgo advertuntur, ut in Boeotia Amphiaraus, 15 in Africa Mopsus, in Aegypto Osiris, alius alibi gentium, Aesculapius ubique.

---

1 cf. August., *Civ. Dei* IX 11, p. 423, 14; Plat., *Cratyl.* 398 b; *Resp.* V 468 e sqq.; Max. Tyr., *Diss.* 8,8. 15–16 cf. Tert., *Ad nat.* II 7,1; Clem. Alex., *Strom.* I 21, 133

---

2 corpori Pb *Merc.* : corpore *cett. codd.* 3 lemurem RO : lemurum *cett. codd.* dictitatum : dictatum PU, *corr.* P[2] 4 qui B[2]A GROPU : quo BMVFNL posterorum AG : posteriorum *cett. codd.* 5 numine : nomine NPLU Lar dicitur : largitur B, largitor MV, lar B[2] 6 ob adversa : ad universa P, *om.* LU bonis *secl. Markland apud Hild., dubitanter tuetur Kronenberg, Mnem. 1928, 50*; propriis *corr. Wow.* 7 vagatione MVAGR : vacatione BFONPLU punitur FRONPLU : ponitur BMV AG 8 noxium malis NPLU hic genus RNPLU 10 sortitio BMVAGOP[2] : sortio FRNPLU 11 scilicet et : scilicet FR, scilicet ei *Tho.* 14 pro numine *Colv.* : praenomine *codd.* ab B[2]F : *om.* B *cett. codd.* 15 Boeotia *Ald.* : boetia *codd. Rom.* 16 africam NPL mopsus : obsus NPL, mobsus OP[2] alibi : aliqui NPLU, *corr.* P[2]

XVI Verum haec omnis distributio eorum daemonum fuit, qui
quondam in corpore humano fuere. sunt autem non poste-
riore numero, praestantiore longe dignitate, superius aliud,
augustius genus daemonum, qui semper a corporis compedi-
bus et nexibus liberi certis potestatibus curant. quorum e 5
155 numero Somnus atque Amor diversam inter se vim possi-
dent, Amor vigilandi, Somnus soporandi. ex hac igitur subli-
miore daemonum copia Plato autumat singulis hominibus in
vita agenda testes et custodes additos, qui nemini conspicui
semper adsint, arbitri omnium non modo actorum verum 10
etiam cogitatorum. at ubi vita edita remeandum est, eundem
illum, qui nobis praeditus fuit, raptare ilico et trahere veluti
custodiam suam ad iudicium atque illic in causa dicunda
adsistere, si qua commentiatur, redarguere, si qua vera di-
cat, adseverare: prorsus illius testimonio ferri sententiam. 15
proinde vos omnes, qui hanc Platonis divinam sententiam
me interprete auscultatis, ita animos vestros ad quaecumque
agenda vel meditanda formate, ut sciatis nihil homini prae
istis custodibus nec intra animum nec foris esse secreti, quin

---

6 cf. Apul., *Flor.* 10 8 cf. Plat., *Tim.* 90 a; *Phaed.* 107 d; *Resp.* X 617 e; 620 e; Epict., *Diss.* I 14, 12 sqq.

---

2 humano B^2 *Vulc.* : numero B *cett. codd.* (vivo A, suo R, vel vivo P^2), *secl. Gold.* 3 praestantiore AFNPLU : praestantiori B^2MVA^2GRO, praestantior B 5 curant BG : curantur B^2 *cett. codd.* 6 possident B^2AGRO : possideant $BMVA^2FNPLU$ 8 singulis *secl. con. Baeh., Rh. Mus. 1912, 118, secl. Beau.* 9 additos A *Lütj.* : singulos additos HPa, singulis additos *cett. codd. Beau.* 13 dicunda : dicenda AGRP 15 testimonio : testimonia NPL 16 proinde B^2 *Rom.* : deinde B *cett. codd.* 18 homini $BMVAGP^2$: omnino FRONLU, homine P 19 nec intra B^2AR OU : ni intra BMVNPL, ne intra G, non intra F, nil intra P^2

156 omnia curiose ille participet, omnia visitet, omnia intellegat, in ipsis penitissimis mentibus vice conscientiae deversetur. hic, quem dico, privus custos, singularis praefectus, domesticus speculator, proprius curator, intimus cognitor, adsiduus observator, individuus arbiter, inseparabilis testis, malorum improbator, bonorum probator, si rite animadvertatur, sedulo cognoscatur, religiose colatur, ita ut a Socrate iustitia et innocentia cultus est, in rebus incertis prospector, dubiis praemonitor, periculosis tutator, egenis opitulator, qui tibi queat tum insomniis, tum signis, tum etiam fortasse coram, cum usus postulat, mala averruncare, bona prosperare, humilia sublimare, nutantia fulcire, obscura clarare, secunda regere, adversa corrigere. 5 10

XVII Igitur mirum si Socrates, vir adprime perfectus et Apollinis quoque testimonio sapiens, hunc deum suum cognovit et coluit, ac propterea eius custos – prope dicam Lar contubernio familiaris – cuncta et arcenda arcuit, praecavenda praecavit et praemonenda praemonuit, sicubi tamen interfectis 157 15

7–8 cf. Xenoph., *Mem.* IV 3, 15 14 sqq. cf. Max. Tyr., *Diss.* 8,1; 8,8

---

1 visitet *s.v.* B² *Gold. Tho. Beau.* : viset MVGFONPL, visat ARP², viset et *in ras.* B², visa U 2 diversetur AGRO 3 privus *Tho. Beau.* : prorsus *codd., tuetur Armini, Eranos 1928, 335* 10 insomniis *Tho. Beau.* : somniis CH *Ald.*, insomnis *cett. codd.* 11 averruncare *Pithoeus apud Colvium* : autruncare BAGFRP, aut truncare MVNLU, attruncare O 16 Lar *Merc.* : par *codd.* 17 et arcenda *Tho. Beau.* : et argenda B, quae arcenda sunt B² *cett. codd.* arguit NPLO praecavenda *Tho. secutus correxi* : ⟨et⟩ praecavenda *Tho.*, quae cavenda *codd.* (quae cavenda sunt FR) 18 interfectis : intersectis G *Rom.*, imperfectis *Wow.*, interceptis *Casaub.*, interseptis *Oud.; lectionem librorum tuetur Tho. collato Met. XI, 24*

sapientiae officiis non consilio sed praesagio indigebat, ut
158 ubi dubitatione clauderet, ibi divinatione consisteret? multa
sunt enim, multa, de quibus etiam sapientes viri ad hariolos
et oracula cursitent. an non apud Homerum, ut ⟨in⟩ quo-
dam ingenti speculo, clarius cernis haec duo distibuta, seor- 5
sus divinationis, seorsus sapientiae officia? nam cum duo
columina totius exercitus dissident, Agamemnon regno pol-
lens et Achilles bello potens, desideraturque vir facundia
laudatus et peritia memoratus, qui Atridae superbiam, sed et
Pelidae ferociam compescat atque eos auctoritate advertat, 10
exemplis moneat, oratione permulceat, quis igitur tali in
tempore me⟨dius⟩ ad dicendum exortus est? nempe Pylius
orator, eloquio comis, experimentis catus, senecta venerabi-
lis, cui omnes sciebant corpus annis hebere, animum pru-
XVIII dentia vigere, verba dulcedine adfluere. itidem cum rebus 15
159 creperis et adflictis speculatores deligendi sunt, qui nocte

7 cf. Hom., *Il.* I 245 sqq. 15 cf. Hom., *Il.* X 218 sqq.

1–2 ut ubi : ut ibi FRPLU 2 clauderet BFNPLU : claudicaret B²MVAGROP² ibi divinatione : ubi divinatione FRP 3 multa *om.* VGFRU, inulta B, et talia B² de *om.* BMV, in B² 4 an H *Iunt. Tho.* : at *cett. codd.* in *add. Rom.* quodam FUC : quadam *cett. codd.* (quedam AGP²) 5 clarius : claritus B *Tho.* (*corr.* B²) 8 desideraturque : desideratoque A, desideratumque O, desideratur G 9 sed et : sedet P² *Flor. Tho. Beau.* 11 quis B²MVAGO : quid BFRNPLU 12 me⟨dius⟩ *corr. Tho.* : me *om.* AGO *Rom., secl. Baeh., Rh. Mus. 1912, 118, Vliet, Mnem. 1888, 161* exortus Pb *Wow.* : exoratus G, exhortatus *cett. codd.* Pylius *Rom.* : philius B²V²O, phielius BMVF, phylius G, pilius A, phielidus NPLU, phielictus R 14 hebere B²MAGFR NU : habere BVOPL 16 creperis A *Rom.* : crepereis BM GFNPLU, ereperis R, corporeis VO speculatores *Par. 6369 apud Beau., Urs. apud Stew.* : spiculatores R, spectatores *cett. codd.*

intempesta castra hostium penetrent, nonne Ulixes cum Diomede deliguntur veluti consilium et auxilium, mens et manus, animus et gladius? enimvero cum ad Aulidem desidibus et obsessis ac taedio abnuentibus difficultas belli et fa-
160 cultas itineris et tranquillitas maris et clementia ventorum 5
per fibrarum notas et alitum vias et serpentium escas exploranda est, tacent nempe mutuo duo illa sapientiae Graiae summa cacumina, Ithacensis et Pylius: Calchas autem longe
161 praestabilis hariolari simul alites et altaria et arborem contemplatus est, ac⟨tu⟩tum sua divinatione et tempestates fle- 10
xit et classem deduxit, decennium praedixit. non secus et in Troiano exercitu cum divinatione res indigent, tacet ille sapiens senatus nec audet aliquid pronuntiare vel Hicetaon vel
162 Lampo vel Clytius, sed omnes silentio auscultant aut ingrata auguria Heleni aut incredita vaticinia Cassandrae. ad eun- 15
dem modum Socrates quoque, sicubi locorum aliena sapientiae officiis consultatio ingruerat, ibi vi daemonis praesag[i]a regebat⟨ur⟩. verum eius monitis sedulo oboediebat eo-

---

3 cf. Hom., *Il.* II 303 sqq. 13 cf. Hom., *Il.* III 147

---

2 consilium : consimilium NPLU 3 ad Aulidem *Buckley Tho.* : ab aulide *codd. Beau.* (ab *tantum* R), in Aulide *Rom.*, ab *secl. Merc. Flor.* desidibus AO : desedibus *cett. codd.* 6–7 exploranda est *Kiessling apud Tho.* : exploranda AO, explorande *cett. codd.* 7 Graiae : gratiae ONPLU 9 arioli NPLU arborem RO *Merc.* : arbores GP^2, arborum BMVAFNPLU 10 ac⟨tu⟩tum *Rom.*, ictum B^2 11 et decennium GFH *Rom. Tho. Beau.* 13 Hicetaon *Merc.* : hic etiam *codd.* 14 Lampo *Pius apud Colvium* : iambo *vel* iampo *codd.* Clytius *Pius apud Colvium* : clytias *vel* clicias *codd.* 15 Heleni GPb *Colv.* : hebeni U, helene *cett. codd.* 16 Socrates RPbH : socrati GF, socratis *cett. codd.* aliena *Casaub.* : aliene *codd.* 17–18 praesag[i]a regebat⟨ur⟩ *Elmen. Tho.* : praesagiar⟨i⟩egebat *Wiman, Textkritiska Studier till Apuleius, Göteborg 1927, 80–83 Beau.*; verum *addubitans,* praesagaci egebat *con. item Beau.*

XIX que erat deo suo longe acceptior. quod autem incepta Socrati⟨s⟩ quaepiam daemon ille ferme prohibitum ibat, numquam
163 adhortatum, quodam modo ratio praedicta est. enim Socrates, utpote vir adprime perfectus, ex sese ad omnia congruentia sibi officia promptus, nullo adhortatore umquam indigebat, at vero prohibitore nonnumquam, si quibus forte conatibus eius periculum suberat, ut monitus praecaveret, omitteret coepta impraesentiarum, quae tutius vel postea capesseret vel alia via adoreretur.

In huiuscemodi rebus vocem quampiam divinitus exortam dicebat audire – ita enim apud Platonem –, ne quisquam arbitretur omina eum vulgo loquentium captitasse. quippe
164 etiam semotis arbitris uno cum Phaedro extra pomerium sub quodam arboris opaco umbraculo signum illud adnuntium sensit, ne prius transcenderet Ilissi amnis modicum fluentum, quam increpitu indignatum Amorem recinendo placasset; cum praeterea, si omina observitaret, aliquando eo-

---

11 cf. Plat., *Phaedr.* 229 a; 242 bc; 243 b

---

1 deo RPb *Stew.* : de *cett. codd.*, daemoni B² *mg.* Socrati⟨s⟩ *Flor.* 2 quaepiam : quispiam MV daemon GPbRCB² : demonum *cett. codd.* 3 adhortatum BMVF : *om.* AGRON PLU quodam modo MVAGFU : quod ad modo BNPL (*corr.* B²P²), quo ad monendum R, quod ad monendum O enim : enim vero B²AGO 8 omitteret : omittere FNPLU tutius : tocius BMV postea : potius BMV 9 adoreretur BNPLU : adoriretur MVAGFRO 10 rebus H : rebus dicit B²N, rebus dixit *cett. codd.* (dixit *secluserant Gold. Tho. Beau.*) 11 dicebat B²V²H *Rom.* : discebit R, discebat BV *cett. codd.* (*om.* O) se audire B²H 12 omina *Casaub.* : omnia *codd.* 13 uno BMVAG : una A²FRONPLU 14 adnuntium : ac nuntium B², annunciatum R 15 Ilissi *Casaub.* : illius *codd.* amnis : animi MV fluentum B²F : fluentis O, fluenti B *cett. codd.* 16 increpitu indignatum Amorem recinendo *Casaub.* : increpitum inclinatum amore retinendum *codd.* (incripitum B) placasset FCHO : placasse *cett. codd.* 17 omina *Wow.* : omnia *codd.*

rum nonnulla etiam hortamenta haberet, ut videmus plerisque usu evenire, qui nimia ominum superstitione non suopte corde sed alterius verbo reguntur ac per angiporta reptantes
165 consilia ex alienis vocibus colligunt et, ut ita dixerim, non
XX animo sed auribus cogitant. verum enimvero, ut ista sunt, 5
certe quid⟨em⟩ ominum harioli vocem audiunt saepenumero auribus suis usurpatam, de qua nihil cunctentur [de qua sciunt] ex ore humano profectam. at enim Socrates non vocem sibi sed 'vocem quampiam' dixit oblatam, quo additamento profecto intellegas non usitatam vocem nec huma- 10
nam significari. quae si foret, frustra 'quaepiam', quin potius aut 'vox' aut certe 'cuiuspiam vox' diceretur, ut ait illa Terentiana meretrix:

audire vocem visa sum modo militis.

166 qui vero vocem ⟨quampiam⟩ dicat audisse, aut nescit, unde 15
ea exorta sit, aut in ipsa aliquid addubitat, aut eam quiddam insolitum et arcanum demonstrat habuisse, ita ut Socrates eam, quam sibi divinitus editam tempestive accid⟨ere dic⟩ebat. quod equidem arbitror non modo auribus eum verum

---

4 cf. Lucret. V 1133–1134 13 Ter., *Eun.* 454

---

1 haberet ut *Rom.* : haberet et B[2] (*ut vid.*) C, habere et *cett. codd.* 5 ut⟨ut⟩ *Stew. Tho., qui tamen* ut *defendit collata Apol.* 43 (ut *tuetur Beau.*) 6 quid⟨em⟩ *Wilamowitz apud Tho.* ominum *Lütj.* : omnium *codd.* 7 de qua *Scal.* : de quo *codd.* 7–8 de qua sciunt *secl. Tho. Beau.* 9 vocem B[2] *Rom.* : dulcem AO, duce U, ducem B *cett. codd.* quo additamento B[2]MVAG : quo addimento FP, quo abdimento RONP[2]LU 15 ⟨quampiam⟩ *add. Rom.* 16 ea BMVAGF : *om.* RONPLU aut eam : ut eam MV, aut etiam G 17 et arcanum *om.* NPLU 18 sibi H *Wow.* : sibi ait R, sibi ac *cett. codd.* accid⟨ere dic⟩ebat *con. Tho., unde Beau.* : accedebat VRO, accidebat *cett. codd., alii alia*

etiam oculis signa daemonis sui usurpasse. nam frequentius non vocem sed signum divinum sibi oblatum prae se ferebat. id signum potest et ipsius daemonis species fuisse, quam solus Socrates cerneret, ita ut Homericus Achilles Minervam. credo plerosque vestrum hoc, quod commodum dixi, 5 cunctantius credere et impendio mirari formam daemonis Socrati visitatam. at enim [secundum] Pythagoricos mirari 167 oppido solitos, si quis se negaret umquam vidisse daemonem, satis, ut reor, idoneus auctor est Aristoteles. quod si cuivis potest evenire facultas contemplandi divinam effigi- 10 em, cur non adprime potuerit Socrati obtingere, quem cuivis amplissimo numini sapientiae dignitas coaequarat? nihil est enim deo similius et gratius quam vir animo perfecte bonus, qui hominibus ceteris antecellit, quam ipse a diis immortalibus distat. 15

XXI Quin potius nos quoque Socratis exemplo et commemoratione erigimur ac nos secundo studio philosophiae pari⟨s⟩ similium numinum [c]aventes permittimus? de quo quidem

---

4 cf. Plut., *De gen. Socr.* 580 C 7–9 cf. Arist., *fragm.* 193 Rose

---

2 non B^2RH *Rom.* : non prae B *cett. codd.* sibi divinum AG prae se ferebat : praeferebat MV, *corr.* M^2 5 commodum *Novàk apud Tho.* : commodo BMVGFRNPL, modo B^2AUO 7 visitatam : usitatam AGFP secundum *secl. Rose, addub. Tho.*, contra *con. Rohde, JLZ 1876, 781*; secundum *secl. et* contra *post* Pythagoricos *add. Beau.* 8 solitos opido AG 10 cuivis B^2M^2AGFROP^2 : cuius BMVNPLU 12 numini : numine VA 12–13 est enim : enim est VR 14 antecellit *recte tuetur, 'magis' subaudiens, Tho.* 16 socratis *ex* socratu B^2V^2 17 secundo : secundum RONPLU pari⟨s⟩ *corr. Flor.* 18 similium : similitudini *con. Beau.* [c]aventes *corr. Vulc.*, cupientes N^2, *desp. Tho.*

168 nescio qua ratione derapimur. et nihil aeque miror quam, cum omnes et cupiant optime vivere et sciant non alia re quam animo vivi nec fieri posse quin, ut optime vivas, animus colendus sit, tamen animum suum non colant. at si quis velit acriter cernere, oculi curandi sunt, quibus cernitur; si 5 velis perniciter currere, pedes curandi sunt, quibus curritur; itidem si pugillare valde velis, brachia vegetanda sunt, qui-
169 bus pugillatur. similiter in omnibus ceteris membris sua cuique cura pro studio est. quod cum omnes facile perspiciant, nequeo satis mecum reputare et proinde, ut res est, admirari, 10 cur non etiam animum suum ratione excolant. quae quidam ratio vivendi omnibus aeque necessaria est, non ratio pingendi nec ratio psallendi, quas quivis bonus vir sine ulla animi vituperatione, sine turpitudine, sine rubore contempserit. nescio ut Ismenias tibiis canere, sed non pudet me 15 tibicinem non esse; nescio ut Apelles coloribus pingere, sed non pudet me non esse significem; itidem in ceteris artibus,
XXII ne omnis persequar, licet tibi nescire, nec pudeat. enimvero

1 nihil aeque miror – p. 38, 18 nec accessit Iohann. Sarisb., *Polycraticus* VI 28 2 sqq. cf. Sen., *vit. beat.* 1, 1 4 sqq. cf. Sen., *epist.* 80, 2

1 derapimur *con. Baeh., Rh. Mus. 1912, 117* : dei (dehinc V) rapimur *codd.*, detrahimur *con. Tho., unde Beau.* quam ⟨quod⟩ *con. Novàk, W. St. 1911, 106,* quam ⟨cur⟩ *con. Helm, BPW 1909, 842* 3 ut AGP[2] : *om. cett. codd.*, si *add.* B[2] (optime ut vivas O) 7 itidem M[2]PbF *Ioh.* : id idem G, et inde R, ut idem M *cett. codd.* 14 rubore *corr. Lütj., Helm, BPW 1909, 842 Beau.* : labore *codd. Ioh.*, lab[or]e *Rom. Tho.* 15 ismenias FPL : hismenias NUO, ismenia R, smenias BM, sibimenias AG *Ioh.*, si metuas V 17 significem *Vulc.* : significum BMVFROAGNP[2] *Ioh.*, significatum PLU itidem *Merc.* : et idem *codd. Ioh.* 18 ne B[2]MARO : nisi V, ni BFNPLU, si G *Ioh.* pudeat BFRON PLU : pudet MVAG *Ioh.*

dic, sodes: 'nescio bene vivere, ut Socrates, ut Plato, ut Py-
170 thagoras vixerunt, nec pudet me nescire bene vivere'. num-
quam hoc dicere audebis. sed cum primis mirandum est
quod ea, quae minime videri volunt nescire, discere tamen
neglegunt et eiusdem artis disciplinam simul et ignorantiam 5
detrectant. igitur cotidiana eorum aera dispungas: invenias
in rationibus multa prodige profusa et in semet nihil, in sui
dico daemonis cultum, qui cultus non aliud quam philoso-
phiae sacramentum est. plane quidem villas opipare extru-
unt et domos ditissime exornant et familias numerosissime 10
171 comparant. sed in istis omnibus tanta adfluentia rerum nihil
est praeterquam ipse dominus pudendum: nec iniuria. cu-
mulata enim habent, quae sedulo percolunt, ipsi autem hor-
ridi, indocti incultique circumeunt. igitur illa spectes, in
quae patrimonia sua profuderunt: amoenissima et extructis- 15
sima et ornatissima deprehendas, villas aemulas urbium
conditas, domus vice templorum exornatas, familias nume-
rosissimas et calamistratas, opiparam supellectilem, omnia
adfluentia, omnia opulentia, omnia ornata praeter ipsum
dominum, qui solus Tantali vice in suis divitiis inops, egens, 20
172 pauper non quidem fluentum illud fugitivum captat et falla-
cis undae sitit, sed verae beatitudinis, id est secundae vitae et

---

14 cf. Sall., *Cat.* 2, 8 16 cf. Sall., *Cat.* 12, 3 20 cf. Hor., *serm.* I 1, 61 sqq.

---

3 cum primis : in primis B[2] *Ioh.* 6 invenias : invenies B[2]FR, et invenies *Ioh.* 13 horridi : sordidi *Ioh.* 14 illa spectes *Merc.* : illa species B, illas species B[2] *cett. codd. Ioh.* 14–15 in quae : in qua G, in quam V, in quas B[2] *Ioh.* 19 opulentia BMVARO *Ioh.* : opulenta B[2]F, opitulentia G, opitulantia NPLU 20 solus *om.* FR 21 fluentum illud *Novàk, W. St. 1911, 106, Baeh., Rh. Mus. 1912, 117 Beau.* : fluentem illum *codd. Ioh., Helm, BPW 1909, 842 Chodaczek, Eos 1929, 297–298,* fructum illum *Von Lennep apud Tho., desp. Tho.* 22 sitit *Merc. Beau.* : sitim *codd., post* sitim *lacunam ind. Tho.*

prudentiae fortunatissimae, esurit et sitit. quippe non intel-
XXIII legit aeque divites spectari solere, ut equos mercamur. neque
enim in emendis equis phaleras consideramus et baltei poli-
mina inspicimus et ornatissimae cervicis divitias contempla-
173 mur, si ex auro et argento et gemmis monilia variegata de- 5
pendent, si plena artis ornamenta capiti et collo circumia-
cent, si frena caelata, si ephippia fucata, cingula aurata sunt,
sed istis omnibus exuviis amolitis equum ipsum nudum et
solum corpus eius et animum contemplamur, ut sit et ad
speciem honestus et ad cursuram vegetus et ad vecturam 10
validus: iam primum in corpore si sit

> argutum caput, brevis alvus obesaque terga
> luxuriatque toris animosum pectus honesti;

174 praeterea si duplex agitur per lumbos spina: volo enim non
modo perniciter verum etiam molliter pervehat. similiter igi- 15
tur et in hominibus contemplandis noli illa aliena aestimare,
sed ipsum hominem penitus considera, ipsum ut meum So-
cratem pauperem specta. aliena autem voco, quae parentes
pepererunt et quae fortuna largita est. quorum nihil laudi-
bus Socratis mei admisceo, nullam generositatem, nullam 20
prosapiam, nullos longos natales, nullas invidiosas divitias.

---

2 aeque divites – 11 validus Vincent. Bellov., *Spec. doctr.* V 22; *Spec. hist.* IV 7 3 cf. Sen., *ep.* 80, 9 5–6 cf. Verg., *Aen.* VII 278 12 Verg., *Georg.* III 80–81

---

2 spectari : spectare MV solere : debere *Beau.* equos ⟨quos⟩ *e Vincentio Lütj. Tho.* 5 variegata *Brant.* : varie gaza *vel* variae gazae *codd.* dependent B^2FRAO : dependet BMVA^{2}GNPL, dispendet U 6 capiti Pa *Rom.* : capite *cett. codd.* 7 ephippia M^2 : eppippia *vel* epippia *vel similia* M *cett. codd.* cingula AR^2 : singula BMVGRONPLU, si singula F *Ioh.*, si cingula *Flor. Tho. Beau.* 8 exuviis : exubiis NPL 9 sit et B : sit *cett. codd. Ioh.* 16 aestimare UOCH *Ioh.* : extimare B, existimare B^2 *cett. codd.* 18 specta : expecta BMA *Ioh.*, expecto V

haec enim cuncta, ut dico, aliena sunt. sat[e] Porthaonio
175 gloria⟨e⟩ est, qui talis fuit, ut eius nepotem non puderet.
igitur omnia similiter aliena numeres licebit. 'generosus est':
parentes laudas. 'dives est': non credo fortunae. ⟨nec⟩ ma-
gis ista adnumero: 'validus est': aegritudine fatigabitur. 5
'pernix est': ⟨st⟩abit in senectute. 'formonsus est': expecta
paulisper et non erit. 'at enim bonis artibus doctus et adpri-
me est eruditus et, quantum licet homini, sapiens et boni
consultus': tandem aliquando ipsum virum laudas. hoc enim
nec a patre hereditarium est nec ⟨a⟩ casu pendulum nec a 10
suffragio anniculum nec a corpore caducum nec ab aetate
mutabile. haec omnia meus Socrates habuit et ideo cetera
XXIV habere contempsit. Quin igitur et tu ad studium sapientiae
176 ⟨er⟩i[n]geris vel properas saltem, ut nihil alienum in laudi-
bus tuis audias, sed ut, qui te volet nobilitare, aeque laudet 15
ut Accius Ulixen laudavit in Philocteta suo in eius tragoediae
principio:

1–2 sat[e] ... gloria⟨e⟩ *Baeh., Rh. Mus. 1912, 119 Beau., desp. Tho.* Porthaonio *Beau., quod dubitanter recepimus* : sate (sat est O) prothaonio *codd.*, sate e Porthaone *Ribbeck, Rh. Mus. 1878, 434, qui in his lineis trochaicos octonarios conspicere sibi videbatur,* sato Prothaonio *Ioh.* 4 ⟨nec⟩ *add. Rom.* : *an* : magis ista adnumero? 5 adnumero B^3 *Scal.* : denumero *vel* dinumero B *cett. codd.* 6 ⟨st⟩abit *corr. Tho.* : est, ⟨ex⟩stabit *con. Chodaczek, Eos 1929, 297, interrogationis signum post* in senectute *reponens* in senectute B : in senectutem B^2 *cett. codd. Ioh.* 7 parumper LU 10 ⟨a⟩ *add. Koziol, Zeitsch. Österr. Gymn. 1877, 748* 12–13 haec omnia – contempsit *om.* GP 14 erigeris *corr. Rohde, JLZ 1876, 781* : ingeris *codd. Ioh.*, accingeris *Lütj. Tho. Beau.*, te ingeris *Vulc. Barra* (et tu qui ... te ingeris R) saltem *Ioh. Tho. Beau.* : altum *codd.* 16 actius MVAOL philocteta F *Ioh.* : filotecta *vel* philotecta *cett. codd.*

inclite, parva prodite patria,
nomine celebri claroque potens
177 pectore, Achivis classibus auctor,
gravis Dardaniis gentibus ultor,
Laertiade. 5

novissime patrem memorat. ceterum omnes laudes eius viri audisti. nihil inde nec Laertes sibi nec Anticlia nec Arcisius vindicat: [nec] tota, ut vides, laudis huius propria Ulixi possessio est. nec aliud te in eodem Ulixe Homerus docet, qui semper ei comitem voluit esse prudentiam, quam poetico 10
178 ritu Minervam nuncupavit. igitur hac eadem comite omnia horrenda subiit, omnia adversa superavit. quippe ea adiutrice Cyclopis specus introiit, sed egressus est; Solis boves vidit, sed abstinuit; ad inferos demeavit et ascendit; eadem sapientia comite Scyllam praeternavigavit nec ereptus est; 15
Charybdi consaeptus est nec retentus est; Circae poculum bibit nec mutatus est; ad Lotophagos accessit nec remansit; Sirenas audiit nec accessit.

---

1 Accii, *Trag. Rom. Fragm.* 520 sqq. Ribb.[2]

---

1 prodite A : praedite *cett. codd.* (*om.* F) *Ioh.* 4 Dardaniis *Ioh.* : dardanis *codd.* 5 laertiade B : laerciade V²ROU²P², lerciade MVAGFNPLU 7 laertes : lertes GNU (*corr.* U²), lerses L Arcisius *vel* acrisius *Ioh.* : arcissius *codd.* (archisius R), Arcisius *Stew.* 8 nec BMV : haec V²AFRO *Ioh.*, hec nec GNPLU, *secl. Lütj. Tho. Beau.* 11 comite BMVF : comitante *cett. codd. Ioh.* 15 arreptus *ex* ereptus B², arreptus *Ioh.* APULEI PLATONICI PHILOSOPHI MADAURENSIS DE DEO SOCRATIS LIBER EXPLICIT B MV (*om.* LIBER MV), Explicit de deo Sacratis A, *subscriptionem omittunt cett. codd.*

ASCLEPIUS

[Asclepius: Asclepius iste pro sole mihi est.]

1 'Deus, deus te nobis, o Asclepi, ut divino sermoni interesses, adduxit, eoque tali, qui merito omnium antea a nobis factorum vel nobis divino numine inspiratorum videatur esse religiosa pietate divinior. quem si intellegens videris, eris omnium bonorum tota mente plenissimus, si tamen multa 5 sunt bona et non unum, in quo sunt omnia. alterum enim alterius consentaneum esse dinoscitur, omnia unius esse aut unum esse omnia; ita enim sibi est utrumque conexum, ut separari alterum ab utro non possit. sed de futuro sermone hoc diligenti intentione cognosces. tu vero, o Asclepi, proce- 10 de paululum Tatque, nobis qui intersit, evoca.'

INCIPIT ERMU TRISMEGISTON (*vel* TRISMECISTON) DEHLERA AD ASCLEPIUM (ASCLIPIUM B) ALLOCUTA FELICITER BMVGNLT, Incipit liber hermetis mercurii trimegistri ad asclepium de divinitate et inscribitur hermu trimegiston R; *nullam inscriptionem praebent* FPU *post* FELICITER *add.* ERMU TRISMEGISTON V βίβλος ἱερὰ *ex* DEHLERA *corr. con. Rohde, Rh. Mus. 1882, 146, 2; cf. etiam Mahé, Hermès en Haute-Egypte, Quebec 1982, 48* asclepius *bis praebent* BMGFNPTU, *semel* VRL; *totum secl. Tho.* *post* mihi est *dist.* T *Tho., post prius* deus (*v. 1*) *cett. codd.* 2 eoque : eique R *Rom. Nock* 7 dignoscitur LU unius : unum *con. Reitzenstein, ARW 1904, 405* 9 ab utro BM, *tuetur Tho. Lachmanni adnotationes ad Lucr. V, 839 commemorans* : ab utroque *cett. codd.* de futuro : futuro LTU 11 Tatque B *coniecerat Bernays, Gesamm. Abhandl. I, Berlin 1885, 328* : atque *cett. codd.*

Quo ingresso Asclepius et Hammona interesse suggessit. Trismegistus ait:

'Nulla invidia Hammona prohibet a nobis; etenim ad eius nomen multa meminimus a nobis esse conscripta, sicuti etiam ad Tat[ium] amantissimum et carissimum filium multa physica ⟨di⟩exoticaque quam plurima. tractatum hunc autem tuo scribam nomine. praeter Hammona nullum vocassis alterum, ne tantae rei religiosissimus sermo multorum interventu praesentiaque violetur. tractatum enim tota numinis maiestate plenissimum irreligiosae mentis est multorum conscientia publicare.' 5 10

Hammone etiam adytum ingresso sanctoque illo quattuor virorum religione et divina dei completo praesentia, competenti venerabiliter silentio ex ore Hermu animis singulorum mentibusque pendentibus, divinus Cupido sic est orsus dicere: 15

II 'O Asclepi, omnis humana immortalis est anima, sed non uniformiter cunctae sed aliae alio more vel tempore.'

'Non enim, o Trismegiste, omnis unius qualitatis est anima?' 20

'O Asclepi, ut celeriter de vera rationis continentia decidisti! non enim hoc dixi, omnia unum esse et unum omnia,

---

1 Hammona *Gold. Tho. Nock* : hammonam *vel* ammonam *codd.*, ammonem *Rom.* 4 sicuti : sicut GR 5 tatium B, *om. cett. codd., corr. Tho.* 6 ⟨di⟩exodicaque *con. Tho. ex Reitzenstein, Poim., 117 et 126 n.1* : exoticaque *codd.*, exotericaque *con. Cumont* 7 scribam nomine BMV : scribam nomini R, scribo nomini F, scriba bo.ni N, scribam nomine boni GPLT, scribam boni nomine U vocassis B : vocasses B^2MVG, vocas sed N, vocasset P, vocas LTU, evoca F, voca R 11 conscientiae LTU 12 Hammone *Gold. Tho. Nock* : hammona (*vel* amm-) *codd.*, Ammone *Rom.* 13 dei BFRGT^2V^2 : diei MVNPLTU 14 hermu B : hermis R, ermu *cett. codd.* 15 orsus est FR 21 vera⟨e⟩ *corr. Kroll, Rh. Mus. 1898, 581 Tho.*

utpote quae in creatore fuerint omnia, antequam creasset omnia? nec immerito ipse dictus est omnia, cuius membra sunt omnia. huius itaque, qui est unus omnia vel ipse est creator omnium, in tota hac disputatione curato meminisse.

De caelo cuncta in terram et in aquam et in aera. ignis 5 solum, quod sursum versus fertur, vivificum, quod deorsum, ei deserviens. at vero quicquid de alto descendit, generans est, quod sursum versus emanat, nutriens. terra sola in se ipsa consistens omnium est receptrix omniumque generum, quae accepit, restitutrix. hoc ergo totum, sicut meministi, 10 quod est omnium vel omnia, anima et mundus a natura comprehensa agitantur ita omnium multiformi imaginum [ae]qualitate variata, ut infinitae qualitatum ex intervallo species esse noscantur, adunatae tamen ad hoc, ut totum III unum et ex uno omnia esse videantur. totus itaque quibus 15 formatus est mundus, elementa sunt quattuor: ignis, aqua, terra, aer. mundus unus, anima una et deus unus.

Nunc mihi adesto totus, quantum mente vales, quantum calles astutia: divinitatis etenim ratio divina sensus intentione noscenda torrenti simillima est fluvio e summo in pro- 20 num praecipiti rapacitate currenti[s]; quo efficitur ut intentionem nostram non solum audientium verum tractantium ipsorum celeri velocitate praetereat. caelum ergo, sensibilis deus, administrator est omnium corporum, quorum augmenta detrimentaque sol et luna sortiti sunt. caeli vero et 25 ipsius animae et omnium, quae mundo insunt, ipse guberna-

---

1 utpote quae GR *Rom.* : utpote qui *cett. codd.*, utpote quia *Ald. Iunt.* 3–4 creator est LU 11 quod est omnium : quod est unum *con. Tho.* 13 [ae]qualitate *corr. Ald. Iunt.*, inaequalitate *con. Ferguson* ex intervallo : aut intervallo M, ut intervallo V 20 torrenti BMVFT^2 : torrentis RNPGLTU 21 currenti[s] F^2 *Rom. Ald. Iunt.* 22 tractantium FRNGLTU : tractantum BP, tractatum MV 23 caelum *om.* F 26 in mundo RL insunt : sunt RV

tor est qui est effector, deus. a supradictis enim omnibus,
quorum idem gubernator deus omnium, frequentatio fertur
influens per mundum et per animam omnium generum et
omnium specierum per rerum naturam. mundus autem prae-
paratus est a deo receptaculum omniformium specierum; 5
natura autem, per species imaginans mundum, per quattuor
elementa, ad caelum usque perducit cuncta dei visibus placi-
IV tura. omnia autem desuper pendentia in species dividuntur
hoc, quo dicturus sum, genere. genera rerum omnium suae
species sequuntur, ut sit ita soliditas genus, species generis 10
particula. genus ergo deorum ex se deorum faciet species.
daemonum genus, aeque hominum, similiter volucrum et
omnium quae in se mundus habet, sui similes species gene-
rat [genus.] est et aliud animalis genus, sine anima quidem et
tamen non carens sensibus, unde et beneficiis gaudet et ad- 15
versis minuitur atque vitiatur: omnium dico, quae in terra
radicum stirpiumque incolumitate vivescunt, quarum spe-
cies per totam sparsae sunt terram. ipsud caelum plenum est
deo. supradicta autem genera inhabitant usque ad loca spe-
cierum, quare non omnium rerum immortales sunt species. 20
species enim pars est generis, ut homo humanitatis, quam
necesse est sequi qualitatem generis sui. unde efficitur ut,
quamvis omnia genera immortalia sint, species non omnes

---

2 *post* omnium *distinxit Kroll, Rh. Mus. 1898, 575* (*post* deus *dist. vulg.*); omnium *addub. Tho.* 6 natura NPLTU : naturam BMVGFR 7 visibus : iussibus *con. Kroll, Rh. Mus. 1898, 575* 9 quo BMFRG : quod VNPLTU suae *Kroll, Rh. Mus. 1898, 576 Tho. Nock* : suas *codd.* 10 ita *secl. Tho.* soliditas MV : soli dita B, subdita R, solidata *cett. codd.* 13 sui RP^2T *Rom.* : suis *cett. codd.* (sua B^2) 14 *post* genus *distinxit Tho.*, *post* generat *Nock*; genus *suspectum videtur* animalis *addub. Tho.* 17 vivescunt B : viviscunt *cett. codd.* 18 ipsud BMFNP : ipsum VRGLTU 20 quare non *corr. Tho.* : quarum *codd. Nock* 23 species tamen FR

immortales. divinitatis enim genus et ipsum et species immortales sunt. reliquorum genera, quorum aeternitas est generis, quamvis per species occidat, nascendi fecunditate servantur ideoque species mortales sunt, ut homo mortalis sit,
V immortalis humanitas. omnibus tamen generibus omnium 5
generum species miscentur, quaedam, quae ante factae sunt, quaedam, quae de his quae factae sunt, fiunt. haec itaque quae fiunt aut ab diis aut daemonibus aut ab hominibus, sunt omnes simillimae generibus suis species. corpora enim impossibile est conformari sine nutu divino; species figurari 10 sine adiutorio daemonum, inanimalia institui et coli sine hominibus non possunt. quicumque ergo daemonum a genere suo defluentes in speciem fortuito coniuncti sunt alicui speciei generis divini, proximitate et consortio diis similes habentur. quorum vero daemonum species in qualitate 15 sui generis perseverant, ii amantes hominum daemones nuncupantur. similis est et hominum ratio aut eo amplior. multiformis enim variaque generis humani species, et ipsa a praedicta[e] desuper veniens consortio, omnium aliarum specierum multas et prope omnium per necessitatem con- 20 iunctiones facit. propter quod et prope deos accedit, qui se mente, qua diis iunctus est, divina religione diis iunxerit, et daemonum, qui his iunctus est. humani vero, qui medietate

---

3 servantur RT *con. Kroll, ibid.* : servatur BMVFGNPU (L *legi non potest*) *tuetur Nock* 7 quae de his quae factae sunt B^2GT^2 : de his factae sunt R, quae de his factae sunt *cett. codd.* 13 defluentes GT^2R : defluens BMVFNPLTU alicui R *con. Kroll, Rh. Mus. 1898, 576 post* generis divini *interpungens* (*unde Tho. Nock*) : alicuius *cett. codd.* 15 species in *Kroll Tho. Nock* : species R, species sunt *cett. codd.* 17 ratio BMVNP *Tho., qui hoc verbum, ante* daemones (*l. 16*) *in libris positum, huc traiecit* : rationem GLT, ratione FR, rationes U 18 enim *om.* MV 19 praedicto RLT, *corr. Kroll Tho.* 21 accedit : accidit RNP, *corr.* R^2 23 daemonum : daemonas *con. Tho.* qui his : qui is M, quis V

generis sui contenti sunt, et reliquae hominum species his similes erunt, quorum se generis speciebus adiunxerint.

VI Propter haec, o Asclepi, magnum miraculum est homo, animal adorandum atque honorandum. hoc enim in naturam dei transit, quasi ipse sit deus, hoc daemonum genus 5 novit, utpote qui cum isdem se ortum esse cognoscat, hoc humanae naturae partem in se ipse despicit, alterius partis divinitate confisus. o hominum quanto est natura temperata felicius! diis cognata divinitate coniunctus est; partem sui, qua terrenus est, intra se despicit; cetera omnia, quibus se 10 necessarium esse caelesti dispositione cognoscit, nexu secum caritatis adstringit; suspicit caelum. sic ergo feliciore loco medietatis est positus, ut, quae infra se sunt, diligat, ipse a se superioribus diligatur. colit terram, elementis velocitate miscetur, acumine mentis maris profunda descendit. omnia illi 15 licent, non caelum videtur altissimum; quasi e proximo enim animi sagacitate metitur. intentionem animi eius nulla aeris caligo confundit, non densitas terrae operam eius impedit, non aquae altitudo profunda despectum eius obtundit. omnia idem est et ubique idem est. 20

Horum omnium generum, quae sunt animalia, desuper deorsum radices pervenientes habent, inanimalium autem de imo in superna viva radice silvescunt, quaedam autem duplicibus aluntur alimentis, quaedam simplicibus. alimenta autem sunt bina, animi et corporis, e quibus animalia con- 25 stant. anima mundi inquieta semper agitatione nutritur, corpora ex aqua et terra, inferioris mundi alimentis, augescunt.

---

3 homo : o NPLTU 4 in natura BVRP 8 quanta BMVR 9 coniunctus est : coniunctus FR 11 necessarium : necessaria MV 15 maris : in maris FT[2] *Tho.*, et maris R 16 videtur : videatur NT 16–17 enim e proximo FR 18 impedit B[2]FT[2] : impediet BMVGRNPLTU 19 non aquae BMVGF[2]R : non aeque V, namque FNPLU, non quae T 23 radice : radices NPLTU 25 bina : bona GNLTU

spiritus, quo plena sunt omnia, permixtus cunctis cuncta vivificat sensu addito ad hominis intellegentiam, quae quinta pars sola homini concessa est ex aethere. sed de animalibus cunctis humanos tantum sensus ad divinae rationis intellegentiam exornat, erigit atque sustollit. sed quoniam de sensu commoneor dicere, paulo post et huius rationem vobis exponam: est enim sanctissima et magna et non minor quam ea quae est divinitatis ipsius. sed nunc vobis expediam quae coeperam.

VII Dicebam enim in ipso initio rerum de coniunctione deorum, qua homines soli eorum dignatione perfruuntur – quicumque etenim hominum tantum felicitatis adepti sunt, ut illum intellegentiae divinum perciperent sensum, qui sensus est divinior in solo deo et in humana intellegentia.'

'Non enim omnium hominum, o Trismegiste, uniformis est sensus?'

'Non omnes, o Asclepi, intellegentiam veram adepti sunt, sed imaginem temerario impetu nulla vera inspecta ratione sequentes decipiuntur, quae in mentibus malitiam parit et transformat optimum animal in naturam ferae moresque beluarum. de sensu autem et de omnibus similibus, quando et de spiritu, tunc totam vobis praestabo rationem. solum enim animal homo duplex est; et eius una pars simplex, quae, ut Graeci aiunt, οὐσιώδης, quam vocamus divinae similitudinis formam; est autem quadruplex quod ὑλικὸν Graeci, nos mundanum dicimus, e quo factum est corpus, quo circumtegitur illud quod in homine divinum esse iam diximus, in quo mentis divinitas tecta sola cum cognatis suis, id est mentis purae sensibus, secum ipsa conquiescat tamquam muro corporis saepta.'

'Quid ergo oportuit, o Trismegiste, hominem in mundo constitui et non in ea parte, qua deus est, eum in summa beatitudine degere?'

---

3 sola : soli B^2G 11 *ante* quicumque *gravius distinxit Nock* 32–33 in summam beatitudinem RNPLU

'Recte quaeris, o Asclepi. et nos enim deum rogamus, tribuat nobis facultatem reddendae rationis istius. cum enim omnia ex eius voluntate dependeant, tum illa vel maxime, quae de tota summitate tractantur, quam rationem praesenti VIII disputatione conquirimus. audi ergo, Asclepi. dominus et 5 omnium conformator, quem recte dicimus deum, quo⟨m⟩ a se secundum fecerit, qui videri et sentiri possit – eundem secundum sensibilem ita dixerim non ideo quod ipse sentiat (de hoc enim, an ipse sentiat an non, alio dicemus tempore), sed eo, quoniam videntium sensus incurrit – quoniam ergo 10 hunc fecit ex se primum et a se secundum visusque ei pulcher, utpote qui sit omnium bonitate plenissimus, amavit eum ut divinitatis partum suae. ergo, ut tantus et bonus, esse[t] voluit alium, qui illum, quem ex se fecerat, intueri potuisset, simulque et rationis imitatorem et diligentiae facit 15 hominem. voluntas etenim dei ipsa est summa perfectio, utpote cum voluisse et perfecisse uno eodemque temporis puncto compleat. cum itaque eum οὐσιώδη ⟨creasset⟩ et animadverteret eum non posse omnium rerum esse diligen-

---

5 dominus – 13 partum suae *graece apud* Lact., *Div. Instit.* IV 6, 4   14–16 cf. Lact., *Div. Instit.* VII 13, 3 (*graece*)

---

2 ut tribuat RL   3 ex eius : eius FR   maxime B²GLTU : maxima BMVFRNP   6 quo⟨m⟩ *Rohde, JLZ 1876, 780 Nock* : quem *Ald.*, quo⟨niam⟩ *Gold. Tho.*   7 qui viderit et videret an possit V, qui viderit et videret (videre M²) possit M, qui viderit et viderten possit B   8 ita *secl. Kroll, Rh. Mus. 1898, 581 Tho.*   9 dicemus BMFRGP : dicimus VNLTU   11 visusque est FR   13 divinitatis suae FR   partum *ex Lactantio corr. Rohde, JLZ 1876, 781* : partem *codd.*   tam bonus FR   esse[t] *corr. Kroll, Rh. Mus. 1898, 577*   15 imitatorem : imitator est NP, *corr.* P²   facit : fecit FR   16 dei ipsa FR : de ipsa *cett. codd.* (ipsa B²)   18 eum : eam MV   ⟨creasset⟩ *add. Koziol, Zeitschr. Österr. Gymn. 1877, 749 Tho.* : ⟨fecisset⟩ *add. Scott Nock;* et *om. Ald. Iunt.*, οὐσιώδη *cum* animadverteret (*l. 19*) *coniungentes alterumque* eum (*l. 19*) *in* Deus *commutantes*

tem, nisi eum mundano integimento contegeret, texit eum corporea domo talesque omnes esse praecepit, ex utraque natura in unum confundens miscensque quantum satis esse debuisset. itaque hominem conformat ex animi et corporis, id est ex aeterna atque mortali natura, ut animal ita conformatum utraeque origini suae satisfacere possit, et mirari atque ⟨ad⟩orare caelestia et incolere atque gubernare terrena. modo autem dico mortalia non aquam et terram, quae duo de quattuor elementis subiecit natura hominibus, sed ea quae ab hominibus aut in his aut de his fiunt, ut ipsius terrae cultus, pascuae, aedificatio, portus, navigationes, communicationes, commodationes alternae, qui est humanitatis inter se firmissimus nexus et mundi partis, quae est aquae et terrae; quae pars terrena mundi artium disciplinarumque cognitione atque usu servatur, sine quibus mundum deus noluit esse perfectum. placitum enim dei necessitas sequitur, voluntatem comitatur effectus. neque enim credibile est deo displiciturum esse quod placuit, cum et futurum id et placiturum multo ante sciverit. sed, o Asclepi, animadverto ut celeri mentis cupiditate festines audire quomodo homo caeli vel quae in eo sunt dilectum possit habere vel cultum. audi itaque, o Asclepi. dilectus dei caeli cum his, quae insunt, omnibus una est obsequiorum frequentatio. hanc aliud animal non fecit nec divinorum nec mortalium nisi solus homo.

---

1 contegeret : contingeret NPLTU 6 origini B²M²F²RLTU : originis BMVFGNP 7 ⟨ad⟩orare *corr. Rohde, JLZ 1876, 781 Tho. Nock* 10 ut B²R *Rom.* : aut B *cett. codd.* 13 partis mundi FR 13–14 aqua et terra F, terra et aqua R 15–16 deus mundum noluit FR 16 placitum B²GT² : placita P², placere R, placite BP *cett. codd.* sequimur BMV, *corr.* B² 21 vel *om.* MV *alterum* vel *om.* MV 22 et caeli B² *Vulc.* 24 non fecit BMVG : non facit B²T², confecit NPLTU, non confecit FR mortalium *corr. Kroll, Rh. Mus. 1898, 581 Tho.* : animalium *codd.*, ⟨mortalium⟩ animalium *Nock*

hominum enim admirationibus, adorationibus, laudibus, ob-
sequiis caelum caelestesque delectantur. nec imme-
rito in hominum coetum Musarum chorus est a summa divi-
nitate demissus, scilicet ne terrenus mundus videretur in-
cultior, si modorum dulcedine caruisset, sed potius ut musi- 5
catis hominum cantilenis concelebraretur laudibus qui so-
lus omnia aut pater est omnium, atque ita caelestibus laudi-
bus nec in terris harmoniae suavitas defuisset. aliqui autem
ipsique paucissimi pura mente praediti sortiti sunt caeli su-
spiciendi venerabilem curam. quicumque autem ex duplici 10
naturae suae confusione ⟨in⟩ inferiorem intellegentiam mo-
le corporis resederunt, curandis elementis hisque inferiori-
bus sunt praepositi. animal ergo homo: non [quod] is eo
minor, quod ex parte mortalis sit, sed eo forte aptius effica-
ciusque compositus ad certam rationem mortalitate auctus 15
esse videatur. scilicet quoniam utrumque nisi ex utraque
materia sustinere non potuisset, ex utraque formatus est, ut
et terrenum cultum et divinitatis posset habere dilectum.

X Rationem vero tractatus istius, o Asclepi, non solum saga-
ci intentione, verum etiam cupio te animi vivacitate percipe- 20
re. est enim ratio plurimis incredibilis, integra autem et vera
percipienda sanctioribus mentibus. itaque hinc exordiar.
aeternitatis dominus deus primus est, secundus est mundus,
homo est tertius. effector mundi deus et eorum, quae insunt,

---

4 demissus FRGTU : dimissus MVNPL, dimisus B 6 et laudibus R *Rom.*, laudibusque *Gold.*, laudibus *addub. Tho.* 8–9 aliqui autem ipsique F : aliqui enim ipsique R, aliqui ipsique ergo *cett. codd.*, aliqui ergo ipsique B^2 *Tho.* 9 suspiciendi : suscipiendi MVRN 11 ⟨in⟩ *add. Koziol, Zeitsch. Österr. Gymn. 1877, 750 Tho. Nock* inferiorem *Koziol, ibid.* : interiorem *codd.* 13 non quo dis B : non quod dis M, non quod is (*vel* his) M^2 *cett. codd.* (non quidem est R), quod *seclusi, gravius* (*dubitanter*) *distinguens*; videatur *coniunctivus potentialis*

omnium, simul cuncta gubernando cum homine ipso, gubernatore compositi. quod totum suscipiens homo, id est curam propriam diligentiae suae, efficit ut sit ipse et mundus uterque ornamento sibi, ut ex hac hominis divina compositione mundus Graece rectius κόσμος dictus esse videatur. is novit 5
se, novit et mundum, scilicet ut meminerit quid partibus conveniat suis, quae sibi utenda, quibus sibi inserviendum sit, recognoscat, laudes gratesque maximas agens deo, eius imaginem venerans, non ignarus se etiam secundam esse imaginem dei, cuius sunt imagines duae mundus et homo. 10
unde efficitur ut, quoniam est ipsius una compago, parte, qua ex anima et sensu, spiritu atque ratione divinus est, velut ex elementis superioribus inscendere posse videatur in caelum, parte vero mundana, quae constat ex igne, aqua et aere, mortalis resistat in terra, ne curae omnia suae mandata 15
vidua desertaque dimittat. sic enim humanitas ex parte divina, ex alia parte effecta mortalis est in corpore consistens.
XI est autem mensura eius utriusque, id est hominis, ante omnis religio, quam sequitur bonitas. ea demum tunc videtur esse perfecta, si contra cupiditatem alienarum omnium rerum sit 20
despectus virtute munita. sunt ab omnibus cognationis divinae partibus aliena omnia, quaecumque terrena corporali cupiditate possidentur; quae merito possessionum nomine nuncupantur, quoniam non nata nobiscum, sed postea a

---

1 ipso BGFR : ipse MV, ipsum NPLTU 1–2 gubernatore compositi BMV GF : gubernatorem composuit ipso gubernatore compositi NPLTU, a gubernatore compara R 3 effecit NP 4 ex hac BMVFR : ex hoc G NPLTU hominis R *Rom.* : omnis *cett. codd.* 5 κόσμος *Ald.* : cosmos *codd.* 8 grates laudesque LTU 9 secundam G *Tho.* : secundum *cett. codd., tuetur Nock ex Gen. 1, 27* 10 sunt : sint MV 12 et spiritu FR 13 ascendere B[2]FR 14 aqua BM : et aqua *cett. codd.* 15 terram FR 19 ea demum BMVGFR : eadem vero NPLTU 21 munita sunt B : munita sint MVG, munitast enim L, munita sunt enim FRNPTU

nobis possideri coeperunt: idcirco etiam possessionum nomine nuncupantur. omnia ergo huiusmodi ab homine aliena sunt, etiam corpus, ut et ea quae adpetimus et illud ex quo appetentiae nobis est vitium, despiciamus. ut enim meum animum rationis ducit intentio, homo hactenus esse debuit, 5
ut contemplatione divinitatis partem, quae sibi iuncta mortalis est mundi inferioris necessitate servandi, despiciat atque contemnat. nam ut homo ex utraque parte possit esse plenissimus, quaternis eum utriusque partis elementis animadverte esse formatum, manibus et pedibus utrisque binis 10
aliisque corporis membris, quibus inferiori, id est terreno, mundo deserviat, illis vero partibus quattuor animi, sensus, memoriae atque providentiae, quarum ratione cuncta divina norit atque suspiciat. unde efficitur ut rerum diversitates, qualitates, effectus, quantitates suspiciosa indagatione sectetur, 15
retardatus vero gravi et nimio corporis vitio has naturae rerum causas, quae verae sunt, proprie pervidere non possit. hunc ergo sic effectum conformatumque et tali ministerio obsequioque praepositum a summo deo, [eumque competenter] munde mundum servando, deum pie colendo, digne 20
et competenter in utroque dei voluntati parentem, talem quo

1–2 possessionum nomine nuncupantur *secl. Scott, Hildebrand vero totum colon* 1 idcirco – 2 nuncupantur *addubit., tuentur Tho. Nock* 3 ut et ea quae B²VGFRP : ut ea quae NLTU, ut ex ea quae M, ut et aquae B 4 meum BMVFR : eum GNPLTU 5 ducit : ducti BMV 7 inferioris *Koziol, Zeitsch. Österr. Gymn. 1877, 750, qui post* servandi *distinxit, eumque Tho. Nock secuti sunt* : interioris *codd.* 10 utrisque BMVGFP² : utriusque RNPLTU 14 suspiciat BMVGFL : suscipiat RNPTU 16 et nimio BMVGFR : et nimium NP, nimium LTU 17 possit GLTU : possunt BMVFNP, potest R 18 formatumque MVG 19 eumque competenter *seclusi,* competenter *secl. Kroll, Rh. Mus. 1898, 577–578 Tho. Nock* 21 dei : diei NP

munere credis esse munerandum – siquidem, cum dei opera sit mundus, eius pulchritudinem qui diligentia servat atque auget, operam suam cum dei voluntate coniungit, cum speciem, quam ille divina intentione formavit, adminiculo sui corporis diurno opere curaque componit – nisi eo quo parentes nostri munerati sunt, quo etiam nos quoque munerari, si foret divinae pietati complacitum, optamus piissimis votis, id est ut emeritos atque exutos mundana custodia, nexibus mortalitatis absolutos, naturae superioris parti[s], id est divinae, puros sanctosque restituat?' 5 10

XII 'Iuste et vere dicis, o Trismegiste.'

'Haec est enim merces pie sub deo, diligenter cum mundo viventibus. secus enim impieque qui vixerint, et reditus denegatur in caelum et constituitur in corpora alia indigna animo sancto et foeda migratio.' 15

'Ut iste rationis sermo processit, o Trismegiste, futurae aeternitatis spe animae in mundana vita periclitantur; sed aliis incredibile, aliis fabulosum, aliis forsitan videatur esse deridendum. res enim dulcis est in hac corporali vita, qui capitur de possessionibus fructus. quare animam obtorto, ut aiunt, detinet collo, ut in parte sui, qua mortalis est, inhaereat, nec sinit partem divinitatis agnoscere invidens immortalitati malignitas.' 20

---

2 mundus B²GRLTU : mundum BMVFR²NP eius : eiusque F² 4 adminiculo : admiraculo NP 7 foret : fuerit *Scott* 9 parti[s] *corr. Kroll, Rh. Mus. 1898, 578 Tho.* 11–23 *Thomasii verborum distinctionem, Nockium secuti, adhibuimus, verba* (*l. 11*) iuste – Trismegiste *Asclepio,* (*l. 12–15*) Haec est enim – migratio *Trismegisto,* (*l. 16–23*) Ut iste rationis – malignitas *iterum Asclepio tribuentes* 11 Trismegiste F RNL²PTU : trimegeste MV, trismegeste BM², trimegiste GL (*et l. 16*) 12 diligenterque FR 18 incredibile : increpabile MV 19 dulcis : ducis NP 20 qua re : quae res B 21 in partes in qua mortalis MV

'Ego enim tibi quasi praedivinans dixero nullum post nos habiturum dilectum simplicem, qui est philosophiae, quae sola est in cognoscenda divinitate frequens obtutus et sancta religio. multi etenim et eam multifaria ratione confundunt.'

'Quomodo ergo multi incomprehensibilem philosophiam 5 efficiunt aut quemadmodum eam multifaria ratione confundunt?'

XIII 'O Asclepi, hoc modo: in varias disciplinas nec comprehensibiles eam callida commentatione miscentes, ἀριθμητικὴν et musicen et geometriam. puram autem philoso- 10 phiam eamque divina tantum religione pendentem tantum intendere in reliquas oportebit, ut apocatastasis astrorum, stationes praefinitas cursumque commutationis numeris constare miretur; terrae vero dimensiones, qualitates, quantitates, maris profunda, ignis vim et horum omnium effectus 15 naturamque cognoscens miretur, adoret atque collaudet artem mentemque divinam. musicen vero nosse nihil aliud est nisi cunctarum omnium rerum ordinem scire quaeque sit divina ratio sortita: ordo enim rerum singularum in unum omnium artifici ratione collatus concentum quendam melo 20

1–4 Ego enim – ratione confundunt *Trismegisto,* (*l.* 5–6) Quomodo ergo – ratione confundunt *postremo Asclepio tribuimus. Eandem verborum distinctionem liber* K, *alteram autem huic similem liber* R *iam indicaverant* 1 ego B²M²RGLTU : ergo BM VFNP 4 et eam RLTU : et ea BMVFNP, eam G 6 efficiunt B : afficiunt *cett. codd.* 9 miscentes : miscens MV 11 eamque ⟨e⟩ *Tho.* 12 oporterit BM, oportuerit M²V 14 qualitates B²M²FRGLTU : qualitatis BMVNP 17 est K *Rom.* : est esse R, esse *cett. codd.* 18 omnium *habet supra lineam* L, *om.* GK *Rohde, JLZ 1876, 780 Tho.* quaeque : quaque MV 19 ratio divina RT 19–20 in unum omnium : in unum sonum *con. Kroll, Rh. Mus. 1898, 578* 20 collatus RK *Rom.* : collata *cett. codd.*

XIV divino dulcissimum verissimumque conficiet. qui ergo homines post nos erunt, sophistarum calliditate decepti, a vera pura sanctaque philosophia avertentur. simplici enim mente et anima divinitatem colere eiusque facta venerari, agere etiam dei voluntati gratias, quae est bonitatis sola plenissima, haec est nulla animi importuna curiositate violata philosophia. et de his sit hucusque tractatus. de spiritu vero et de his similibus hinc sumatur exordium.

Fuit deus et ὕλη, quem Graece credimus mundum, et mundo comitabatur spiritus vel inerat mundo spiritus, sed non similiter ut deo nec deo haec, de quibus mundus. idcirco non erant, qu⟨i⟩a n⟨a⟩ta non erant, sed in eo iam tunc erant, unde nasci habuerunt. non enim ea sola non nata dicuntur, quae necdum nata sunt, sed ea quae carent fecunditate generandi, ita ut ex his nihil nasci possit. quaecumque ergo sunt, quibus inest natura generandi, haec et generabilia sunt, de quibus nasci potest, tametsi ea ex se nata sunt. neque enim dubitatur ex his, quae ex se nata sunt, facile nasci posse, de quibus cuncta nascuntur. deus ergo sempiternus, deus aeternus nec nasci potest nec potuit: hoc est, hoc fuit, hoc erit semper. haec ergo est, quae ex se tota est, natura dei.

Ὕλη autem vel mundi natura et spiritus, quamvis nata non videantur a principio, tamen in se nascendi procreandique vim possident atque naturam. fecunditatis etenim initium in qualitate naturae est, quae et conceptus et partus in

3 pura : piua R, *om.* BMV 6 nulla GLTU : nulli BMVFNP (5 sola plenissima – 6 philosophia *om.* R) violata : violenta BMV 7 de his : dei sit MV 12 qu⟨i⟩a n⟨a⟩ta *corr. Tho. Nock* : quando nata RK *Rom.*, quanta BMVNPU, quando FGLT 17 nati sunt BMV, *corr.* B[2] 21 est ergo NPLTU 23 natura et B[2]N *Rom.* : natura est BMVGFRPLTU 23–24 nata non BMVF : nata GRNPLTU 24 videantur : videatur GLTU 25 possident : possidet GLTU *post* naturam *distinxit Tho.*

XV se possidet vim atque materiam. haec itaque sine alieno con-
ceptu est sola generabilis. at vero ea, quae vim solam conci-
piendi habent ex alterius commixtione naturae, ita discer-
nenda sunt, ut hic locus mundi cum his, quae in se sunt,
videatur esse non natus, qui utique in se vim totius naturae 5
habet. locum autem dico, in quo sint omnia. neque enim
haec omnia esse potuissent, si locus deesset, qui omnia susti-
nere potuisset. omnibus enim rebus, quae fuerint, praeca-
vendum est loco. nec qualitates etenim nec quantitates nec
positiones nec effectus dinosci potuissent earum rerum 10
quae nusquam sunt. sic ergo et mundus, quamvis natus non
sit, in se tamen omnium naturas habet, utpote qui his omni-
bus ad concipiendum fecundissimos sinus praestet. hoc est
ergo totum qualitatis materiae, quae creabilis est, tametsi
creata non est. sicuti enim in natura materiae qualitas fecun- 15
XVI da est, sic et malignitatis eadem est aeque fecunda. nec ego
dixi, o Asclepi et Hammon, quod a multis dicitur: non pote-
rat deus incidere atque avertere a rerum natura malitiam?
quibus respondendum nihil omnino est; vestri tamen causa
et haec prosequar, quae coeperam, et rationem reddam. di- 20
cunt enim ipsi deum debuisse omnifariam mundum a mali-
tia liberare; ita enim in mundo est, ut quasi membrum ipsius
esse videatur. provisum cautumque est, quantum rationabi-
liter potuisset a summo deo, tunc, cum sensu, disciplina,
intellegentia mentes hominum est munerare dignatus. hisce 25
enim rebus, quibus ceteris antistamus animalibus, solis pos-
sumus malitiae fraudes, dolos vitiaque vitare. ea enim qui,

---

3 ⟨loco⟩ discernenda *dubitanter Nock* 6 sint BMGFP : sunt VRNLTU 7 qui omnia : quo omnia BMV, *corr.* M^2 8 fuerint B *Tho.* : fuerunt B^2 *cett. codd.* (quae fuerint *om.* R) 13 conspiciendum BMV sinus praestet fecundissimos FR 16 nec R *Rom.* : ne *cett. codd.* ego RK *Rom.* : ergo *cett. codd.*, eo *Ald. Iunt.* 20 persequar *con. Tho.* 25 munerare : numerare MVNP, *corr.* P^2 26 antestamus *tuetur Nock ex TLL s.v.* antisto : antistamus *corr. Tho.*

antequam his implicitus est, ex aspectu vitarit, is homo est divina intellegentia prudentiaque munitus; fundamentum est enim disciplinae in summa bonitate consistens.

Spiritu autem ministrantur omnia et vegetantur in mundo, qui quasi organum vel machina summi dei voluntati 5 subiectus est. itaque ⟨haec⟩ hactenus a nobis intellegantur.

Mente sola intellegibilis, summus qui dicitur deus, rector gubernatorque est sensibilis dei eius qui in se circumplectitur omnem locum, omnem rerum substantiam totamque gignentium creantiumque materiam et omne quicquid est, 10 XVII quantumcumque est. spiritu vero agitantur sive gubernantur omnes in mundo species, unaquaeque secundum naturam suam a deo distributam sibi. ὕλη autem vel mundus omnium est receptaculum omniumque agitatio atque frequentatio, quorum deus gubernator, dispensans omnibus rebus mun- 15 danis quantum unicuique necessarium. sed spiritu vero implet omnia, ut cuiusque naturae qualitas est, inhalata. est enim cava mundi rotunditas in modum sphaerae ipsa sibi qualitatis vel formae suae causa invisibilis tota, quippe cum quemcumque in ea summum subter despiciendi causa dele- 20

1 ex aspectu BMVFR : et aspectu NPLTU, et ex aspectu G vitarit is : uttarit is B (*corr.* B²), ut tantis MV 4 in mundum MV 5 qui quasi FRGLTU : quasi BMVNP 6 haec *add. Tho. Nock* intelligatur GL² (*ex* intellegitur) TU, *post* intellegantur *gravius distinxit Tho.* 12–13 naturam suam BMV GFR : suam naturam NPLTU 13 a deo B²FRGLTU² : deo BMVNP, ad deo U 15 *post* gubernator *dist. Tho. Nock* 15–16 omnibus rebus mundanis quantum *Ald. Tho. Nock* : omnibus quantum rebus mundanis *codd. praeter* FR, *qui* omnibus rebus humanis quantum *legunt* 16 sed *om.* FRG, est B², spiritus autem R *Rom. Ald. Iunt.*, sed *obelo notat Tho.* 17 ut : aut BMV, *corr.* B² inhalata *Gold. Tho. Nock* : inaltata BMVF, *om.* GRNPLTU *Rom.* 20 despicienda MV

geris locum, ex eo, in imo quid sit, videre non possis. propter quod multis loci[s] instar qualitatemque habere creditur. per formas enim solas specierum, quarum imaginibus videtur insculpta, quasi visibilis creditur, cum depicta monstratur; re autem vera est sibi ipsi invisibilis semper. ex quo eius 5
imum, si pars vel locus est in sphaera, Graece Ἅιδης dicitur, siquidem ἰδεῖν Graece videre dicatur, quo visu imum sphaerae careat. unde et ideae dicuntur species, quod sint visibiles formae. ab eo itaque, quod visu priventur, Graece Ἅιδης, ab eo, quod in imo sphaerae sint, Latine inferi nun- 10
cupantur. haec ergo sunt principalia et antiquiora et quasi capita vel initia omnium quae sunt in his aut per haec aut de his.'

XVIII 'Omnia haec ergo ipsa, ut dicis, quae sunt, o Trismegiste?'

'Mundana, ut ita dixerim, specierum omnium, quae in- 15
sunt, uniuscuiusque, sicuti est, tota substantia. mundus itaque nutrit corpora, animas spiritus. sensus autem, quo dono caelesti sola felix sit humanitas – neque enim omnes sed pauci, quorum ita mens est ut tanti beneficii capax esse possit; ut enim sole mundus, ita mens humana isto clarescit 20

---

1 videri NPTU 2 loci[s] *corr. Tho. Nock* 3 per formas enim B²GFRL : per enim formas BMVNPTU 4 inscalpta B, insculta MV, *corr.* M² 6 imum : unum RGTU si pars vel locus est *con. Nock* : vel pars ⟨infera⟩, si *Koziol, Zeitsch. Österr. Gymn. 1877, 749,* [vel pars], ⟨imo⟩ si locus est in sphaera *con. Tho.*, vel pars ⟨ima⟩, si locus ⟨imus⟩ est *Scott* pars : par MV 7 quo⟨d⟩ visu *corr. Tho.* 8 ideae B²MV : ideo BGFRNP²LTU, deo P quod sint B² *Rom.* : quo sint B *cett. codd.* 9 visibiles BMVG : visibilis FNPLTU, invisibilis R 14 haec BMV : *om.* GFRNPLTU ut dicis : aut dicis BMV, *corr.* B² quae sunt R *Kroll, Rh. Mus. 1898, 578 Tho.* : quae est *cett. codd. Nock* 15 ut ita : ut ipsa NP²LU, ut ipse T, ipsa ut ita FRP insunt in GRNPLTU, *verbum absolute usurpatum esse censet Tho.* 17 anima BMV, *corr.* B² 18 sola *om.* MV 19 beneficii *ex* beneficiis B²M²

lumine et eo amplius; nam sol quicquid illuminat, aliquando terrae et lunae interiectu interveniente nocte eius privatur lumine; sensus autem cum semel fuerit animae commixtus humanae, fit una ex bene coalescente commixtione materia, ita ut numquam huiusmodi mentes caliginum impediantur 5 erroribus. unde iuste sensum deorum animam esse dixerunt. ego vero nec eorum dico omnium sed magnorum quorumque et principalium.'

XIX 'Quos dicis vel rerum capita vel initia primordiorum, o Trismegiste?' 10

'Magna tibi pando et divina nudo mysteria, cuius rei initium facio exoptato favore caelesti. deorum genera multa sunt eorumque omnium pars intellegibilis, alia vero sensibilis. intellegibiles dicuntur non ideo quod putentur non subiacere sensibus nostris: magis enim ipsos sentimus quam 15 eos quos visibiles nuncupamus, sicuti disputatio perdocebit et tu, si intendas, poteris pervidere. sublimis etenim ratio eoque divinior ultra hominum mentes intentionesque consistens, si non attentiore aurium obsequio verba loquentis acceperis, transvolabit et transfluet aut magis refluet suique 20 se fontis liquoribus miscebit. sunt ergo omnium specierum principes dii. hos sequuntur dii, quorum est princeps οὐσία⟨ς⟩. hi sensibiles, utriusque originis consimiles suae, qui per sensibilem naturam conficiunt omnia, alter per alterum,

---

5 ita ut : tia ut B, ut B[2]MV 5–6 *an* caligine ... errorum? 6 sensum *Tho. Nock* : sensus *codd.* 14 intellegibiles GB[3]M[2] (*ut vid.*) *Tho.* : intellegibilis BM *cett. codd.* dicuntur : dicitur FRLTU *Rom.* 15 ipsos : ipse B, ipsa MV, eos R, *om.* G 19 loquentis *Tho. Nock* : loquentias B, loquentia B[2] *cett. codd.*, loquentium *Rom. Ald. Iunt.* 20 acceperis *Tho. Nock* : acceperit *codd.* 21 miscebit GR : miscet *cett. codd.* 22 hos sequuntur MGFT : hos sequentur RNPLU, hos consecuntur B *Tho. Nock*, nosse quuntur V οὐσία⟨ς⟩ *corr. Ferguson Nock* 23 utriusque : virisque BMV 24 alter BMV : altera GFR NPLTU

unusquisque opus suum illuminans. caeli vel quicquid est, quod eo nomine comprehenditur, οὐσιάρχης est Iuppiter; per caelum enim Iuppiter omnibus praebet vitam. solis οὐσιάρχης lumen est; bonum enim luminis per orbem nobis solis infunditur. XXXVI, quorum vocabulum est Horoscopi, id est eodem loco semper defixorum siderum, horum οὐσιάρχης vel princeps est, quem παντόμορφον vel omniformem vocant, qui diversis speciebus diversas formas facit. septem sphaerae quae vocantur, habent οὐσιάρχας, id est sui principes, quam fortunam dicunt aut εἱμαρμένην, quibus immutantur omnia lege naturae stabilitateque firmissima, sempiterna agitatione variata. aer vero organum est vel machina omnium, per quam omnia fiunt; est autem οὐσιάρχης huius secundus *** mortalibus mortalia et his similia. his ergo ita se habentibus, ab imo ad summum † se admoventibus sic sibi conexa sunt omnia pertinentia ad se ac de *** immortalibus mortalia sensibiliaque insensibilibus

5 cf. Stob., *Ecl.* I 21, 9 (I, p. 189, 21 Wachsm.) 7 cf. Lydum, *Mens.* IV 7 (p. 70, 22 Wuensch)

5 *post* infunditur *lacunam indicant Kroll, Rh. Mus. 1898, 581 Tho., sed cf. Baeh., Rh. Mus. 1912, 119 Nock* 10 *post* principes *lacunam statuunt Kroll Tho.; de hoc toto loco cf. Festugière, Hermétisme et Mystique païenne, Paris 1967, 121–130*; οὐσιάρχην ... principem, quam *con. Scott* quam fortunam : quorum fortunam *con. Nock* 11 lege GRLTU : leges BMVFNP, legis B^2M^2 13 per quam BR : per quem *cett. codd.* 14 huius : cuius NT, chius L *post* secundus *lacunam statuunt Tho. Nock,* secundus ⟨deus⟩ *con. Ferguson, locum desp. Tho.* 16 admoventibus MVG : atmobentibus B (admoventibus B^2), id moventibus NPLTU, semoventibus R, moventibus F *Ald.* omnia : omni B *Tho.* 17 ac : at B *Tho.*, et L *lacunam indicant Gold. Tho.* immortalibus K : mortalibus *cett. codd.*

adnexa sunt. summa vero gubernatori[s] summo illi domino paret, ** vel esse non multa aut potius unum. ex uno etenim cuncta pendentia ex eoque defluentia cum distantia videntur, creduntur esse quam plurima, adunata vero unum vel potius duo: unde fiunt omnia et a quo fiunt, id est de materia, qua fiunt, et ex eius voluntate, cuius nutu efficiuntur alia.' 5

XX 'Haec iterum ratio quae est, o Trismegiste?'

'Talis, o Asclepi. deus etenim vel pater vel dominus omnium vel quocumque alio nomine ab hominibus sanctius religiosiusque nuncupatur, quod inter nos intellectus nostri causa debet esse sacratum – tanti etenim numinis contemplatione nullo ex his nominibus eum definite nuncupabimus. si enim vox hoc est: ex aere spiritu percusso sonus declarans omnem hominis voluntatem vel sensum, quem forte ex sensibus mente perceperit, cuius nominis tota substantia paucis composita syllabis definita atque circumscripta est, ut esset in homine necessarium vocis auriumque commercium, simul etiam et sensus et spiritus et aeris et omnium in his aut per haec aut de his nomen est totum dei. non enim spero totius maiestatis effectorem omniumque rerum patrem vel dominum uno posse quamvis e multis composito nuncupari nomi- 10 15 20

9 – p. 60, 1 cf. Lactant., *Div. Instit.* I 6, 4

1 gubernatori[s] *Tho. Nock*, gubernationis G *Ald.* 2 *post* paret *lacunam indicant Gold. Tho., improbante Nock* 7 alia : talia *con. Gold., corruptum censet Tho.* 8–9 trismegiste. Talis : trismegisterialis BMV, trismegiste aliis B[2] 10 vel *om.* BMV 14 hoc : haec FR percusso spiritu FR 19–20 aut per haec BMVG : et per haec FRNPLTU 20 aut de his *Tho. Nock* : autem his B, his autem MVG, aut cum his FRNPLTU 22 uno BM[2]RGLTU : unum MVFNP

ne: hunc vero innomine⟨m⟩ vel potius omninomine⟨m⟩ esse, siquidem is sit unus et omnia, ut sit necesse aut omnia eius nomine aut ipsum omnium nominibus nuncupari. hic ergo solus ut omnia, utraque sexus fecunditate plenissimus, semper voluntatis praegnans suae, parit semper quicquid voluerit procreare. voluntas eius est bonitas omnis. haec eadem bonitas omnium rerum est ex divinitate eius nata natura, uti sint omnia, sicuti sunt et fuerunt, et futuris omnibus dehinc naturam ex se nascendi sufficia⟨n⟩t. haec ergo ratio, o Asclepi, tibi sit reddita, quare et quomodo fiant omnia.'

XXI 'Utriusque sexus ergo deum dicis, o Trismegiste?'

'Non deum solum, Asclepi, sed omnia animalia et inanimalia. impossibile est enim aliquid eorum quae sunt infecundum esse. fecunditate enim dempta ex omnibus quae sunt, impossibile erit semper esse quae sunt. ego enim et naturam et sensum et mundum dico in se continere [naturam] et nata omnia conservare. procreatione enim uterque plenus est sexus et eius utriusque conexio aut, quod est verius, unitas incomprehensibilis est, quem sive Cupidinem sive Venerem sive utrumque recte poteris nuncupare. hoc

---

1 innomine⟨m⟩ *Hild. Tho. Nock* : innomine BMVFGPTU, uno nomine L, nomine R, in homine N omninomine⟨m⟩ *Hild. Tho. Nock* : omni nomine RGTU, omnomine BFNP, omnium nomine L, soni nomine M, nomine V esse, *quod post* aut omnia (*l.* 2) *in codicibus habetur, post* omninomine⟨m⟩ *trai. Tho., secl. Rohde, JLZ 1876, 781* 4 *post* solus ut omnia *distinxit Tho.* 5 suae praegnans FR 7 divin[it]a[te] *corr. Reitzenstein, ARW 1904, 398 Tho.* 9 sufficia⟨n⟩t *corr. Kroll, Rh. Mus. 1898, 578* 11 utriusque sexus *cum* ergo deum dicis *coniungunt Kroll, ibid., Tho., quae verba vulgo continuabantur; sed iam* B^3 (*ut Tho. ipse animadvertit*) *rectam verborum distinctionem indicaverat* 12 deum solum BMV FRG : solum deum NPLTU 13 enim M^2FGRLTU : enim ut BMVNP ineffecundum BMV, *corr.* B^2M^2 16 sensum FR *Tho.* : sensum et naturam *cett. codd.; locum desp. Nock, ipse* naturam *mox seclusi*

ergo omni vero verius manifestiusque mente percipito, quod ex [omni] illo totius naturae deo hoc sit cunctis in aeternum procreandi inventum tributumque mysterium, cui summa caritas, laetitia, hilaritas, cupiditas amorque divinus innatus est. et dicendum foret quanta sit eius mysterii vis atque 5
necessitas, nisi ex sui contemplatione unicuique ex intimo sensu nota esse potuisset. si enim illud extremum temporis, quo ex crebro attritu pervenimus, ut utraque in utramque fundat natura progeniem, animadvertas ut altera avide alterius ⟨venerem⟩ rapiat interiusque recondat, denique eo 10
tempore ex commixtione communi et virtutem feminae marum adipiscuntur et mares femineo torpore lassescunt. effectus itaque huius tam blandi necessariique mysterii in occulto perpetratur, ne vulgo irridentibus imperitis utriusque naturae divinitas ex commixtione sexus cogatur erube- 15
scere, multo magis etiam si visibus irreligiosorum hominum subiciantur.

XXII Sunt autem non multi aut admodum pauci, ita ut numerari etiam in mundo possint, religiosi. unde contingit in multis remanere malitiam defectu prudentiae scientiaeque rerum 20

---

1 percipito *corr. Hild. Tho. Nock* : percepto *codd.* 2 [omni] : domino *Kroll, Rh. Mus. 1898, 579 Nock, secl. Tho.* hoc sit : esti B, est B²MV 3 ministerium FTU, *corr.* F² 4 laetitia M²R : cletitiae B, laetitiae B²M *cett. codd.* 7 sensu BMVFR : *om.* GNPLTU illud : illum BMV, *corr.* B³ 8 crebro MVG : cerebro B *cett. codd.* attritu MVG : adtritum B, ad ritum FRNPLTU, ad rictum R² pervenimus : prurimus *Hild. Tho.* 10 venerem *ex Verg. Georg. 3, 137 add. Housman, Class. Papers 1174* : rapiat semen R, rapiat *tantum cett. codd.*, semen rapiat *Rom. Tho.* 11 communi et virtutem *Tho. Nock* : communiat virtutem B, communiet virtutem B², communi virtutem *cett. codd.* 12 marum feminae FR torpore BMVF : corpore G, tempore RNPLTU 13 mysterii : ministerii NPLTU 14 nec vulgo BMV 19 contigit GPL

omnium quae sunt. ex intellectu enim rationis divinae, qua constituta sunt omnia, contemptus medelaque nascitur vitiorum mundi totius. perseverante autem imperitia atque inscientia vitia omnia convalescunt vulnerantque animam insanabilibus vitiis, quae infecta isdem atque vitiata quasi venenis tumescit, nisi eorum, quorum animarum disciplina et intellectus summa curatio est. si solis ergo et paucis hoc proderit, dignum est hunc persequi atque expedire tractatum, quare solis hominibus intellegentiam et disciplinam divinitas suam sit impertire dignata. audi itaque.

Deus pater et dominus cum post deos homines efficeret ex parte corruptiore mundi et ex divina pari lance componderans, vitia contigit mundi corporibus commixta remanere et alia propter cibos victumque, quem necessario habemus cum omnibus animalibus communem; quibus de rebus necesse est cupiditatum desideria et reliqua mentis vitia animis humanis insidere. diis vero, utpote ex mundissima parte naturae effectis et nullis indigentibus rationis disciplinaeque adminiculis, quamvis immortalitas et unius semper aetatis vigor ipse sit eis prudentia et disciplina, tamen propter unitatem rationis pro disciplina et pro intellectu, ne ab his essent alieni, ordinem necessitatis lege conscriptum aeterna lege constituit, hominem ex animalibus cunctis de sola ratione disciplinaque cognoscens, per quae vitia corporum homines avertere atque abalienare potuissent, ipsos ad immorta-

---

1 ex intellectu enim rationis B[2]FR (religionis R) : ex enim intellectu rationis B VNPLTU (intellectum V), ex rationis enim intellectu G, etenim intellectum rationis M 2 medelaque R *Rom.* : medullaque *cett. codd.* (vel medela B[2]) 3 totius mundi FR 7 si ergo solis FR 9–10 suam divinitas FR 12 corruptiore BMGFRP : corruptione VNLTU 13 contigit vitia FR 16 cupiditatum : cupiditatem B, cupiditates *con. Tho.* 21 pro intellectu : intellectu FR 23 lege BMVGFR : longe NPLTU, *secl. Tho.* 25 ipsis [ad] *con. Nock* ad intentionem spemque immortalitatis FR

litatis spem intentionemque protendens. denique et bonum hominem et qui posset immortalis esse ex utraque natura composuit, divina atque mortali, et sic compositum est per voluntatem dei, hominem constitutum esse meliorem et diis, qui sunt ex sola immortali natura formati, et omnium mor- 5 talium. propter quod homo diis cognatione coniunctus ipsos religione et sancta mente veneratur diique etiam pio affectu XXIII humana omnia respiciunt atque custodiunt. sed de hominibus istud dictum paucis sit pia mente praeditis. de vitiosis vero nihil dicendum est, ne sanctissimus sermo eorum con- 10 templatione violetur.

Et quoniam de cognatione et consortio hominum deorumque nobis indicitur sermo, potestatem hominis, o Asclepi, vimque cognosce. dominus et pater vel, quod est summum, deus, ut effector est deorum caelestium, ita homo 15 fictor est deorum, qui in templis sunt humana proximitate contenti, et non solum illuminatur, verum etiam illuminat, nec solum ad deum proficit, verum etiam confirmat deos. miraris, o Asclepi, an numquid et tu diffidis, ut multi?'

---

12 et quoniam – 17 contenti August., *Civ. Dei* VIII 23, p. 392, 23

---

3 compositum est : compositum FR *Tho.* 4 constitutum esse : constitutum est esse BFR *Tho.*, constitutum et esse B[2] et diis : diis FR 5 qui sunt : quos NLTU, quis P formati : formavit LTU 6 cognatione : cognitione GNPLTU 7 venerantur MV, *corr.* M[2] 9 istud paucis dictum sit F, paucis istud dictum est R, istud dictum sit paucis P 15 effector : affector NP 16 fictor BMVG *August.* : effector FRNPLTU 17 contenti B[2]MVGRP : contempti BFNLTU illuminatur ... illuminat F[2]R *Tho. Nock* : illuminantur ... illuminant *cett. codd.* 18 ad deum BMVGFR : ad eum NPLTU conformat B[2]R *Gold. Tho. Nock, sed cf. Mahé, Hermès en Haute-Égypte II, 224* deos : deus BMVG, *corr.* B[2]M[2]

'Confundor, o Trismegiste, sed tuis verbis libenter adsensus, felicissimum hominem iudico, qui sit tantam felicitatem consecutus.'

'Nec immerito miraculo dignus est, qui est omnium maximus. deorum genus omnium confessione manifestum est de 5 mundissima parte naturae esse prognatum signaque eorum sola quasi capita pro omnibus esse. species vero deorum, quas conformat humanitas, ex utraque natura conformatae sunt, ex divina, quae est purior multoque divinior, et ex ea, quae infra homines est, id est ex materia qua fuerint fabri- 10 catae, et non solum capitibus solis sed membris omnibus totoque corpore figurantur. ita humanitas semper memor naturae et originis suae in illa divinitatis imitatione perseverat, ut, sicuti pater ac dominus, ut sui similes essent, deos fecit aeternos, ita humanitas deos suos ex sui vultus similitu- 15 dine figuraret.'

XXIV 'Statuas dicis, o Trismegiste?'

'Statuas, o Asclepi. videsne quatenus tu ipse diffidas? statuas animatas sensu et spiritu plenas tantaque facientis et talia, statuas futurorum praescias eaque sorte, vate, somniis 20

---

12 ita humanitas – 16 figuraret August., *Civ. Dei* VIII 23, p. 393, 4 17 statuas dicis – p. 65, 9 religione servasse August., *Civ. Dei* VIII 23, p. 393, 10

---

5 confessione *Rohde, JLZ 1876, 781 Tho. Nock* : confectum esse R, confusione *cett. codd.* 6 prognatum : prognantum B (*corr.* B²), pregnatum G, propugnatum VP, propagatum R 8–9 conformatae sunt B² *Vulc.* : conformata est B *cett. codd.* 9 purior B : prior *cett. codd.* 10 infra *Scott Mahé* : intra *codd.* fabricati LTU 12 semper BMVFR *August.* : *om.* GNPLTU 14 pater : deus R, *om.* F 18 vides *August.* 19–20 tanta et talia FR 19 facientis BMVFNP : facientes GRN²LTU 20 statuasque LTU, *corr.* T² eaque B² *August.* : easque B *cett. codd.* sorte BU *August.* : forte *cett. codd.* vate somniis T² *August.* : vatas omnes B, vittas omnis B², vatas omnis MV, fata somnis M², vates omnis somniis R, vates ominis G, vates omnis *cett. codd.*

multisque aliis rebus praedicentes, imbecillitates hominibus facientes easque curantes, tristitiam laetitiamque pro meritis. an ignoras, o Asclepi, quod Aegyptus imago sit caeli aut, quod est verius, translatio aut descensio omnium quae gubernantur atque exercentur in caelo? et, si dicendum est verius, terra nostra mundi totius est templum. et tamen, quoniam praescire cuncta prudentes decet, istud vos ignorare fas non est: futurum tempus est cum appareat Aegyptios incassum pia mente divinitatem sedula religione servasse et omnis eorum sancta veneratio in irritum casura frustrabitur. e terris enim est ad caelum recursura divinitas linqueturque Aegyptus terraque, sedes religionum quae fuit, viduata numinum praesentia destituetur. alienigenis enim regionem istam terramque complentibus non solum neglectus religionum, sed, quod est durius, quasi de legibus a religione, pietate cultuque divino statuetur praescripta poena prohibitio. tunc terra ista sanctissima, sedes delubrorum atque templorum, sepulcrorum erit mortuorumque plenissima. o Aegypte,

---

17 tunc terra – 18 plenissima August., *Civ. Dei* VIII 26, p. 402, 7

---

2 tristitiam laetitiamque *August. Tho.* : tristitiamque *codd.* (laetitiamque *add. supra versum* T²)   4 omnium quae : omniumque MV   5 et si : ac si *August.*   6–7 quoniam tamen NPLTU   7 prudentem *August.*   8 tempus est : tempus et BMV, *corr.* B²   cum : quo *Augustini codex Corbeiensis Mahé ex* Λ   appareat BMVGT²FR : apparet NPLTU, apparebit B²   egyptios FR : aegyptos BMVT, egiptus GLU, aegyptiis NP, aegyptis B²M²   9 in casum MV, *corr.* M²   servasset BMV, *corr.* B²M²   10 eorum : deorum *Bernays, Gesamm. Abhandl. I, 330 Tho.*   11 enim est B²R : enim et B *cett. codd.* (enim F)   12 aegyptus B²FRGL²T² : aegyptos BMVNPLTU   quae fuit sedes religionum FRL   viduata : vidua tamen MV   13 alienigenis : alienis MV   14 neglectus *Rom. Nock* : neglectum *codd., locum desp. Tho.*   complentibus : competentibus MV   15 a religione : ac religione VG   17 terra : terrena NPLTU   18 mortuorumque : mortuumque MV, *corr.* M²

Aegypte, religionum tuarum solae supererunt fabulae eaeque incredibiles posteris tuis solaque supererunt verba lapidibus incisa tua pia facta narrantibus et inhabitabit Aegyptum Scythes aut Indus aut aliquis talis, id est vicina barbaria. divinitas enim repetit caelum, deserti homines toti morientur atque ita Aegyptus deo et homine viduata deseretur. te vero appello, sanctissimum flumen, tibique futura praedico: torrenti sanguine plenus adusque ripas erumpes undaeque divinae non solum polluentur sanguine, sed totae rumpentur et vivis multo maior numerus erit sepulchrorum; superstes vero qui foret, lingua sola cognoscetur Aegyptius, actibus vero videbitur alienus. quid fles, o Asclepi? et his amplius multoque deterius ipsa Aegyptus suadebitur imbueturque peioribus malis, quae sancta quondam, divinitatis amantissima, deorum in terra suae religionis merito sola deductio, sanctitatis et pietatis magistra, erit maximae ⟨in⟩credulitatis exemplum. et tunc taedio hominum non admirandus videbitur mundus nec adorandus. hoc totum bonum, quo melius nec fuit nec est nec erit quod videri possit, periclitabitur eritque grave hominibus ac per hoc contemnetur nec diligetur totus hic mundus, dei opus inimitabile, gloriosa constructio, bonum multiformi imaginum varietate composi-

(5, 10, XXV, 15, 20)

---

1 eaeque B² *Vulc.* : ehaeque B, heque G, exaeque N, et equae MFRLPTU, laeteque V 2 tuis K *Rom.* : suis *cett. codd.* (suis *ex* sui B²) 5 repetit *tuetur Nock* : repetet B²G² *Tho.*, repet G 6 te : tu BMV, *corr.* B² 8 undaeque BMF : undeque VGRPLTU, undique N 9 ⟨cor⟩rumpentur *Bernays, Gesamm. Abhandl. I, 330 Tho.*, erumpentur MV, rumpentur M² 10 sepulchrorum : sepultorum R Λ *Rom.* 11 foret : erit FR 12 videbatur MV, *corr.* M² 13 imbuebiturque BMV, *corr.* B² 14 et divinitatis FR 16 incredulitatis *Puech apud Mahé, op. cit. 236* : crudelitatis *codd.* 20 diligetur B²M²GR : diligentur BMVNLTU, diligenter FP 22 bonum : boni GT, bona P (*corr.* P²)

tum, machina voluntatis dei in suo opere absque invidia suffragantis, in unum omnium, quae venerari, laudari, amari denique a videntibus possunt, multiformis adunata congestio. nam et tenebrae praeponentur lumini et mors vita utilior iudicabitur; nemo suspiciet caelum, religiosus pro insano, irreligiosus putabitur prudens, furiosus fortis, pro bono habebitur pessimus. anima enim et omnia circum eam, quibus aut immortalis nata est aut immortalitatem se consecuturam esse praesumit secundum quod vobis exposui, non solum risui sed etiam putabitur vanitas. sed mihi credite, et capitale periculum constituetur in eum, qui se mentis religioni dederit. nova constituentur iura, lex nova, nihil sanctum, nihil religiosum nec caelo nec caelestibus dignum audietur aut mente credetur. fit deorum ab hominibus dolenda secessio, soli nocentes angeli remanent, qui humanitate commixti ad omnia audaciae mala miseros manu iniecta compellunt, in bella, in rapinas, in fraudes et in omnia quae sunt animarum naturae contraria. tunc nec terra constabit nec navigabitur mare nec caelum astrorum cursibus nec siderum cursus constabit in caelo, omnis vox divina necessaria taciturnitate mutescet, fructus terrae corrumpentur nec fecunda tellus erit

---

15 nocentes angeli: cf. Lactant., *Div. Inst.* II 15, 8

---

1 in suo opere : suo operi GLTU invidia FRGLTU : invia BMVNP 3 possunt : debent GLT, debent vel possunt U adunata : erit adunata GLTU 7 enim et : etenim et NLTU circum ea LT 8 se consecuturam : secum secuturam MV 10 sed mihi : et mihi FR credite et : credite etiam FR 11 capitale : capital BMVF, *corr.* B^2M^2 13 audietur : audiet MV 14 fit : fiet B^2 Λ *Mahé, op. cit., 239* ab hominibus : ab omnibus MV 15–16 remanebunt ... compellent B^2 Λ *Mahé, ibid.* 15 humanitati B^2FR 18 innavigabitur NGLTU

XXVI et aer ipse maesto torpore languescet. haec et talis senectus veniet mundi: irreligio, inordinatio, irrationabilitas bonorum omnium. cum haec cuncta contigerint, o Asclepi, tunc ille dominus et pater, deus primipotens et unius gubernator dei, intuens in mores factaque nefaria, voluntate sua, quae 5 est dei benignitas, vitiis resistens et corruptelae omnium, errorem revocans, malignitatem omnem vel illuvione diluens vel igne consumens vel morbis pestilentibus ⟨bell⟩isque per diversa loca dispersis finiens ad antiquam faciem mundum revocabit, ut et mundus ipse adorandus videatur atque 10 mirandus et tanti operis effector et restitutor deus ab hominibus, qui tunc erunt, frequentibus laudum praeconiis benedictionibusque celebretur. haec enim mundi genitura: cunctarum reformatio rerum bonarum et naturae ipsius sanctissima et religiosissima restitutio percoacta temporis cursu, 15 quae est et fuit sine initio sempiterna. voluntas etenim dei

---

1–2 cf. Lactant., *Epit.* 66, 6; *Div. Inst.* VII 14, 16 3 cum haec – 10 revocabit *graece apud* Lactant., *Div. Inst.* VII 18, 4

---

1 torpore BFG²LT : torpere NP, corpore MVGU, tempore R languescet B²FRGTU : languescit MVNP, languescunt L, linguescit B 5 nefaria *con. Tho.* : voluntaria *codd. Nock*, violenta *con. Ferguson, desp. Tho.* 6 corruptelae FR *Rom.* : corruptela *cett. codd.* 8 morbis : moribus MV 11 hominibus : omnibus MV 13 ⟨re⟩genitura *con. Rohde, JLZ 1876, 781* 15 percoacta ... cursu BMVFNP *Nock Mahé* : percoactum ... cursum GLTU, percunctata ... cursu R, peracta .. cursu *Kroll, Rhein. Mus. 1898, 581 Tho.* per coactum ... cursum *Iunt. Rohde, JLZ 1876, 780,* peracto ... cursu *Rom.* 15–16 *iuncturam* cursu, quae *tuetur Mahé ad locum, qui censet latinum interpretem graecum verbum* περίοδος, *quod feminini generis est, relativo pronomine item feminini generis vertisse;* ⟨dei voluntate⟩ *ante* quae est *add. Tho.*, ⟨voluntate⟩ *add. Gold.*, ⟨sed voluntate⟩ *add. Nock*

caret initio, quae eadem est et, sicuti est, sempiterna. dei enim natura consilium est voluntatis.'

'Bonitas summa consilium, o Trismegiste?'

'Voluntas, o Asclepi, consilio nascitur et ipsum velle e voluntate. neque enim impense aliquid vult, qui est omnium 5 plenissimus et ea vult quae habet. vult autem omnia bona et habet omnia quae vult. omnia autem bona et cogitat et vult. hoc est autem deus, eius imago mundus, boni ⟨bonus⟩.'

XXVII 'Bonus, o Trismegiste?'

'Bonus, o Asclepi, ut ego te docebo. sicuti enim deus om- 10 nibus speciebus vel generibus, quae in mundo sunt, dispensator distributorque est bonorum, id est sensus, animae et vitae, sic et mundus tributor est et praestitor omnium quae mortalibus videntur bona, id est et alternationis partuum temporalium, fructuum nativitatis, augmentorum et maturi- 15 tatis et horum similium; ac per hoc deus supra verticem summi caeli consistens ubique est omniaque circum inspicit. sic est enim ultra caelum locus sine stellis ab omnibus rebus corpulentis alienus. dispensator⟨vitae⟩ qui est, inter caelum et terram obtinet locum, quem Iovem vocamus. terrae vero 20 et mari dominatur Iuppiter Plutonius et hic nutritor est animantium mortalium et fructiferarum. horum omnium viribus fructus, arbusta et terra vegetantur. aliorum vero vires

---

1 sicuti BMVGF *mg.* : sicui NPLTU, ubique FR 4 o asclepi voluntas FR 6 et ea vult B, sed ea vult B^2 8 eius boni imago mundus FR ⟨bonus⟩ *add. Kroll, Rhein. Mus. 1898, 579 Tho. Nock, confirmante* Λ 12 sensus FR : sensibus *cett. codd.* 13 praestator BMV 14 id est et : et *om.* FRGLU, *secl. Tho., defendit Nock ex Löfstedt, Synt. II, 227* partuum : partium RGPT (*corr.* P^2) Λ *Mahé, op. cit., 248* 15 *post* temporalium *dist. Tho., post* partuum *vulgo distinguebatur* 17 circumspicit FR, *corr.* F *mg.* 19 alienis FPG, *corr.* P^{2}G^2 vitae *post* dispensator *add. Nock Mahé, ante* dispensator *add. Scott* 20 obtinebit NPLTU 21 dominator MV

et effectus per omnia quae sunt distribuentur. distribuentur vero, qui terrae dominantur, et collocabuntur in civitate in summo initio Aegypti, quae a parte solis occidentis condetur, ad quam terra marique festinabit omne mortale genus.'

'Modo tamen hoc in tempore ubi isti sunt, o Trismegiste?' 5

'Collocati sunt in maxima civitate in monte Libyco. et haec usque eo narrata sint.

De immortali vero aut de mortali modo disserendum est. multos enim spes timorque mortis excruciat verae rationis ignaros. mors enim efficitur dissolutione corporis labore de- 10 fessi et numeri completi, quo corporis membra in unam machinam ad usus vitalis aptantur. moritur enim corpus, quando hominis vitalia ferre posse destiterit. haec est ergo mors, corporis dissolutio et corporalis sensus interitus, de qua sollicitudo supervacua est. sed et alia necessaria, quam 15 aut ignoratio aut incredibilitas contemnit humana.'

'Quid est, o Trismegiste, quod aut ignorant aut esse posse diffidunt?'

XXVIII 'Audi ergo, o Asclepi. cum fuerit animae e corpore facta discessio, tunc arbitrium examenque meriti eius transiet in 20

8 Stob., *Floril.* V 1087, 1 H. 19 Lydus, *Mens.* IV 32 et 149 (p. 90, 24 et p. 167, 15 Wuensch)

1 *prius* distribuentur : distribuuntur F *alterum* distribuentur : restituentur *con. Ferguson,* discedent *ex* Λ *con. Mahé* 4 festinabit B^2RGT^2 : festinavit BMVFNPLTU genus mortale GL 5 in hoc tempore M, in hoc corpore V, hoc tempore FR *Rom.* 7 narrata sint B^2 *Rom.* : narrata sunt B *cett. codd.* 8 aut de : et de F, et R 9 enim : igitur FR *Rom.* 10 dissolutione B^2 FRP^2GLTU : desolutione BVNP, desolatione M 12 vitalis B *Tho.* : vitales B^3 *cett. codd.* 15 sed et alia : sed est alia B^2 *Vulc.,* sed alia FR *Rom.* 19 o asclepi FRNPLTU Λ : asclepi BMVG e corpore GNLTU Λ : a corpore FR, corpore BMVP

summi daemonis potestatem, isque eam cum piam iustamque perviderit, in sibi competentibus locis manere permittit; sin autem delictorum illitam maculis vitiisque oblitam viderit, desuper ad ima deturbans procellis turbinibusque aeris, ignis et aquae saepe discordantibus tradit, ut inter caelum et 5 terram mundanis fluctibus in diversa semper aeternis poenis agitata rapiatur, ut in hoc animae obsit aeternitas, quod sit immortali sententia aeterno supplicio subiugata. ergo ne his implicemur, verendum, timendum cavendumque esse cognosce. incredibiles enim post delicta cogentur credere non 10 verbis sed exemplis, nec minis sed ipsa passione poenarum.'

'Non ergo, Trismegiste, hominum delicta sola humana lege puniuntur?'

'Primo, Asclepi, terrena quae sunt, omnia sunt mortalia; tunc ea etiam quae sunt corporali ratione viventia et a vi- 15 vendo eadem corporum ratione deficientia. ea omnia pro vitae meritis aut delictis poenis obnoxia tanto post mortem severioribus subiciuntur, quanto in vita forsitan fuerint celata, dum viverent. praescia etenim omnium rerum divinitate reddentur, perinde ut sunt, pro delictorum qualitatibus 20 poenae.'

XXIX 'Qui sunt digni maioribus poenis, o Trismegiste?'

'Qui damnati humanis legibus vitam violenter amittunt, ut non naturae animam debitam sed poenam pro meritis reddidisse videantur. contra iusto homini in dei religione et 25

---

5 ignis GPLTU Λ : igni BMVFRN tradit ut *Vulc. Tho. Nock* : traditur BMVGNLTU, traditur ut B[2], tradit atque FR, *om.* P 7 rapiatur B : raptatur *cett. codd.* obsit animae aeternitas FR obsita MV 8 ne is MV, *corr.* M[2] 9 timendum *om.* MV 10 dilecta BMV, *corr.* B[2]M[2] 16 ea : ex MV, et *corr.* M[2] 18 severioribus BMVFP : sevioribus RGNLTU, *corr.* N[2] 20 reddentur : redduntur MV 22 dignis MV, *corr.* M[2]

in summa pietate praesidium est. deus enim tales ab omnibus tutatur malis. pater enim omnium vel dominus et is, qui solus est omnia, omnibus se libenter ostendit, non ubi sit loco nec qualis sit qualitate nec quantus sit quantitate, sed hominem sola intellegentia mentis illuminans, qui discussis 5 ab animo errorum tenebris et veritatis claritate percepta toto se sensu intellegentiae divinae commiscet, cuius amore a parte naturae, qua mortalis est, liberatus immortalitatis futurae concipit fiduciam. hoc ergo inter bonos malosque distabit. unus enim quisque pietate, religione, prudentia, cultu 10 et veneratione dei clarescit quasi oculi⟨s⟩ vera ratione perspecta et fiducia credulitatis suae tantum inter homines quantum sol lumine ceteris astris antistat. ipse enim sol non tam magnitudine luminis quam divinitate et sanctitate ceteras stellas illuminat. secundum etenim deum hunc crede, o 15 Asclepi, omnia gubernantem omniaque mundana illustrantem animalia sive animantia sive inanimantia. si enim animal mundus vivensque semper et fuit et est et erit, nihil in mundo mortale est. viventis etenim semper uniuscuiusque partis, quae est, sicuti est, [in] ipsoque mundo semper uno 20 eoque animali semperque vivente, in eo nullus est mortalitatis locus. ergo vitae aeternitatisque debet esse plenissimus, si semper eum necesse est vivere. sol ergo, sicuti mundus sempiternus est, sic et ipse semper gubernator vitalium vel totius

---

2 vel dominus : et dominus FR 5 mentis intelligentia GF 7 commiscet GRLTU : commiscent BMVFNP 8 qua : quo NP 10 unusquisque enim FRL *Rom.* 11 dei *om.* MV oculi⟨s⟩ *Rom.* vera ratione : veneratione MVN 12 credulitatis : crudelitatis GT 17 si enim FRGLTU *Rom.* : sive enim BMVNP 18 mundus RGLTU : mundum BMVFNP 20 in ipsoque : in *secl. Tho., ut cum genetivo absoluto, Graeco more ll. 19–20 posito, ablativus absolutus coniungeretur,* -que *secl. Kroll, Rh. Mus. 1898, 579* 21 in eo *om.* R *Rom.* 22 vite et eternitatis FR

vivacitatis eorumque frequentator vel dispensator est. deus ergo viventium vel vitalium, in mundo quae sunt, sempiternus gubernator est ipsiusque vitae dispensator aeternus. semel autem dispensavit; vita vitalibus cunctis aeterna lege
XXX praestatur hoc more, quo dicam. in ipsa enim aeternitatis 5
vivacitate mundus agitatur et in ipsa vitali aeternitate locus est mundi. propter quod nec stabit aliquando nec corrumpetur, sempiternitate vivendi circumvallatus et quasi constrictus. ipse mundus vitae dispensator est his omnibus quae in se sunt, et locus est omnium quae sub sole gubernantur, et 10
commotio mundi ipsius ex duplici constat effectu: ipse extrinsecus vivificatur ab aeternitate vivificatque ea, quae intra se sunt, omnia, differens numeris et temporibus statutis atque infixis cuncta per solis effectum stellarumque discursum, omni[a] temporaria ratione divina lege conscripta. ter- 15
renum autem tempus aeris qualitate, aestuum frigorisque varietate dinoscitur, caeleste vero reversionibus siderum ad eadem loca temporaria conversione currentium. et mundus

---

4 dispensavit *tuetur Nock gravius distinguens,* dispensata *corr. Tho.,* dispensavit ⟨vitam, quae⟩ vita *con. Nock* (dispensavit aeterna lege cunctis vitalibus vitam *reformant* FR *Rom.*); quae *ante* praestatur *add. con. Kroll, ibid.* vita B *Tho.*: vitam *cett. codd.* cunctis: cuncta BMV 5 quo : quod MV, *corr.* M[2] 7 nec stabit aliquando *Zink, Eos 1864, 82 Tho. Nock* : nec stabili quando BMVGNPLTU, nexu stabili quando T[2], non corrumpetur aliquando stabili sempiternitate FR *Rom.* 8 *post* constrictus *distinxit Kroll, Rh. Mus. 1898, 575 Tho. Nock* 9 est itaque dispensator vitae FR 10 gubernatur MV, *corr.* M[2] 11 ipsius mundi NLTU, cuius mundi commotio FR *Rom.* 15 omni[a] *corr. Tho. Nock* temporaria BMFNP : temporalia B[2]RGLTU, tempora V 16 aestuum B[2]MGF : aestivum BPLTU, estinum RN, aestuumque V *Rom.* 18 temporaria BMFNPTU : temporalia B[2]VGL, temporali R conversione FRT[2] *Rom.* : conversatione BMVGNPLTU recurrentium FR *Rom.*

est receptaculum temporis, cuius cursu et agitatione vegetatur, tempus autem ordinatione servatur. ordo et tempus innovationem omnium rerum, quae in mundo sunt, per alternationem faciunt. cunctis ergo ita se habentibus nihil stabile, nihil fixum, nihil immobile nec nascentium nec caelestium 5
nec terrenorum: solus deus et merito solus; ipse enim in se est et a se est et circum se totus est, plenus atque perfectus, isque sua firma stabilitas est nec alicuius impulsu [nec] loco moveri potest, cum in eo sunt omnia et in omnibus ipse est solus, nisi aliquis audeat dicere ipsius commotionem in 10
aeternitate esse; sed magis et ipsa immobilis aeternitas, in quam omnium temporum agitatio remeat et ex qua omnium
XXXI temporum agitatio sumit exordium. deus ergo stabilis fuit ⟨semper⟩ semperque similiter cum eo aeternitas constitit, mundum non natum, quem recte sensibilem dicimus, intra 15
se habens. huius dei imago hic effectus est mundus, aeternitatis imitator. habet autem tempus stabilitatis suae vim atque naturam, quamvis semper agitetur, ea ipsa in se revertendi necessitate. itaque quamvis sit aeternitas stabilis, immobilis atque fixa, tamen quoniam temporis, quod mobile 20
est, in aeternitatem semper revocatur agitatio eaque mobilitas ratione temporis vertitur, efficitur ut et ipsa aeternitas immobilis quidem sola per tempus, in quo ipsa est et est in eo omnis agitatio, videatur agitari. sic efficitur ut et aeternitatis stabilitas moveatur et temporis mobilitas stabilis fiat 25
fixa lege currendi. sic et deum agitari credibile est in se

---

1 reptaculum BMV, *corr.* B^2V^2 2 innovationem BFP^2U : innovatione MVGRNPT, ignovationem L 5 nec nascentium : nec *secl. con. Kroll, Rh. Mus. 1898, 579 probante Nock* 8 firmus stabilitate *Scott* nec *secl. Kroll, ibid. Tho. Nock* 10 commotionem : commonitionem BMV 11 e⟨s⟩t ipsa *Tho.* 12–13 remeat – agitatio *om.* BMVR *Rom.* 12 remeat FP : remaneat GNLTU 14 ⟨semper⟩ *add. Tho. Nock* constitit : consistit B^2V 21 revocantur MV 24 ut et : ut MV 26 ergo sic FR

ipsum eadem immobilitate. stabilitatis etenim ipsius in magnitudine est immobilis agitatio; ipsius enim magnitudinis immobilis lex est. hoc ergo, quod est tale quod non subicitur sensibus, indefinitum, incomprehensibile, inaestimabile est; nec sustineri etenim nec ferri nec indagari potest. ubi 5 enim et quo et unde aut quomodo aut quale sit, incertum est. fertur enim in summa stabilitate et in ipso stabilitas sua, sive deus sive aeternitas sive uterque sive alter in altero sive uterque in utroque sunt. propter quod aeternitas sine definitione est temporis, tempus autem, quod definiri potest vel 10 numero vel alternatione vel alterius per ambitudinem reditu, aeternum est. utrumque ergo infinitum, utrumque videtur aeternum. stabilitas enim utpote defixa, quod sustinere, quae agitabilia sunt, possit, beneficio firmitatis merito obtinet principatum. 15

XXXII Omnium ergo quae sunt, primordia deus est et aeternitas. mundus autem, quod sit mobilis, non habet principatum; praevenit enim mobilitas eius stabilitatem suam in legem agitationis sempiternae habendo immobilem firmitatem. omnis ergo sensus divinitatis similis immobilis ipse in stabi- 20 litate se commovet sua: sanctus et incorruptus et sempiternus est et, si quid potest melius nuncupari, dei summi in ipsa veritate consistens aeternitas, plenissimus omnium sensibilium et totius disciplinae, consistens, ut ita dixerim, cum

---

1 stabilitatis BFR (FR *totum locum licentius reformant*) P[2] : stabilitas GNLTU, stabilitates P, stabilis MV, stabilita *Scott* etenim BMV : enim FRGNPLTU 3 immobilis lex : immobilitas lex *Scott* 6 aut quomodo : et quomodo MVG 8 sive deus *om.* BMV 10 non potest GLTU 11 reditu F : reditus *cett. codd.*, rediens *Rom.* 13 quo sustinere FR *Rom. probante Tho.* sustinere : sunt in aere BMV, *corr.* B[2] 20 sensus ⟨divinus⟩ *con. Tho.* divinitatis : divinitati B[2]M[2]V[2] similis *om.* FR *Rom.* 21 sua se commovet FR *Rom.* 22 et si *om.* BMV 23 aeternitas : et aeternitas NPLTU omnium sensibilium FR *Rom.*

deo. sensus vero mundanus receptaculum est sensibilium omnium specierum et disciplinarum. humanus vero *** ex memoriae tenacitate, quod memor sit omnium quas gesserit rerum. usque ad humanum enim animal sensus divinitas descendendo pervenit. deus enim summus divinum sensum 5 cunctis confundi noluit, ne erubesceret aliorum commixtione animantium. intellegentia enim sensus humani, qualis aut quanta sit, tota in memoria est praeteritorum: per eam enim memoriae tenacitatem et gubernator effectus est terrae. intellectus autem naturae et qualitas sensus mundi ex omnibus 10 quae in mundo sensibilia sunt poterit pervideri. aeternita⟨ti⟩s, quae secunda est, ex sensibili mundo sensus datus qualitasque dinoscitur. at intellectus qualitatis qualitasque sensus summi dei sola veritas est, cuius veritatis in mundo nequidem extrema linea umbra dinoscitur. ubi enim quid 15 temporum dimensione dinoscitur, ibi sunt mendacia; ubi geniturae, ibi errores videntur. vides ergo, o Asclepi, in quibus constituti quae tractemus aut quae audeamus attingere.

---

2 *post* vero *lacunam indicant Gold. Tho. Nock;* pendet *suppl. Brakman, Rev. Instr. Belg. 1907, 303 improbat Baeh., Rh. Mus. 1912, 122* 3 gesserit : gerit NLTU 4 sensus *om. Iunt.* divinitas : divinitatis B² FR *Rom.* 5 summus *corr. Tho. Nock* : summum *codd.* (*unde* divinumque *corr.* R *Rom.*), suum B² 6 *post* cunctis *add.* animantibus GLTU *Rom. cett. edd. praeter Tho.* 8 eam : ea NP, eum G, eam *ex* eorum (*ut vid.*)L² 10 autem BMVFRP : enim GNLTU et qualitas *con. Nock* : et qualitatis *Tho.,* et qualitate BMVPN, ex qualitate GLTU, qualitate et FR *Rom.* 11 aeternita⟨ti⟩s *corr. Tho. Nock* 12 datus : statur L, status TU, datur *Tho.* 13 at : ad MV, ac *corr.* M² qualitatis *om.* BMV 15 umbra : umbrave B² *Vulc. Tho.; ipse autem Tho. suspicatur* extrema linea *ablat. esse coll. Ter. Eunuch. 640* 16 ibi sunt M² *Gold.* : ubi sunt *codd.* 17 ibi errores *Gold.* : ubi errores *codd.* videtur BM, *corr.* M²

sed tibi, deus summe, gratias ago, qui me videndae divinitatis luminasti lumine, et vos, o Tat et Asclepi et Hammon, intra secreta pectoris divina mysteria silentio tegite et taciturnitate celate.

Hoc autem differt intellectus a sensu, quod intellectus noster ad qualitatem sensus mundi intellegendam et dinoscendam mentis pervenit intentione, intellectus autem mundi pervenit ad aeternitatem et deos noscendos, qui supra se sunt, et sic contingit hominibus, ut quasi per caliginem, quae in caelo sunt, videamus, quantum possibile est per condicionem sensus humani. haec autem intentio pervidendis tantis angustissima est nobis, latissima vero, cum viderit, felicitate conscientiae.

XXXIII De inani vero, quod iam magnum videtur esse quam plurimis, sic sentio: inane nec esse aliquid nec esse potuisse nec futurum umquam. omnia enim mundi sunt membra plenissima, ut ipse mundus sit plenus atque perfectus corporibus qualitate formaque diversis et speciem suam habentibus et magnitudinem. quorum unum est alio maius aut alio aliud minus et validitate et tenuitate diversa. nam et quaedam eorum validiora facilius videntur sicuti et maiora; minora vero aut tenuiora aut vix videri aut omnino non possunt, quas solum res esse attrectatione cognoscimus. unde contigit multis credere haec non esse corpora et esse inanes locos, quod est impossibile. sicuti enim quod dicitur extra mun-

---

1 videndae : videnda BMV, videndo M[2] divinitatis tuae FR *Rom.* 2 Tat *Bernays, Gesamm. Abhandl. I, 328–329* : stati R, tati *cett. codd.*, cati *Rom.* et o asclepi LTU 7 intentione : intentionem BFR, *corr.* B[2] 12 felicitate : felicitas est *Kroll, Rh. Mus. 1898, 580 Tho.* 14 quod iam BMV *Nock* : quod etiam *cett. codd.*, quod tam *Vulc. Tho.* 15–16 nec futurum : futurum BMV 23 res esse *editio Fabri Stapulensis apud Stephanum (1505), Tho. Nock* : esse eas R, esse F, eas esse *cett. codd.* contigit : contingitur BMV

dum, si tamen est aliquid (nec istud enim credo), sic habe⟨to⟩, plenum esse intellegibilium rerum, id est divinitati suae similium, ut hic etiam sensibilis mundus qui dicitur sit plenissimus corporum et animalium naturae suae et qualitati convenientium, quorum facies non omnes videmus sed 5 quasdam ultra modum grandes, quasdam brevissimas, ⟨cum⟩, aut propter spatii interiecti longitudinem aut quod acie sumus obtunsi, tales nobis esse videantur aut omnino propter nimiam brevitatem multis non esse credantur.

Dico nunc daemonas, quos credo commorari nobiscum, 10 et heroas, quos inter aeris purissimam partem supra nos et aethera, ubi nec nebulis locus est nec nubibus nec ex signorum aliquorum agitatione commotio. propter quod, Asclepi, inane nihil dixeris, nisi cuius rei inane sit hoc, quod dicis inane, praedixeris, ut inane ab igni, ab aqua et his similibus, 15 quod, etsi contigerit videri quod inane possit esse a rebus huiusmodi, quamvis sit breve vel magnum quod inane vide- XXXIV tur, spiritu tamen et aere vacuum esse non possit. similiter vero de loco dicendum est, quod vocabulum solum intellectu caret. locus enim ex eo, cuius est, quid sit, apparet. princi- 20 pali etenim dempto nomine, significatio mutilatur. quare aquae locus, ignis locus aut his similium recte dicemus. sicu-

---

1 nec enim istud credo FR habe⟨to⟩ *con. Tho.* : habeo MV *Nock,* ab eo *cett. codd.* 2 esse : eum esse B²MV divinitati BR : divinitatis *cett. codd.* 7 cum *add. Tho.,* ut *add. Nock* 8 obtusi *ex* obtunsi B²R² 9 a multis FR *Rom.* 10 daemones *Rom., ex* daemonas *corr.* B² 11 et heroas BMVGFR : et hereas N, et aereas LTU, et aereos R², et bereas P, ethereos B² 12 aethera *Koziol, Zeitschr. Österr. Gymn. 1877, 749 Tho.* : in terram BMVNPLTU, terram FRG, in terra B²M², aethercam *Rohde, JLZ 1876, 781,* inter ea *Nock* nec nubibus B : *om. cett. codd.* 16 quod inane LTU : quid inane BMVGFNP, quia inane R . 21 nomine : nomini B, nominis B²MV nomine dempto FR *Rom.*

ti enim inane esse aliquid impossibile est, sic et locus solus quid sit, dinosci non potest. nam si posueris locum sine eo cuius est, inanis videbitur locus, quem in mundo esse non credo. quodsi inane nihil est, nec per se quid sit locus, apparet, nisi ei aut longitudinis aut latitudinis aut altitudinis ad- 5 dideris, ut corporibus hominum, signa. his ergo sic se habentibus, o Asclepi et vos qui adestis, scitote intellegibilem mundum, id est qui mentis solo obtutu dinoscitur, esse incorporalem nec eius naturae misceri aliquid posse corporale, id est quod possit qualitate, quantitate numerisque dinosci: 10 in ipso enim nihil tale consistit. hic ergo sensibilis qui dicitur mundus receptaculum est omnium sensibilium specierum, qualitatum vel corporum, quae omnia sine deo vegetari non possunt. omnia enim deus et ab eo omnia et eius omnia voluntatis. quod totum est bonum, decens et prudens, ini- 15 mitabile et ipsi soli sensibile atque intellegibile et sine hoc nec fuit aliquid nec est nec erit. omnia enim ab eo et in ipso et per ipsum, et variae et multiformes qualitates et magnae quantitates et omnes mensuras excedentes magnitudines et omniformes species. quas si intellexeris, o Asclepi, gratias 20 acturus es deo: si in totum animadvertes, vera ratione perdisces mundum ipsum sensibilem et, quae in eo sunt, omnia a superiore illo mundo quasi ex vestimento esse contecta.

XXXV unumquodque enim genus animalium, o Asclepi, cuiuscumque vel mortalis vel immortalis vel rationalis ⟨vel irrationa- 25 lis⟩ sive sit animans sive sine anima sit, prout cuique est

---

5 longitudinis ... latitudinis ... altitudinis B : longitudines ... latitudines ... altitudines B[2] *cett. codd.* (*sed* aut altitudinis *om.* GLTU) 6 hominum *secl. Scott* 9 naturae : natura NPLTU 18 et variae BMV : *om. cett. codd.* 19 omnes : omnem *Rom.* mensuras B *corr. Gold.* : mensuram FR *Rom.*, mensurae MVGNPLTU excedentes : sex cedentes MV 21 si in totum : si totum *Rom.*, sin totum GR *Tho. Nock* 24 enim *om.* NLTU 25 vel mortalis *om.* R *Rom.* vel immortalis *om.* MVG 25 ⟨vel irrationalis⟩ *add. Gold. Tho. Nock*

genus, sic singula generis sui imagines habent, et quamvis unumquodque animalis genus omnem generis sui possideat formam, in eadem forma singula tamen sui dissimilia sunt, ut hominum genus quamvis sit uniforme, ut homo dinosci ex aspectu possit, singuli tamen in eadem forma sui dissimi- 5 les sunt. species enim, quae divina est, incorporalis est, et *quicquid mente comprehenditur. cum itaque haec duo,* ex quibus constant formae, corpora ⟨et⟩ incorporalia sint, impossibile est formam unamquamque alteri simillimam nasci horarum et climatum distantibus punctis, sed immutantur 10 totiens quot hora momenta habet circuli circumcurrentis, in quo est ille omniformis quem diximus deus. species ergo permanet ex se totiens pariens imagines tantas tamque diversas quanta habet conversio mundi momenta, qui⟨a⟩ mundus in conversione mutatur; species vero nec mutatur 15 nec convertitur. sic generum singulorum formae sunt permanentes in eadem sua forma dissimiles.'

XXXVI 'Et mundus speciem mutat, o Trismegiste?'

'Vides ergo, o Asclepi, tibi omnia quasi dormienti esse narrata! quid est enim mundus aut ex quibus constat nisi ex 20 omnibus natis? ergo hoc vis dicere de caelo, terra et elementis. nam quae alia magis frequenter mutantur in species? caelum umescens vel arescens vel frigescens vel ignescens vel clarescens vel sordescens, in una caeli specie haec sunt, quae saepe alternantur, species. terra vero speciei suae multas 25

6–7 ut quicquid *Tho.* 8 constant BMVGTU : constat FRNPL formae *Tho. Nock* : forma et *codd.* ⟨et⟩ *add. Kroll, Rh. Mus. 1898, 580 Tho. Nock* 11 quot B^2M^2GRNPLTU : quod BMVF ora MV 12 deus : deum VT 14 qui⟨a⟩ *Kroll, ibid. Tho.* 19 ergo *om.* NLTU 22 nam quae B *con. Kroll, Rh. Mus. 1898, 580* : namque *cett. codd.* *post* species *dist. Kroll, ibid.* 24 haec *tuetur Nock* : he G, hae *Rom. Tho. post* sunt *dist. Kroll, Rh. Mus. 1898, 575, post* specie *dist. vulg.* 25 speciei : specie MV

immutationes habet semper, et cum parturit fruges et cum eadem partus nutricat suos, fructuum omnium cum reddit varias diversasque qualitates et quantitates atque stationes aut cursus et ante omnis arborum, florum, bacarum qualitates, odores, sapores, species. ignis facit conversiones plurimas atque divinas. solis etenim et lunae omniformes imagines sunt; sunt enim quasi speculorum nostrorum similes imaginum similitudines aemulo splendore reddentium. sed iam de talibus sint satis dicta talia. 5

XXXVII Iterum ad hominem rationemque redeamus, ex quo divino dono homo animal dictum est rationale. minus enim miranda, etsi miranda sunt, quae de homine dicta sunt; omnium enim mirabilium vincit admirationem, quod homo divinam potuit invenire naturam eamque efficere. quoniam ergo proavi nostri multum errabant circa deorum rationem increduli et non animadvertentes ad cultum religionemque divinam, invenerunt artem, qua efficerent deos. cui inventae adiunxerunt virtutem de mundi natura convenientem eamque miscentes, quoniam animas facere non poterant, evocantes animas daemonum vel angelorum, eas indiderunt 10 15 20

---

9 sed iam – p. 82, 2 habere potuissent August., *Civ. Dei* VIII 24, p. 396, 7 17 cui inventae – p. 82,18 nominibus nuncupentur August., *Civ. Dei* VIII 26, p. 403, 6

---

2 eadem MVGR : easdem BFNPLTU nutricat : nutriat GR *Rom.* reddit B[2]M : redditu BNPLU, redditur V, redditum T, reditu FG (redditu *etiam* R, *qui totum locum licentius reformat*) 3 varias B[2]M : aerias FR, aeris GNPLTU, erias B, *om.* V diversasque : diversas RGLTU 6 divinas : diurnas *con. Kroll, Rh. Mus. 1898, 580* et lunae : et *om.* NLTU omniformes BFRG : et omniformes MVNPLTU 10 ex quo : ex qua LTU 13 vincit : vicit B *August., corr.* B[2] 14 eamque : eam BMV, *corr.* B[2] effecire BMV, *corr.* B[2]

imaginibus sanctis divinisque mysteriis, per quas idola et bene faciendi et male vires habere potuissent. avus enim tuus, Asclepi, medicinae primus inventor, cui templum consecratum est in monte Libyae circa litus crocodillorum, in quo eius iacet mundanus homo, id est corpus – reliquus 5 enim vel potius totus, si est homo totus in sensu vitae, melior remeavit in caelum, omnia etiamnunc hominibus adiumenta praestans infirmis numine nunc suo, quae ante solebat medicinae arte praebere. Hermes, cuius avitum mihi nomen est, nonne in sibi cognomine patria consistens omnes mortales 10 undique venientes adiuvat atque conservat? Isin vero Osiris quam multa bona praestare propitiam, quantis obesse scimus iratam! terrenis etenim diis atque mundanis facile est irasci, utpote qui sint ab hominibus ex utraque natura facti atque compositi. unde contingit ab Aegyptiis haec sancta 15 animalia nuncupari colique per singulas civitates eorum animas, quorum sunt consecratae viventes, ita ut et eorum legibus incolantur et eorum nominibus nuncupentur. per hanc causam, o Asclepi, quod aliis quae colenda videntur atque veneranda, apud alios dissimiliter habentur, ha⟨n⟩c prop- 20 ter[ea] bellis se lacessere Aegyptiorum solent civitates.'

XXXVIII 'Et horum, o Trismegiste, deorum, qui terreni habentur, cuiusmodi est qualitas?'

---

3 o Asclepi *August.* 8 ante *om. August.* solebat GFR : solet BMVNPLU *August. Nock* 9 cuius nomine avitum FR 10 nonne *August.* : non BMVG, nomine NPLU, *om.* FR patria *August.* : patriam *codd.* 11 isin NPLU *August.* : ysim R, ysin F, ipsa MVG, ipsi B 14 qui sint : qui sunt B^2M^2V ex utraque natura GL *ex emend.* R *August.* : extraque naturam BMFNPLU (natura U), ex utraque naturam V 14–15 facti atque B^2M^2GRNPLU : facit atque B, faciatque MV, facietque V^2 15 contigit *August.* 17 consecratae M^2R *August.* : consecrata M *cett. codd.* ut et : ut MV *August.* 18 incoantur B, incohentur MV 20 ha⟨n⟩c propter[ea] *corr. Tho.*: hac propter B, hac propterea MV, ac propterea B^2 *cett. codd. Nock*, propterea *Kroll, Rh. Mus. 1898, 581* 23 est qualitas : qualitas est NPLU

'Constat, o Asclepi, de herbis, de lapidibus et de aromatibus divinitatis naturam in se habentibus. et propter hanc causam sacrificiis frequentibus oblectantur, hymnis et laudibus et dulcissimis sonis in modum caelestis harmoniae concinentibus, ut illud quod caeleste est, caelesti usu et frequentatione illectum in idola possit laetum, humanitatis patiens, longa durare per tempora. sic deorum fictor est homo. et ne putassis fortuitos effectus esse terrenorum deorum, o Asclepi: dii caelestes inhabitant summa caelestia, unusquisque ordinem, quem accepit, complens atque custodiens, hi nostri vero singillatim quaedam curantes, quaedam sortibus et divinatione praedicentes, quaedam providentes hisque pro modo subvenientes humanis amica quasi cognatione auxiliantur.'

XXXIX 'Quam ergo rationis partem εἱμαρμένη vel fata incolunt, o Trismegiste? anne caelestes dii catholicorum dominantur, terreni incolunt singula?'

'Quam εἱμαρμένην nuncupamus, o Asclepi, ea est necessitas omnium quae geruntur, semper sibi catenatis nexibus vincta. haec itaque est aut effectrix rerum aut deus summus

---

18 Lydus, *Mens.* IV 7 (p. 70, 22 Wuensch)

---

2 divinitatis naturam B²MVG *Tho.* : divinitatis naturalem B, vim divinitatis naturalem FRNPLU *Rom.*, divinitatis naturalem vim *Nock* 3 obletantibus MV 5 istud quod est caeleste FR caelesti usu B² *Rom.* : caelestius B *cett. codd.* (caelestis P), *desper. Nock, ut dittographiam addub. Kroll, Rh. Mus. 1898, 580* 8 putassis B : putasses *cett. codd.* (putes B²) 13 modo : mundo MVG 15 εἱμαρμένη *Rom.* : himarmene *vel tale aliquid codd.* fata : facta NPLU 16 anne B² : ante BMVGNP, aut L, aut ante U, si FR *Rom.* 18 εἱμαρμένην *Rom.* (*hic et in sequentibus*) : himarmene *codd.* (hemarmene F)

aut ab ipso deo qui secundus effectus est deus aut omnium caelestium terrenarumque rerum firmata divinis legibus disciplina. haec itaque εἱμαρμένη et necessitas ambae sibi invicem individuo conexae sunt glutino, quarum prior εἱμαρμένη rerum omnium initia parit, necessitas vero cogit ad effectum quae ex illius primordiis pendent. has ordo consequitur, id est textus et dispositio temporis rerum perficiendarum. nihil est enim sine ordinis compositione; in omnibus mundus iste perfectus est; ipse enim mundus ordine gestatur vel totus constat ex ordine. haec ergo tria: εἱμαρμένη, necessitas, ordo, vel maxime dei nutu sunt effecta, qui mundum gubernat sua lege et ratione divina. ab his ergo omne velle aut nolle divinitus aversum est totum. nec ira etenim commoventur nec flectuntur gratia, sed serviunt necessitati rationis aeternae, quae aeternitas inaversibilis, immobilis, insolubilis est. prima ergo εἱμαρμένη est, quae iacto velut semine futurorum omnium sufficit prolem. sequitur necessitas, qua ad effectum vi coguntur omnia. tertius ordo, textum servans earum rerum quas εἱμαρμένη necessitasque disponit. haec ergo est aeternitas, quae nec coepit esse nec desinet, quae fixa immutabili lege currendi sempiterna commotione versatur oriturque et occidit alternis saepe per membra ita ut variatis temporibus isdem, quibus occiderat, membris oriatur; sic est enim rotunditas volubilis ratio, ut ita sibi coartata sint cuncta, ut initium, si[t] quod sit, volubi-

(XL at line 10; line numbers 5, 10, 15, 20, 25 in margin)

---

4 quarum GFR *Rom.* : quorum BMVNPLU 5 necessitas B[2]GRPL : necessitatis MVFNL[2]U, necessitates B 5–6 ad effectum B[2]R *Rom.* : effectum GLU, affectum BMVFNP 8 in omnibus : in hominibus MV 11 qui R *Rom.* : que *cett. codd.* 15 rationis : rationes BMV (*corr.* B[2]) aeternae : et aeternae NP 16 velut iacto FRL 17 sufficit : suscipit B[2]R *Rom.* 22 occidit FRG *Tho.* : occidet BMVNPLU *Nock* 22–23 alternis saepe membris *Ferguson* 24 est *om.* MV rotunditatis *Scott* 25 si[t] *corr. Tho. Nock* : sit BMVN, *om.* FRGPLU

litatis ignores, cum omnia se semper et praecedere videantur et sequi. eventus autem vel fors insunt omnibus permixta mundanis.

Dictum est vobis de singulis ut humanitas potuit, ut voluit permisitque divinitas. restat hoc solum nobis, ut benedicentes deum orantesque ad curam corporis redeamus. satis enim nos de divinis rebus tractantes velut animi pabulis saturavimus.' 5

XLI De adyto vero egressi cum deum orare coepissent in austrum respicientes – sole etenim occidente cum quis deum rogare voluerit, illuc debet intendere, sicuti et sole oriente in eum qui subsolanus dicitur – iam ergo dicentibus precationem Asclepius ait voce submissa: 'o Tat, vis suggeramus patri iusserit ut ture addito et pigmentis precem dicamus deo?' quem Trismegistus audiens atque commotus ait: 'melius, melius ominare, Asclepi. hoc enim sacrilegis simile est, cum deum roges, tus ceteraque incendere. nihil enim deest ei, qui ipse est omnia aut in eo sunt omnia. sed nos agentes gratias adoremus. haec sunt enim summae incensiones dei, gratiae cum aguntur a mortalibus. 10 15 20

Gratias tibi, summe, exsuperantissime. tua enim gratia tantum sumus cognitionis tuae lumen consecuti, nomen sanctum et honorandum, nomen unum, quo solus deus est benedicendus religione paterna, quoniam omnibus paternam pietatem et religionem et amorem et quaecumque est dulcior efficacia, praebere dignaris condonans nos sensu, ratione, intellegentia: sensu, ut te cognoverimus; ratione, ut te suspi- 25

---

9 adyto : abdito B[2] 13 Tat, vis *Tho. Nock* : tatuis B, tati *cett. codd.* (stati R) 16 sacrilegis *tuetur Nock* : sacrilegii K (*quod receperunt Kroll, Rh. Mus. 1898, 581 Tho.*), sacrilegiis *Rom. cett. edd.* 19 haec : hae *Rom. cett. edd. praeter Nock* summae : summi *Scott* 23 quo : quod NPLU, qui V 26 condonans FGLU : condonas BMVNP, et donans R 27 cognoverimus : cognoscamus B[2]R *Rom.*

cionibus indagemus; cognitione, ut te cognoscentes gaudeamus. ac numine salvati tuo gaudemus quod te nobis ostenderis totum, gaudemus quod nos in corporibus sitos aeternitati fueris consecrare dignatus. haec est enim humana sola gratulatio, cognitio maiestatis tuae. cognovimus te et lumen 5 maximum, solo intellectu sensibile; intellegimus te, o vitae vera vita, o naturarum omnium fecunda praegnatio; cognovimus te, totius naturae tuo conceptu plenissimum; cognovimus te, aeterna perseveratio. in omni enim ista oratione adorantes bonum bonitatis tuae hoc tantum deprecamur, ut 10 nos velis servare perseverantes in amore cognitionis tuae et numquam ab hoc vitae genere separari'.

Haec optantes convertimus nos ad puram et sine animalibus cenam.

---

2 ac : hac MV (*corr.* M[2]), hoc V[2] tuo gaudemus : tuo gaudeamus GRL 5 et lumen : et *secl. Tho.*, o lumen *Scott* 6 sensibile *corr. Reitzenstein, ARW 1898, 395* : sensibili *codd.* intelleximus FRP te FRNPLU : *om.* BMVG 7 vera : vere MV vita : via R *Rom.* 8 naturae : naturam MV, natorum R *Rom.* plenissimum B : plenissime *cett. codd.*, plenissimae *Reitz., ibid. Tho. Nock* 8–9 cognovimus te *secl. Reitz., ibid. Tho. Nock* ΗΡΜΟΥ ΘΡΙCΜΗΓΙCΘΟΥ ΒΙΒΛΟC ΙΗΡΑ ΠΡΟC ΑCΚLΗΠΙΟ ΠΡΟC ΦΟΝΗ ΘΗCΑ EXPLICIT FELICITER : *haec fere* G NPU (*om.* FELICITER G), EXPLICIT FELICITER L, EXPLICAT *tantum* B[3], *nulla subscriptio* FRBMV

DE PLATONE ET EIUS DOGMATE

LIBER I

180 I Platoni habitudo corporis cognomentum dedit, namque Aristocles prius est nominatus. ei Ariston fuisse pater dictus est; ceterum Perictione, Glauci filia, mater fuit; et de utroque nobilitas satis clara. nam Ariston pater per Codrum ab ipso Neptuno originem duxit; a Solone sapientissimo, qui 5 legum Atticarum fundator fuit, maternus derivatus est sanguis. sunt qui Platonem augustiore conceptu prosatum di-
181 cant, cum quidem Apollinis figuratio Perictionae se miscuis-

---

Capita I–IV : cf. Schol. Lucani X, 180 (*Commenta Bernensia*, ed. H. Usener, Lipsiae 1869, pp. 321–323); Iohann. Sarisber., *Polycrat.* VII 5; p. 87, 1 cf. Diog. Laer., *Vit. Phil.* III 1; III 4 etc.; Anon., *Prolegom. in Plat. philos.* p. 196 sqq.; Olymp., *Vit. Plat.*, p. 190 sqq. Hermann

---

DE PLATONE ET EIUS DOGMATE BM (*add.* Apuleius M[2]) V, Appuleii Madaurensis Platonis discipuli de Platone et eius dogmate liber incipit APb, APULEII MADAURENSIS DE HABITUDINE DOCTRINAQUE ET NATIVITATE PLATONIS PHILOSOPHI. LIBER. II. INCIPIT FELICITER F, APULEI MADAURENSIS LIBER DE PLATONIS DOGMATE R, INCIPIT APULEIUS DE DOGMATE PLATONIS L, *nullam inscriptionem habent* NPU

2 aristocles BFR : aristodes MV, aristoteles (*vel* aristoti-) A NPLU *Ioh.* 4 per Codrum *Rom.* : per coorum *codd.* (peccorum M, per quorum L) 5 Solone : salone PL, *corr.* L[2] 7 prosatum *om.* LU 8 quidem : quaedam *Scal. Vulc. Elmen. Flor.* Perictionae *Colv. Flor. Tho. Beau.* : perictioni *codd. Ioh. Sarisb.*, Perictione *Rom.*, ⟨cum⟩ Perictione *Koziol, Zeitschr. Österr. Gymn. 1877, 750*

set. mense etiam, qui apud Atticos Thargelion dicitur, natus est, die qua apud Delum Latona fertur Apollinem Dianam-
182 que peperisse. pridie Socraten genitum accepimus. somnium etiam Socratis scitum ferunt: nam vidisse sibi visus est cygni pullum ex altari, quod in Academia Cupidini consecratum 5 est, volasse et in eius gremio resedisse et postea olorem illum
183 pinnis caelum petisse canore musico auditus hominum deorumque mulcentem. cum hoc Socrates in conventu amicorum referret, Ariston Platonem puerum oblaturus Socrati magistro commodum prosequebatur. quem ubi adspexit ille 10 ingeniumque intimum de exteriore conspicatus est facie: 'hic ille erat, amici', inquit, 'de Academia Cupidinis cygnus'.

II Talis igitur ac de talibus Plato non solum heroum virtutibus praestitit, verum etiam aequiperavit divum potestatibus. nam Speusippus domesticis documentis instructus et pueri 15 eius acre in percipiendo ingenium et admirandae verecundiae indolem laudat et pubescentis primitias labore atque
184 amore studendi imbutas refert et in viro harum incrementa virtutum et ceterarum convenisse testatur. ex isdem genito-

p. 88, 4 sqq. cf. Diog. Laer., *Vit. Phil.* III 5; p. 88, 15 cf. *ibid.* III 2

1 Thargelion BMVA : targelion R, thargilion FPLU, thargion N 4 socratis scitum APb : socratis citum BMVFNPU, socratis circum RL, Socrati scitum *Gold.* visus : visum RNPLU 6 volasse : evolasse *schol. Luc. Tho.* 7 pinnis (*vel* pennis) BMVAFR : penitus NPLU 8 amicorum *corr. Tho. Beau.* : hominum deorumque A, hominum *cett. codd.* 10 commodum FRNPLU : commodo BMV, comode A 11 conspicatus : auspicatus *Jahn, Philol. 1867, 7 probante Helm, BPW 1909, 843* 15 documentis *om.* LU 16 acre RCPb *Ioh. Colv.* : aere *cett. codd.* in percipiendo *Ioh. Sarisb. Colv.* : in perciendo *codd.*, in aere partiendo *Rom.* 17 pubescentis : pubescentes B[3]MV *Ioh. Sarisb.*

ribus Glaucus et Adimantus ei fratres fuerunt. doctores habuit in prima litteratura Dionysium, at in palaestra Aristonem Argis oriundum tantosque progressus exercitatio ei contulit, ut Pythia et Isthmia de lucta certaverit. picturae non aspernatus artem tragoediis et dithyrambis se utilem 5 finxit. iamque carminum confidentia elatus certatorem se profiteri cupiebat, ni Socrates humilitatem cupidinis ex eius mentibus expulisset et verae laudis gloriam in eius animum 185 inserere curasset. et antea quidem Heracliti secta fuerat imbutus, verum cum se Socrati dedisset, non solum ingenio 10 atque doctrina Socraticos ceteros vicit, verum etiam labore et elegantia illustravit sapientiam ab eo sibi traditam: labore, quo adserere eam nisus est, elegantia, per quam venusta-

---

p. 89, 4 cf. Diog. Laer., *Vit. Phil.* III 4; p. 89, 6 cf. *ibid.* III 5; Anon., *Prolegom.* 3; Olymp., *Vit. Plat.* 3; p. 89, 6–9 cf. Diog. Laer., *ibid.* III 5–6

---

1 adimantus B *Ioh. Sarisb. (ut vid.)* : adamantus ARPU, adamantes MV, adamantos FN, amantus F   4 Pythia et B²U *Colv.* : pythiae *vel* phithiae B *cett. codd. Ioh. Sarisb.*, Pythia *Rom.*   Isthmia *Ald.* : ethistmia B, thetistmia (*vel similia*) *cett. codd.*, isthinia *Rom.*   lucta R *Rom.* : luctu A, luctata *cett. codd.*   5 tragoediis LUC *schol. Luc. Ioh. Sarisb.* : tragoedis L² *cett. codd.* (tragoedias F)   se utilem AR *Ioh. Rom.* : sentilem *cett. codd.*, stilum *e schol. Luc. con. Usener*   6 finxit FC : fixit *cett. codd.*   7 ni BMVF : nisi ARNPLU *Ioh.*   9 heracliti BMV : heraclidis AFRNPLU *Ioh. Sarisb.*   secta : senecta BMV, *corr.* B²   11 ceteros socraticos FR *Ioh. Sarisb.*   13 elegantia AF²*Ioh.* : elegantiam F *cett. codd.*

186 te et maiestate verborum ei plurimum adhibuit dignitatis.
III sed posteaquam Socrates homines reliquit, quaesivit unde proficeret et ad Pythagorae disciplinam se contulit. quam etsi ratione diligenti et magnifica instructam videbat, rerum tamen continentiam et castitatem magis cupiebat imitari et, 5 quod Pythagoreorum ingenium adiutum disciplinis aliis sentiebat, ad Theodorum Cyrenas, ut geometriam disceret, est profectus et astrologiam adusque Aegyptum ivit petitum, ut inde prophetarum etiam ritus addisceret. et ad Italiam iterum venit et Pythagoreos Eury[ta]tum Tarentinum et senio- 10 rem Archytam sectatum atque ad Indos et Magos intendisset animum, nisi tunc eum bella vetuissent Asiatica. quapropter
187 inventa Parmenidae ac Zenonis studiosius exsecutus ita omnibus quae admirationi sunt singula suos libros explevit, ut primus tripertitam philosophiam copularet sibique invicem 15

---

p. 90, 3–8 cf. Diog. Laer., *Vit. Phil.* III 6; p. 90, 7–8 cf. Cic., *Resp.* I 10, 16; *Fin.* V 29, 87; p. 90, 9–10 cf. Diog. Laer., *ibid.* III 6; p. 90, 11 cf. Plat., *Epist.* 7, 338c; 339c; 350a; Cic., *Resp.* I 10, 16; Diog. Laer., *ibid* III 21; p. 90, 11–12 cf. Diog. Laer., *ibid.* III 7; Olymp., *Vit. Plat.* 5; Anon., *Prolegom.* 4; p. 90, 13 sqq. cf. Diog. Laer., *ibid.* III 8; Anon., *ibid.*; p. 90, 14 cf. Cic., *Acad.* I 5, 19; Albin., *Epitom.* 3, 1; Diog. Laer., *ibid.* III 56 etc.

---

7 cyrenas BFRU : chirenas MVNPL, cirenas A 8 ivit *schol. Luc. Rom.* : fuit *codd.*, petiit *Ioh. Sarisb.* 10 Eury[ta]tum *corr. Ald.* 11 sectatum *Rom.* : sectatus *codd.*, sectatus est *schol. Luc. Tho. Beau.* atque : quin *schol. Luc.* 12 tunc : tunc et NPLU Asiatica *Rom.* (*cf. enim Diog. Laer. III, 8*) : caletica *codd. Ioh., desp. Tho.*; dialectica *cum sequentibus coniungentes Gold. Beau.*, Eleatica *Chodaczek, Eos 1928, 77 Redfors, Echtheitskritische etc., 42*

necessarias partes nec pugnare inter se tantummodo sed etiam mutuis adiuvare auxiliis ostenderet. nam quamvis de diversis officinis haec ei essent philosophiae membra suscepta, ⟨ab Heraclitiis⟩ naturalis, a Pythagoreis [dialectica] rationalis atque moralis ex ipso Socratis fonte, unum tamen ex 5
188 omnibus et quasi proprii partus corpus effecit et, cum principes harum familiarum impolitas sententias et inchoatas auditoribus tradidissent, eas hic cum ratione limando tum ad orationis augustae honestissimam speciem induendo perfectas atque etiam admirabiles fecit. 10

IV Multi auditorum eius utriusque sexus in philosophia floruerunt. patrimonium in hortulo, qui Academiae iunctus fuit, et in duobus ministris et in patera, qua diis supplicabat, reliquit; auri tantum quantum puer nobilitatis insigne in
189 auricula gestavit. ceterum tres ad Siciliam adventus mali 15 quidem carpunt diversis opinionibus disserentes. sed ille primo historiae gratia, ut naturam Aetnae et incendia concavi montis intellegeret, secundo petitu Dionysi, ut Syracusanis adsisteret, est profectus, et ut municipales leges eius provinciae disceret; tertius eius adventus fugientem Dionem impe- 20 trata a Dionysio venia patriae suae reddidit.

Quae autem consulta, quae δόγματα Graece licet dici, ad utilitatem hominum vivendique et intellegendi ac loquendi

---

p. 91, 13 cf. Diog. Laer., *Vit. Phil.* III 18 sqq.

---

1 tantummodo : eammodo B (*corr.* B[2]), *unde* eas modo *con. Tho.* 4 ⟨ab Heraclitiis⟩ *ex Diog. Laer. III,8 addidi, veteres editiones aliquatenus secutus* (*scilicet Romanam, Aldinam, Iuntinam*), *quae eadem verba post* naturalis *addiderunt* naturalis a : naturali a B, naturalia a B[2]MV dialectica *secl. Tho.*, de Eleaticis *Armini, Eranos 1928, 327 Beau.* rationalis *secl. Gold.* *post* rationalis *lacunam indicant Gold. Tho.*; ⟨ab Eleaticis⟩ *suppl. censet Gold.* 9 induendos M, induendas V, inducendo ALU 18 dionysi B *Tho. Beau.* : dionysii *cett. codd.* 20 disceret *ex* discerent B, diceret LU tertius est AR 21 a dionysia MV 22 δόγματα *Iunt.* : dogmata *codd.* 23 vivendique PaN[2] *s.v.* (*ut vid.*) *Rom.* : videndi qui B, videndique *cett. codd.*

rationem extulerit, hinc ordiemur. nam quoniam tres partes philosophiae congruere inter se primus obtinuit, nos quoque separatim dicemus de singulis a naturali philosophia facientes exordium.

V Initia rerum tria esse arbitratur Plato: deum et materiam 5
190 inabsolutam, informem, nulla specie nec qualitatis significatione distinctam, rerumque formas, quas ἰδέας idem vocat. sed haec de deo sentit, quod sit incorporeus. is unus, ait, ἀπερίμετρος, genitor rerumque omnium extructor, beatus et beatificus, optimus, nihil indigens, ipse conferens cuncta. 10
quem quidem caelestem pronuntiat, indictum, innominabilem et, ut ait ipse, ἀόρατον, ἀδάμαστον, cuius naturam
191 invenire difficile est, si inventa sit, in multos eam enuntiari non posse. Platonis haec verba sunt: θεὸν εὑρεῖν τε ἔργον εὑρόντα τε εἰς πολλοὺς ἐκφέρειν ἀδύνατον. materiam vero 15

---

p. 92, 3–4 cf. Alkin., *Didask.* 8; Aet., *Plac.*, p. 288, 1 Diels; Hippol., *Philos.*, p. 567, 7 Diels; Diog. Laer., *Vit. Phil.* III 69 etc.; p. 92, 9 cf. Plat., *Tim.* 29e; 30a; Apul., *Apol.* 64; *De deo Socr.* 124; Alkin., *Didask.* 10; p. 92, 14–15 Plat., *Tim.* 28c; p. 92, 15 cf. Plat., *Tim.* 52a sqq.; 49c; 51a

---

5 initiarum MV, *corr.* V[2] 6 inabsolutam, informem – distinctam *corr. et transp. Beau.* : *post* commemorat *(p. 93, 1) corr. et transp. Sinko, diss. 5,* inabsolutas, informes – distinctas *post* vocat *codd. Lectionem traditam tuentur Tho. Redfors, op. cit., 21 Barra, RAAN 1965, 35 Regen, NAWG 1988, 1, 46–47* 7 quas ἰδέας *Ald.* : quas ideas *vel* quasi deas *codd.* 9 ἀπερίμετρος *Ald. Iunt.* : aprimetros RNPL, apimetros BMVA, epimetros F, aperimetros U *Rom.* genitor BMV : rerumque genitor AFNPLU, rerum genitor R, ⟨animarum⟩ genitor *con. Whittaker, Studies in Platonism etc. VIII, 152 n. 33* extructor *Oud. Beau.* : extortor *codd., desp. Gold. Tho.* 12 ἀόρατον ἀδάμαστον *Iunt.* : aoraton adamaston *codd.* 14 *Platonis verba fere integra habet* U, *mendosa cett. codd. (om.* R*); primus edidit Flor.*

improcreabilem incorruptamque commemorat, non ignem neque aquam nec aliud de principiis et absolutis elementis esse, sed ex omnibus primam, figurarum capacem fictionique subiectam, adhuc rudem et figurationis qualitate viduatam deus artifex conformat universa⟨m⟩. infinitam vero id- 5 circo quod ei sit interminata magnitudo. nam quod infinitum est indistinctam magnitudinis habet finem atque ideo, cum viduata sit fine, infinibilis recte videri potest. sed neque corpoream nec sane incorpoream concedit esse. ideo autem non putat corpus, quod omne corpus specie quali- 10 cumque non careat; sine corpore vero esse non potest dicere, quod nihil incorporale corpus exhibeat, sed vi et ratione sibi eam videri corpoream, atque ideo nec ⟨t⟩actu solo neque tamen sola opinione cogitationis intellegi. namque corpora propter insignem evidentiam sui simili iudicio cognosci, sed 15 quae substantiam non habent corporum, ea cogitationibus videri. unde adulterata opinione ambiguam materiae huius intellegi qualitatem.

(192)

VI 'Ιδέας vero, id est formas omnium, simplices et aeternas esse nec corporales tamen; esse autem ex his, quae deus 20 sumpserit, exempla rerum quae sunt eruntve, nec posse amplius quam singularum specierum singulas imagines in exemplaribus inveniri gignentiumque omnium ad instar cerae formas et figurationes ex illa exemplorum impressione signari. 25

(193)

---

p. 93, 3–4 cf. Plat., *Tim.* 50d; p. 93, 17 cf. *ibid.*, 52b; p. 93, 19 sqq. cf. *ibid.* 28a; 29b; 48e; Xenocr., *fragm.* 30 Heinze = 94 Isnardi

---

2 absolutis BMVAFR : obsolutis NPLU   3 fictionique *Stew.* : factionique *codd.*   5 universa⟨m⟩ *corr. Colv.*   6 interminator NPLU   9 nec sane V[2] *corr. Gold.* : sed ne sane B[3]RP, sed sane BV *cett. codd.*, neque sane *Rom.*   13 ⟨t⟩actu *corr. Gold.*   14 opinione cogitationis : cogitatione *conieceram, Maia 1966, 163* cogitationis : cogitaciones MV, *corr.* M[2]   corpora : corporea RL, corpoream U   19 ἰδέας *Flor.* : ideas *codd.*   20 autem : aut NPLU

Οὐσίας, quas essentias dicimus, duas esse ait, per quas cuncta gignantur mundusque ipse; quarum una cogitatione sola concipitur, altera sensibus subici potest. sed illa, quae mentis oculis comprehenditur, semper et eodem modo et sui par ac similis invenitur, ut quae vere sit; at enim altera 5 opinione sensibili et irrationabili aestimanda est, quam nasci et interire ait. et sicut superior vere esse memoratur, hanc non esse vere possumus dicere. et primae quidem substantiae vel essentiae primum deum esse et mentem formasque rerum et animam; secundae substantiae omnia quae infor- 10
194 mantur quaeque gignuntur et quae ab substantiae superioris exemplo originem ducunt, quae mutari et converti possunt, labentia et ad instar fluminum profuga. adhuc illa, quam dixi, intellegendi substantia quoniam constanti nititur robore, etiam quae de ea disputantur, ratione stabili et fide plena 15 sunt; at eius, quae veluti umbra et imago est superioris, rationes quoque et verba, quae de ea disputantur, inconstanti sunt disciplina.

VII Initium omnium corporum materiem esse memoravit; hanc et signari impressione formarum. hinc prima elementa 20 esse progenita, ignem et aquam et terram et aera. quae si elementa sunt, simplicia esse debent neque ad instar syllabarum nexu mutuo copulari, quod istis evenit, quorum

---

p. 94, 2 sqq. cf. Plat., *Tim.* 37bc; p. 94, 21–23 cf. *ibid.*, 48bc

---

3 sensibus BMVAFR : sensus NPLU 5 similis BMVF : sui similis ARNPLU ut quae *Rohde, JLZ 1876, 781* : et quae *codd.* 9 mentem : tamen MV 16 eius BMVA : huius FRNPLU 19 materiem BMVA : materiam FRNPLU *edd.* 21 et aquam et terram : aquam terram FR 23 quod istis *Lips.* : que istis *codd.* quorum *corr. Beau.* : quarum *codd.*

substantia multimoda potestatum coitione conficitur. quae cum inordinata permixtaque essent, ab illo aedificatore mundi deo ad ordinem numeris et mensuris in ambitum
195 deducta sunt. haec e plurimis elementis ad unum redacta esse. et ignem quidem et aera et aquam habere originem 5 atque principium ex trigono, qui sit anguli recti, imparibus ⟨lateribus⟩; terram vero de recti[s] quidem anguli[s] trigonis, sed fastigiis paribus, esse. et prioris quidem formae tres species existere: pyramidem, octangulam et vigintiangulam sphaeram. et pyramidem figuram ignis in se habere, octan- 10 gulam vero aeris, angulatam vicies sphaeram aquae dicatam esse, aequipedum vero trigonum efficere ex sese quadratum,
196 κύβον, quae terrae sit propria. quapropter mobilem pyramidis formam igni dedit, quod eius celeritas agitationi huius videatur esse consimilis. secundae velocitatis octangula 15 sphaera est; hanc aeri detulit, qui levitate et pernicitate post ignem secundus esset. vicenalis sphaera loco tertio est; huius forma fluvida et volubilis aquae similior est visa. restat tes-

p. 95, 1 cf. Plat., *Tim.* 52 e; p. 95, 2 cf. Plat., *ibid.*, 53 ab; p. 95, 5 sqq. cf. *ibid.*, 53 c–55 c; p. 95, 8 sqq. cf. *ibid.*, 55 d–56 b

1 multimoda B[2]R *Rom.* : multi B, multimoda multi *cett. codd.*, *locum desp. Tho.* potestatum F : potestate B[2]R *Rom.*, potestatem B *cett. codd.* coicione B (*in ras.*) FPLU : comone N, cortione R, coinitione M, conicione V, comode A 4 deducta : dedicta NPLU 6 trigono BV[2]R : trigone *cett. codd.* qui sit : que sit LU recti imparibus *Tho. Beau.* : rectim imparibus B, rectum imparibus B[2], recti num paribus MVNPLU, recti non paribus AR, recti non paribus angulis F 7 ⟨lateribus⟩ *add. Tho. Beau.* de recti[s] *Tho. Beau.* : directis *codd.* anguli[s] trigonis sed *Tho. Beau.* : angulis trigonis et *codd.* 8 fastigiis *Gold. Tho. Beau.* : vestigiis *codd.* 10 et pyramidem B[3]ARP : et piramidam BMVFNLU octangulam : octangulum BMR 13 κύβον quae *Gold.* : cybon quae *vel* que *codd.* 17 vicenalis B[2]Pb : vicenialis BVA, vicinialis FRNP, vicimalis LU, vicenio alis M, vigesialis *Rom.*

serarum figura, quae cum sit immobilis, terrae constantiam
non absurde sortita est. et alia initia inveniri forsitan posse
VIII ait, quae deo nota sint vel ei qui sit diis amicus. sed de
primis elementis, igni et aqua ceterisque, et illa constare
particulatim animalium et inanimantium corpora mundum- 5
que omnem ex omni aqua totoque igni et aeris universitate
cunctaque terra esse factum et non solum nullam horum
partem extra orbem relinqui, sed ⟨ne⟩ vim quidem eius [et]
197 extrinsecus inveniri. haec autem invicem ex se intra se apta
et conexa esse; idcircoque in igne atque terra aqua⟨e⟩ et aeri 10
est situs et, sicut ignis aeri cognatione coniungitur, ita umor
affinitati terrenae iugatur. hinc unum esse mundum in eoque
omnia, nec relictum locum in quo alius, nec elementa super-
esse, ex quibus alterius mundi corpus possit esse. ad haec ei
attributa est perpetua iuventas et inviolata valitudo eoque 15
nihil praeterea extrinsecus est relictum quod corrumpere
posset ingenium eius et, si superesset, non eum laederet, cum
ita apud se ex omni parte compositus atque ordinatus foret,
198 ut adversantia et contraria naturae disciplinaeque eius offi-
cere non possent. idcirco autem perfectissimo et pulcherri- 20
mo mundo instar pulchrae et perfectae sphaerae a fabricato-

---

p. 96, 2 cf. Plat., *Tim.* 53 d; p. 96, 5–9 cf. *ibid.*, 32 c; p. 96, 9 sqq. cf. *ibid.*, 32 b; p. 96, 12 cf. *ibid.*, 33 ad; p. 96, 21 cf. *ibid.*, 33 b

---

2–3 posse ait B² V² *Elmen.* : posse aut *codd.* (possit B), posse ait aut *Wow.* 3 sint *ex* sit B², sunt RL 6 totoque BMVAR : totaque FNPLU igni : ignis LU 8 ⟨ne⟩ *add. Flor.* [et] *secl. Vulc.* 10 aqua⟨e⟩ *Tho. Beau.* aeri B *Tho. Beau.* : aere B² *cett. codd.* 11 est situs BMVPb : esse situs AFRNPLU, esse situm *con. Colv.* et sicut : ut sicut *Lips.* aeri F *Tho. Beau.* : aeris *cett. codd.* 12 iugatur A (*coniecerat Modius apud Colvium*) : iungatur BMVFRPLU, iungantur N, iungitur V²

re deo quaesitum est ut sit nihil indigens, sed operiens omnia coercensque contineat, pulcher et admirabilis, sui similis sibique respondens. hinc illud etiam: ⟨cum⟩ septem locorum motus habeantur, progressus et retrocessus, dexteriores ac sinistri, sursum etiam deorsumque nitentium et quae in 5
gyrum circuitumque torquentur, sex superioribus remotis haec una mundo relicta est sapientiae et prudentiae propria, ut rationabiliter volveretur. et hunc quidem mundum nunc sine initio esse dicit, alias originem habere natumque esse: nullum autem eius exordium atque initium esse ideo quod 10
semper fuerit; nativum vero videri, quod ex his rebus substantia eius et natura constet, quae nascendi sortitae sunt qualitatem. hinc et tangitur et videtur sensibusque corporeis est obvius. sed quod ei nascendi causam deus praestitit, ideo immortali perseverantia est semper futurus. 15

IX 199 Animam vero animantium omnium non esse corpoream nec sane perituram, cum corpore fuerit absoluta, omniumque gignentium esse seniorem; atque ideo et imperitare et regere ea, quorum curam fuerit diligentiamque sortita, ipsamque semper et per se moveri, agitatricem aliorum, quae 20

p. 97, 3 cf. Plat., *Tim.* 34a; 43b; p. 97, 8 cf. *ibid.*, 28b; p. 97, 16 sqq. cf. *ibid.*, 34bc; *Legg.* 896a sqq.; *Phaedr.* 245c

2 coarcensque NP, cohercens quae A 3 ⟨cum⟩ *add. Flor. ante* habeantur, *ante* septem *add. Tho. Beau.* 4 progressus MVAR *Rom.* : prosus BL, prorsus FNPU, processus B[2] dexteriores *Gold. Tho. Beau.* : dexterioris *codd.* 7 ⟨commotio⟩ *post* relicta est *add. Novàk, W. St. 1911, 108,*⟨via⟩ *post* propria *add. con. Tho. qui tamen suspicatus est Apuleium* τὰς κινήσεις *cogitantem verbi genus mutavisse;* 'via' *subaudisse Apuleium censet Beau.* 13 corpore is MV 14 est obvius : esto huius MV causam : causa RNPLU 16 non esse : nec esse MV 17 perituram *ex* penituram M[2]V[2] 20 per se : ipse LU aliorum quae : aliorumque MV, *corr.* M[2]V[2]

natura sui immota sunt atque pigra. sed illam, fontem animarum omnium, caelestem animam optimam et sapientissimam virtute esse genetricem, subservire etiam fabricatori deo et praesto esse ad omnia inventa eius pronuntiat. verum substantiam mentis huius numeris et modis confici congeminatis ac multiplicatis augmentis incrementisque per se et extrinsecus partis, et hinc fieri ut musice mundus et canore moveatur. 5

200 Naturasque rerum binas esse et earum alteram esse, quam quidem δοξαστὴν appellat ille et quae videri oculis et attingi manu possit, alteram, quae veniat in mentem, cogitabilem et intellegibilem: detur enim venia novitati verborum rerum obscuritatibus servienti. et superiorem quidem partem mutabilem esse ac facilem contuenti, hanc autem, quae mentis acie videtur et penetrabili cogitatione percipitur atque concipitur, incorruptam, immutabilem, constantem eandemque et semper esse. hinc et duplicem rationem interpretationemque dicit; namque illa visibilis fortuita et non ita perseveranti suspicione colligitur, at haec intellegibilis vera, perenni et constanti ratione probatur esse. 10 15 20

X Tempus vero aevi esse imaginem, si quidem tempus movetur, 201 perennitatis fixa et immota natura est; et ire in eam tempus et in eius magnitudinem fluere ac dissolvi posse, si quando hoc decreverit fabricator mundi deus. eiusdem temporis spatiis mensuras mundanae conversionis intellegi. solis quippe et lunae globum hoc agere ceterasque stellas, quas 25

---

p. 98, 5 cf. Plat., *Tim.* 35b–36b; p. 98, 9 cf. *ibid.*, 51d–52a; p. 98, 17 cf. *ibid.*, 37bc; p. 98, 21 cf. *ibid.*, 37d; p. 98, 23 cf. *ibid.*, 38b; p. 98, 26 cf. *ibid.*, 38c; *Legg.* 822a

---

3 virtute B² MV : virtutem *cett. codd. defendit Whittaker, Studies in Platonism XVII, 180* 11 *verba* quae veniat in mentem *ante* cogitabilem *transp. Flor., post* alteram esse (9) *in codicibus leguntur* 18 visibilis illa RP non ita *Sciopp. Tho. Beau.* : inita *codd.* (initia M) 19 at haec : ad haec B (*corr.* B²) LU, ac hec R

nos non recte erroneas et vagas dicimus; nostrae enim super earum cursibus opiniones disputationesque possunt in errorem intellectum inducere. ceterum ille rerum ordinator ita reversiones earum, ortus, obitus, recessus, moras progressusque constituit, ut ne modico quidem errori locus esset. 5
dies quippe cum noctibus mensium spatia complere, menses vicissim annorum orbes involvunt, nec prius quam signa haec luce siderea ardere coeperunt, iniri potuerunt temporum numeri, perituramque esse observationem computationis huius, si hic olim chorus antiquus steterit. namque ut 10
202 mensurae et reversiones temporum noscerentur circuitusque mundi videretur, solis incensa sunt lumina et vicissim, ut quies desiderata proveniret animantibus, opacitas est inventa noctis. mensesque effici, cum luna circuli sui completo curriculo ad eundem locum, a quo discesserit, revertatur, 15
anni vero spatia concludi, cum sol quadrinas temporum contigerit vices et ad idem signum fuerit invectus. horum enim ratio in se revertentium et a se proficiscentium intellectum cogitationis invenit. esse autem stellarum nihilo minus certos ambitus legitimis curriculis perpetuo servatos, quos 20
vix hominum sollertia comprehendit. unde fit ut et magnus
203 ille vocitatus annus facile noscatur, cuius tempus implebitur

---

p. 99, 9 cf. Plat., *Tim.* 40c; p. 99, 11–19 cf. *ibid.*, 39bc; 47a sqq.; p. 99, 22 sqq. cf. Plat., *Tim.* 39d

---

2 possunt : sunt BMV 3 inducere F *Rom.* : incidere *cett. codd.* 7 involvunt MV (involuunt M) AFRL : involvent NPL²U, involent B 7–8 signa haec B²MAPb : signa haec enim BVFRNPLU 8 siderea : sidera RLUP², sidere P potuerunt B²MVAR *Rom.* : poterunt BFNPLU 9 numeri B²V²AR : numeris MVFNPLU, numerus B 12 et vicissim : ut vicissim MV 15 revertantur NP, *corr.* P² 18 enim ratio *con. Tho., unde Beau.* : enumeratio *codd.* (*tuetur Purser, Hermath. 1912, 52*), enumerationem *Hild.* intellectum : intellectus *Hild.*

cum vagantium stellarum comitatus ad eundem pervenerit finem novumque sibi exordium et itinera per vias mundi reparaverit.

XI Globorum vero caelestium nexorum inter se per vices mutuas omnium supremum esse eum qui inerrabili meatu censetur; eius amplexu ceteros coerceri. et esse ἀπλανέσι primum ordinem, secundum Saturno datum, Iovi tertium, Martem quartum tenere, quintum Mercurio dari, sextum Veneris esse, septimum Solis itineribus incendi, octavum metiri Lunam. 5 10

Exinde elementis omnia ac principiis occupari. ignem ante alia superiorem esse, mox aeris locum, hinc aquae proximum et tunc globum terrae in medio situm, aequalem loco ac figura, immobilem stare. hos astrorum ignes sphaeris adfixos perpetuis atque indefessis cursibus labi. et hos animalis deos dicit esse, sphaerarum vero ingenium ex igni coalitum et fabricatum. 15

Iam ipsa animantium genera in quattuor species dividun-204 tur, quarum una est ex natura ignis eiusmodi, qualem solem ac lunam videmus ceterasque siderum stellas, alterum ex aeria qualitate – hanc etiam daemonum dicit – tertium ex 20

p. 100, 6 sqq. cf. [Plat.], *Epinom.* 987bc

5 inerrabili BMVF *Rom.* : inenarrabili ARNPLU 6 ceteros : ceteris MV et esse : et esse et B, *corr.* B[2] ἀπλανέσι *Oud.* : planes *vel* planis B, aplanis B[2]A, aplanos R, aplanisi *cett. codd.* (amplanisi V), ἀπλανεῖς *Ald.* 7 iovi FRL : iovis *cett. codd.* 8 martem AFR *Rom.* : martis BMVNPU, marti L 9 octavum BMVAR : octavo FNPLU 11 ac principiis : a principiis MV, et principiis L 14 hoc astrorum NPLU 15 animalis B : animales B[2] *cett. codd.* 16 igni BMVA : igne FRNPLU 20 ceterosque NPLU 21 aeria : aerea MV, aria B (*corr.* B[2]) daemonum MVAR *Rom.* : daemonem BFNPLU

aqua terraque coalescere et mortale genus corporum ex eo dividi terrenum atque terrestre – sic enim πεζὸν et χερσαῖον censui[t] nuncupanda – terrenumque esse arborum ceterarumque frugum, quae humi fixae vitam trahunt, terrestria vero, quae alit ac sustinet tellus. 5

Deorum trinas nuncupat species, quarum est prima unus et solus summus ille, ultramundanus, incorporeus, quem patrem et architectum huius divini orbis superius ostendimus; aliud genus est, quale astra habent ceteraque numina, quos caelicolas nominamus; tertium habent, quos medioxi- 10
205 mos Romani veteres appellant, quod [est] sui ratione, sed et loco et potestate diis summis sint minores, natura hominum profecto maiores.

XII Sed omnia quae naturaliter et propterea recte feruntur providentiae custodia gubernantur nec ullius mali causa deo 15 poterit adscribi. quare nec omnia ad fati sortem arbitratur esse referenda. ita enim definit: providentiam esse divinam sententiam, conservatricem prosperitatis eius, cuius causa tale suscepit officium; divinam legem esse fatum, per quod inevitabiles cogitationes dei atque incepta complentur. unde 20

---

p. 101, 2 cf. Plat., *Tim.* 39e sqq. (an *Resp.* 546a, ut Beau. videtur?); p. 101, 9 cf. Plat., *Tim.* 41a; p. 101, 10–11 cf. Plaut., *Cist.* 512; Serv., *Aen.* III 134; VIII 275; p. 101, 16 cf. Plat., *Resp.* 617e; *Tim.* 42d; p. 101, 17 cf. SVF II 933; p. 101, 19 cf. SVF I 162

---

2 πεζὸν et χερσαῖον *Flor.* : et pone neptepon (neptoton A) *codd.*, ἔγγειον et ἐπίγειον *Beau. ex Platonis Re publ. 546a; hoc tamen in libro Apuleius Platonis Timaeo constanter utitur* 3 censui[t] *corr. Colv.* 4 quae *om.* NPLU 11 est *secl. Tho. Beau.*, ex *Rom.*, et *Flor. Oud.* sed et CH *Oud. Tho. Beau.* : sed *cett. codd.*, sed loco *tuetur Baeh., Rh. Mus. 1912, 124,* et loco (*omisso* sed) *Rom.* 12 diis BMVFR : dii ANPLU sint B : sunt B² *cett. codd.* 15–16 deo poterit : poterit deo MVA 16 arbitrantur AM²R, *corr.* A² 20 cogitationes BMVAFR : cognitiones NPLU

si quid providentia geritur, id agitur et fato, et quod fato terminatur, providentia debet susceptum videri. et primam quidem providentiam esse summi exsuperantissimique deorum omnium, qui non solum deos caelicolas ordinavit, quos ad tutelam et decus per omnia mundi membra dispersit, sed 5 natura etiam mortales eos, qui praestarent sapientia ceteris 206 terrenis animantibus, ad aevitatem temporis [s]e⟨di⟩dit fundatisque legibus reliquarum dispositionem ac tutelam rerum, quas cotidie fieri necesse est, diis ceteris tradidit. unde susceptam providentiam dii secundae providentiae ita navi- 10 ter retinent, ut omnia, etiam quae caelitus mortalibus exhibentur, immutabilem ordinationis paternae statum teneant. daemonas vero, quos Genios et Lares possumus nuncupare, ministros deorum arbitratur custodesque hominum et interpretes, si quid a diis velint. nec sane omnia referenda esse ad 15 vim fati putat, sed esse aliquid in nobis et in fortuna esse non nihil. et fortunae quidem improvidos casus ignorari a nobis fatetur; instabile enim quiddam et incurrens intercedere solere, quae consilio fuerint et meditatione suscepta, quod non

p. 102, 4 sqq. cf. Plat., *Tim.* 41 ac; p. 102, 14 cf. Plat., *Symp.* 202e

6 sapientia : sapientiam AR 7 terrenis *om.* AR edidit *Rom.* : edit R, fecit B³, dedit P³Pa, sedit B *cett. codd.* 8 disposicionem FL : disposicionum L² *cett. codd.* 10 providentiam *tuetur Krafft, MH 1979, 157 n. 20* : provinciam *Tho. Beau.* 11 retinent : retinet NPLU, *corr.* P² caelitus B² *Tho. Beau.* : caelestus B, caelestis MVNPLU, scelestis A, caelestibus a F, a caelestibus R *Rom. probante Krafft, ibid.* *post* etiam, *non post* omnia *distinguit Krafft, MH 1971, 157 n. 21* 13 daemonas : daemones B²VU 14 arbitratur RV²CHPa *Scal.* : arbitrantur V *cett. codd.* 16 putat RV²CHPa *Rom.* : putant V *cett. codd.* fortuna esse : fortuna AR *Rom.* 17 et fortunae BMVAR *Rom.* : eius fortunae FNPLU 19 quod AP³ *Helm, BPW 1909, 843 Novàk, W. St. 1911, 109* : quae *cett. codd., punctis notat* V²

patiatur meditata ad finem venire. et tunc quidem cum impedimentum istud utiliter provenit, res illa felicitas nominatur; at ubi repugnationes istae nocivae erunt, infelicitas dici-
207 tur. omnium vero terrenorum nihil homine praestabilius providentia dedit. 5

XIII Quare idem bene hominis pronuntiat esse animam corporis dominam. at enim cum tres partes animae ducat esse, rationabilem, id est mentis optumam portionem, hanc ait capitis arcem tenere, irascentiam vero procul a ratione ad domicilium cordis deductam esse obsequique eam in loco 10 respondere sapientiae, cupidinem atque appetitus, postremam mentis portionem, infernas abdominis sedes tenere ut popinas quasdam et latrinarum latebras, deversoria nequitiae atque luxuriae; relegatam vero idcirco longius a sapientia hanc partem videri, ne importuna vicinitas rationem 15 consulturam desuper cunctorum saluti in ipsa cogitationum utilitate turbaret. totum vero hominem in capite vultuque

---

p. 103, 6 cf. Plat., *Tim.* 69c–70b; *Resp.* 439d sqq.; 571c–572a; 580d sqq.; p. 103, 10–11 cf. Plat., *Tim.* 70e; p. 103, 14 sqq. cf. Plat., *ibid.*, 44d–45a

---

3 repugnationes ARU^2 *Rom.* : repugnatione U *cett. codd.* 6 hominis *Lips.* : homines *codd.*, *secl. Novàk, W. St. 1911, 109, fortasse recte* pronunciat esse Pa *Scal.* : pronunciant esse BA NPLU, pronunciarunt esse R *Rom.*, pronunciantes se M, pronunciant animam esse F, pronunciat *tantum* CH, pronunciantes *tantum* V 7 ducat : dicat B^{2}ARP^2 *Rom.* 8 optumam BM : optimam B^{2}AP^2 *cett. codd.* (animam P) 12 tenere : teneret BMV (*corr.* V^2) 14 relegatam : relegatum ANP, *corr.* P^2 15 vicinitas FP^2 *Baeh.*, *Rh. Mus. 1912, 124* : vicinitas et *cett. codd.*, vicinitate *Hild. Tho. Beau.*, vicinitas eius *con. Tho.* 16 consulturam *Salm. Tho. Beau.* : consumpta F, consumptum V, consumptam *cett. codd.* 17 turbaret : turbaretur NPLU, *corr.* P^2 vultumque NPLU

208 esse; nam prudentiam sensusque omnis non alias quam illa parte corporis contineri. cetera enim membra ancillari et subservire capiti, cibos et alia subministrare, vectare etiam sublime positum ut dominum atque rectorem providentiaque eius a periculis vindicari. sed machinamenta, quibus ad 5 sentiendas et diiudicandas qualitates sensus instructi sunt, ibidem erga regiam capitis constituta esse in conspectu 209 rationis, ut intellegendi ac persentiscendi veritas adiuvetur.

XIV Sensus vero ipsi ad ea, quae sunt sensibilia, apte composita natura intellegentiam cognatam tenent. ac primo oculo- 10 rum acies gemellas perlucidas et quadam luce visionis illustres noscendi luminis officium tenere. auditionem vero aeriae naturae participem aeris nuntiis percipere sonores. iam gustatus solutiores esse sensus ideoque umidioribus et aquosis potius commodatos. tactum etiam terrenum atque 15 corporeum solidiora, quaeque contingi offendique possunt, sentire. eorum etiam, quae corrupta mutantur, separata intellegentia est. in media namque regione oris nares natura constituit, quarum bifori via odor cum spiritu commeat. conversiones autem mutationesque odoratus causas dare 20 easque de corruptis vel adustis vel mitescentibus aut made-

p. 104, 11 cf. Plat., *Tim.* 45bc; p. 104, 12 sqq. cf. *ibid.*, 67b; p. 104, 19 cf. *ibid.*, 66d–67a

1 namque AR *Rom.* alias : alia *Colv.* 4 positum ut H *Oud. Tho. Beau.* : possit ut *cett. codd.* (possit in M, possuit *ex emend.* V[2]) 6 et diiudicandas : diiudicandasque AR *Rom.* 8 persentiendi AR *Rom.* 11 perlucidas et B[2] *Gold., Wien. Sitz. Ber. 1871, 172 Tho. Beau.* : perlucidas esse B *cett. codd.*, perlucidas esse, eas *Rom.* 19 bifori via BMVA : biforidia FNPLU, symphonia R *Rom.* 20 odoratus B[2]V[2]ARU : odoratis BMVF, odoratas NP, odoratustas L 21 mitescentibus : mucescentibus *con. Colv.* (*unde Flor.*), madescentibus *Rom.*, illiquescentibus *con. Rohde, JLZ 1876, 781*

210 factis sentiri, cum quidem ea, quae ⟨fe⟩runtur vapore vel fumo exhalantur, odorum viis iudicium sensusque succedunt; nam res[istent] integrae et aer purus numquam eiusmodi auris inficiunt eos.

211 Sensus quidem ipsi communes nobis sunt cum ceteris animantibus. at enim hominis sollertia eiusmodi divino beneficio instructior auctiorque, quod auditus illi est visusque praestantior. oculis namque metitus est caelum siderumque circuitus et astrorum obitus atque ortus eorumque cum significatibus spatia comprehendit, ex quo pulcherrimus et uberrimus fons ille philosophiae profluxit. auditu vero quid homini magnificentius potuit evenire, per quem prudentiam sapientiamque condisceret numerosque orationis metiretur ac modos faceret fieretque ipse totus modulatus ac musicus? lingua et dentium vallum et ipsius osculi venustas accessit. 212 quod quidem aliis animantibus ad explendam victus necessitatem inferendasque ventri copias comparatum est, sed hominis promptuarium potius rectae rationis et suavissimae

---

p. 105, 7 cf. Plat., *Tim.* 46e—47b; p. 105, 8 cf. *ibid.*, 47ab; p. 105, 11–12 cf. *ibid.*, 47cd; p. 105, 15 cf. *ibid.*, 75de; Cic., *De nat. deor.* II 59, 148

---

1 quae ⟨fe⟩runtur *Tho. Beau.*, quae uruntur *Lips.*, quae vertuntur *Koziol, Zeitschr. Österr. Gymn. 1877, 749* 2 odorum viis *Beau.* : odore viis *codd.*, *desp. Tho.*, odore sui *con. Tho. Baeh.*, *Rh. Mus. 1912, 125* 3 res[istent] integrae *Tho. Beau.* : resistent integre A, resistent aegrae *vel* egrae *cett. codd.* (res si stent integrae Pb, si res stent integrae B² *in rasura,* si restent integrae R *Rom.*) 4 auris R *Tho. Beau.* : auras BMVAR² *Rom.*, aures F, *om.* NPLU eos NPLU *Tho.* : eo BMVF, et V²AR *Rom.* 6 hominis *Rom. Tho. Beau.* : hominum *codd. Vulc. Flor. Hild.* 7 illi H *Stew. Tho. Beau.* : ille *cett. codd.*, illis *Vulc.* 9 significatibus BM : significantibus ARFNPU, significationibus VL 14 ipse : et ipse NPLU 16 animantibus : amantibus NPLU 17 comparatum : comparandum NPLU hominis : homini FCH *con. Stew.*, *unde Tho. Beau.*

orationis hoc datum est, ut, quae prudentia corde conceperit, ea sensa promat oratio.

XV Sed totius corporis habitus et figura membrorum alia condicione sunt optuma, alia longe peiora. inferiora reguntur optimatium praestantia et ipsa ministerium suggerunt victuale. pedes denique ⟨ceteraque⟩ umerorum tenus capiti oboediunt. at superciliorum saepes praemuniunt oculis, ne desuper proruat quod teneras visiones mollesque perturbet. pulmones loco ac sui genere cordi plurimum consulunt, cum exardescit ira trepidansque celerioribus motibus vertex cordis ipsius madens sanguine pulmonum excipitur mollitia, siti, frigore. lienem vero iocineri non frustra esse finitimum, 213 ut eius redundantiam participatis haustibus relevet abstergeatque ea, quae sordium fuerint, purumque ac sincerum praestet, quod maxime fibris est commodum. ventrem hiris inte-

p. 106, 6 cf. Plat., *Tim.* 44de; p. 106, 7–9 cf. Cic., *De nat. deor.* II 57, 143; p. 106, 9–12 cf. Plat., *Tim.* 70cd; p. 106, 12 sqq. cf. *ibid.*, 72c; p. 106, 15 cf. *ibid.*, 73a

1 orationis *om.* AR *Rom.* conceperit : concepit RNPLU 6 denique : omniaque *Sinko, diss. 20, qui post hoc verbum lacunam statuit;* ceteraque *addendum con. Tho., quod pro* denique *rescribit Beau.;* indeque *Purser, Hermath. 1912, 52 Brakman, Mnem. 1928, 184*; dein quae *Chodaczek, Eos 1929, 300*; *at* denique *idem valere atque* igitur *monet Redfors, op. cit., 41* umerorum : umeroru B, humero A, humorum N, umeroruui M, humo R 7 at : ad MV, *corr.* V^2 oculos B^2F 8 *post* perturbet *deest* A 10 motibus : molestibus MV, *corr.* V^2 12 siti : sitis MV, sui P non frustra B^2V^2R *Rom.* : haud frustra Pa, vel frustra BV *cett. codd.* 13 redundantiam F : redundantia *cett. codd.* participati MV, *corr.* V^2 abstergatque FR 14 ea quae BFRNPU : eaque MVL sordidum NLU fuerint B^2FR : fuerit BMVNPLU ac sincerum : et sincerum NPLU

stinorum circumplexum et nexibus impeditum esse, ne esculenta et potulenta sese penetrarent, sed ut retenta paulisper utilitatem sui ac censum animantibus exhiberent; nam [ne] exhaustis et labentibus iis quae inferuntur, momentis omnibus appetendi cibi necessitas immineret et ad hoc 5
XVI unum occupari nobis dies noctesque esset necesse. visceribus
214 ossa sunt tecta; eadem revincta sunt nervis. et tamen ea quae sunt internuntia sentiendi, sic sunt operta visceribus, ne crassitudine sensus hebetentur. illa etiam, quae iuncturis et copulis nexa sunt, ad celeritatem facilius se movendi, 10 haud multis sunt impedita visceribus. denique ipsius capitis verticem specta: contectum tenui cute capillisque hirsutum videbis adversum vim frigoris et caloris. at enim illae op[t]imae sunt partes, quas labor subigit, ut femina ipsaque sessitandi regio est. quid de cibatu ipso loquar, quem itinera ex 15 utero manantia, fibris iecoris adiuncta, dispertiunt in cruoris habitudinem versum, ut eum ex eo loco per omnes artus

---

p. 107, 6 cf. Plat., *Tim.* 74de; p. 107, 7–9 cf. *ibid.*, 74e–75a; p. 107, 11–15 cf. *ibid.*, 75e; 76c; p. 107, 15 sqq. cf. *ibid.*, 79a; 80d

---

1 ne esculenta B²FPa : nesculenta B, esculenta *cett. codd.* 2 potulenta RPa *Oud.* : poculenta *cett. codd.* retenta : retinent a MV 3 censum : sensum FRPL²U, cessum L, *corr.* L² nam BMV : *om.* FRNPLU ne *secl. Tho. Beau.* 4 exhaustus MV iis quae *Rom.* : his que R, usque BMV, que *vel* quae FNPLU (labentibus usque ⟨quae⟩ *Tho. Beau.*) 7 et tamen ea : etiam enea BMV, *corr.* B² 10 se movendi *Lips. Tho. Beau.* : se movenda *codd.* 11 haud CHPaPb *Rom.* : aut *cett. codd., om.* F impedita : impedimenta RNP, *corr.* P² 13 op[t]imae *Vulc.* : optime *vel* optumae *codd.* 14 subigit : subiit NPLU femina BMVR : semina FPLU, semen ita N, ita *del.* N² 16 manantia RLU : manentia *cett. codd.*, meantia *con. Tho.*

natura sollers derivari faciat? sed e regione cordis venarum meatus oriuntur per pulmonum spiracula vivacitatem transferentes, quam de corde susceperint, et rursus ex illo loco
215 divisae per membra totum hominem iuvant spiritu[m]. hinc illae anhelandi vices haustae redditaeque alterno modo, ne 5 mutuis impediantur occursibus. venarum diversae sunt qualitates, quas ad procreandum e regione cervicum per medullas renum commeare et suscipi inguinum loco certum est et pulsu venarum genitale seminium humanitatis exire.

XVII At cum totius corporis tres dicat esse substantias, pri- 10 mam vult videri ex igni et aqua et ceteris elementis, aliam ex consimilibus partibus viscerum, ossiculorum, cruoris et ceterorum, tertiam de discrepantibus diversisque membris, id est capite, utero et articulis disparibus. unde et substantia, quae de simplicibus constat elementis, si id, quod necessitate vic- 15 tus extrinsecus adrogatur, quomodo congruit et generi sin-
216 gulorum, qualitatem corporis temperiemque custodit, et illis, quae de consimilibus, robur auget et iis, quae inter se disparia supra diximus, pulchritudinem nutrit; et simul

---

p. 108, 1–6 cf. Plat., *Tim.* 70b; 78ae; 81a; p. 108, 6 cf. *ibid.*, 91ab; p. 108, 10 cf. *ibid.*, 81e–82b; p. 108, 14 sqq. cf. *ibid.*, 81c–82b

---

1 faciat B[2]RCH : facit B *cett. codd.* 4 spiritu[m] *Wow.* 5 illae F : ille R, illa *cett. codd.* 6 diversae : dispersae NU, divisae L 9 pulsu venarum *Baeh., Rh. Mus. 1912, 125 Beau.* : rursum venarum *codd., desp. Tho.* seminium : seminum NPLU 10 corporis tres Pa *Brant.* : corporis duas B[2], corporis *tantum* B *cett. codd.* primam B[2] *Rom.* : primum *cett. codd.* 11 igne NPLU aliam : aliis NPLU 14 capitis MV et substantia : ea substantia *con. Tho.* 16 quomodo *obscurum* : commodo (*id est* apte) *Purser, Hermath. 1912, 53 Beau.* generis NPLU 18 auget et iis quae B[2] *Gold. Tho. Beau.* : augeret iisque BM, augeret usque V, auget iisque (*vel* usque) FNPLU, auget et *om.* R 19 simul RCPa *Rom.* : simulabo BMV, simul ob FNPLU, simili modo *Purser, ibid.*

aequalitas ista sicci, umidi, ferventis ac frigidi sanitatem, vires speciemque largitur, sicuti illa intemperans atque immoderata permixtio singulis universisque vitiatis animal celeri exitio corrumpit.

XVIII Tripertitam animam idem dicit: primam eius rationabilem esse partem, aliam excandescentiam vel irritabilitatem, tertiam appetitus; eandem cupiditatem possumus nuncupare. sed tunc animanti sanitatem adesse, vires, pulchritudinem, cum ratio totam regit parentesque ei inferiores duae partes concordantesque inter se iracundia et voluptas nihil appetunt, nihil commovent, quod inutile esse duxerit ratio. eiusmodi ad aequabilitatem partibus animae temperatis corpus nulla turbatione frangitur. alioquin invehit aegritudinem atque invalentiam et foeditatem, cum incompositae et inaequales inter se erunt, cum irascentiam et consilium sub- 217 egerit sibique subiecerit cupiditas aut cum dominam illam reginamque rationem obsequente licet et pacata cupidine ira flagrantior vicerit. sed aegritudinem mentis stultitiam esse dicit eamque in partes duas dividit. harum unam imperitiam nominat, aliam insaniam vocat; et imperitiae morbum ex

---

p. 109, 5–8 cf. Plat., *Tim.* 89e–90c; p. 109, 8 cf. Plat., *Resp.* 430e; 441e; p. 109, 14 sqq. cf. Plat., *Resp.* 431a; p. 109, 18 cf. Plat., *Tim.* 86b

---

1 aequalitas *ex* aequalitatis L², *ex* aequalitates P² ⟨atque⟩ umidi *Beau.* sicci, umidi : sictium id M, sicum id est V 2 sicuti *Hild. Tho. Beau.* : sicum *codd.* (sic CH), sicut *Rom.* 3 animal : anima NPLU 8 animanti sanitatem : animantis animantem BMV, *corr.* B² 9 totam : totum BMV 11 duxerit B²F² *Colv.* : duxerint BMFNPL²U, dixerint VRL 12 aequabilitatem : aequalitatem B²MVR, aquabilitatem B animae temperatis FRNPLU : anima etenimperatis BMV (peractis V), anima etenim imperatis B² 14 invalentiam : valentiam BMV 15 irascentiam B R *Rom.* : irascentia *cett. codd.* 16 aut BRLU : autem MVFNP 17 cupidine RCH *Rom.* : cupidini *cett. codd.*

gloriosa iactatione contingere, cum eorum, quorum ignarus est, doctrinam aliquis scientiamque mentitur; furorem vero pessima consuetudine et libidinosa vita solere evenire hancque insaniam nominari, quam vitiosa qualitas corporis prodit, cum ea, quae rationi sunt parata in ipso vertice, importunis angustiis coartantur. at enim hominem tunc esse perfectum, cum anima et corpus aequaliter copulantur et inter se conveniunt sibique respondent, ut firmitas mentis praevalentibus corporis viribus non sit inferior; corporis vero tunc nativis incrementis augetur, cum valitudinis ratio procurata salubriter modum necessarii victus nescit excedere 218 nec valitudo obteritur magnitudine externorum laborum nec pabuli sarcina immoderatius invecti vel non, ut oportet, digesti distributique per corpus. tunc enim artus ac membra vigoris debiti modum et vires retinent, cum id, quod infertur, ad totius corporis conservationem veluti singillatim exaequatum cunctis partibus diditur. verum enimvero tunc exitium † copo * * *

p. 110, 6 cf. Plat., *Tim.* 87d–88b

4 prodit B[2] *Vulc.* : prodidit R, prodiit B *cett. codd.* 10 ratio *Tho. Beau.* : portio FRV[2], potio MVNPLU, passio B[2], patio B 13 pabuli sarcina BF : pabulis articina MV, pabuli sarcinae RNPLU 14 digesti : degesti BMV 17 diditur B *Tho.* : dividitur B[2] *cett. codd. Beau.* 17–18 exitium copo *vel* compo *vel* cupio *codd. praeter* B[3] *qui* exitio corrumpit *in rasura habet* (ex initium copo M, coporis M[2]). *Quae verba sic veteres editiones refinxerunt* : cum id minime fit, tunc sequitur (*vel* sequi) exitium corporis. *In libris vero manu scriptis statim subeunt verba* : moralis philosophiae *etc. Hoc autem non evenit in libro R, qui post verba* verum enimvero tunc exitium corporis *prioris De Platone libri finem indicat et alteri libro verbis* Moralis philosophiae *initium dat*; de philosophia liber tertius incipit *add.* F[2] *mg.*

LIBER II

I Moralis philosophiae caput est, Faustine fili, ut scias qui-
219 bus ad beatam vitam perveniri rationibus possit. verum ut
beatitudinem bonorum fine ante alia contingere ⟨p⟩ut⟨es⟩,
ostendam quae de hoc Plato senserit. bonorum igitur alia
220 eximia ac prima per se ducebat esse, per praeceptionem cete- 5
ra bona fieri existimabat. prima bona esse deum summum
mentemque illam, quam νοῦν idem vocat; secunda ea, quae
ex priorum fonte profluerent, esse animi virtutes, pruden-
tiam, iustitiam, pudicitiam, fortitudinem. sed his omnibus
praestare prudentiam, secundam numero ac potestate con- 10
tinentiam posuit, has iustitiam sequi, fortitudinem quartam
esse. differentiam hanc bonorum esse constituit: partim di-
vina per se et prima simplicia duci bona; alia hominum nec
eadem omnium existimari. divina quapropter esse atque
221 simplicia virtutes animi, humana autem bona ea, quae quo- 15
rundam essent, quae cum corporis commodis congruunt, et

---

p. 111, 6 cf. Plat., *Legg.* 631bc; p. 111, 10 cf. *ibid.*, 631c; p. 111, 15 cf. *ibid.*, 661a; 697b; Stob. II 68, 24 W.-H.

2–3 *Locum corruptum multis modis temptaverunt viri docti, e.g.* : verum [ad] beatitudinem bonorum fine ante alia contingere put⟨o⟩ ostendam⟨que⟩ *con. Tho.*; verum, ut beatitudinem bonorum fine ante alia ⟨cognito⟩ contingere t⟨e scias⟩ *Sinko, diss. 23*; *textum a Iohanne Beaujeu emendatum dubitanter accepimus* 4 de hoc : hoc BMV bonorum : bonum NPLU 5 ducebat BMVFR : dicebat B^2NPLU praeceptionem *codd. Beau.* : perceptionem *Ald. Tho.* 7 secunda U *correxeram, Maia 1966, 166* : secundum *cett. codd.* que MV 8 ex priorum : priorum BMV 15 humana B^3R^2HPaPb *Scal.* : humera *cett. codd.* (numera V) eaque $BMVL^2$ 15–16 eaque quorundam esse *Rom. con. Tho. unde Beau.*

illa quae nominamus externa, quae sapientibus et cum ratione ac modo viventibus sunt sane bona, stolidis et eorum
II usum ignorantibus esse oportet mala. bonum primum est verum et divinum illud, optimum et amabile et concupiscendum, cuius pulchritudinem rationabiles appetunt mentes 5
natura duce instinctae ad eius ardorem. et quod non omnes id adipisci queunt neque primi boni adipiscendi facultatem possunt habere, ad id feruntur quod hominum est. secundum nec commune multis est nec [quod] omnibus similiter
222 bonum. namque appetitus et agendi aliquid cupido aut vero 10
bono incitatur aut eo quod videatur bonum. unde natura duce cognatio quaedam est cum bonis ei animae portioni[s] quae cum ratione consentit. accidens autem bonum est et putatur, quod corpori rebusque venientibus extrinsecus copulatur. et illum quidem, qui natura imbutus est ad se- 15
quendum bonum, non modo sibimet intimatum putat, sed omnibus etiam hominibus, nec pari aut simili modo, verum patriae unumquemque acceptum esse, dehinc proximis et mox ceteris, qui familiari usu vel notitia iunguntur.

---

p. 112, 2–3 cf. Plat., *Legg.* 661b; 661d; p. 112, 15 cf. [Plat.], *Epist.* IX, 358a

---

2 sane : sine BMV, *corr.* B² 3 esset B, essent M, esse et V (*corr.* B²) 6 instinctae ad *Tho. Beau.* : instincta eadem BR, instinctae eadem *cett. codd.* 7 adipiscendi : dispiciendi *vel* adspiciendi *con. Tho.* 9 quod *secl. Tho.* : quidem R *Rom.*, *ante* secundum *trai. Purser, Hermath. 1912, 53 Beau.* (nec quod : neque *con. Tho., Bull. Acad. Roy. Belg. 1899, 476*) 10 vero CH *Rom.* : verbo *cett. codd.* 12 portioni[s] *Rom.* : portionis R, partionis *cett. codd.* 13 cum ratione *Oud.* : curationi *codd.*, rationi *Rom.* 16 intimatum *codd.*, *defend. Redfors 62 Beau.* : ipsi natum *Casaub. Tho.*, uni natum *Rohde, JLZ 1876, 781 Helm BPW 1909, 843* 18 patriae *corr. Casaub. ex [Plat.] epist. IX, 358a* : etiam *codd.*, *secl. lacunam indicantes Gold. Tho. Beau.*, *quod verbum alii alio modo correxerunt* acceptum *desper. Gold. Tho.*

Hominem ab stirpe ipsa neque absolute malum nec bonum nasci, sed ad utrumque proclive ingenium eius esse;
223 habere semina quidem quaedam utrarumque rerum cum nascendi origine copulata, quae educationis disciplina in partem alteram debeant emicare, doctoresque puerorum nihil 5
antiquius curare oportet quam ut amatores virtutum velint esse, moribus, institutis eos ad id prorsus imbuere, ut regere et regi discant magistra iustitia. quare praeter cetera induci ad hoc eos oportere, ut sciant, quae sequenda fugiendaque sint, esse honesta et turpia, illa voluptatis ac laudis, haec 10
plena dedecoris ac turpitudinis; honesta eadem, quae sunt bona, confidenter optare nos oportere. tria genera ingeniorum ab eo sunt comprehensa, quorum praestans, egregium
224 appellat unum, alterum deterrimum pessimumque, tertium ex utroque modice temperatum medium nuncupavit. medio- 15
critatis huius vult esse participes puerum docilem et virum progredientem ad modestiam eundemque commodum ac venustum. eiusmodi quippe medietatis inter virtutes et vitia intercedere dicebat tertium quiddam, ex quo alia laudanda,

---

p. 113, 1 sqq. cf. J. Beaujeu, *Apulée, Opuscules Philosophiques,* Paris 1973, pp. 284–285; p. 113, 8 sqq. cf. Plat., *Resp.* 518b sqq.; *Legg.* 643a sqq.; 653bc

---

1 ipsa CH *Rom.* : ipse *cett. codd.* 6 oportet : oportere H *con. Rohde, ibid.* 6–7 velint esse H *con. Stew.* : vel inter se *cett. codd.* 10 *ante* illa *add.* plena *Tho. Beau.* ac laudis BR *con. Scal.* : haec laudis *cett. codd.* 10–11 haec plena *correxi, Maia 1966, 166* : hactenus *codd.*, haec vero *Scal. Flor.*, haec *Novàk, W. St. 1911, 113 Beau.*, hae⟨c⟩ autem *Baeh., Rh. Mus. 1912, 126,* haec contra *con. Tho.* 13 et egregium F *Gold. Tho. Beau.* 16 particeps RL, participem *Rom.* 17 modestiam BV^2FR : molestiam MVNPLU commodum B^2FNLU : quomodo MVR, commodo BP 18 medietatis B^2R^2 : medietates BR *cett. codd.* 19 quiddam : quidam MV, quidem L

alia culpanda essent. inter scientiam ⟨et inscientiam opinionem alteram⟩ validam alteram falsam, pervicaciae vanitate iactatam; inter pudicitiam libidinosamque vitam abstinentiam et intemperantiam posuit, fortitudini ac timori medios pudorem et ignaviam fecit. horum quippe, quos mediocres 5
vult videri, neque sinceras esse virtutes nec vitia tamen mera
225 et intemperata, sed hinc atque inde permixta esse.

IV Malitiam vero deterrimi et omnibus vitiis imbuti hominis ducebat esse. quod accidere censebat, cum optima et rationabilis portio et quae etiam imperitare ceteris debet, servit 10
aliis, illae vero vitiorum ducatrices, iracundia et libido, ratione sub iugum missa dominantur. eandem malitiam de diversis, abundantia inopiaque, constare. nec solum eam inaequalitatis vitio claudicare arbitratur, incumbere sed etiam dissimilitudini. neque enim posse[t] cum bonitate con- 15
gruere, quae a semetipsa tot modis discrepet et non solum

---

p. 114, 1 cf. Plat., *Men.* 98a–99a; *Symp.* 202a; *Resp.* 478bd; *Theaet.* 201bc; p. 114, 8 cf. Plat., *Resp.* 431a; *Tim.* 88b; p. 114, 13 cf. Arist., *EN* II 6, 1106b28; 8, 1108b11; p. 114, 16 cf. Plat., *Phaed.* 93e; *Resp.* 554e

---

1 *post* scientiam *lacunam significav. Gold. Tho., suppl. Sinko, diss. 24*; ⟨et inscientiam⟩ validam ⟨alteram opinionem⟩, alteram falsam *suppl. Vahlen apud Gold., unde Tho. Beau.* 3 pudicitiam BR *Rom.* : prudentiam *cett. codd.*, pudentiam *Oud.* 6 vitia tamen mera Pa *Rom.* : viciatum mera *cett. codd.* (vicia cum mera R, vicia temeraria B², vicia mera H) 8 deterrimi B²R : B *non liquet,* deterrimam *cett. codd.* 9 ducebat : dicebat BN² 11 illae F : ille RNPLU, illa BMV 13 eam LU : ea *cett. codd.* 14 arbitratur et LU 14–15 sed etiam incumbere F *edd.* 15 dissimilitudini *Novàk, W. St. 1911, 114* : dissimilitudine *codd. Beau.,* ⟨ad⟩ dissimilitudinem *Gold. Tho.* posse[t] *Koziol, Zur Kritik u. Erklärung … Apuleius, Wien 1870, 10 Tho. Beau.* 16 modis : mundis MV

disparilitatem sed etiam inconcinnitatem prae se gerat. tres quapropter partes animae tribus dicit vitiis urgueri: pruden-
226 tiam indocilitas impugnat, quae non abolitionem infert scientiae, sed contraria est disciplinae discendi – huius duas ab eo species accipimus, imperitiam et fatuitatem, quarum 5 imperitia sapientiae, fatuitas prudentiae inveniuntur inimicae – iracundiam audacia; in eius comitatu[m] secuntur indignatio et incommobilitas – ἀοργησίαν sic interim dixerim –, quae non extinguit incitamenta irarum, sed ea stupore defigit immobili. cupiditatibus luxuriam, id est appetitus ap- 10
227 plicat voluptatum et desideriorum ad fruendum potiendumque haustus inexplebiles. ex hac manat avaritia atque lascivia, quarum altera liberalitatem coercet, altera immoderatius fundendo patrimonia prodigit facultates.

V Sed virtutem Plato habitum esse dicit mentis optime et 15 nobiliter figuratum, quae concordem sibi, quietem, constantem etiam eum facit cui fuerit fideliter intimata, non verbis modo sed factis etiam secum et cum ceteris congruentem: haec vero proclivius, si ratio in regni sui solio constituta

p. 115,2 sqq. cf. Arist., *EN* II 8, 1108a 7 sqq.; II 7, 1107b 8 sqq.; *EE* 1220b38; *MM* 1191b24; *De virt. et vit.* 1250a 16 sqq.; p. 115, 15 sqq. cf. Plat., *Phaed.* 93e; *Resp.* 554e; SVF III 197 sqq.

2 animae partes MF 5 accipimus BMV : accepimus FRNPLU 7 audacia; in eius *Hild. Tho. Beau.* : audacia eius CH, audaciam eius *cett. codd.* comitatu[m] *Koziol, ibid., 9 Tho. Beau.* 10 defigit *Stew.* : deficit *codd.* adplicat *ante* luxuriam *trai.* F, *post* luxuriam *Rom.* 11 voluptatum FLU : voluptatem *cett. codd., om.* R 14 facultates H *corr. Tho. Beau.* : facultatem *cett. codd.* 15 virtutem R[2] *Flor.* : virtutes R *cett. codd.* 16 figuratae B[2] *Rom.* quietem *codd. def. Tho. collato Prisc. VI, 56 et 58* : quietum *Vulc.* constantem B[2]F : constanter *cett. codd.* 19 haec : hoc C *Rom. cett. edd. praeter Gold. Tho. Beau.*

appetitus et iracundias semper domitas et in frenis habet
ipsaeque ita oboediunt, ut tranquillo ministerio fungantur.
unimodam vero esse virtutem, quod bonum suapte natura
adminiculo non indiget, perfectum autem quod sit solitudi-
ne debet esse contentum. nec solum ⟨ae⟩qualitas verum 5
etiam similitudo cum virtutis ingenio coniungitur: ita enim
228 secum ex parte omni congruit, ut ex se apta sit sibique re-
spondeat. hinc et medietates easdem virtutes ac summitates
vocat, non solum quod careant redundantia et egestate, sed
quod in meditullio quodam vitiorum sitae sint. fortitudo 10
quippe circumsistitur hinc audacia, inde timiditate: audacia
quidem confidentiae fit abundantia, metus vero vitio defi-
VI cientis audaciae. virtutum perfectae quaedam, imperfectae
sunt aliae. et imperfectae illae, quae in omnibus beneficio
solo naturae proveniunt vel quae solis disciplinis traduntur 15
et magistra ratione discuntur; eas igitur quae ex omnibus
constent, dicemus esse perfectas. imperfectas virtutes semet
comitari negat; eas vero quae perfectae sint, individuas sibi

---

p. 116, 3–4 cf. Plat., *Resp.* 617e; SVF III 49 sqq.; p. 116, 7 cf. Arist., *EN* 1106b 27 sqq.; Plut., *De virt. mor.* 444c etc.; Hipp., *Dox.*, p. 569, 4 Diels; Alkin., *Didask.*, cap. 30; p. 116, 13 sqq. cf. Stob. II 136, 16 W.-H.; p. 116, 17 cf. SVF III 295 sqq.; Alkin., *Didask.*, c. 29; Anon., *Comm. Theaet.* 9, 40; 11, 16 Diels

---

1 et iracundias CH *Rom.* : est iracundias *cett. codd.* (est *om.* F) domitas R *Rom.* : indomitas *cett. codd.* 2 ipsaeque F : ipse que (*vel* quae) BMRNPLU, ipsa que V, ipsique B² 3 natura B²R *Rom.* : naturae *cett. codd.* 5 contentum B²MVFLU : contemptum BRNP ⟨ae⟩qualitas *corr. Reiz, Misc. Obs. X, 1, 141* 8 easdem NU *conieceram ipse* (*Maia 1966, 166*) : easdemque N² *cett. codd.* (*et cf. Löfstedt, Synt. II, 341–342*) 11 inde timiditate audacia *om.* MV 12 fit H *Rom.* : sit *cett. codd.* vitio H *Colv.* : vitium *cett. codd.* 16 magistra B² *Vulc.* : magis *cett. codd.* (gis V) 17 constant FLU dicimus RL 18 sint : sunt B²VR

et inter se conexas esse ideo maxime arbitratur, quod ei cui sit egregium ingenium, si accedat industria, usus etiam et disciplina, quam dux rerum ratio fundaverit, nihil relinquetur quod non virtus administret. virtutes omnes cum animae partibus dividit et illam virtutem, quae ratione sit nixa 5 et est spectatrix, diiudicatrix omnium rerum, prudentiam dicit atque sapientiam. quarum sapientiam disciplinam vult videri divinarum humanarumque rerum, prudentiam vero scientiam esse intellegendorum bonorum et malorum, eorum etiam quae media dicuntur. in ea vero parte quae ira- 10 cundior habeatur fortitudinis sedes esse et vires animae ner-
229 vosque ad ea implenda quae nobis severius agenda legum imponuntur imperio. tertia pars mentis est cupidinum et desideriorum, cui necessario abstinentia comes est, quam vult esse servatricem convenientiae eorum quae natura recta 15 pravaque sunt in homine. ad placentiam, ad mediocritatem libido flectitur actusque voluptarios ratione huius dicit ac
VIII modestia coerceri. per has tres animae partes quartam virtutem, iustitiam, aequaliter dividente⟨m⟩ s⟨e⟩ scientiamque, causam esse dicit ut unaquaeque portio ratione ac modo ad 20

---

p. 117, 7 cf. SVF II 35 sqq.; p. 117, 8 cf. Arist., *EN* VI 5, 1140b 4; SVF III 262 sqq.; [Plat.], *Def.* 411d; p. 117, 11 cf. Plat., *Resp.* 411b; 429ac; 433cd; [Plat.], *Def.* 412a; p. 117, 13 cf. Plat., *Resp.* 432a; 442cd; Arist., *Top.* 136b 13; 138b 4; [Plat.], *Def.* 411e; 412b; SVF II 35; p. 117, 18 cf. Plat., *Resp.* 433a sqq.; 443de; [Plat.], *Defin.* 411de

---

2 industria : inlustria MV 6 diiudicatrix : diiudicatrixque F *edd.* 16 ad placentiam : a displicentia *corr. Beau., addub. Tho. in apparatu,* a placentia *con. Tho., Bull. Acad. Belg. 1898, 1007* 19 dividente⟨m⟩ s⟨e⟩ *Oud. collato 234 et Plat., Resp. 433b Tho. Beau.* : dividentem CH, dividentes *cett. codd.* 20 porcio Pa *con. Tho., unde Beau.* : potiore MVFNPU, potiora B, potiorem R, potio L

fungendum munus oboediat. hanc ille heros modo iustitiam
nominat, nunc universae virtutis nuncupatione complectitur
et item fidelitatis vocabulo nuncupat; sed cum ei quo possi-
detur est utilis, benivolentia est, at cum foras spectat et est
fida speculatrix utilitatis alienae, iustitia nominatur. est et 5
illa iustitia, quae quartum ⟨in⟩ vulgata divisione virtutum
locum possidet, quae cum religiositate, id est ὁσιότητι, co-
pulatur. quarum religiositas deum honori ac suppliciis divi-
nae rei mancipata est, illa vero hominum societatis et con-
230 cordiae remedium atque medicina est. duabus autem aequa- 10
libus de causis utilitatem hominum iustitia regit, quarum est
prima numerorum observantia et divisionum aequalitas et
eorum quae pacta sunt symbole, ad haec ponderum men-
surarumque custos et communicatio opum publicarum; se-
cunda finalis est et veniens ex aequitate partitio, ut singulis 15
in agros dominatus congruens deferatur ac servetur, bonis
optima portio, minor non bonis; ad hoc bonus quisque na-
tura et industria in honoribus et officiis praeferatur, pessimi
cives luce careant dignitatis. sed ille iustus in deferendo ho-
nore ac servando modus est ei, qui est suffragator bonorum 20
et malorum subiugator, ut semper in civitate emineant quae
sunt omnibus profutura, iaceant et subiecta sint cum suis
auctoribus vitia.

---

p. 118, 2 cf. Arist., *EN* V 3, 1130a 9; p. 118, 3 cf. Plat., *Legg.* I,630c; p. 118, 4 cf. SVF III 263; p. 118, 7 cf. Plat., *Euthyphr.* 12e; [Plat.], *Def.* 412e; Arist., *De virt. et vit.* 5, 1250b 19; p. 118, 10 cf. Arist., *EN* V 5, 1130b 30 sqq.; p. 118, 17 cf. Plat., *Resp.* 413e sqq.

---

3 quo BR : a quo F *Rom.,* quod *cett. codd.* 6 ⟨in⟩ *add. Tho.* 7 ὁσιότητι *Iunt.* : OCIOTHTA *codd.* 13 symbole F *Rom.* : simbolae *vel* simbole *cett. codd.* (simbola B[2]) 14 custos : custodia *Beau.* 16–17 bonis optima portio *Hild.* : bonus optimis optior BMVFR, bonis optimis optior NPLU, optimis optior (*secluso* bonus *vel* bonis) *Baeh., Rh. Mus. 1912, 127,* optimis potior *Novàk, W. St. 1911, 115,* optimis op⟨ta⟩tior *Purser, Hermath. 1912, 55* 17 minor b̄ BMV

VIII Quod facilius obtinebitur, si duobus exemplis instruamur: unius divini ac tranquilli ac beati, alterius irreligiosi et inhumani ac merito intestabilis, ut pessimo quidem alienus et aversus a recta vivendi ratione, ⟨pro⟩ facultate[s] sua[s]
231 divino illi et caelesti bonus similior esse velit. 5

Hinc rhetoricae duae sunt apud eum partes, quarum una est disciplina contemplatrix bonorum, iusti tenax, apta et conveniens cum secta eius qui politicus vult videri; alia vero adulandi scientia est, captatrix verisimilium, usus nulla ratione collectus – sic enim ἄλογον τριβὴν elocuti sumus –, 10
quae persuasum velit quod docere non valeat. hanc δύναμιν τοῦ πείθειν ἄνευ τοῦ διδάσκειν definivit Plato, quam civili-
232 ⟨tati⟩s articuli umbram, id est imaginem, nominavit. civilitatem, quam πολιτικὴν vocat, ita vult a nobis intellegi, ut eam esse ex virtutum numero sentiamus. nec solum agentem 15
atque in ipsis administrationibus rerum spectari, ⟨sed⟩ ab ea universa[e] discerni, nec solum providentiam prodesse civilibus rebus, sed omnem sensum eius atque propositum

---

p. 119, 6 cf. Plat., *Resp.* 531d; p. 119, 8 sqq. cf. Plat., *Gorg.* 463b sqq.; 464e; *Phaedr.* 260a; 269b; p. 119, 10 cf. Plat., *Gorg.* 465a; 463b; 501a; *Phaedr.* 270b; p. 119, 11 cf. Plat., *Gorg.* 454e; 458e; p. 119, 12 cf. Plat., *Gorg.* 463d; p. 119, 16 cf. Arist., *EN* VI 8, 1141b 14 (cf. Beaujeu, *op. cit.*, p. 292)

---

4 aversus H *Iunt. Tho. Beau.* : ausus *cett. codd.* a⟨t⟩ recta *cum sequentibus coniungens Tho.* ⟨pro⟩ facultate[s] sua[s] *corr. Tho. Beau.* 10–11 sic enim – non valeat *om. Rom. Ald.* ἄλογον τριβὴν *Iunt.* 11 persuasum : peruasum BMV 11–12 δύναμιν τοῦ πείθειν ἄνευ τοῦ διδάσκειν *ex Merceri, ut vid., coniectura Flor.* 12 civil⟨itati⟩s *Kroll ex Amm. Marc. XXX, 4, 3; Tho. e Quint. II, 15, 25 Beau.* 14 πολιτικήν *Ald. Iunt.* : POLITIKeN F, politicen BMR, policiten V, polliciten NPLU 16 ⟨sed⟩ *add. Beau.,* ⟨sed provideri⟩ *add. Gold., desper. Tho.* 17 universa[e] *Beau., desp. Tho.,* ab ea universa discerni *Rom.* (ab ea et discerni universa F)

IX fortunatum et beatum statum facere civitatis. haec eadem utilitati animae procurat duobus modis; altera namque legalis est, iuridicialis altera. sed prior consimilis est exercitationi, per quam pulchritudo animae et robur adquiritur, sicut exercitatione valitudo corporis gratiaque retinetur; iuridicialis illa medicinae par[s] est, nam morbis animae medetur 5
233 sicut illa corporis. has disciplinas vocat plurimumque earum curationem commoditatis afferre profitetur. harum imitatrices esse coquinam et unguentariam et artem sophisticam professionemque iuris, blandas et assentationum illecebris 10 turpes profitentibus, inutiles cunctis. quarum sophisticam coquinae coniungit; nam ut illa medicinae professione interdum opinionem imprudentium captat, quasi ea quae agit cum morborum medela conveniant, sic sophistice[n] imitata iuridicialem statum dat opinionem stultis, quasi iustitiae 15 studeat, quam iniquitati favere constat. unguentariam vero professio[nes] iuris imita[n]tur; nam sicut illa remedio ⟨dum⟩ vult esse, per quod species corporibus ac valitudo serventur, non modo utilitatem corporum minuit, sed robur
234 etiam viresque frangit et verum colorem ad desidiam sangui- 20

p. 120, 2 cf. Plat., *Gorg.* 463a–465d; p. 120, 7 cf. Plat., *Gorg.* 464c–465c

1 statum H *Rom.* : satis *cett. codd.* 3 exercitationi : excitationi MV 6 par[s] *Salm.* 9 coquinam BFU : quoquinam MVRNPL et artem *correxi (Maia 1966, 166) collato Plat., Gorg. 463a* : sed artem *codd.* (sed et artem P *prob. Sinko, diss. 29 Beau.*) 10 blandas *Kroll apud Tho. Tho. ipse Beau.* : blandam *codd.* 12 coniungit; nam ut illa medicinae *om.* BMV 13 imprudentium BR *Rom.* : imprudentiam *cett. codd.* 14 medela MV[2]FLU : medella BNP, medulla RV sophistice *Rom.* : sophisticen FRNPLU, sophisticene BMV 16 favere : favore NPLU 17 professio[nes] ... imita[n]tur *corr. Tho. Beau.* 18 ⟨dum⟩ *add. Oud. Tho., ante* remedio *add. Novàk, W. St. 1911, 116; Baeh.,Rh. Mus. 1912, 128 Beau. propter clausulam* 20 ad desidiam : ac desideriam B, ad desiderium M, ad desideria V

nis mutat, sic haec scientiam imitata iuris simulat quidem virtutem se animis augere, enervat aut⟨em⟩ quod in illis nativae fuerit industriae.

Virtutes eas doceri et studeri posse arbitrabatur, quae ad rationabilem animum pertinent, id est sapientiam et pruden- 5 tiam. et illas, quae vitiosis partibus pro remedio resistunt, id est fortitudinem et continentiam, rationabiles quidem es⟨se⟩, sed superiores virtutes pro disciplinis haberi; ceteras, si perfectae sunt, virtutes appellat, si semiperfectae sunt, non illas quidem disciplinas vocandas esse censet, sed non in 10 totum existimat disciplinis alienas. iustitiam vero, quod trinis animae regionibus sparsa sit, artem vivendi ac discipli- 235 nam putat et nunc docilem esse, nunc usu et experiendo provenire.

X Bonorum autem quaedam sui gratia asserit appetenda, ut 15 beatitudinem, ut bonum gaudium; alia non sui, ut medicinam; alia et sui et alterius, ut providentiam ceterasque virtutes, quas et sui causa expetimus ut praestantes per se et honestas et alterius, id est beatitudinis, qui virtutum exoptatissimus fructus est. hoc pacto etiam mala quaedam sui 20 causa fugitanda sunt, alia ceterorum, pleraque et sui et aliorum, ut stultitia et eiusmodi vitia, quae et sui causa vitanda sunt et eorum quae accidere ex his possunt, id est

---

p. 121, 5 cf. Arist., *EN* II 1, 1103a 14 sqq.; p. 121, 15 cf. Plat., *Resp.* 357bd; Arist., *EN* I 5, 1097a 34 sqq.

---

1 scientiam H *Vulc.* : inscientiam *cett. codd.* 2 enervat aut⟨em⟩ *Vulc.* : enervat *tantum* H, enervata ut *cett. codd.* 4 doceri e studii B *in rasura* (e : et B[2]), doceri studere M, studeri doceri V 8 es⟨se⟩ sed *Vulc.* : essed B, esset MV, esse B[2] *cett. codd.* 10 sed non : sed nec F *Tho. Beau.*, sed M 20 mala : male MV 21–23 alia ceterorum – vitanda sunt *om.* NPLU

miseriae atque infelicitatis. eorum quae appetenda sunt, quaedam absolute bona dicimus, quae semper atque omnibus, cum adsunt, invehunt commoda, ut virtutes, quarum beatitas fructus est, alia quibusdam nec cunctis vel perpetuo bona, ut vires, valitudo, divitiae et quaecumque corporis et 5 fortunae sunt. pari pacto et eorum quae declinanda sunt, quaedam omnibus ac semper videri mala, quando nocent atque obsunt, ut sunt vitia et infortunia, quaedam aliis nec
XI ea semper nocere, ut aegritudinem, egestatem et cetera. sed
236 virtutem liberam et in nobis sitam et nobis voluntate appe- 10 tendam; peccata vero esse non minus libera et in nobis sita, non tamen ea suscipi voluntate. namque ille virtutis spectator cum eam penitus intellexerit bonam esse et benignitate praestare, ad eam affectabit profecto et sectandam existimabit sui causa; ut item ille, qui senserit vitia non solum turpi- 15 tudinem existimationi invehere, sed nocere alio pacto fraudique esse, qui potest sponte se ad eorum consortium iungere? sed si ad eiusmodi mala pergit ac sibi usuram eorum utilem credit, deceptus errore et imagine boni sollicitatus quidem, ⟨in⟩sciens vero ad mala praecipitatur. discrepes 20 quippe a communi sententia, si non quidem ignores quid

---

p. 122, 4–5 cf. Plat., *Legg.* 631bc (cf. supra, p. 111); p. 122, 7 cf. SVF III 103; p. 122, 11 sqq. cf. Plat., *Prot.* 345d; 354a sqq.; *Men.* 77a–78b

---

1 infelicitates BR *Rom.* 3 ut virtutes : et virtutes BMV, *corr.* B[2] 8 obsunt B[2]VFR : obsint B *cett. codd.* 14 adfectabit B[2]RCH *Rom.* : affectavit BNPLU, effecta ut MV, affectandam F existimabit B[2]CH *Rom.* : existimavit *cett. codd.* 15 ut B[2] : aut BMVRNPLU, at FCH, ac *Ald.* 20 ⟨in⟩sciens *con. Tho., unde Beau.* : nesciens *Kleist, De L. Apulei libro qui inscrib. de philos. morali, 35* (sciens *iam addubitav. Flor.*) 21 a communi : ea communi BR, *corr.* B[2]

pauperiem ac divitias intersit, et, cum haec in proclivi sita sint nec pauperies honestatem vel turpitudinem divitiae allaturae sint, si egestatem rerum victui necessariarum copiis praeferas, ineptire videaris; et adhuc illud absurdius, si quis sanitatem corporis spernat eligens morbos; sed illud postre- 5 mae dementiae est, cum, qui virtutis pulchritudinem oculis 237 animae viderit utilitatemque eius usu et ratione perspexerit, non ignarus quantum dedecoris atque incommodi adipiscatur ex participatione vitiorum, tamen addictum se velit viti- XII is. corporis sanitatem, vires, indolentiam ceteraque eius bo- 10 na extraria, item divitias et cetera, quae fortunae commoda ducimus, ea non simpliciter bona nuncupanda sunt. nam si quis ea possidens usu se abdicet, ea illi inutilia erunt; si quis autem eorum usum converterit ad malas artes, ea illi etiam noxia videbuntur; ⟨si subiectus⟩ vitiis erit qui ea possidet, 15 haberi haec etiam ob⟨er⟩it. unde colligitur simpliciter bona

---

p. 123, 6 cf. Plat., *Resp.* 533d; 519b; p. 123,10 cf. Plat., *Legg.* 661a–662a (cf. p. 112)

---

1 inter *ante* pauperiem *add.* B^2F^2 *Rom. Gold.* ac divitias : ad divitias BN (*corr.* B^2), et divitias U intersit : sit *Gold. collato Gell. V,18, 7* proclivi sita B^2Pa *Rom.* : proclivisitas B, proclivis ita *cett. codd.* 4 si quis B^2MV *Rom.* : si qui BR, sequi NPLU, sequi ut F 6 est cum *Rom.* : est eum *codd.* (cum est V) 8 adipiscatur : piscatur B (*corr.* B^2) R, apiscatur M^2 (*ex* adipiscatur) V 9 ex B^2CH *Rom.* : et *cett. codd.* (*om.* F) 10 corporis H *corr. Tho. Beau.* : corporum *cett. codd.* indolentia BR eius : eiusmodi *Rom.* 11 cetera quae : ceteraque MV 14 eorum H^2 *Rom. Beau.* : eius *cett. codd., desp. Tho., tuetur Baeh., Rh. Mus. 1912, 128,* eiusmodi *Sinko, diss. 30,* ea in usum *Chodaczek, Eos 1929, 299–300, damnat Novàk, W. St. 1911, 116* 15 si subiectus *ex codicis* F *lectione* (vitiisque subiectus erit) *correxi* : vitiis subiectus *Gold. Beau.*, intus U, vitiis *cett. codd., desp. Tho.,* ⟨si obnoxius⟩ vitiis *con. Novàk, W. St. 1911, 116–117* 16 ob⟨er⟩it *corr. Sinko, diss. 31, Purser, Hermath. 1912, 56 Beau.*

haec dici non oportere, ut ea etiam, quae sunt * * *, morbos a⟨t⟩que pauperiem ceteraque * * * existimari oportet. nam qui tenuis est, si modificetur in sumptibus, nullam noxam ex eo sentiet et qui recte pauperie sua utitur, non solum nihil capiet incommodi, verum ad tollenda cetera melior atque 5 praestantior fiet. si igitur nec habere pauperiem neque eam ratione regere contrarium est, paupertas per se malum non est.

Voluptatem vero neque bonum esse absolute neque sim-238 pliciter malum, sed eam, quae sit honesta nec pudendis re- 10 bus sed gloriosis actibus veniat, non esse fugiendam, illam vero, quam aspernetur natura ipsa turpi delectatione quaesitam, vitari oportere censebat. sollicitudinem et laborem, si naturabiles essent et ab ipsa virtute descenderent et essent pro aliqua praeclara administratione susceptae, appetibiles 15 ducebat esse, sed si adversum naturam turpissimarum rerum causa gignerentur, malas intestabilesque esse. non sola tristia et voluptates accidere animis et venire corporibus, sed esse medium quendam statum, qualis est cum abest tristitia nec tamen laetitiam adesse sentimus. 20

---

p. 124, 12–13 cf. Plat., *Gorg.* 497a; Alkin., *Didask.*, c. 32; p. 124, 15–16 cf. Alkin., *ibid.*; Plat., *Gorg.* 499d; p. 124, 18–19 cf. Plat., *Phil.* 33a

---

1 *lacunam signif. Gold. Tho.* : contraria *suppl. Gold.*, vulgo mala *suppl. Sinko, diss. 31* morbos a⟨t⟩que *Gold. Tho. Beau.* : morbosa que *codd.* 2 *lacunam signif. Gold., qui* haud simpliciter mala *addendum putat* 2–3 nam qui H *Rom.* : nam quae B²Pb, namque *cett. codd.* 3 est *om.* VFPa 5 ad tollenda : ad tolleranda B² *Rom.* melior atque B²H *Rom.* : meliora cum BMV, meliora tum FNPLU, meliora R 6 nec : ne NPLU 12 aspernetur MV : spernetur BR, aspernatur FNPLU 16 turpissimarum rerum CH *Rom.* : turpissimarum *cett. codd.*; *an* turpissimorum? 17–18 tristia et voluptates *Kroll apud Tho., unde Beau.* : vitia sed voluntate *codd., desp. Tho.*

XIII Ex his quae in nobis sunt, primum bonum atque laudabile est virtus, bonum studenti. ideo honestum appellari oportet; solum quippe quod honestum est, bonum ducimus, ut e[s]t malum turpe; ac merito, quod turpe est, bonum non potest esse. 5

Amicitiam ait sociam eamque consensu consistere reciprocamque esse ac delectationis vicem reddere, quando aequaliter redamat. hoc amicitiae commodum provenit cum amicus eum, quem diligit, pariter ac se cupit prosperis rebus potiri. aequalitas ista non aliter provenit, nisi similitudo 10 utroque parili caritate conveniat. nam ut pares paribus irresolubili nexu iunguntur, ita discrepantes et inter se dis-239 iuncti sunt nec aliorum amici. inimicitiarum autem vitia gignuntur ex malivolentia per dissimilitudinem morum et distantiam vitae et sectas atque ingenia contraria. alia etiam 15 amicitiae genera dicit esse, quarum pars voluptatis gignitur causa, pars necessitatis. necessitudinum et liberorum amor naturae congruus est, ille alius abhorrens ab humanitatis clementia, qui vulgo amor dicitur, est appetitus ardens, cuius instinctu per libidinem capti amatores corporum in eo 20 quod viderint totum hominem putant. eiusmodi calamitates animarum amicitias idem appellari vetat, quod nec mutuae sint nec reciprocari queant, ut ament ⟨at⟩que redamentur,

p. 125, 4–5 cf. Stob. II 55, 22 W.-H.; Plat., *Lys.* 216d; *Gorg.* 474c; p. 125, 6 cf. Stob. II 74, 4 W.-H.; p. 125, 7–8 cf. Arist., *EN* VIII 2, 1156a 4; p. 125, 11 cf. Plat., *Lys.* 214a sqq.; *Gorg.* 510b

3 ducimus BFR : dicimus MVNPLU 3–4 ut e[s]t *Flor.*, et *Rom.* 7 dilectionis *con. Sinko* 8 redamat BH *con. Colv.* : reclamat *cett. codd.* commodum ('emolumentum' *interpretati*) *Tho. Beau.* : commodo *codd.* 10 aequalitas : aequalis NPLU 11 utroque : utrobique H *con. Sinko* 14 morum : minorum MV 17 necessitudinum F : necessitudinem *cett. codd.* (necessitudine U) 19 ardens : arens BV 23 sint H *Wow.* : sunt *cett. codd.* ⟨at⟩que redamentur *Tho. Beau.* : que redimantur B²MVFRPL, que dimantur N, que redimentur B, quae redamantur U *Rom.*

nec constantia illis adsit et diuturnitas desit amoresque eius-
XIV modi satietate ac paenitentia terminentur. Plato tres amores
hoc genere dinumerat, quod sit unus divinus cum incorrupta
mente et virtutis ratione conveniens, non paenitendus; alter
degeneris animi et corruptissimae voluptatis; tertius ex utro- 5
que permixtus, mediocris ingenii et cupidinis modicae. ani-
mas vero fusciores impelli cupidine corporum unumque illis
propositum esse, ut eorum usura potiantur atque eiusmodi
voluptate et delectatione ardorem suum mulceant. illas vero
⟨quae⟩ facetae et urbanae sint, animas bonorum deamare et 10
studere illis factumque velle, uti quam plurimum potiantur
240 bonis artibus et meliores praestantioresque reddantur. me-
dias ex utroque constare nec delectationibus corporum
prorsus carere et lepidis animarum ingeniis capi posse. ut ille
igitur amor taeterrimus et inhumanissimus atque turpis non 15
ex rerum natura sed aegritudine corporali morboque colligi-
tur, sic ille divinus deorum munere beneficioque concessus
adspirante caelesti cupidine in animos hominum credatur
venire. est amoris tertia species, quam diximus mediam, di-
vini atque terreni proximitate collectus nexuque et consortio 20
parili copulatus et ut rationi propinquus est divinus ille, ita
terrenus ille cupidini iunctus est ⟨et⟩ voluptati.

XV Culpabilium autem virorum quattuor formae sunt, qua-
rum prima honoripetarum est, sequens abstemiorum, tertia
popularis, tyrannicae dominationis est ultima. evenit qua- 25
propter primum illud mentibus vitium, cum vigor rationis

---

p. 126, 23–127, 14 cf. Plat., *Resp.* 544e–580c

---

1 adsit FCH : absit *cett. codd.* 2 satietate *Rom.* : sanitate *codd.* 8 potiantur B²FNPLU : potiatur BMV, ponantur R eiusmodi : eius MV 9 illas BR *con. Oud.* : ille *vel* illae *cett. codd.* 10 ⟨quae⟩ *add. Oud. Tho. Beau.* facete et B, fac et esset B², facere et R 22 ⟨et⟩ voluptati *Koziol, Zeitschr. Österr. Gymn. 1877, 750 Tho. Beau.*, voluptatis *Rom. Gold.* 24 honoripetarum B²H *Rom.* : honori petarum U, honori poetarum B *cett. codd.*

241 elanguerit superiorque et robustior fuerit animae portio in qua ira dominatur. et quae ὀλιγαρχία dicitur, ea sic nascitur, cum propter pessimum pastum eius partis animae, quae ex cupiditatibus constat, non solum rationabil⟨itat⟩is et irascentiae loca possidentur sed etiam eius quae non † necessarias cupidine sunt. hunc talem Plato lucricupidinem atque accipitrem pecuniae nominavit. qualitas popularis existit, cum indulgentia cupidines roboratae non solum iustis desideriis exardescunt, sed sibi etiam quasi obviae atque occursantes et illam consiliariam et illam alteram iratiorem animam condicionibus suis presserint. tyrannidis genus ex luxuriosa et plena libidinis vita, quae ex infinitis et diversis et XVI illicitis voluptatibus conflata mente tota dominatur. qui sit 242 autem pessimus, eum non solum turpem et damnosum et contemptorem deorum et immoderatum et inhumanam atque insociabilem vitam ait vivere, sed nec cum proximis secumve congruere atque ideo non a ceteris modo verum

---

p. 127, 1 cf. Plat., *Resp.* 550b; p. 127, 2 cf. Plat., *Resp.* 553a–554a; p. 127, 6 cf. Plaut., *Trin.* 100; *Pers.* 409; p. 127, 7 cf. Plat., *Resp.* 558c–562a; p. 127, 11 cf. Plat., *ibid.*, 571a–580c; p. 127, 17 cf. Plat., *Lys.* 214cd

---

2 et quae CH : at quae *Oud. Tho. Beau., om. cett. codd.* 4 rationabil⟨itat⟩is *Koziol, Zeitschr. Österr. Gymn. 1877, 750 Tho. Beau.* 5 sed etiam eius B[2] *Rom. Tho.*, sed eius etiam B *cett. codd.*, sed etiam eorum *Beau.* 5–6 necessarias cupidine BMV, necessaria cupidine FNPLU, necessarias cupidines acuunt R *Rom.* necessariam cupidinem ciunt *Hild.*, non necessaria sunt cupidine *Beau.*, qua non necessariae cupidine *Purser, Hermath. 1912, 57 desp. Tho.* 6 talem : palam FNPLU Plato : Plautus *Skutsch, ALL XII, 1902, 200* lucricupidinem : lucricupidum *ex Plaut., Pers. 409 con. Skutsch*, lucricupidonem *con. Sinko, ALL XIV, 1906, 125–126* 8 roboratae *Gold.* : laboratae *codd.*, ⟨e⟩laboratae *Purser, Hermath.* 1912, 58 9 sibi *Tho. Beau* : is *vel* his *codd.* quasi *Oud.* : que *codd.* (qui M) 11 genus *Vulc.* : tenus *codd.* 12 infinitis H *Wow.* : finitis *cett. codd.* 17 verum : vero MV

etiam a se discrepare nec aliis tantum sed sibi etiam inimicum esse et idcirco hunc talem neque bonis nec omnino cuiquam nec sibi quidem amicum esse. sed eum pessimum videri, quem nulla malignitatis superlatio possit excedere. hunc talem numquam in agendis rebus expedire se posse 5 non solum propter inscientiam, sed quod ipse etiam sibimet sit ignotus et quod malitia perfecta seditionem mentibus pariat impediens incepta eius atque meditata consilia nec permittens quicquam eorum quae volet. pessimo quapropter deterrimoque non ea tantum vitia, quae contra naturam 10 sunt, pariunt exsecrabilitatem, ut est invidentia, ut est de alienis incommodis gaudium, sed etiam quae natura non 243 respuit, voluptatem dico atque aegritudinem, desiderium, amorem, misericordiam, metum, pudorem, iracundiam. idcirco autem hoc evenit, quod immoderatum ingenium, in 15 quaecumque proruerit, modum non habet atque ideo semper ei aut deest aliquid aut redundat. hinc eiusmodi hominis amor omni tenore corruptus, quod non solum effrenatis cupiditatibus et inexplebili siti haurire avet omnia genera voluptatis, sed quod ipso etiam formae iudicio irrationabili 20 errore distrahitur ignorans veram pulchritudinem et corpo-

p. 128, 21–129, 4 cf. Plat., *Phaedr.* 239cd

6 ipse : ipsi NPL 6–7 sibimet et sit MV 7 seditionem F[2] *Rom.* : seditionum F *cett. codd.* 8 pariat : parcit NPLU 10 contra H *Gold.* : secundum *cett. codd.* (*sed* non sunt *con. Petrarca, cf. S. Rizzo, RFIC 1975, 463*) 12–13 non respuit : respuit MV 14 metum misericordiam NPLU 16 modum B[2]FCH *Rom.* : modo *cett. codd.* 17 deest : est BR 17–18 hominis amor B[2] *Rom.* : homini si amor B *cett. codd.*, homini est amor *Tho. Beau.* 19 inexplebili RH *Colv.* : inexplebilis BMV, inexplicabilis NPLU, inexplicabili F avet *Rom.* : habet *codd.* (et R) 20 ipso BR : *om. cett. codd.*

ris effetam et enervem et fluxam cutem deamans, nec saltem coloratos sole aut exercitatione solidatos sed opacos umbra vel desidia molles [s]et cura nimia ⟨e⟩medullatos artus magni facit.

XVII Non sponte grassari malitiam multis modis constat. nam- 5
244 que iniuriam inordinatam passionem et aegritudinem mentis esse ait. unde ad delinquendum arbitratur homines non sponte ferri. quis enim tantum mali voluntate susciperet, ut in optima mentis suae parte scelus et flagitium sciens veheret? cum igitur possessio mali ab imprudentibus capitur, 10 usum eius et actiones oportet ab ignorantibus sustineri idcircoque peius est ⟨nocere⟩ quam noceri, quod enim his rebus nocetur quae sunt viliores, corporis et externis, quae vel imminui possunt vel fraudibus interire, illaesis potioribus, quae ad ipsam attinent animam. sed nocere longe peius esse 15 ex eo intellegi potest, quod animi[s] bonis eo vitio pernicies infertur plusque sibi obest qui alium cupit perditum quam illi nocet, adversum quem talia machinatur; et cum nocere alteri malorum omnium maximum sit, multo gravius, si qui

---

p. 129, 5 cf. Plat., *Prot.* 358c; *Gorg.* 466d–468d; p. 129, 10 sqq. cf. Plat., *Gorg.* 469e–475e; p. 129, 18 cf. *ibid.*, 476a–479e

---

2 sed *Bosscha Tho. Beau.* : et *codd.* umbra FRC : umbras BMVNPLU 3 desidia : desideria BMV et cura *Tho. Beau.* : sed cura *codd.* ⟨e⟩medullatos *Oud. Tho. Beau.* 5 grassari : crassari NPLU 7 ad delinquendum *Brux. 3920–23 Gold. Tho. Beau.* : delinquendum MV, linquendum *vel* liquendum BRNPLU, liquido F *Rom.* 9 partes celus BMV, partes scelus M^2 12 peius H *Rom.* : prius *cett. codd.* nocere *add. Vulc.* 13 vilioris NPLU 16 ex eo *Rohde, JLZ 1876, 781 Tho. Beau.* : ex co B, ex quo B^2 *cett. codd.* animi[s] *corr. Rohde, ibid.* 18 cum nocere : cum noceri BR, connocere MV 19 maximum *Wow.* : noxium *codd.* sit B^2CH *Rom.* : fit B *cett. codd.*

nocet habeat impune, graviusque est et acerbius omni sup-
plicio, si noxio impunitas deferatur nec hominum interim
animadversione plectatur, sicut gravius est acerbissimorum
245 morborum carere medicina, medentes fallere nec uri aut se-
cari eas partes, quarum dolore incolumitati residuarum par- 5
XVIII tium consulatur. quare ut optumi medici conclamatis de-
speratisque corporibus non adhibent medentes manus, ne
nihil profutura ⟨cu⟩ratio doloribus spatia promulget, ita
eos quorum animae vitiis imbutae sunt nec curari queunt
medicina sapientiae, emori praestat. namque eum cui non ex 10
natura nec ex industria recte vivendi studium conciliari pot-
est, vita existimat Plato esse pellendum vel, si cupido vitae
eum teneat, oportere sapientibus tradi, quorum arte qua-
dam ad rectiora flectatur. et est sane melius talem regi nec
ipsum regendi habere alios potestatem nec dominari, sed 15
servire servitium, impotem ipsum aliorum addici potestati,
parendi potius quam iubendi officia sortitum. virum pessi-
216 mum non solum deteriorem ⟨sed miseriorem⟩ etiam dicebat

---

p. 130, 5 cf. Plat., *Legg.* 735e; 942a; p. 130, 10 cf. Plat., *Polit.* 308e–309a; p. 130, 14 cf. Plat., *Resp.* 590cd; p. 130, 18 cf. Plat., *Resp.* 572c–576c

---

3 sicut F : si quid *cett. codd.* 4 nec uri : necari V, ne curi M, nec usi N 8 ⟨cu⟩ratio *corr. Scal.* promulget BMV : promulcet FNPLU (promulget ita : promulgata eos R) 10 emori CH *Rom.* : aemori N, eo more V, eos mori B^2, eo mori B *cett. codd.* praestat B^2H *Rom.* : praestant B *cett. codd.* 14 flectatur B^2FCH : flectitur B *cett. codd.* 16 potestati FCH : potestate *cett. codd.* 17 sortitum : sortium NPL 18 sed miseriorem *add. Gold. Tho. Beau.* dicebat : dicebant NPLU

esse, quod distrahatur semper ⟨s⟩editione vitiorum et desiderium aestibus differ⟨a⟩tur; qui quanto pluri[m]um cupitor sit, tanto egentior sibimet et propterea aliis videri potest. sperata quippe atque exoptata vix pauca et cum maxima aerumna proveniunt iisque flagrantiores cupidines furoresque succedunt nec futuris modo angitur malis, verum etiam praeteritis transactisque torquetur. quos omnes morte sola ab eiusmodi malis deduci posse manifestum est. 5

XIX Sed apprime bonos et sine mediocritate deterrimos paucos admodum rarioresque et, ut ipse ait, numerabiles esse, eos autem qui nec plane optimi nec oppido deterrimi sint sed 247 quasi medie morati, plures esse. sed neque superiores obtinere recta omnia neque culpabiles in omnibus labi. horum vitia nec gravata nec intempestiva sunt aut nimium criminosa, quorum substantia est ex redundantia vel defectu, quibus et approbationis integritas et modus est et qui inter laudem vituperationemque mediam viam vadunt. iisque rerum capessendarum eiusmodi studia excitantur, ut nunc boni atque 10 15

p. 131, 9 sqq. cf. Plat., *Phaed.* 89e–90a; p. 131, 10 cf. Plat., *Symp.* 179c, *dissimillimo tamen sensu*

1 ⟨s⟩editione *corr. Kroll apud Tho., unde Tho. Beau.* et VNPLU : etsi BMFR desideriorum C *Flor. Beau.* 2 differ⟨a⟩tur *Lips. Tho. Beau.* pluri[m]um *Rom.* cupitor *Tho. Beau.* : cupidior MVFNPLU, cupitiore B, cupitior R 3 sit *codd. Beau.* : est *Tho.* 5 furoresque *Lips.* : floresque *codd.* (cupidinum flores F) 6 nec FCH : ne *cett. codd.* 7 omnes : omne BMV 8 malis deduci C *con. Tho.* : mali seduci MV, mali deduci BRNPLU, malo deduci F, malis educi *Koziol, Zeitschr. Österr. Gymn. 1877, 749 Beau.* 11 nec plane FNPLU : ne plane BRMV sint : sunt NPLU 16 modus : modis MV 17 vadunt *Tho. Beau.* : vadant BFRPLU, vadent MV, vadat N iisque FR *Beau.* : isque BMV, usque NPLU, hisque *Tho.* 18 studia : studio *Vulc.* ut nunc : ut non MV

honesti eos ratione⟨s⟩ invitent, nunc inhonesta lucra et turpes illiciant voluptates. talibus viris nec amicitiarum fides perseverat et amores non semper improbi nec honesti tamen eorum animos incurrunt.

XX Perfecte sapientem esse non posse dicit Plato, nisi ceteris ingenio praestet, artibus et prudentiae partibus absolutus atque iis iam tum a pueris imbutus, factis congruentibus et dictis adsuetus, purgata et efficata animi voluptate, eiectis ex animo hinc * * * abstinentia atque patientia omnibusque doctrinis ex rerum scientia eloquentiaque venientibus. eum, qui per haec profectus fidenti et securo gradu virtutis via graderetur, adeptum solidam vivendi rationem repente fieri perfectum. hunc repente praeteriti futurique aevi ultimas partes attingere et esse quodammodo intemporalem. tum

p. 132, 6 cf. Plat., *Resp.* 535c sqq.; p. 132, 7 cf. Plat., *Resp.* 536d–537e

1 ratione⟨s⟩ *corr. Rohde, JLZ 1876, 781* (*sed iam coniecerat Petrarca, cf. S. Rizzo, SIFC 1975, 463*; ratio invitet *con. Tho.*) 3 perseverat FH : perseveret *cett. codd.* 5 non posse *om.* MV 6 praestet : praestat BMV 7 iis *Scal. Baeh., Rh. Mus. 1912, 130 Beau.* : enim *codd., desp. Tho.* a pueris : a puero FH 8 efficata B : eficata M, aeficata V, effecata F, effecta RNP, affecta L, effeta U 9 *lacunam indicant Gold. Tho. Beau.*, ⟨intemperantia illinc mollitia, insertis⟩ *suppl. Novàk, W. St. 1911, 119 alii similiter* omnibusque *con. Tho., unde Beau.* : atque H *Rom.*, absque V, obque *cett. codd.* 10 scientiae loquentiaque MV 12 fieri *om.* NPLU 13 hunc *Kirchhoff, Jahrb. f. class. Philol. Suppl. B. 28, 44 Tho. Beau.* : hoc *codd.*, hoc est *Rom.* repente : repetente BM *in rasura* F, *suspectum habet Novàk, W. St. 1911, 120, fortasse recte* praeteriti FR[2] : praeteritis R *cett. codd.* 14 intemporalem H *Iunt.* : temporalae B, intemporale *cett. codd.* tum : tunc MV

post hoc vitiis exclusis incertisque dimissis, omnia, quae ad beatam vitam ferunt, non ex aliis pendere nec ab aliis deferri sibi posse, sed in sua manu esse sapiens recte putat. quare nec in secundis rebus effertur nec contrahitur in adversis, cum se ornamentis suis ita instructum sciat, ut ab his 5 nulla vi segregetur. hunc talem non solum inferre sed ne referre quidem oportet iniuriam. non enim eam contumeliam putat, quam improbus faciat, sed [eam non putat, quam] patientia firmiter toleret, qua⟨ndo⟩ quidem naturae lege in animo eius sculptum sit quod nihil horum possit 10 nocere sapienti, quae opinantur ceteri mala esse. equidem sapientem illum conscientia sua fretum, securum et confidentem in omni vita dicit futurum, quod et omnia accidentia 249 reputet ad meliores rationes trahens et quod nihil morose vel difficulter excipiat sibique persuadeat pertinere res suas ad 15 immortales deos. iam ille diem mortis suae propitius nec invitus expectat, quod de animae immortalitate confidat: nam vinculis liberata corporeis sapientis anima remigrat ad deos et pro merito vitae purius castiusque transactae hoc ipso usu XXI deorum se condicioni conciliat. eundem sapientem optimum 20

p. 133, 2 sqq. cf. SVF I 187–189; III 49–67; p. 133, 6–7 cf. Plat., *Crit.* 49cd; *Apol.* 30d; p. 133, 16 cf. Plat., *Phaed.* 107c sqq.; p. 133, 18 cf. Plat., *Phaed.* 67d; 68ab; 114c sqq.; *Crat.* 400c

1 incertisque *corr. Kroll apud Tho., unde Beau.,* insertisque *codd. Tho., qui post* immissis *lacunam significat* dimissis *corr. Kroll, ibid.* : et inmissis *codd.,* virtutibus *corr. Baeh., Rh. Mus. 1912, 132* etiam missis *Purser, Hermath. 1912, 60 Beau.* 2 ferunt H *con. Stew.* : fuerunt *cett. codd.* 6 nulla vi BM² VFRN²L²U : nulla vis MNL, nulla tenus P segregetur : segregare MV, segregere B 8–9 eam non putat quam *secl. Tho. Beau.,* sed ⟨et⟩ eam non putat quam *Rohde, JLZ 1876, 781* 9 qua⟨ndo⟩ *Kroll, ibid. Tho. Beau.* 13 dicit C *Wow.* : dici *cett. codd.* dicit futurum quod et omnia *om.* BMV 16 iam BMV : idem FRNPLU 19 castusque MV usu : nisu *Tho.*

nominat ac bonum ac prudentem recte arbitratur, cuius sane consilia cum factis rectissimis congruunt et cui principia profecta sunt a iusti ratione. ad hoc sapientem et fortissimum dicit esse, ut qui vigore mentis ad omnia perpetienda sit paratus. inde est quod fortitudinem nervos animi ipsasque cervices ait, ut ignaviam animae dicit imbecillitati esse 5
250 finitimam. divitem hunc solum quidem recte putat, quippe cum thensauris omnibus pretiosiorem solus videatur possidere virtutem. opes etiam quia solus sapiens potest in usibus necessariis regere, videri ditissimus debet. nam ceteri quamvis sint opibus adfluentes, tamen quod vel usum earum nesciant vel deducant eas ad pessimas [p]artes, inopes videntur. 10
egestatem namque non abs[tin]entia pecuniae sed praesentia immoderatarum cupidinum gignit. philosophum oportet, si nihil indigens erit et omnium contumax et superior iis quae homines acerba toleratu arbitrantur, nihil sic agere quam ut semper studeat animam corporis consortio separare, et ideo 15

---

p. 134, 1 sqq. cf. SVF III 589 sqq.; p. 134, 5 cf. Plat., *Resp.* 411b; p. 134, 7 cf. Plat., *Apol.* 30b; SVF III 567 sqq.; Cic., *Parad. Stoic.* VI; p. 134, 13 cf. Plat., *Legg.* 736e; p. 134, 17 cf. Plat., *Phaed.* 64e; 67de; 81a

---

1 sane : sana *Tho.* 3 ad B²VR : at BMFPLU, ac N hoc : hunc F, huc R 5 fortitudinem *Rom.* : fortitudinum *codd.* 7 putat : putet NPLU 8 thensauris B : thesauris *cett. codd.* pretiosiorem *Tho. Beau.* : praetiosiores *codd.* 9 virtutem B : virtutes RCH, virtutum *cett. codd.* quia solus ... p. 139, 2 ut omnes una *desunt in* V 12 [p]artes *corr. Brantius Tho. Beau.* 13 abstinentia FR, abstinentiam BMNPLU, *corr. Vulc.* pecuniae sed praesentia *om.* BM praesentia FU : praesentiam RNPL 14 cupidinum : cupiendum BM 16 sic agere : secus agere *Beau.* 17 ⟨a⟩ corporis *Tho.*

existimandam philosophiam esse mortis affectum consuetu-
XXII dinemque moriendi. bonos omnes oportet inter se amicos esse,
etsi sunt minus noti, et potestate ipsa, qua mores eorum
251 sectaeque conveniunt, amici sunt habendi: paria quippe a
similibus non abhorrent. unde inter solos bonos fidem amici- 5
tiae esse constat. sapientia amatorem boni adulescentem facit,
sed eum, qui probitate ingenii sit ad artes bonas promptior.
nec deformitas corporis talem abigere poterit appetitum.
nam cum ipsa anima complacita est, homo totus adamatur;
cum corpus expetitur, pars eius deterior est cordi. iure igitur 10
putandum est eum, qui sit gnarus bonorum, cupitorem quo-
que eiusmodi rerum esse; is enim solus boni[s] desideriis
accenditur, qui bonum illud oculis animi videt: hunc esse
sapientem. [i]stu⟨l⟩t⟨us⟩ vero, quoniam est ignarus, osor
quoque nec amicus virtutum sit necesse est, nec frustra hic 15
talis amator est turpium voluptatum. sapiens nullo modo
merae voluptatis quidem alicuius gratia veniet ad agendum,
nisi praesto fuerint honesta emolumenta virtutis. hunc eun-
252 dem cum eiusmodi voluntate oportet vitam vivere honestam

---

p. 135, 2 cf. Plat., *Lys.* 214d; SVF III 625 sqq.; p. 135, 9 cf. SVF III 591–592; p. 135, 13 cf. Plat., *Resp.* 533d; p. 135, 15 cf. Plat., *Gorg.* 499de

---

11 sit gnarus BF *Flor.* : si ignarus B², sit ignarus *cett. codd.* cupitorem *Iunt. Tho. Beau.* : cupitorum BMR, cupiturum NPLU, cupidum F *Rom.*   12 boni[s] *Rohde, JLZ 1876, 781 Tho. Beau.* (bonus P)   13 hunc *Scal.* : hoc *codd.*   14 [i]stu⟨l⟩t⟨us⟩ *corr. Tho. Beau.* : istut B, istud *cett. codd.* (illud U)   16 voluptatum UCH *Rom.* : voluntatem BR, voluntatum MFNPL   nullo modo *Rohde, JLZ 1876, 781 Beau.* : non modo *codd.*, modo *addub. Tho.*   17 voluptatis *Rom.* : voluntatis *codd.*   18 praesto BMFR : profecto NPLU   19 voluntate M : voluptate *cett. codd.*

et admirabilem plenamque laudis et gloriae neque harum modo rerum causa ceteris omnibus praeferri, verum etiam iucunditate et securitate solum et semper frui. nec angetur carissimis orbatus affectibus, vel quod ex se omnia sunt apta, quae ad beatitudinem pergunt, vel quod decreto et lege 5 rectae rationis interdicitur eiusmodi adflictatio et quod, si de tali se causa discruciet, illam aegritudinem vel propter eum, qui est emortuus, suscipiat, quasi in peiore sit parte, aut sua gratia, quod tali necessitudine doleat se privatum esse. sed neque obiti causa lamentationes suscipi oportet, si sciamus 10 illum neque aliquid mali passum ac, si bonae fuerit voluntatis, etiam melioribus adgregatum, neque sui gratia, ut qui in se reponit omnia nec cuiusquam absentia virtutis esse indigens potest, cuius perpetuam possessionem sibi vindicat. igi- XXIII tur sapiens non erit tristis. sapientiae finis est, ut ad dei 15 meritum sapiens provehatur hancque futuram eius operam, ut aemulatione vitae ad deorum actus accedat. verum hoc ei poterit provenire, si virum perfecte iustum, pium, pruden- 253 tem se praebeat. unde non solum in perspectandi cognitione verum etiam agendi opera sequi eum convenit quae diis at- 20 que hominibus sint probata, quippe cum summus deorum cuncta haec non solum cogitationum ratione consideret, sed prima, media, ultima obeat compertaque intime providae ordinationis universitate et constantia regat. verum enim-

---

p. 136, 3 sqq. cf. SVF III 144; 448 sqq; p. 136, 12 cf. Plat., *Apol.* 41ab; *Phaed.* 115e; p. 136, 15 cf. Plat., *Theaet.* 176ab; Stob. II 49, 9 W.-H.; Alkin., *Didask.*, c. 28; p. 136, 21 cf. Plat., *Legg.* 715e; Apul., *de mundo* 374

---

10 obiti : obitus F, obitu R 12 neque sui *con. Petrarca* (*cf. S. Rizzo, SIFC 1975, 463*) *Flor.* : neque evi (*vel* aevi) *codd.* 14 cuius *om.* BM 15 ad CH *add. Scal.* : *om. cett. codd.* 16 hancque : hanc namque NPLU

vero illum omnibus beatum videri, cuius et bona suppetunt et, quemadmodum carere vitiis debeat, callet. una quidem beatitudo est, cum ingenii nostri praesentia tutamur quae perficimus; alia, cum ad perfectionem vitae nihil deest atque ipsa sumus contemplatione contenti. utrarumque autem feli- 5 citatum origo ex virtute manat. et ad ornamentum quidem genialis loci [est virtutis] nullis extrinsecus eorum quae bona ducimus adminiculis indigemus. ad usum autem vitae communis corporis cura et eorum quae extrinsecus veniunt praesidiis opus est, ita tamen ut haec eadem fiant virtute 10 meliora eiusque suffragio beatitudinis commodis copulentur, sine qua haec in bonis minime sunt habenda. nec frustra est quod sola virtus fortunatissimos potest facere, cum absque hac ex aliis prosperis non possit felicitas inveniri. sapientem quippe pedisequum et imitatorem dei dicimus et 15 sequi arbitramur deum: id est enim ἕπου θεῷ. non solum oportet, dum vitam colit, digna dis gerere nec agere ea quae 254 eorum maiestati displiceant, verum et tunc cum corpus relinquit, quod non faciet invito deo. nam etsi in eius manu est

---

p. 137, 6 cf. Xenocr., fragm. 81 Heinze (= 231 Isnardi); frag. 238 Isnardi (cf. Apul., *de deo Socr.* 15); p. 137, 9 cf. Cic., *Fin.* V 24, 71; *Acad.* I 6, 22; Diog. Laer., *Vit. Phil.* III 78; p. 137, 16 cf. Stob. II 49, 16 W.-H.

---

1 illum *corr. con. Tho. unde Beau.* : illud *codd.* cuius : cui H *Rom. edd., sed cf. Löfstedt, Syntactica I, 214 sqq.* 2 vitiis carere NPLU 4 vitae CH *Rom.* : vie *vel* viae *cett. codd.* 5 felicitatem BR 7 est virtutis *secl. Beau.*, ⟨hoc⟩ est virtutis *Scal.*, ⟨id⟩ est virtutis *Tho.*, vel virtutis F 13–14 absque hac UCH *Rom.* : absque haec *cett. codd.* 15 quippe dis equum B, quippedis equum M 16 ἕπου θεῷ *corr. Scal.* : ΕΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ *codd.*, τὸν θεὸν *Rom. Ald. Iunt. Colv.* 16 eum *ante* non solum *add. censet Tho., improbat Beau. Callebatii rationibus (Sermo Cotidianus, 450) nisus* 17 dis gerere *Vahlen apud Gold.* : discere *codd.* 18 eorum : horum NPLU relinquit MF : reliquit BRNPLU

mortis facultas, quamvis sciat se terrenis relictis consecuturum esse meliora, ⟨non⟩ accerset sibi tamen eam, nisi necessario perpetiendum esse istud lex divina decreverit. mortem
255 eius etsi anteactae vitae ornamenta cohonestant, honestior⟨em⟩ tamen et rumoris secundi oportet esse. cum securus 5
de posteritatis suae vita ad immortalitatem animam permittit ire, eam, quod pie vixerit, praecipit fortunatorum habituram loca deorum choreis semideumque permixtam.

XXIV De civitatum vero constitutione et de observatione regendarum rerum publicarum ita censet Plato. iam principio civitatis formam definit ad hunc modum: civitatem esse convictum inter se hominum plurimorum, in quibus sint regentes alii, ceteri ⟨inferi⟩ores, coniuncti inter se concordia et
256 invicem sibi opem atque auxilium deferentes, isdem legibus, rectis tamen, officia sua temperantes; unamque civitatem 15
isdem moenibus illam futuram, ut eadem velle atque eadem nolle incolarum mentes assueverint. quare suadendum est fundatoribus rerum publicarum ut usque ad id locorum

p. 138, 1 cf. Plat., *Phaed.* 61d–62c; p. 138, 7–8 cf. Plat., *Gorg.* 523b; p. 138, 11 cf. Plat., *Resp.* 369c; [Plat.], *Def.* 415c; 413e; p. 138, 16 cf. Sall., *Cat.* 20, 4

2 ⟨non⟩ accerset sibi tamen eam, nisi necessario ... decreverit *corr. Tho. Beau.* : nisi necessario ... decreverit, accersere (*vel* arcessere) *codd.* 4 anteactae BMFRH : actae NPLU honestior⟨em⟩ *Rom.* 8 loca *Scal.* : locum F, loco *cett. codd.* 10 ita censet Plato *corr. Oud.* : ita Plato H, ithacus et cato *cett. codd.* 11 convictum *Gold. ex Plat., Resp. 369c, Cic., De off. III,5, 21* : coniunctam *codd.* 12 hominum – 13 inter se *om.* R 13 alii BMF : *om.* NPLU ceteri ⟨inferi⟩ores *Gold. Tho. Beau.* : ceteriores *codd.* (citeriores F) 16 futuram ut *Hild. Beau.* : futuram et *codd.*, futuram *** et *Tho.* 18 locorum : locarum BR

plebes suas augeant dum rectori omnes noti esse possunt nec sibimet incogniti: sic enim fiet ut omnes una mente sint invicemque sibi factum velint. magnam sane civitatem non habitantium multitudine eorumque magis viribus niti oportet: vires enim non corporis nec pecuniae collectas domina- 5
tione multorum existimandas putat cum vecordia impotentiaque, sed cum decreto communi virtutibus omnibus ornati viri incolae et omnes fundati legibus obsecuntur. ceteras vero, quae non ad hunc modum forent constitutae, non arbitrabatur sanas civitates, sed taetras et morbis tumentes. 10
res publicas eas demum fundatas ratione dicebat esse, quae ordinatae ad instar animarum forent, ut pars optima, quae prudentia sapientiaque praecellit, imperitet multitudini et, ut illa totius habet curam corporis, ita prudentiae dilectus
257 tueatur universae commoda civitatis, fortitudo etiam, pars 15
virtutis secunda, ut vi sua appetentiam castigat et reprimit, ita in civitate vigilet, excubitorum loco quidem militet iuventus pro utilitate cunctorum, sed inquietos et indomitos ac propterea pessimos cives refrenet, contineat ac, si necesse sit, frangat potioris ex consilii disciplina. illam vero deside- 20

---

p. 139, 1 cf. Plat., *Legg.* 738de (cf. Beaujeu, *ad locum,* p. 305); p. 139, 5 sqq. cf. Plat., *Resp.* 422e–423a; p. 139, 10 cf. *ibid.*, 372e; Alkin., *Didask.* c. 34; p. 139,15 cf. Plat., *Resp.* 428b–429a; 435e; 441a; 441e; p. 139, 16 sqq. cf. *ibid.*, 429ac

---

1 augeant dum *corr. Beau.* : ad eundem *codd.* (eidem F), adunent dum *Purser, Hermath. 1912, 60, post* eundem *lacunam indicant Gold. Tho.* 2 omnes MFR : omne *cett. codd.* 3 invicemque *Gronov. ad Gell. VII,3, 25 (editio Lugduni Batav. 1706, 382)* : iniquumque *codd.* (aequumque F, unumque Pa) 4 vir⟨tut⟩ibus *corr. Tho. Beau.* niti *Lips.* : uti *codd.* 5 vires MVU[2] : vir *cett. codd.* 10 arbitratur MR, arbitrantur V 11 demum : domum BMV esse quae : esseque MV 17 ita : et MV, *om.* R 20 potioris ex C *Oud. Tho. Beau.* : potioris FH, potioris (potiores BR) est *cett. codd.*, potioris cum *Rom.*

riorum tertiam partem plebi et agricolis parem ducit, quam existimat moderatis utilitatibus sustinendam. at enim rem publicam negat posse consistere, nisi is qui imperitat habeat sapientiae studium, aut is ad imperandum deligatur (XXV) quem esse inter omnes sapientissimum constat. moribus et (5) huiuscemodi cunctos cives imbuendos esse dicit, ut iis, in quorum tutelam et fidem res publica illa creditur, auri atque argenti habendi cupido nulla sit, ne specie communi privatas opes appetant, nec eiusmodi hospitia succedant, ut ceteris non reclu⟨sa⟩ sit ianua; cibos victumque ita sibi curent, ut (10) acceptam mercedem ab his, quos protegunt, communibus epulis insumant. matrimonia quoque non privatim maritanda esse, sed fieri communia despondente ipsa eiusmodi nuptias publice civitate[s], sapientibus magistratibus sorte quadam ei negotio praeditis idque praecipue curantibus, ne dispares (15) sui vel inter se dissimiles copulentur. his annectitur utilis necessariaque confusio, ut permixta nutrimenta pue- (258) rorum ignotorum adhuc agnitionis parentibus afferant difficultatem, ut, dum suos liberos nesciunt, omnes, quos viderint aetatis eius, suos credant et veluti communium libero- (20)

---

p. 140, 2 cf. Plat., *Resp.* 473cd; p. 140, 7 cf. *ibid.*, 416de; p. 140, 12 cf. *ibid.*, 457c–461e

---

1 partem terciam NPLU 3 imperitet NPLU, imperat B^2 5 moribus et ⟨institutis⟩ *con. Tho.* 6 ut iis MNP : ut hiis LUR, ut is BF, vitiis V 7 fidem MVFRU : fide NPL, fides B 8 ne specie BFRNP : nec specie MVLU 10 reclu⟨sa⟩sit *Tho. ex Plat., Resp. 416d Beau.* : reclusit BR, reclusis B^2 *cett. codd.* 11 quos protegunt : quo spe tegunt B (*corr.* B^2), quos spe tegunt MV 13 despondente RPLU : despondenti N, dispondente BMV, despondentibus F ipsa *Tho. Beau.* : ipse B^2MVRNLU, ipsae BP, ipso L^2M^2, ipsis F 14 civitate[s] *Tho. Beau.* : civitates BRNP, civitatis MV FLU 15 ei BR : et *cett. codd.* praedictis BR 17 ut permixta : aut permixta MV 18 adferant CH *Flor.* : adferat *cett. codd.*

rum omnes omnium sint parentes. ⟨ad⟩ hoc ipsorum conubiorum quaeritur tempestiva coniunctio, cuius futuram stabilem fidem credit, si cum harmonia musicae dierum consonent numeri. et qui de nuptiis talibus erunt orti, studiis congruentibus imbuentur et optimis disciplinis communi prae- 5 ceptorum magisterio docebuntur, non virile secus modo verum etiam feminarum, quas vult Plato omnibus [p]artibus, quae propriae virorum putantur, coniungendas esse, bellicis et * * *: quippe utrisque cum natura una sit, eandem esse virtutem. eiusmodi civitatem nullis extrinsecus latis le- 10 gibus indigere; regi ⟨e⟩am quippe prudentia et eiusmodi institutis ac moribus, quibus fundata ceteras leges non requirat. et hanc quidem ut figmentum aliquod veritatis exempli causa per se compositam vult esse rem publicam.

XXVI 259 Est et alia optima quidem et satis iusta quidem et ipsa 15 specie et dicis causa civitas fabricata, non, ut superior, sine evidentia, sed iam cum aliqua substantia. in hac non suo nomine de statu et de commodis civitatis requirens originis eius principia et fundamenta disponit, sed eo tendit quemadmodum civilis gubernator eiusmodi locum conventus- 20 que multitudinum nactus iuxta naturam praesentium rerum et convenarum debeat facere civitatem plenam bonarum le-

---

p. 141, 1 cf. Plat., *Resp.* 546ac; p. 141, 6 cf. *ibid.*, 451c–457b; p. 141, 12 cf. *ibid.*, 592ab; p. 141, 15 sqq. cf. Plat., *Legg.* 739ae

---

1 ⟨ad⟩ hoc *Tho. Beau.*, ⟨ad⟩ haec *Flor.* 6 virilis sexus MV (sexus *etiam* U) 7 [p]artibus *corr. Vulc.* 9 bellicis et BR : bellicis eis *cett. codd.* ⟨gymnicis et musicis⟩ *add. con. Tho. ex Plat., Resp. 452a Beau.*, civilibus *add. Novàk, W. St. 1911, 123,* bellicis etiam *con. Rossbach, BPW 1900, 747* 10 latis : ratis BR 11 regi ⟨e⟩am *Oud. Tho. Beau.* : regiam *codd.* (regia F), regi[am] *Novàk, ibid.* prudentia F : prudentiam *cett. codd.* 17 evidentia H *Scal.* : evidenti *cett. codd.* 21 nactus FRNPL[2] : nanctus U, natus BMVL

gum et morum bonorum. in hac equidem easdem puerorum nutricationes, easdem vult esse artium disciplinas. sed in conubiis et partubus et patrimoniis ac domibus desciscit a prioris observatione rei publicae, matrimonia privata et singularia faciens; procorumque ipsorum, etsi in contrahendo 5 matrimonio consulere ex voluntate sua debeant, universae tamen civitatis principibus ut communis commodi causam decernit spectandam esse. quare et dites inferiores nuptias 260 non recusent et locupletium consortium inopes consequantur; et, si vires opum congruunt, ingenia tamen diversa mi- 10 scenda esse, ut iracundo tranquilla iungatur et sedato homini incitatior mulier adplicetur, ut talibus observationum remediis et profectibus suboles natura discrepante confecta morum proventu meliore coalescat et ita compositarum domorum opibus civitas augeatur; puerperiaque ipsa mo- 15 rum dissimili seminio concepta cum utriusque instar similitudinis traxerint, neque illis vigorem in rebus gerendis neque tamen spectandis consilium defuturum. instituendos vero

p. 142, 3 cf. Plat., *Legg.* 771d–773e

3 conubiis : quo nubiis MV partubus CH *Tho.* : partibus *cett. codd. Gold. ex Metam. IX, 33, 5 probante Beau.* 5 procorumque *cum* causam *coniungit Tho. interpunctionem corrigens* (*post* procorumque ipsorum *gravius distinguebatur*) procorumque BMV : proquorumque FRNPLU 10 congruunt : non congruunt BMV 13 profectibus *Tho. Beau.* : proventibus *codd.* suboles FNPLU : subleves BMVR 15 opibus : opus B, copiis MV 16 dissimilis (*ex* dissimiles) eminio MV, dissimili semino L similitudines M, similitudine V 18 spectantis NLU, spectantes P

eos esse, ⟨non⟩ utcumque parentes, sed ut magistratus censuerint civitatis. domus vero et possessiones habeant privatas, ut queunt singuli, quae quidem nec immensum augeri per avaritiam nec prodigi per luxuriam aut deseri per neglegentiam sinit. legesque huic civitati promulgari iubet et legum mode- 5
ratorem, cum aliquid tale concipiet, ad contemplandas vir-
XXVII tutes hortatur. imperitandi autem modum eum esse utilem
261 censet, qui ex tribus fuerit temperatus. nec enim vel optimatium vel etiam popularis imperii solos et meros status utiles arbitratur nec impunitas rectorum culpas relinquit, sed ma- 10
gis censet his debere constare rationem, qui sint potestate potiores. et alii publicarum rerum status definiti ab eo putantur nitentes ad bonos mores et super ea re publica, quam vult emendatione constare, rectori mandat, non prius residuas compleat aut vitiosas leges correctas velit quam mores 15
perniciosos et disciplinas corrumpentes commoda civitatis

---

p. 143, 2 cf. Plat., *Legg.* 739e–740a; p. 143, 5 cf. *ibid.*, 963a; 630e; p. 143, 7 cf. *ibid.*, 693be; Cic., *de re pub.* I 45, 69 (Polyb., VI 3; Arist., *Polit.* II 6, 1255b 33; Beaujeu, pp. 306–307); p. 143, 9–12 cf. Plat., *Legg.* 945b; 947e–948a; p. 143, 14 cf. *ibid.*, 735b–736c

---

1 ⟨non⟩ *add. Koziol, Zeitschr. Österr. Gymn. 1877, 750, qui tamen textum libentius refinxit* utcumque : utrumque MV sed ut magistratus *corr. Sinko, diss. 38* : nec ita sexus esse tus B (tus : tuos B[2]), nec ita sexus esse onestus M, nec ita sexus esse V, nec ita sexus esse stratus FRNPLU, sed magistratus *con. Gold., desp. Tho. Beau.* 2 civitatis : in civitatis MV 5 iubet FUPa : iubeto *cett. codd.* 8 optimatium : optimatum MVR 11 rationem CH *Iunt.* : nationem *cett. codd.* 12 alii : alia BR 13 ad bonos : abonos NPL, *corr.* L[2] re publica F[2] : publica F *cett. codd.* 14 emendatione : emendatiorem *con. Rohde, JLZ 1876, 782* 15 quam *Oud. Novàk, W. St. 1911, 123 Beau.* : enim *codd.*

ad meliora converterit. a quibus si consilio et suadela depravata multitudo deflecti non poterit, abducenda est tamen ab incepto vi et ingratis. in actuosa vero civitate describit quemadmodum simul omnis hominum multitudo bonitate et iustitia conducta habeatur. hi tales complectentur proximos, 5 honores custodient, intemperantiam arcebunt, iniuriam refrenabunt, pudicitiae ornamentisque ceteris vitae honores maximos deferentes. nec temere multitudo convalescet ad eiusmodi rerum publicarum status, nisi qui optimis legibus et egregiis institutis fuerint educati, moderati erga ceteros, 10 inter se congruentes.

XXVIII 262 Quattuor culpabilium civium genera esse: unum eorum qui sunt honore praecipui, alterum paucorum, penes quos rerum est potestas, tertium omnium, ultimum dominationis tyrannicae. et primum quidem tunc fit cum prudentiores viri 15 per magistratus seditiosos civitate pelluntur deferturque ad illos potestas, qui sint manu tantummodo strenui, nec ii, qui blandiore consilio agere res possint, adipiscuntur imperii facultatem, sed qui turbidi violentique sunt. paucorum vero status obtinetur, cum inopes criminosi multi simul pauco- 20

---

p. 144, 15–19 cf. Plat., *Resp.* 545c–550c; p. 144, 19 cf. *ibid.*, 550c–555a

---

1 depravata : defraudata BMV 3 quemadmodum : quae ad modum BR[2] 4 *post* multitudo *iterant* 2 flecti (*pro* deflecti) non poterit – 4 hominum multitudo BMVR 6 custodiunt BR refrenebunt BMV[2], refrenebant V 7 pudicitiae *ex* pudicitius M, pudicitias B 8 convalescet *Gold.* : convellet BFNPLU, cum vellet R, convalet MV, convertetur *Beau., desp. Tho.* 15 tunc fit MV *Gold.* : confut B, confunditur F, confugit N, configit PL[2]U, configat L, fuit B[2], fit cum R, confit *Vulc. Tho. Beau.* 19 violentique : violendique MV

rum divitum impotentiae subiacentes dederint se atque permiserint omnemque regendi potestatem non mores boni sed opulentia fuerit consecuta. popularis factio roboratur cum inops multitudo viribus obtinuerit adversus divitum facultates lexque iussu populi fuerit promulgata, ut ex aequo liceat 5 omnibus honores capessere. ad haec tyrannis illa, singulare dominationis caput, tunc oritur cum is, qui leges contuma-
263 cia sua ruperit, simili legum coniuratione adoptatus imperium invaserit, constituens deinceps uti omnis civium multitudo desideriis eius et cupiditatibus parens obsequium suum 10 tali fine moderetur.

p. 145, 5 cf. Plat., *Resp.* 555b–562a; p. 145, 6 cf. *ibid.*, 562a–569c

4 inops : inobs PU (*corr.* P²U²), obs M, nobs V 5 iussu *Rom.* : eius su B, eius sub *cett. codd.*, eius B² promulgata iudicio F 7 is C *Vulc.* : his *cett. codd.*, civis *Ald.* 8 coniuratione *addub. Flor.*, conversione *con. Sinko probante Tho.* imperium FL²Pa : inimperium *cett. codd.* 9 invasit MV APULEI MADAURENSIS DE HABITUDINE PLATONIS LIBER PRIMUS EXPLICIT. INCIPIT LIBER SECUNDUS BMVR (PRIMUS : SECUNDUS BR; SECUNDUS : TERTIUS FELICITER BR); APULEI MADAURENSIS DE HABITUDINE DOCTRINAQUE PLATONIS LIBER II EXPLICIT F² mg.; *nullam subscriptionem praebent* NPLU

DE MUNDO

285 Consideranti mihi et diligentius intuenti et saepe alias, Faustine fili, virtutis indagatrix expultrixque vitiorum, divinarum particeps rerum philosophia videbatur et nunc maxime, cum naturae interpretationem et remotarum ab oculis rerum investigationem sibi vindicet. nam cum ceteri magni- 5 tudine rei territi eiusmodi laborem arduum et profundum existimarent, sola philosophia suum non despexit ingenium 286 nec indignam se existimavit cui divinarum et humanarum rerum disceptatio deferatur, sed conducere [ac dicere] tam bonas artes et eiusmodi operam cum ingenuitate professio- 10 287 nis suae credidit et congruere istiusmodi curam talibus studiis et moribus. nam cum mundum homines eiusque pene-

---

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 1 p. 391a 1–7 Bkk.

L. Apulei de mundo liber incipit F²; Lucii Appuleii Madaurensis platonici de Cosmographia Sive de mundo Liber incipit *in mg. infer.* M³; incipit Apuleius de philosophia L *ceteras subscriptiones ad finem De Platone libri vide* (*om.* NPU)

1 saepe alias : sepelias BMV 2 fraustine M²V fili *corr. Tho. Beau.* : mihi *codd.*, mi *Minio* indagatrix *ex* indagatis B² expultrixque F²H (*e Ciceronis Tusc. V, 2, 5, quem locum indicat in mg.*) : excultisque B, excultrixque (*vel sim.*) FB² *cett. codd.* 8 indignam FCHU : indigna BMVRNPL 9 disceptatio *Rom.* : descepratio R, discreptatio B², discrepatio *cett. codd.* conducere *dubitanter tuemur* : cum ducere BMV, *desp. Tho.*, concinere *Beau.*, condiscere *Colv.*, convenire *con. Tho.* ac dicere B, accidere *cett. codd.*, ac decere *con. Novàk, W. St. 1911, 124 Baeh., Rh. Mus. 1912, 264 secl. Beau.*

tralia corpore adire non possent, ut terreno domicilio illas regiones inspicerent, philosophiam ducem nancti eiusque inventis imbuti animo peregrinari ausi sunt per caeli plagas his itineribus, quae exploratione acuminis sui pervia sapientiae solis cogitationibus viderant, ut, cum ipsius intervalli condi- 5 cione a mundi vicinia natura nos secretos esse voluisset, immensitati tamen eius volucrique curriculo cogitationum 288 nostrarum nos pernicitas intimaret; facillimeque ea, de quibus origo eius est, anima divinis suis oculis aspexit, agnovit, aliis etiam eius scientiam tradidit, veluti prophetae quidam 10 deorum maiestate completi effantur ceteris quae divino beneficio soli vident. quare et eos qui unius loci ingenia nobis qualitatesque describunt, aut moenia urbis aut alicuius amnis fluenta aut amoenitates et magnitudines montium, alia multa descripta ab aliis, plerique studiose legunt: Nysae iu- 15 ga et penetralia Coryci et Olympi sacra et Ossae ardua, alia 289 huiuscemodi sola dumtaxat et singula extollunt. quorum me miseret, cum tanto opere nec magnis et oppido paucis inexplebili admiratione capiuntur. hoc illis evenire adeo non est mirabile, cum nihil maius suspexerint neque ad aliquid in- 20 tenderint quod maiore diligentia contemplandum esset. ceterum si terrarum orbem omnemque mundum contemplari pariter aliquando potuissent, minus exiguas eius et singulas partes dignas laudibus credidissent, quibus esset universitas comprehensa. quare nos Aristotelen prudentissimum et doc- 25 tissimum philosophorum et Theophrastum auctorem secuti,

---

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 1 p. 391a7–b5

---

1 *post* domicilio *add.* relicto *Koziol apud Gold.* 2 nancti BR : nacti *cett. codd.* 5 ipsius : impius B, impiis MV 6 vicinia : vitinia B, vitina R 11 effantur : efferantur MV ceteris quae *Rom.* : ceterisque *codd.* (caeteris F) 16 Coryci U *Iunt.* : cornii N, corni *cett. codd.* 17 eiuscemodi BR 20 ad *om.* MV 21 maiore BF^{2}R : maiora MVFN, maiori PLU 24 dignas : dignis NPLU 25–26 re – philosophorum *om.* N 25 aristotelen B : aristotelem *cett. codd.* et doctissimum *om.* BMV

quantum possumus cogitatione contingere, dicemus de omni hac caelesti ratione naturasque ⟨et⟩ officia complexi, et cur et quemadmodum moveantur, explicabimus.

I Mundus omnis societate caeli et terrae constat et eorum natura, quae utriusque sunt; vel sic: mundus est ornata ordi- 5
290 natio dei munere, deorum recta custodia. cuius cardinem – sic enim dixerim κέντρον – robustum et immobilem genetrix atque altrix animantium omnium habet tellus supernis omnibus, ut videri potest, aeris liquiditate ad modum tegminis saeptis et opertis. ultra deorum domus est, quod caelum 10 vocamus. quod quidem divinis corporibus onustum videmus, pulcherrimis ignibus et perlucidis solis et lunae reliquorumque siderum, cum quibus fertur per orbem dierum noctiumque curriculis agens et stellarum choros intermino lapsu finem nulla aevi defectione factura. sed cum omne caelum 15 ita revolvatur ut sphaera, eam tamen radicibus oportet teneri, quas divina machinatio verticibus adfixit, ut in tornando artifex solet forcipe materiam comprehensam reciproco volumine rotundare: eos polos dicimus, a quibus veluti a cardinibus directio quaedam profecta axis est dictus, divisor et 20 disterminator mundi, orbem terrae in medietate constituens. verum hi vertices, quos immobiles diximus, ita sunt, ut su-

---

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 2 p. 391b9–392a2

---

2 hac : ac VN, *corr.* N[2] naturasque ⟨et⟩ officia *Oud. Tho. Beau.* : naturas et officia F, naturasque officia *cett. codd.* 5 utriusque : utrisque LU 7 κέντρον *Ald.* : kentron F[2], centron *vel* centrum F *cett. codd.* immobilem : mobilem B, nobilem MV, incontingibilem R 9 aeris : aeres B, hae res MV 11 onustum : vocamus MV 14 agens et BMV : agens FRNPLU choros : chorus MV 17 machinatio : machinati LU 19 rotundare : rotundere MV 20 profecta : profecto NPLU axis : auxis M, anxis V 22 hi : in MV

pra caput alter appareat ex parte boreae, qui septemtrionalis vocatur; alter antarcticus humo tegitur, umidus et austrinis
291 vaporibus mollis. sed caelum ipsum stellaeque caeligenae omnisque siderea compago aether vocatur, non, ut quidam putant, quod ignitus sit et incensus, sed quod cursibus rapi- 5
dis semper rotetur, elementum non unum ex quattuor, quae nota sunt cunctis, sed longe aliud, numero quintum, primum ordine, genere divinum et inviolabile.

II Iam astrorum innumerabilis multitudo partim labitur cum orbis inerranti⟨s⟩ regione, quam circulus ambit signifer 10
292 obliqua complexione circumdatus et signis XII illuminatus, partim errantibus stellis, quae neque priorum motus habent neque sane inter se similes et aequales, sed affixae diversis globis inordinatum, ut sic dixerim, ordinem servant; aliaeque ultra sunt, aliae citra. stellae, quae propter naturam 15
eiusmodi nullis creduntur erroribus vagae, et infinitos numero greges ducunt et simplex aetheris dorsum alma et sacrata amoenitate lucis coronant. septem vero deorum nominibus illustres totidem orbibus adfixae sunt et gradatim sibimet superlatae, ut superior inferiore sit maior, ac vicissim 20
mutuis adhaesionibus nexae complexu illius orbis, qui inerrabilis dicitur, continentur. hic Phaenonis globus, quem ap-

---

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 2 p. 392a2–23

---

2 antarcticus C *Rom.* : athanticus B, antharticus MV, athantarticus FNPLU (arth- U), atlanticus R humo : homo MV austrinis : austris MV 3 caeligenae *Lips.* : caeligerae *codd.* (coligere R) *Minio* 4 aether CH : aethera *cett. codd.* (aetherea M²) 7 quintum F²HPa : quinque F *cett. codd.* 10 inerranti⟨s⟩ *corr. Wow.* circulus *Hoelscher apud Tho.* : circulorum *codd.*, circulo *Wow. Minio* 15 *post* citra *dist. Flor. Tho. Beau.*; aliae citra stellae *legunt cett.* 17 ducunt : ducent BMV 19 orbibus : orbi BMV sunt et FR : sunt ut *cett. codd.* 21 inerrabilis : inarrabilis MV, inenarrabilis U, *corr.* L² 22 Phaenonis *Rom.* : fenonis *codd.* (fetontis MVL²)

pellamus Saturnum; post quem Phaethontis secundus est,
293 quem Iovem dicimus; et loco tertio Pyrois, quam multi Herculis, plures Martis stellam vocant. hanc sequitur Stilbon, cui quidam Apollinis, ceteri Mercuri nomen dederunt. quintus Phosphorus, Iunonia immo Veneris stella, censetur. 5
deinde Solis est orbis et ultima omnium Luna altitudinis aetheriae principia disterminans, quae divinas et immortales vivacitates ignium pascens ordinatis ac semper aequalibus invectionibus solvitur atque reparatur.

III Post eam vero partem, quae sancti aetheris finibus coerce- 10
294 tur, cuius mensa pensaque distinctio est et natura immutabilis, regio e⟨s⟩t mortalis ac iam paene terrena, cuius primae sunt partes tenuiores et vaporatae, quippe cum finitimis aetheris attingantur ardoribus, quantum maximis parva et quantum rapidis possunt pigriora contingi. sed ex ea parte, 15
quae curriculis finitimi inuritur Solis, se iaculari atque emicare et scintillare flammae quaedam ostensae oculis nostris videntur, quas Graeci cometas et ⟨do⟩cidas et bothynos ap-
295 pellant quasque labi et fluere frequenter videmus, lucere ⟨facile⟩ faciliusque restingui. exin inferioris aeris qualitas tur- 20

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 2 p. 392a 23–b5

---

1 post quem FPLU : post quam BMVRN   Phaethontis *Flor.* : fetontis *vel similia codd.*, Phaethon *Rom. Colv.*   2 quem Iovem : quam Iovem BMV   3 martis : mentis BR   4 mercuri BR : mercurii R^2 *cett. codd.*   7 aetherea BM, aetheria B^2 10 post eam BF : postea *cett. codd.*   11 distinctio est *Novàk, W. St. 1911, 125 Purser, Hermath. 1911, 252 Beau.* : distinctum est *codd.* *post* immutabilis *distinxit Rohde, JLZ 1876, 782*   12 regio e⟨s⟩t *Rohde*   13 sunt *om.* BMV   14 attingantur C *Kroll, Rh. Mus. 1898, 584* : attingatur *cett. codd.*   16 finiti inuritur MV, finitimi uritur V^2 se iaculari : eiaculari H, se eiaculari *Elmen.*, iaculari *Novàk*   18 ⟨do⟩cidas *Rom.* : cidas *codd.* (cidos P)   19 frequenter *ex* ofrequenter M^2V^2 facile *add. Lips. Tho. Beau.*   20 exin BFRNPL^2 : ex MVU, et in L, et V^2

bidior infunditur, cui permixtus est glacialis rigor; sed superioris vicinia claritatis et propinqui caloris afflatu nitescit ac sinceriore interdum luce vestitur. huius saepe mutabilis convertitur species, cum sit natura vitiabili: et in nubes cogitur et reciprocis flabris aperitur et nimbis vehementibus rumpi- 5
tur, nivibus etiam et glacie inhorrescit et praecipiti grandine desuper verberatur; turbinum flatibus typhonumque conflictu fit procellosa, sed telis fulminum et missilium caelestium iaculis ignescit.

IV Aeri terra coniungitur eaque in se suscipit maria. haec 10
296 frequentatur animantibus, haec silvarum viriditate vestitur, haec fontium perennitate recreatur, haec fluminum frigidos lapsus nunc erroribus terrenis vehit, modo profundo in mari confundit; eadem infinitis coloribus floret, altitudine montium, camporum aequore, nemorum opacitate variatur, si- 15
nuosis inflexa litoribus, distincta insulis, villulis urbibusque collucens, quas sapiens genus, homo, communibus usibus fabricatur. nec sum nescius plerosque huius operis auctores terrarum orbem ita divisisse: partem eius insulas esse, partem vero continentem vocari, nescii omnem hanc terrenam 20
immensitatem Atlantici maris ambitu coerceri insulamque hanc unam esse cum insulis suis omnibus. nam similes huic
297 alias ⟨maiores⟩ et alias minores circumfundit Oceanus,

Pseudoaristot. περὶ κόσμου c. 2 et 3 p. 392b5–24

---

1 superioris BF² : superior R, superiori B (*in ras.*) MVFNPLU 4 vici alibi MV 6 glacie : glacies L, glaciem R, glaciei B, *corr.* B² inhorrescit : horrescit RMV 7 turbinum *Kroll, Rh. Mus. 1898, 584 Tho. Beau.* : turbine *codd.* typhonumque *Oud. Tho. Beau.* : tyfoniique (*vel sim.*) *codd.*, typhonisque *Ald. Iunt.* 8 *ante* telis *add.* et *Oud. Tho.* fulminum : fluminum MVR, *corr.* V² 20 vocari *Rom.* : vocare *codd.*, voca⟨ve⟩re *Tho. Beau.* 23 *post* alias *add.* maiores *Beau.*, maiores et *ante* minores *add. Kroll, Rh. Mus. 1898, 584*

quae tamen merito videntur ignotae, cum ne hanc quidem, cuius cultores sumus, omnem peragrare possimus. nam sicut hae insulae interfluuntur, quae sunt in nostro mari, ita illae in universo salo fretis latioribus ambiuntur.

V Elementorum inter se mutui nexus artis affinitatibus im- 5 plicantur et quinque coniuges copulae his ordinatae vicibus attinentur, ut adhaereant [et] gravioribus leviora: aquam in se habet tellus aut aqua, ut alii putant, vehit terram; aer ex aqua gignitur, ignis aeria densitate conflatur; aether vicissim ignesque illi immortalis dei vivacitate flammantur. huius di- 10 vini ignis origine incensi per totius mundi convexa illustribus facibus ignescunt. superna quapropter dii superi sedes habent, infima ceterorum animantium terrena possident ge- 298 nera, per quae serpunt et erumpunt et scatent flumina, fontes et maria, quae meatus et lacunas et origines habent in 15 gremio terrarum. ipsarum vero insularum, quae sunt in nostro mari, digna memoratu Trinacria est, Euboea, Cypros atque Sardinia, Creta, Peloponnesos, Lesbos; minores autem aliae ut naevuli quidam per apertas ponti sunt sparsae regiones, aliae Cyclades dictae, quae frequentioribus moli- 20 bus alluuntur.

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 3 p. 392b24–393a 15

---

2 omnem *Schopp. Wow.* : omnes *codd.* 2–3 sicut hae : sicute M, sicuti V 3–4 illae in BMVR : illae *vel* ille FNPLU 7 attinentur FRNP : abtinentur M, abtitentur V, attitentur B, actinentur L et *secl. Kroll, Rh. Mus. 1898, 582*; *post* et *lacunam statuit Tho., qui* maioribus minora et *excidisse putat* 8 tellus *om.* BMV aut *Gold. Tho. Beau.* : et *codd.* 9 aeria : aerea MV 12 superni B², superii BR 13 infima : infirma MV, inferna *corr.* V² 15 quae meatus : queatus BMV (*corr.* V²), aquaeatus B² 17 *post* Cypros *add.* Cyrnos *Lorimer Beau.* 18 peloponnesos V² : pelopennesos V *cett. codd.* (pelos pennesos R) autem : aut BR 19 naevuli quidam *Lips.* : nebuli quidem *codd.* 20 molibus : mollibus MV

VI Maria maiora sunt Oceanus et Atlanticum, quibus orbis
299 nostri terminantur anfractus. sed occiduarum partium mare
per angustias oris artatum in artissimos sinus funditur et
rursus a columnis Herculis refusum in immensam latitudi-
nem panditur saepiusque coeuntibus terris veluti quibusdam 5
fretorum cervicibus premitur et idem rursus cedentibus est
300 terris immensum. primum igitur a columnis navigantibus
dextrum latus duobus sinibus maximis cingitur, quorum
primus duas Syrtes habet, alter imparibus quidem sinuatur
figuris, sed in maxima divisus est maria, quorum unum Gal- 10
licum dicitur, alterum Africum, quod quidem Aristoteles
Sardiniense maluit dicere, tertium Hadriaticum pelagus. his
iungitur Siculum et post Creticum, eo indiscretis finibus
Pamphylium, Assyrium, Aegyptium. sed ante Aegaeum et
Myrtoum sunt maria. his sane vicinus est Pontus, sinus am- 15
plissimus maris nostri, cuius extremus recessus in Maeotim
senescit; ex Hellesponti fonte concipitur vestibulumque eius
301 Propontis vocatur. ab ortu solis Oceanus est Indicum et
Persicum mare conferens; hinc patescunt finitima Rubri ma-
ris, quae per angustas longinquasque faucis in Hyrcanium et 20

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 3 p. 393a16–b6 11 cf. Arist., *Meteor.* 364a21

---

1 maiora : maiores MV 4 rursus : rursum NPLU 6 fretorum : fretarum BR 7 terris *secl. Tho.* a columnis V[2] *Gold. Tho. Beau.* : columnis V *cett. codd.* 8 dextrum B[2]V[2] *con. Colv.* : dextros BV *cett. codd. edd. vett., desp. Tho.* 12 his *om.* MV 13 indiscretis : indiscretit V, indiscreti M, *corr.* V[2] 14 Pamphylium *Iunt.* : pampylum *vel* pamphylum *codd.* sed ante : sed a latere *Tho.* 14–15 egeum et mirtoum H : regea mirtoa *vel sim.* BFRNPLU, regeti myrtoa MV, Aegaea et Myrtoa C *Flor. Tho. Beau.* 15 his sane : ussa ne V, us sane M 18 propontis H *Ald.* : propontius FNPLU, propintus B, propontus R, propinquius MV 20 faucis BMV : fauces FRNPLU

Caspium flectuntur sinus, ultraque profundae vastitatis esse maria creduntur; deinde paulatim Scythicum et Hiber⟨ni⟩um freta et rursum mare, per quod Gallicum ⟨sinum⟩ atque Gaditanas columnas circumvectus Oceanus orbis nostri metas includit. 5

VII Sed in altera parte orbis iacent insularum aggeres maximarum, Britanniae duae, et Labeon et Hibernia, ⟨iis⟩ quas 302 supra diximus [esse], maiores. verum hae in Celtarum finibus sitae sunt. minores vero ultra Indos Taprobane atque Loxe. multaeque aliae orbis ad modum sparsae hanc no- 10 303 stram insulam, id est hunc terrarum orbem, quam maximam diximus, ornamentis suis pingunt et continuatione ut quibusdam sertis coronant. at enim huius terrae, quam nos colimus, latitudo XL, prolixitas LXX milia stadiorum tenet. sed in divisione terrarum orbis Asiam et Europam et cum his 15

Pseudoaristot. περὶ κόσμου c. 3 p. 393b 6–22

1 sinus R *Tho. Beau.* : sinul B, sinum B[2], *coniecerat Kroll, Rh. Mus. 1898, 584,* simul *cett. codd.* ultraque BMR : utraque VFNPLU 2 Hiber⟨ni⟩um *Gold. Purser, Hermath. 1911, 255 Beau.* : Iberium *Scal., desp. Tho.* 3 sinum *add. Scal.* 7 brittaniae BR duae : duce MV labeon *tuetur Lorimer ex Pseudoarist. nonnullis libris manu scriptis probante Beau.* : Albion H *Ald. Tho.* Hibernia F *Scal.* : hiberni *cett. codd.* iis *add. Vulc. Tho. Beau.* 8 esse *secl. Gold. Tho. Beau.* celtarum V[2]LU *Ald.* : celtorum V *cett. codd.* 9 *post* sitae *gravius dist. Beau.* Taprobane *Oud.* : tabrohane U, bromane (*vel similia*) *cett. codd.*, Taprobana *Ald. Iunt.*, Probane *ex Stob. Anthol. I 261, 2 W. Lorimer Beau.* 10 Loxe *Salm. Tho. Beau.* : zoxae BRPLU, zonae N, zosae MV, oxae F orbis *Is. Voss. Tho. Beau.* : urbes *codd.*, orbe *Minio* 11 id est FU : idem BMVRNPL 14 milia H *add. Ald.* : *om. cett. codd.* 15 et cum his – p. 155, 2 ponticum *om.* MV

vel, sicut plures, praeterea Africam accepimus. Europa ab Herculis columnis usque Ponticum et Hyrcanum mare ac flumen Tanain fines habet, Asia ab isdem angustiis Pontici maris usque ad alias angustias, quae inter Arabicum sinum
304 et interioris ambitum pelagi iacent, constringiturque Oceani 5 cingulo et societate nostri maris. sed alii alio modo, ut quidam ab exordio Tanais ad ora Nili Asiae terminos metiuntur. Africam vero ab isthmo Rubri maris vel ab ipsis fontibus Nili oriri putandum eiusque in Gaditanis locis fines esse. sed ipsam Aegyptum plerique Asiae, plures Africae adiun- 10
305 gunt, ut insularum situs sunt qui cum finitimis locis comprehendunt et sunt qui in alia divisione eas habendas putant. de mari satis dictum.

VIII Terreni vero casus ita se habent. exhalationes duas physici esse dicunt: tenues et frequentes vixque visibiles ad superio- 15 ra minari ex gremio telluris, nebularum agmina halitu amnium fontiumque constare matutinis temporibus crassiora. harum altera arida est atque ⟨fumo⟩ consimilis, quae terrenis eructationibus surgit, altera umida et egelida; hanc ex
306 fluentis superioris vaporis natura ad se trahit. et ex hac 20

Pseudoaristot. περὶ κόσμου c. 3–4 p. 393b 23–394 a 14

1–2 ab … columnis CH : ab … columna F, ad … columnas *cett. codd.* 4 inter arabicum : in terra rubicum MV (rabicum M) sinum *Ald.* : finem *codd.* 5 iacent CH *corr. Wow. Tho. Beau.* 8 africam FU : africa *cett. codd.* ab isthmo U *Ald.* : ab ismo BMVF, a ismo NPL, ab istaro R, ab hismo B^2 11 ut *om.* NPLU qui cum *Vulc. Tho. Beau.* : qui eam FRNPLU, que (*vel* quae) eam BMV 12 putant MVF : putent BRNPLU 14 exhalationes V^2 : et halationes BMV, et alationes R, et elationes FNPLU physici H *Iunt.* : fassice *codd.* 15 visibiles : visibilis *Tho.* 16 minari : manare *con. Kroll, Rh. Mus. 1898, 582* ex gremio *Oud. Tho. Beau.* : et gremio *codd.* 18 fumo *add. Vulc.* 19 eructationibus H *Colv.* : reluctationibus *cett. codd.* gelida B (*ex* egelida) M

quidem nebulae, rores, pruinae, nubila et imbres, nix atque grando generantur; de illa superiore, quam diximus siccam, venti atque flamina et fulmina atque aliae ignitorum telorum gignuntur plurimae species. nebula constat aut ex ortu nubeculae aut ex eius reliquiis; est autem exhalatio vaporata 5 et umore viduata, aere crassior, nube subtilior, cui serenitas *obolitionem infert. nec aliud est serenitas quam aer purgatus* caligine et perspicue sincerus. ros vero nocturnus umor est, IX quem tenuiter serenitas spargit. glaciem dicimus umorem 307 sereno rigore concretum. huic est pruina consimilis, si mollitia 10 roris matutinis frigoribus incanuit. ergo aer actus in nubem nubilum denset et ea crassitudo aquarum fetu gravidatur. imber exprimitur, cum inter se urguentur nubium densitates; totque diversitatibus pluviae cadunt quot modis aer nubili condicionibus cogitur. raritas enim nubium stillicidia 15 308 dispergit, quae concretae vehementius effundunt agmina largiora et eas aquas quas imbres vocamus, a quibus hoc differunt nimbi, quod ⟨imber⟩ pluvia iugis est, nimbus autem quanto repentinus est, tanto vehementior, et quanto improvisior praecipitatio eius est, tanto breviore casu re- 20 stringitur. nives autem colligi iactatione densarum nubium

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 4 p. 394a 14–33 19 cf. Lucr. VI 517 sqq.

1 nubila et NPLU : nubilae B, nubila F, nebula et R, nubilo et MV 3 venti L²C : verti L *cett. codd.* (ventique U) atque flamina *Scriv.* : et flammae U, aquae flammae *cett. codd.* fulmina : flumina MVR, *corr.* V² 5 exhalatio : exaltatio NPLU, *corr.* U² 7 abolitionem FR *Purser, Hermath. 1911, 255 Beau.* 12 gravidatur BMVR : gravidat FNPLU 14 quot : quod BM 15 nubili : nubium *Rom.* condicionibus : coicionibus *con. Modius unde Flor.* cogitur FRNPLU : cogitatur BMV, agitatur B², coagitatur *Minio* 17 hoc : eo MV 18 imber *add. Vulc. Tho. Beau.* 21 nives : nivem *Tho.*

constat; nam priusquam in aquam defluant, fractae ac discissae spumas agitationibus suis faciunt et mox gelatus umor rigore frigoris inhorrescit. haec ⟨cum⟩ victis nubibus crebrior ad terram venit, eam nos tempestatem ningorem
309 vocamus. grandinare vero tum dicimus cum aqua nubem 5
lapidoso pondere et festinante perrumpit eademque vi et ad pernicitatem incitat⟨a⟩ et cedente aeris molli ⟨li⟩quore praecipitata[m] indignatione vehementi humum verberat.

X Haec sat erit de iis quae udis elementis aquosisque contin-
310 gunt. verum aliae sunt passiones, cum impulsu frigidioris 10
aeris venti generantur. nec enim aliud est nisi multum et vehemens in unum coacti aeris flumen. hunc spiritum dicimus, licet spiritus ille etiam nominetur qui animalia extrinsecus omnia [vitalia] tractus sui vitali et fecunda ope vegetat. siccos et superioris mundi flatus ventos nominamus, auras 15
vero umidos spiritus. sed ventorum binae sunt species: qui facti e telluris halitu constant, terrigenae nuncupantur; at illi qui excutiuntur e sinibus, ἐγκολπίαι Graece sunt nomi-
311 nati. consimiles his haberi oportet eos qui de fluminibus,

---

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 4 p. 394a 34–b 16

2–3 gelatus humor FR : gelatu summo B^3, gelatae summo *cett. codd.* 3 frigoris BR *Rom.* : *om.* MVNPLU inhorrescit BFR *Tho. Beau.* : inhorrescunt *cett. codd.* cum *add. Tho. Beau.* 5 dicimus C *Scriver. Beau.* : dicis *cett. codd.*, dicitur *Tho.* 7 incitat⟨a⟩ *Lips. Tho. Beau.* : incitat *codd. Minio,* incita[t] *Bosscha,* incitatur *Ald.* molli ⟨li⟩quore *Tho. Beau.* : molli curae *codd.* (cura F) 8 praecipitata[m] *Lips. Tho. Beau.* 9 sat erit BMVR : sat erunt F, satis erit PLU, sati erit N *post* erit, dixisse *addere vult Gold.* udis : odis B (*corr.* B^3), hedis MV, de his V^2 14 vitalia *secl. Tho. Beau.* 15 siccos : sicicos MV, *corr.* M^2 superioris *Lips. Salm. Tho. Beau.* : superiores *codd.* 16 binae *in ras. habet* B^3, nube M, nibe V 17 facti e *addub. Tho.*, madefactae *vel* umefactae *coniciens,* facti *damnat Novàk, W. St. 1911, 127* 18 e : et MV ἐγκολπίαι *Gold.* : encolpiae *Iunt., codicum corruptam lectionem corrigens*

lacubus et stagnis vel ruptis nubibus per aperta caeli manare adsolent rursumque in crassam nubium speciem conglobantur, vel cum imber effusus conciet flabra, quae ἐξυδρίαι Atticorum lingua vocitantur.

XI Nunc nomina exsequemur regionesque ventorum. euros 5
312 oriens, boreas septemtrio, occidens zephyros, austros medius dies mittit. hos quattuor ventos alii plures interflant. nam quamvis eurus sit ventus orientis, idem tamen aparctias accipit nomen, cum eum oriens aestivus effundit; apeliotes
313 autem vocatur, cum aequidianis exortibus procreatur; eurus 10 est, quando hiemalis ortus portis emittitur; zephyrus vero,
314 quem Romana lingua favonium novit. hic cum de aestivis occiduis partibus surgit, Iapygis nomine cieri solet; at ille qui propior est aequinoctiali plagae * * * [notus] et aquilo, qui VII stellarum regione generatur, et huic vicinus est 15 aparctias; hic [propior est] * * * ad diem medium. thrascias

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 4 p. 394b 16–30

3 ἐξυδρίαι *Gold.* : ex ethiopia U, exopia *cett. codd.*, exhydriae *Iunt.* 4 Atticorum : antiquorum MV 7 interflant V² H *s.v. Vulc.* : interfluunt FHU, interfluant V *cett. codd.* 8 aparctias *vel* aparcias *codd.* : *tuentur Lorimer ex Stob. I,264, 6 Beau.*, caecias *Vulc. Tho.* 9 accipit CHU *Oud. Tho. Beau.* : accipitur *cett. codd.* aestivus *Ald. Tho. Beau.* : aestivo *codd.* effundit. Apeliotes *Oud. Tho. Beau.* : effundat *vel* effundata aeliontes *codd.*, emittit Apeliotes *Ald.*, efflat Apeliotes *Flor.* 10 aequidianis exortibus *Scal. Tho. Beau.* : meridianis montibus BMV, meridianis ex montibus FRNPLU 12 Romana : romani BMV 14 propior HU *Lips. Tho. Beau.* : prior *codd.* *lacunam ind. Salm., quem secuti Gold. Tho. Beau.* notus *secludunt* 16 aparctias *Ald.* : aparcias *vel* apartias *codd.* propior est *secl. Tho. Beau.* *lacunam significat Tho.,* flat a polo *ex Pseudoaristotele suppl. coniciens* thrascias *Iunt.* : thracius *vel* tracius *codd.*, tracias *Ald.*

et argestes sunt indidem flantes. austrorum in nominibus illa
315 est observata diversitas; namque cum de abscondito polo
flatus adveniunt, notus est; euronotus ille, qui inter notum
atque eurum medius effringit; ex alio latere libonotus ex
XII duobus unum facit. excursores venti habentur, qui directo 5
spiritu pro⟨flant⟩; flabris reciprocis caecias putatur esse. et
quidam hiemales habentur, ut noti; etesiae frequentiores
316 sunt aestate animis septemtrionis ac zephyri temperatis. ve-
ris ornithiae venti appellantur, aquilonum genus ex aere
prosati, minore nisu nec iugi perseverantia spiritus perferen- 10
tes. at enim procellosus flatus cata⟨e⟩gis dicitur, quem prae-
317 fractum possumus dicere, ventus qui de superiore caeli par-
te submissus inferiora repentinis impulsibus quatiat. turbo
autem dicitur qui repentinis flabris prosilit atque universa
perturbat. vertex ille est vel, uti dicitur, pinea[s], cum tor- 15
quetur humus arida et ab infimo erigitur ad summum. ana-
physemata Graeci vocant eos spiritus, qui de fundo vel
318 hiatibus terrae explosi ad superna meare solent. hi cum
maiore vi torti sunt, fit procella terrestris; a Graecis prester
nomen accepit. sed cum tormentum illud ire pergit densas- 20

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 4 p. 394b31–395a10

---

1 argestes *Ald. Iunt.* : ergastes *codd.* indidem : in diem MV
4 libonotus *Iunt.* : libinothus *vel* lybinothus *codd.* 6 spiritum
BR pro⟨flant⟩ *corr. Salm.* 6–7 et quidam *con. Flor.* : equidem *codd.* 8 animis *Salm.* : anno U, annis *cett. codd.* septemtrionis M : septemtriones *cett. codd.* temperatis *Hild. Tho. Beau.* : tempestates *codd.*, temperati *Salm.* 9 ornithiae *Ald.* : adnithiae *vel* atnitiae *codd.* appellantur PCH *Ald.* : appellatur P[2] *cett. codd.* 10 iugi FV[2] : iungi V *cett. codd.* 11 cata⟨e⟩gis *Ald.* 13 quatiat F : quatiatur *cett. codd.* 15 pinea[s] *Rom.*
18 *post* explosi ad *deest* M meare UH *Salm.* : maris *cett. codd.*, minari *Tho. Beau.* 19 prester : praster NLP, preter *in ras.* B
20 tormentum BR : tormento *cett. codd.*

que et [t]umidas nubes prae se agit coactasque collidit, fit sonitus et intonat caelum non secus ac si commotum ventis mare cum ingenti fragore undas litoribus impingit.

XIII At Favorinus, non ignobilis sapiens, haec de ventis refert: quattuor mundi plagas imparem numerum habere vento- 5 rum, eo quod ortus et occasus mutentur terna vice cum solis accessu, meridies et arctos isdem semper regionibus sint no-
319 tatae. ortus quippe accepimus aequinoctialem et solstitialem, brumalem, quibus occasus redduntur eadem intervallorum ratione conversa. eurus igitur aequinoctialis orientis 10 est ventus nec invenusta nominis eius fictio est, qui sit ἀπὸ τῆς ἑῴας ῥέων. idem ἀφηλιώτης a Graecis, subsolanus a nostris solet dici. sed qui ab aestiva et solstitiali orientis meta venit, βορέας Graece, Latine aquilo nominatur; hunc αἰθρηγενέτην, quod sit alias serenus, Homerus ait, βορέαν 15 vero ἀπὸ τῆς βοῆς, quod non sine clamore soleat intonare.

1–3 Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 4 p. 395a11–14 capita XIII et XIV excerpta sunt e Gell. *noct. Att.* l. II c. 22 15 cf. Hom., *Od.* V 296

---

1 [t]umidas *Gold. Tho. Beau.* prae se FV : praesse *vel* presse *cett. codd.* (praesagit R) 3 impingit : impingat *Vulc. Tho. Beau.* 4 at Favorinus – p. 162, 5 *om. Rom., ut glossema damnat Flor.* Favorinus *Ald.* : faborinus *codd.* (fabrinis B, fabrinus R) 5 quattuor FRNPLU : IIIBV 6 cum *om.* BV 7 meridies et arctos F : meridie sed artos R, meridie se tartos B, meridie se tractos V, meridie dies et arctos NPLU semper BRU : per VF, semper per NPL 8 accepimus FRNPLU : accipimus BV 9 *ante* brumalem *add.* et *Gold. Tho. Beau.* 10 conversa *Vulc.* : converse *codd.* 11 invenusta ... fictio *Beau.* : invenuste ... fictus *codd., desp. Tho.* nominis eius : nominis sensus *Gold.* qui sit *Beau.* : quis *codd.,* quasi *Oud. Tho.* 12 ἀφηλιώτης *Iunt.* a *om.* BR 13 solstitiali UH *ex Gellio Flor.* : solstitialis B²RVNPL, solstitiales B 14 βορέας *Ald.* : boreas *codd.* 15 αἰθρηγενέτην *Ald.* : aetgeneten BV, etergeneten R, aeteregeneten F, aete ergeneten NPLU homerus FRNPLU : honores B, herenes V βορέαν *Oud.* : borean *vel* boream *codd.* 16 ἀπὸ τῆς βοῆς *Ald.*

tertium ventum, qui ab oriente hiberno venit, Graeci εὐρόνοτον vocant. item occidui sunt tres: caurus, qui Graece ἀργέστης vocatur, is est adversus aquiloni; item favonius, ζέφυρος, euro contrarius; tertius Africus, λίψ, Vulturno reflat. meridies vero quoniam eadem semper regione signatur, 5 uno austro, id est νότῳ, flatur * * * et is septemtrio habet 320 cognomentum, qui tamen Graeca lingua ἀπαρκτίας dictus XIV est. horum nomina plerique commutant de loco vel similitudine aliqua, ut Galli circium appellant a turbine eius et vertice, Apuli Iapygem ex Iapygiae sinu, id est ex ipso Gargano, 10 venientem. hunc caurum esse manifestum; nam et ex occiduo venit et Vergilius eius sic meminit:

⟨illam inter caedes pallentem morte futura
fecerat ignipotens undis et Iapyge ferri.⟩

⟨est⟩ etiam caecias ventus, quem Aristoteles ait ad se trahe- 15 re nubes et est adagium de eo tale:

ἕλκων ἐφ' αὑτὸν ὥστε καικίας νέφος.

13–14 Verg., *Aen.* VIII 709–710 15 Aristot., *Meteorol.* II 6 (p. 364b 13 Bkk.)

---

1 εὐρόνοτον *Ald.* : euro nothum *codd.* 3 ἀργέστης *Ald.* : ergastes FNPLUV[2], ergastas BV, argastes R aquilonitem BV favonius F : favonium *cett. codd.* 4 ζέφυρος *Ald.* : zefirus *codd.* λίψ *Iunt.* : lyps BFL, lybs B[2]RF[2]NPL[2]U, lipsi V 6 id est *om.* BV, *secl. Tho.* νότῳ *Iunt.* : noto BRU, notho VFNPL *post* flatur *lacunam indicant Gold. Tho. Beau.* (flatur : perflatur *Gold.*) 7 ἀπαρκτίας *Iunt.* 8 horum : humor BV 9 vertice : vertigine *e Gellio con. Kroll, Rh. Mus. 1898, 583 n. 1.* 10 iapygem HU : iapyga eum BV, apiga eum R, iapuageum N, iapyageum PL, iapygeum F, Iapyga [eum] *Tho.*, Iapyga ventum *Beau.* sinu id est FNPLU : sin ides BV, sui id est R 13–14 *Vergili versus add. Iunt.* 15 ⟨est⟩ *add. Iunt.* caecias *Iunt.* : caelias *codd.* 17 *Graecum versum, qui corruptus in libris manu scriptis legitur, ex Aristotelis Bekkeriana editione restit. Gold., aliter alii*

321 sunt etesiae et prodromi spirantes ex omni parte eo tempore aestatis quo[d de] Canis oritur. Cato autem in libris Originum non circium sed cercium dicit. is ventus cercius, cum loquare, buccam implet, armatum hominem, plaustrum oneratum percellit. 5

XV Nunc de nubium praestigiis referam. quando illa perfracta nubecula patefecerit caelum, ignescunt penetrabiles spiritus emicatque lux clara: hoc dicitur coruscare. et ordine quidem tonare prius oportet, postea coruscare. quippe ubi nubes adflictrix ⟨ignem⟩, ut ignifera saxa attrita inter se, 10
322 dat, obtutus velocius illustriora contingit, auditus, dum ad aures venit, seriore sensu concipitur; ita prius coruscare caelum creditur et mox tonare; tum quod ignes pernicitate sui claricantes dicto citius nostrae visioni convibrant, sonus aere verberato, id est alterius indicio, sentitur. flamma vero 15 illa, quam nubium adflictus excussit, si robustiore fuerit incendio, impetu devehitur in terras et fulminis habet nomen atque formidinem. presteras vero nominamus, cum flammarum in illis minus fuerit. sed si ignitum non erit fulmen,

---

2 Cat., *Orig.*, fragm. 93 * Peter p. 162, 6 sqq. Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 4 p. 395a 14–24

---

1 prodromi NPLU : prodormi BVF, prodiomi R partes BV, *corr.* V[2] 2 quo[d de] Canis *Iunt.* : quod de cane *codd.,* quod cum Cane *Oud.* 4 loquare FR : loquaere B, loquere V, locare NPLU plaustrum : plastrum BR 10 nubis *post* nubes *add. Sinko apud Tho.* ignem *add. Iunt. Beau., post* inter se *add. Gold.* 10–11 se dat FNPL[2]U *Beau.* : se dant L, sed BR, se V, ⟨se⟩ ** sed *Tho.* 13 tum *Rom.* : tunc *codd.* 14 claricantes FNPLU : claria cantes BVR, coruscantes *Rom.* convibrant UCH : conbibrant BVFRNPL, conbiberant B[2] 14–15 aere verberato VFNPLU : aera verberati BR, aera verberat, id est *con. Tho.* 17 fulminis : fluminis BV, *corr.* B[2] 19 fulmen : flumen BV, *corr.* V[2]

typhon vocatur. sceptos generale omnibus quae e nubibus
XVI cadunt, nomen est. atque, ut breviter comprehendam cuncta
323 generis eiusdem, eorum, quae eiusmodi praestigias humanis
inferunt oculis, alia sunt quae speciem tantum spectaculi
pariunt, alia quae nihil ab eo quod ostenderint mentiuntur. 5
fallunt imaginem irides et arcus et talia, vere videntur cometae, fulgores et similia pleraque. irin, vulgo arcum, esse
aiunt, quando imago solis vel imago lunae umidam et cavam
nubem densamque ad instar speculi colorat et medietatem
orbis eius secat. rhabdos autem generis eiusdem ad virgae 10
rigorem perlongum colorata nubecula dicitur. alysis est catena quaedam luminis clarioris, per solis ambitum in se revertens. inter hanc et irida illud est, quod iris multicolora est
324 et semicirculo figurata proculque a sole atque luna, catena
clarior est astrumque ambit orbe incolumi, corona non discolora. 15 selas autem Graeci vocant incensi aeris lucem. horum pleraque iaculari credas, alia labi, stare alia. iaculatio
igitur tunc fieri putatur cum aeris meatu atque impulsu generatus ignis celeritate sua ⟨adlabitur⟩ cursumque rapidae

---

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 4 p. 394a25–b6

---

1 typhon : typho BV sceptos BFNPU : septos RL, sceptor V omnibusque nubibus BR 2 nomen est *post* generale (*v. 1*) *trai.* NPLU atque : aquae BR 3 humanis *Tho. Beau.* : sumeris BVR, meris FNPLU, humeris B^2, nostris *Novàk, W. St. 1911, 118* 6 irides B : iridis B^2 *cett. codd.* (miride secartus R) 7 arcum *Ald. Beau.* : arcus *codd. Gold. Tho.* 9 colorat et *Rom.* : colorate *codd.* (colorara L, colorare U) 11 alysis BRU : alypsis VFNPL 13 inter hanc CH *Iunt.* : hanc *cett. codd., desp. Tho.* irida : urida BV est : interest *Iunt. Beau.* 14 proculque a C *Salm.* : procul qua *cett. codd.* 17 alia labi *secl. Purser, Hermath. 1911, 255–256 Beau.* stare alia : alia stare FR 18 cum aeris *Oud. Beau.* : cum cineris FC, cineris *cett. codd.*, cum meatu aeris *Iunt., desp. Tho.* impulsu FPa : impulse *cett. codd.* 19 sua ⟨adlabitur⟩ *Purser, ibid. Beau.* : sui *codd., lacunam post* sui *indicant Tho. Gold.*

festinationis ostendit. stativa lux est, quam sterigmon illi vocant, sine cursu iugis et prolixa lux stellaeque fluor et ignitus liquor, qui, cum latius quatitur, cometes vocatur. sed plerumque luces istae repentino ortae statim occidunt; et item, ut se ostenderint, aliquantisper manent. et sunt multa 5
325 eiusmodi imaginum genera, quas Graeci faces et docidas et pithos et bothynos ad eorum similitudines, unde dicta sunt, nominant. et quaedam vespertina ⟨vel matutina⟩ sunt notiora; perrara de septemtrione vel meridie videas; nihil horum quippe loci vel temporis in nascendo ⟨f⟩idem potuit 10 obtin[g]ere.

XVII De ⟨ae⟩re tantum habuimus, quod diceremus. sed non
326 aquarum modo tellus in se fontis habet, verum spiritu et igni fecunda est. nam quibusdam sub ter⟨ris⟩ occulti sunt spiritus et flant incendia indidem, suspirant, ut Liparae, 15

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 4 p. 395b7–21

---

2 iugis et *Lips.* : iugi sed *codd.* stellaeque : stellae quae BRV 3 quatitur : panditur *Beau. ex Pseudar.* πλατυνομένης 4 iste NL 4–5 et item *tuetur Armini, Eranos 1928, 338, idem atque* iterum *valere suspicatus* : ⟨aliae⟩ autem *Müller, Das Verhältnis etc., 141 Beau.*, interdum *Koziol, Zeitschr. Österr. Gymn. 1877, 750 desp. Tho.* 5 aliquantisper manent FNPL²U (aliquantisper *etiam* B²) : aliquantis permanent VRL, aliquantis permanenet B sunt multa *Gold. Tho. Beau.* : sine ulla *codd.* (sine ullo F : -o *in rasura*) 7 pithos *Iunt.* : pithus *vel* phithus *codd.* 8 ⟨vel matutina⟩ *add. Beau.*, ⟨et matutina⟩ *add. Novàk, W. St. 1911, 129, lacunam indicant Rohde, JLZ 1876, 780 Tho.* notiora : vel eoa *corr. con. Gold.* 9 perrara *Gold. Beau.* : paria *codd.*, raro *Elmen.*, perraro *Hild.* 10–11 ⟨f⟩idem ... obtin[g]ere *corr. Kroll, Rhein. Mus. 1898, 583* 12 ⟨ae⟩re *corr. Iunt.* 14 quidam *ex* quibusdam B² sub ter⟨ris⟩ *Oud. Tho. Beau.*, sub ter⟨ra⟩ *Rom.* 15 et *ante* suspirant *add. Gold. Tho. Beau.* ut Liparae BVR *Tho. Beau.* : ut lipara FNPL² (*ex* lippara) U, ut Lipara *Iunt.*, ut Liparis *Flor.*

ut Aetna, ut Vesuvius etiam noster solet. illi etiam ignes, qui terrae secretariis continentur, praetereuntes aquas vaporant et produnt longinquitatem flammae, cum tepidiores ⟨a⟩quas reddunt, viciniam, ⟨cum⟩ ferventiores opposito in-
327 cendio aquae uruntur, ut Phlegethontis amnis, quem poetae 5
sciunt in fabulis inferorum. at enim illos quis non admirandos spiritus arbitretur, cum ex his animadvertat accidere, ut eorum religione lymphantes alii sine cibo potuque sint, pars vero praesagiis effantes futura? quod in oraculis Delphicis est ceterisque. vidi et ipse apud Hierapolim Phrygiae non 10
adeo ardui montis vicinum latus nativi oris hiatu reseratum et tenuis neque editae marginis ambitu circumdatum. sive
328 illa, ut poetae volunt, Ditis spiracula dicenda sunt, seu mortiferos anhelitus eos credi prior ratio est, proxima quaeque animalia et in alvum prona atque proiecta venenati spiritus 15
contagione corripiunt et vertice circumacta interimunt. antistites denique ipsos semiviros esse, qui audeant propius accedere ad superna semper sua ora tollentes; adeo illis cogni-
329 tum est vim mali, ad inferiora aeris noxii crassitate densa,

---

1–9 Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 4 p. 395b21–30 13 cf. Verg., *Aen.* VII 568

---

1 ut Aetna *Iunt. Tho. Beau.* : uutahetna B, euuta etna FNPLU, uita et V, uta et R, et Aetna *Gold.* ut Vesuvius *Iunt.* : nautuae (nautae V) subius BV, ut vesubius FNPLU, nentue subius R, vesubius V[2] 2 continentur FNPLU : continetur BVR 4 ⟨a⟩quas *Rom.*, quas – ferventiores *om.* BV ⟨cum⟩ *add. Iunt.* opposito FNPLU : oppositio B[2]VR, oppositiones B 5 uruntur ut F *Rom.* : uruntur et *cett. codd.* 6 [s]ciunt *corr. Tho. Beau.* 11 latus : lacus NPL nativi oris BV : navioris FRNPLU hiatu reseratum FNPLU : hiatur esse ratum B, hiacure seratum R, hiatus esse raptum V 16 contagine BR circumacta RCH *Iunt.* : circumactas *cett. codd.* 17 semiviros *con. Colv. Vulc.* : semivivos *codd.* 18–19 cognitum est vim *Purser, Hermath. 1911, 256 Beau.* : cognita est vis CH, cognitu est vis BVFR, cognitus est vis NPLU, *desp. Tho.* 19 densa : densata *Purser Beau.*, densa est *Ald.*

XVIII inferiores quoque facilius adire atque percellere. saepe accidit ut nativi spiritus per terrae concavas partes errantes concuterent solida terrarum, saepius, ut spiritus crescente
330 violentia et insinuantes se telluris angustiis nec invenientes exitum terram moverent. horum motuum tam varia nomina 5
quam diversi * * * namque obliquis lateribus proxima quaeque iactantes et acutis angulis mobiles epiclintae Graece appellantur; sed qui subsiliunt excutientes onera et recuperantes directis angulis, brastae vocitantur; illi, qui abstrudere
331 videntur, chasmatiae dicti[s]; quorum impulsu dissilit tellus, 10
r⟨h⟩ectae sunt nominati. his passionibus contingit ut quaedam terrae expirent halitus, aliae vomant saxa, nonnullae caenum; sunt quae fontes pariunt insolentibus locis, peregrinorum fluminum sulcantes vias. ostae sunt motus, quibus solum quatitur; palmatiae vero appellantur, quorum pavi- 15
tatione illa quae trepidant sine inclinationis periculo nutabunt, cum directi tamen rigoris statum retinent; mycetias

---

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 4 p. 395b 30–396a 11

---

1 accidit : accedit BV, *corr.* B[2] 3 spiritus BVFR : spiritu NPLU 5 motuum : motum B, motu R 6 *post* diversi *lacunam indicant Tho. Beau., quam* effectus *addito suppleri posse censet Tho.*, ipsi *add. con. Müller, op. cit., 142* namque obliquis *Vulc.* : iamque albi quis *codd.* 7 epiclintae *Colv.* : aepidetae B, epidete VF, epiglote R, epedite NPLU 8 sed NPLU : et F, *om.* BVR 9 vocitantur BR : vocantur *cett. codd.* 10 chasmatiae dicti[s] *Scal.* : extimati aedictis B, extimatie dictis R, existimati ae dictis V, estimati edictis FNPL, estimari edictis U, hizematiae dicti[s] *Lorimer Beau.* 11 r⟨h⟩ectae *Iunt.* : recte *codd.* 12 halitus H *Rom.* : alitus *cett. codd.* (altus R) 14 ostae BR *Vulc.* : isti *cett. codd.* *post* quibus *add.* semel *censet Tho., add. Beau. ex Pseudoarist.* κατὰ μίαν πρόωσιν (= una propulsione) 15 palmatiae BR *Rom.* : palmitiae *cett. codd.*

vocatur taetri odoris inquietudo terrena. audiuntur mugitus,
332 interioribus gemitibus expressis, cum spiritus invalidus ad
terram movendam per aperta telluris inventis itineribus pro-
XIX greditur. his talibus marina sunt paria, cum fluctuum cur-
rentium mole nunc progressibus litora, nunc recursibus si- 5
nus caesi quatiuntur. sentitur etiam caeli marisque cognatio,
cum menstruis cursibus lunae detrimenta et accessus freto-
rum atque aestuum deprehenduntur.

Verum enimvero ut, quatenus possum, de universitate
quod sentio breviter absolvam, elementorum inter se tanta 10
333 concordia est, aeris, maris atque terrae, ut admirari minus
deceat, si illis eadem incommoda soleant ac secunda contin-
gere, particulatim quidem rebus ortus atque obitus adfe-
rentia, universitatem vero a fine atque initio vindicantia. et
quibusdam mirum videri solet quod, cum ex diversis atque 15
inter se pugnantibus elementis mundi natura conflata sit,
aridis atque fluxis, glacialibus et ignitis, tanto rerum divor-
tio nondum sit eius mortalitas dissoluta. quibus illud si-
mile satisfaciet, cum in urbe ex diversis et contrariis corpo-
rata rerum inaequalium multitudo concordat; sunt enim pa- 20
riter dites et egentes, adolescens aetas permixta senioribus,

---

Pseudoaristot. περὶ κόσμου c. 4 et 5 p. 396a11–b4 liberius translata

---

1 odoris *tuentur Lorimer Beau.* : rudoris *corr. Wow. Flor. Tho. probante Müller, op. cit., 142* 2 expressis *codd. Gold. Beau.* : expressi[s] *Kroll, Rh. Mus. 1898, 584 Tho.* 3 progreditur F : *om. cett. codd.,* fertur *Rom.*; *post* itineribus *lacunam statuunt Gold. Tho.* 4 fluctum BR 6 caesi : caeci *Müller, op. cit., 142* 8 aestivum BNPLU, *corr.* B[2] deprehenduntur BVFR : deprehendunt NPLU 12 *post* contingere *lacunam susp. Tho.* 13–14 adferentia ... vindicantia *corr. Beau., anacolouthon recognoscens* : adferentes ... vindicantes *codd.* 14 et : sed H *Tho. Beau.* 18 quibus H *Rom.* : qui BVFRNP[2]LU, quid P, cui N[2] 20 rerum : generum *con. Tho. ex Pseudoarist.* ἐθνῶν

ignavi cum fortibus, pessimi optimis congregati. aut profecto, quod res est, fateantur, hanc esse civilis rationis admirandam temperantiam, cum quidem de pluribus una sit facta et similis sui tota, cum dissimilia membra sint, [cum] receptrixque sit naturarum ad diversa tendentium, fortunarum per 5 varias fines exitusque pergentium et, ut res est, contrario-
334 rum per se natura flectitur et ex dissonis fit unus idemque
XX concentus. sic mare et femineum secus iungitur ac diversus utriusque sexus ex dissimilibus simile animal facit; artesque ipsae naturam imitantes ex imparibus paria faciunt: pictura 10 ex discordibus pigmentorum coloribus, atris albis, luteis et puniceis, confusione modica temperatis, imagines iis quae imitatur similes facit; ipsa etiam musica, quae de longis et brevibus, acutis et gravioribus sonis constat, tam diversis et dissonis vocibus harmoniam consonam reddit; grammati- 15 corum artes vide, quaeso, ut ex diversis collectae sint litteris,
335 ex quibus aliae sunt insonae, semisonantes aliae, pars sonantes: hae tamen mutuis se auxiliis adiuvantes syllabas pariunt et de syllabis voces. hoc Heraclitus sententiarum sua-

---

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 5 p. 396b4–20

---

4 cum *om. Rom., addub. Tho.* civitas *con. Müller, op. cit., 37–38* receptrixque : receptrix F 5 fortunarumque F *edd.* 7 flectitur *quamvis e Graeco* γλίχεται *perperam translatum defendit Tho.,* amplectitur, *ut Apuleius cum Graeco textu consentiat, corr. Lorimer Purser, Hermath. 1911, 257 Beau.* 8 concentus *Wow.* : consensus *codd.* secus BR : sexus *cett. codd.* 10 faciunt F : facerent *cett. codd.,* facere videntur *ex Graeco* ἔοικε ποιεῖν *con. Gold.* 11 atris H : atrisque *cett. codd.,* atris atque *Novàk, W. St. 1911, 131 Beau.,* atrisque ⟨et⟩ *Oud. Tho.* albis CH : abis BL, ab his B²VFRNPL²U 12 temperatis : temperantis BR imagines : imaginibus NPLU iis quae *Oud. Tho. Beau.* : iisque BR, usque VFNPLU, his quae *Rom.* 13 similes R *Rom.* : simile *cett. codd.* ipsa etiam BVFR : etiam ipsa NPLU 16 collectae BVFR : collecta NPLU 18 hae B : hee R, et *cett. codd.* 19 heraclitus B : eraclitus FR, eraclites VNPLU

rum nebulis ad hunc modum est ⟨elocutus⟩: Συνάψιες ὅλα καὶ οὐχ ὅλα, συμφερόμενον διαφερόμενον, συνᾷδον διᾷδον· ἐκ πάντων ἓν καὶ ἐξ ἑνὸς πάντα. sic totius mundi (XXI) (336) substantiam initiorum inter se imparium conventu[s] pari nec discordante consensu natura veluti musicam temperavit: (5) namque uvidis arida et glacialibus flammida, velocibus pigra, directis obliqua confu[n]dit unumque ex omnibus et ex uno omnia iuxta Heraclitum constituit; terramque et mare et caelum solis orbe et lunae globo ceterisque orientium et conditorum siderum facibus ornavit una illa virtute mixta, (10) quam quidem cunctis constant implicatam, dum ⟨in⟩confusa, dum libera elementorum substantia, ignis, aquae, aeris, terrae, ex quibus huius sphaerae convexa, [et] disparibus qualitatibus naturae conflata, adacta est fateri concordiam et ex ea salutem operi machinata. principiorum igitur con- (15)

1–2 Diels–Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker,* I⁸, 22 B 10; Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 5 p. 396b20–34

---

1 nebulis *corr. Beau.* : mobilis *codd.*, nubilis *con. Flor.*, nobilis R *Iunt., desper. Tho.* elocutus *con. Tho., add. Beau.*, prosecutus *add. Iunt.* *Graeca verba om. Rom. Ald., restituit Iunt. nonnullis mutatis* συνάψιες *Diels Tho.* : συλλάψιες *Beau.*, συνάψαις *Hild. Gold.* 3 ἐκ πάντων *Beau.* : καὶ ἐκ πάντων *Diels Tho.* 4 substantiam *corr. Salm. Beau.* : suo instantia *codd., desp. Tho.* imparium conventu[s] *corr. Beau.* : impares conventus *codd. Tho.* 5 consensu : concentu *Elmen.* 6 namque BVR *Rom.* : *om.* FNPLU uvidis *Tho. Beau.* : ubidis B, humidis *cett. codd.*, dis R 7 confu[n]dit *corr. Rom.* 8 omnia : omni BV et mare V² *Salm.* : emere BVRNPLU, humore F, mare *Ald.* 10 virtute *Novàk, W. St. 1911, 132* : parte *codd.*, potestas *con. Tho.* (*unde* potestate *Beau.*) *ex Pseudoarist.* δύναμις 11 ⟨in⟩confusa *Flor. Beau.* : confusa FNPLU, confusam BVR 13 et *seclusi* 14 concordiam F : concordia *cett. codd.*

sensus sibi concordiam peperit, perseverantiam vero amicitiae inter se elementis dedit specierum ipsarum aequa parti-
337 tio et dum in nullo alia ab alia vincitur modo vel potestate; aequalis quippe omnium diversitas, gravissimorum, levissimorum, ferventium, frigidorum, docente ratione naturae di- 5
versis licet rebus aequalitatem deferre concordiam, ⟨concordiam⟩ omni[a]parentis mundi amoenitatem aeternitatemque repperisse.

XXII Quid enim mundo praestantius? lauda, quam putas, speciem: portio a te laudabitur mundi; admirare, quam voles, 10
temperantiam, ordinationem, figuram: hic et per hunc illud, quodcumque est, invenietur esse laudandum. nam quid, oro te, ornatum atque ordinatum videri potest, quod non ab ipsius exemplo imitat[ur]a sit ratio? unde κόσμος Graece
338 nomen accepit. euntibus sole atque luna ceteraque luce side- 15
rea per easdem vias custoditis temporum vicibus nec ullius erroris interiectione confusis digeruntur tempora et rursus incipiunt ⟨at⟩que pulchrae et fecundae ⟨h⟩orae procreantur nunc aestivos vapores revolventes, nunc pruinas hiemis circum referentes; dierum etiam noctiumque curriculis ordiun- 20
tur menses, ⟨menses⟩ texunt annos, anni seriem conficiunt saeculorum. et hic quidem mundus magnitudine immensus, cursibus rapidus, splendore perlucidus, valenti habitudine,

---

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 5 p. 396b35–397a16

---

6 deferre BVR : differre FNPLU concordiam *add. Vulc.* 7 omni[a]parentis *Vulc. Lips. Tho. Beau.* 8 repperisse : peperisse *con. Salm.* 10 admirare CH *Rom.* : admiror *cett. codd.* 14 imitat[ur]a *corr. Lips.* κόσμος *Ald.* : cosmos *codd.* 15 siderea BVFR : sidera NPLU 16 vias : via NPLU, *corr.* L[2] vicibus BVFR : vicinibus NPLU 18 ⟨at⟩que *corr. Rom.*, que *om.* F pulchraeque F *Beau.* fecundae ⟨h⟩orae *Rom.* : facundae orae *codd.* 19–20 circum referentes BVR : circumferentes NPLU, circum circumferentes F, rursum *vel* secum referentes *con. Tho. probante Beau.* 21 menses *add. Lips.*

pubertate iuvenali [causa]. hic animalium nantium atque
terrestrium pinnigerarumque cunctarum distinxit genera,
339 species separavit fixitque leges vivendi atque moriendi. ex
hoc animantia vitalis spiritus ducunt. ⟨hinc⟩ illi statis cursi-
bus temporum eventus, qui admirationi solent esse, cum vel 5
inter se ventorum proelia ciuntur vel disiectis nubibus fulmi-
nat caelum et tempestates inter se serenae hibernaeque con-
fligunt, micant ignes, imbres rumpuntur et rursus placatis
XXIII omnibus amoena laetitia mundi reseratur. videas et viridan-
340 tibus comis caesariatam esse terram et scatebris fontium 10
manantem et aquarum agminibus † concientem, parientem
atque educantem nec occasibus fatigari nec saeculis anilitari,
excussam erumpentibus semper tam pigris quam moventi-
bus faecibus, aquarum saepe alluvionibus mersam, flam-
marum per partes voracitate consumptam. quae tamen illi 15
cum regionaliter videantur esse pestifera, ad omnem saluta-
ria sunt et ad redintegrationem eius valent; et, cum movetur,

---

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 5 p. 397a 17–31

---

1 causa *secl. Beau.*, cursu *corr. Gold. ex Pseudoarist.* κινήσεσιν 2 pinnigerarumque : pignigerarumque BV (*corr.* V^2), pennigerorumque F 4 ⟨hinc⟩ *add. Tho. Beau.* statis : stati V, satis P, tantis B^2 6 ciuntur FPL : sciuntur BVNU, scientur R disiectis F : diiectis *cett. codd.* 7 confligunt : configunt BV, *corr.* B^2 8 ignes imbres H *Vulc. Tho. Beau.* : imbres ignes *cett. codd.* 11 aquarum agminibus concientem *addub. Beau.*, concientem *addub. Tho.* (concietem NL, *corr.* L^2, concipientem U) parientem : parietem NL 12 [oc]casibus *corr. Tho. ex* πάθη *Pseudoaristotelis* 14 faecibus *Bruxell. 3920–23 Rom.* : saeculis U, faetibus *cett. codd.* mersam : mensam BR 17 redintegrationem : reintegrationem RU, integrationem V valent et : valent. haec *Tho.* cum movetur *Rom.* : commovetur BVRL, commoventur PU, cum moventur F

341 profecto spirat illos spiritus, quibus clausis et effugia quaerentibus movebatur. imbribus etiam madefacta non solum ad educandos fetus suos opimatur, verum etiam pestifera contagione proluitur. flabris autem spirantium aurarum graviores et minus puri aeris spiritus differuntur atque pur- 5 gant⟨ur⟩. tepores frigus glaciale mitificant et brumalis austeritas terrestrium viscerum venas remittit. et pars gignentium, alia adolescentium, cetera occidentium vices sustinent sorsque nascentium obitorum loco pullulat et occidentium numerus nascentibus locum pandit. 10

XXIV Restat, quod caput est sermonis huius, ut super mundi rectore verba faciamus. indigens quippe orationis huius videbatur ratio, nisi de mundo reputantes, etsi minus curiose,

342 at quoquo modo possemus, ⟨de deo⟩ diceremus. de rectore quippe omnium non, ut ait ille, silere melius est, sed vel 15 parum dicere. vetus opinio est atque cogitationes omnium hominum penitus insedit deum esse originis [haberi] auctorem deumque ipsum salutem esse et perseverantiam earum, quas effecerit, rerum. neque ulla res est tam praestantibus viribus, quae ⟨eius⟩ viduata auxilio sui natura contenta sit. 20

343 hanc opinionem vates secuti profiteri ausi sunt omnia Iove

---

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 5 et 6 p. 397a32–b17 15 cf. Sall., *Iugur.* 19, 2 21 cf. Verg., *Ecl.* 3, 60

---

2 movebatur CH *Rom.* : movebantur *cett. codd.* 3 opimatur *Rom.* : opinatur *codd.* 4 flabris : fabris BR 5 purgant⟨ur⟩ *Rom.* : purgant BFNPLU, purgante VR 6 tepores : tempores VR 9 pullulat *ex* pullalat *corr.* B[3], pulla latet R 12 rectorem BR 13 ratio nisi de mundo : rationis id e mundo BV disputantes F *Oud. Müller, op. cit., 142 Beau.* 14 de deo *conieci,* de eo *suppl. con. Oud., lacunam indicant Tho. Beau.* 17 esse *secl. Redfors, op. cit., 65 Beau.,* haberi *secl. Gold. Tho.,* esse originis ⟨et⟩ haberi *Flor.,* deum esse : originis non habere *Rom.* 20 ⟨eius⟩ *add. Tho. Beau. ex Pseudoarist.* ἐκ τούτου; dei *ante* auxilio *add. Rom.* contenta L : contempta *cett. codd.*

plena esse, cuius praesentiam non iam cogitatio sola sed oculi et aures et sensibilis substantia comprehendit. at haec composita est potestati dei conveniens oratio. sospitator quidem ille, genitor est omnium qui ad complendum mundum nati factique sunt, non tamen ut corpore laboris officio 5 orbem istum manibus suis instruxerit, sed qui quadam infatigabili providentia et procul posita cuncta contingit et ma-
XXV ximis intervallis disiuncta complectitur. nec ambigitur eum praestantem, sublimem sedem tenere et poetarum laudibus nomen eius consulum ac regum nuncupationibus praedicari 10 et in arduis arcibus habere solium consecratum. denique propiores quosque de potestate eius amplius trahere: corpora illa caelestia quanto finitima sunt ei, tanto amplius de deo carpere; multo minus quae ab illis sunt secunda, et ad haec usque terrena pro intervallorum modo indulgentiarum dei 15
344 ad nos usque beneficia pervenire. sed cum credamus deum per omnia permeare et ad nos et ad ultra potestatem sui numinis tendere, quantum abest vel imminet, tantum existimandum est eum amplius minusve rebus utilitatis dare. qua[m]re[m] rectius est atque honestius sic arbitrari: sum- 20

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 6 p. 397b 18–398a 2

---

2 at haec *corr. Salm.* : ad haec *codd.*, adhuc *Müller, ibid.* 3 *post* potestati *lacunam ind. Tho. Beau., quam ita suppleri posse censent* : potestati, ⟨non autem maiestati⟩; *codd. tuetur Regen, Apul. Philos. Plat., 34* 4 *post* ille *add.* et *Lips. Tho. Beau.* 4–5 qui ... nati factique *ex* propiores (*v.* 12) *tuentur Regen, ibid., 46 Beau.* : quae ... nata factaque *corr. Lips. Tho.* 5 corporei F *edd.* 6 quadam : quaedam BV 7 contingit NPLU : contigit BVR, contingat F 8 disiuncta F : disiunctam BVRNPLU 9 sublimem BV : ac sublimem FRNPLU *edd.* 12 propiores : propriores BV 13 quanto – p. 180, 9 commoditates *deest* V 15 modo : modum BR 16 beneficia : veneficia B, vene veneficiaque R 17 ad ultra *tuetur Tho., Mnem. 1921, 58* : ad *om.* CH, *secl. Tho. Beau.* 18 numinis *Lips.* : nominis *codd. Minio* 20 qua[m]re[m] *corr. Lips. ex Pseudoarist.* οὖν, quam⟨ob⟩rem *Vulc.*

mam illam potestatem, sacratam caeli penetralibus, et illis,
qui longissime separentur, et proximis una et eadem ratione
et per se et per alios opem salutis afferre nec penetrantem
345 atque adeuntem specialiter singula nec indecore attrectantem comminus cuncta. talis quippe humilitas deiecti et minus sublimis officii ne cum homine quidem convenit, qui sit *paululum conscientiae celsioris. militiae principes* et curiae proceres et urbium ac domorum rectores dico numquam commissuros esse ut id suis manibus factum velint quod sit curae levioris, fuscioris, quo⟨d⟩que possint nihilo sequius
346 facere dominorum imperia, ministeria servulorum. exemplo, quale sit istud, intellege.

XXVI Cambyses et Xerxes et Darius potentissimi reges fuerunt. horum praepotentiam, quam ex opibus collegerant, lenocinium vitae effecerat celsiorem, cum eorum alter apud Susam et Ecbatanas ut in fano quodam sacratus nulli temere notitiam oris sui panderet [sed] circumsaeptus admirabili regia, cuius tecta fulgerent eboris nive, argenti luce, flammis ex auro vel electri claritate. limina vero alia prae aliis erant; interiores fores exteriores ianuae muniebant portaeque fer-
347 ratae et muri adamantina firmitate; ante fores viri fortes

---

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 6 p. 398a3–18

---

1 penetralibus FRU : penitralibus NL, penetrabilibus BP 6 officii BFR : officio NPLU qui : cui *con. Beau.* sit L *Rom.* : sit ei *cett. codd.*, sit et *Hild.*, sit vel *Gold. Beau.*, ei *desp. Tho.*, sit sui *vel* sit sibi *con. Purser, Hermath. 1911, 259* 10 levioris BFR : levior B²NPLU fuscioris : fusciorisque *Vulc. Tho.* quo⟨d⟩que *corr. Brantius Tho. Beau.* nichilo sequius B : nichilo equius B², nihil obsequius RNP, nichil obsequiis LU (nichil enim possunt obsequius facere F) 11 imperia : imperio *Scal.* 12 quale sitis ut intellegi BR 13 Xerxes *Florid.* : xerses *codd.* 14 praepotentiam CH *Vulc.* : praepotentia *cett. codd.* 15–16 Susam et Ecbatanas *Rom.* : susam et uatanas BR, susam ecuatanas F, susame cuatanas NPLU 17 *post* sed *verbum desiderabat Tho.*, esset *add. Beau.*; *ipsi seclusimus* admirabili BFR : admirabilia NPLU

stipatoresque regalium laterum tutela pervigili custodia⟨m⟩
per vices sortium sustinebant. erant inter eos et divisa offi-
cia: in comitatu regio armiger⟨i⟩ quidam, at extrinsecus
singuli custodes locorum erant et ianitores et atrienses. sed
inter eos aures regiae et imperatoris oculi quidam homines 5
vocabantur, per quae officiorum genera rex ille deus esse ab
omnibus credebatur, cum omnia, quae ubique gererentur,
[quae] ille otacustarum relatione discebat. dispensatores pe-
cuniae, quaestores vectigalium, tribunos aerarios habebat
348 alios et alios praefecerat ceteris muneribus. alii venatibus 10
agendis provinciam nacti, pars domibus et urbibus praefecti
putabantur et ceteri perpetuis magnisque curis observationi
singularum rerum appositi erant. sed omne Asiaticum re-
gnum ab occidente Hellespontus terminabat, ab ortu gens
inchoabat Indorum; duces ac satrapes ubique dispositi et 15
permixta locis omnibus mancipia regalia. ex eo numero
erant excursores diurni atque nocturni, exploratores ac nun-
349 tii, specula[to]rum incensores adsidui. tum horum per vices
incensae faces ex omnibus regni sublimibus locis in uno die
imperatori significabant quod erat scitu opus. 20

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 6 p. 398a 19–35

---

1 custodia⟨m⟩ *corr. Rom.* 2 divisa BR : diversa FNPLU 3 armiger⟨i⟩ *corr. Rom.* 6 per quae : perque BR 7 quae ubique gererentur *Koziol, Zeitsch. Österr. Gymn. 1877, 749 Tho. Beau.* : quaeque ubi egererentur B, quaque ubi egerentur RNPLU, ubi quaque egererentur F, quaque ubi agerentur L^2 8 quae *om.* H *auctore Vulc. secl. Beau., servat Tho., qui* cognosceret *post* gererentur *add.* otacustarum *Ald.* : otagustarum BFNPL, ocagustarum R, oragustarum U discebat F : dicebat *cett. codd.* 10–11 muneribus ... urbibus *Rohde, JLZ 1876, 782 Beau.* : urbibus ... muneribus *codd. Tho.* 12 et observationi FCH 13 adpositi *Rom.* : oppositi *codd.* omne : omnes BR Asiaticum *Lips. Tho. Beau.* : atticum *codd.* (iaticum R) 18 specula[to]rum *corr. Colv. Tho. Beau.* 20 scitu : scito BR

XXVII Igitur regnum illud ita componi oportet cum mundi aula,
350 ut inter se comparantur summus atque exsuperantissimus
divum et homo ignavus et pessimus. quod si cui viro vel
cuilibet regi indecorum est per semetipsum procurare om-
nia, quae perficere ⟨vult⟩, multo magis deo inconveniens 5
erit. quare sic putandum est eum maxime ⟨dignitatem⟩
maiestatemque retinere, si ipse in solio residat altissimo, eas
autem potestates per omnes partes mundi orbisque dispen-
351 dat, quae sint penes solem ac lunam cunctumque caelum;
horum enim cura salutem terrenorum omnium gubernari. 10
nec multis opus est nec † partitis hominum conversationem,
quibus propter ignaviam appositum est pluribus indigere. an
non eiusmodi compendio machinatores fabricarum astutia
unius conversionis multa et varia pariter administrant? en!
etiam illi, qui in ligneolis hominum figuris gestus movent, 15
quando filum membri, quod agitari volent, traxerint, tor-
quebitur cervix, nutabit caput, oculi vibrabunt, manus ad

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 6 p. 398b 1–17

---

1 ita F : itaque BR, *om.* NPLU 2 summus : summum BR 4 regi H *Rom.* : rei *cett. codd.* 4–5 omnia quae perficere ⟨vult⟩ *Beau.* : omnia quae proficere RNPLU, omnia quae proficiunt F, omnia quae profice B, omniaque perficere H, omnia et perficere *Rom.*, omnia quae proficere ⟨vult⟩ *Gold.*, perficere *tantum con. Müller, op. cit., 143, locum desp. Tho.* 5 deo F² R *Rom.* : de eo F *cett. codd.* 6 dignitatem *add. Vulc. Beau.* 7 solio *corr.* H² *Vulc. Tho.* : alto H *cett. codd. Flor.*, loco *Rom.*, altissimo *om. Flor.* 9 cunctumque F : cunctique BRNPLU, cuncti quae B² 11 partitis : paratis LU, sortitis *Novàk, W. St. 1911, 134 addub. Hild.*; *errorem Apulei suspic. Tho.* conversationem : conservitiis *Wow. Beau., qui* partitis *tuentur* 12–13 an non CH *Colv.* : at non *cett. codd. Rom.* 16 agitare F volent *Lips. Tho. Beau.* : solent *codd.* 17 nutabit FNP : nutavit B, mutabit LU, mutavit R ad RCH *Rom.* : atque BNPLU, atque omne F

ministerium praesto erunt nec invenuste totus videbitur vivere. haud secus etiam caelestis potestas cum initium sciente
352 et salutifera opera moverit, ab imo ad secundum et deinceps ad proprium et usque ad supremum attactu continuo vim suae maiestatis insinuat, aliud alio commovetur motusque 5
unius alteri movendi se originem tradit. mundo equidem consentiunt non una sed diversa via et plerumque contraria.
XXVIII sed prima remissione ad motum data simplicique inchoato principio impulsibus mutuis, ut supra dictum est, moventur quidem omnia, sed ita ut, si quis sphaeram et quadratum et 10
cylindrum et alias figuras per proclive simul iaciat, deferentur quidem omnia, sed non eodem genere movebuntur. nec illud dissimile exemplum videri oportet, si quis pariter patefacto gremio animalis simul abire patiatur, volucrum, na-
353 tatilium atque terrestrium: enimvero ad suum quaeque duce 15
natura properabunt: pars aquam repetens, illa inter cicures atque agrestes legibus et institutis suis adgregabuntur, ibunt per aeris vias praepetes, quibus hoc natura largita est; atquin una ab uno sinu abeundi facultas concessa omnibus
XXIX fuerat. sic natura mundi est constituta. nam cum omne cae- 20
354 lum simplici circumactu volvatur nocte diuque distinctum,

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 6 p. 398b 17–399a 2

2 haud : aut B, hanc R 3 ab imo : a primo *Gold.* 4 proprium *codd., tuetur Regen, op. cit., 81 sqq.* : proximum *Vulc. Tho. Beau.* 6 unius FH : unus *cett. codd.* 8 ad motum FRNP : ad modum BLU inchoato : incoacto B, coacto R 14 natatilium *Rom.* : nantilium *codd.* 15 terrestrium greges F *Flor.* 16 repetent *Oud. Tho. Beau.*, repetet H[2] 18 atquin *Tho. Beau.* : aquin BR, atqui NPLU, atque F, quin B[2] 19 ab uno sinu C *Rohde, JLZ 1876, 780* : ab humeros inu B, ab humeros inn- R, ab humero sinu B[2]NPLU, ut uno (*ex* una) sinu F, ab unico sinu Pa *Voss.*, ab humano sinu *con. Tho., habet in textu Beau.* 20 fuerat BR : fuerit FNPLU 21 simplici circumactu BR : simpliciter cum actu FNPLU

diversis mensurarum aequalitatibus separatum, quamvis una omnia sphaera concluserit, incrementis tamen globi sui, decisione luminis menstrua tempora luna significat et caeli spatium sol annua reversione collustrat eiusque comites amoenus Lucifer et com[mun]is Cyllenius. stella etenim Py- 5 rois, Mavortium sidus, circuli sui biennio conficit spatia; Iovis clarum fulgensque sexies eadem multiplicat cursibus 355 suis tempora, quae Saturnus sublimior triginta spatiis annorum circumerrat. verum inter haec una mundi conversio unusque reversionis est orbis et unus concentus atque unus 10 stellarum chorus ex diversis occasibus ortibusque. hoc ornamentum et ⟨vel⟩ut monile κόσμος rectissime Graeca lingua significat. at enim ut in choris, cum dux [carmini] hymno praecinit, concinentium vulgus virorum et feminarum mixtis gravibus et acutis clamoribus unam harmoniam resonant, 15 sic divina mens mundanas varietates ad instar unius concentionis relevat. nam cum caelum confixum vaporatis et radiantibus stellis inerranti cursu feratur et reciprocis itineribus astra consurgant, sol quidem omnituens ortu suo diem 356 pandit, occasu noctem reducit conditusque vel relatus per 20 plagas mundi quattuor temporum vices mutat. hinc tempestivi imbres et spiritus haud infecundi, hinc alimenta roris,

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 6 p. 399a 3–25

1 diversis : diversi BR [ae]qualitatibus *corr. Vulc. Tho.*; *codicum lectionem tuentur Müller, op. cit., 143 Beau.* 2 globi : globis BR 5 amoenus FL[2] : amoenius BRNLU, amoenis P com[mun]is *corr. Colv.* 6 confecit BR 11 ornamentum BF : ornamento B[2]RNPLU 12 ⟨vel⟩ut *corr. Tho. Beau., om.* F 13 carmini *secl. Gold. Tho. Beau.,* carminis FR, carminum U 15 unam : una NL 17 radiantibus : radientibus BR 19 sol : soli BR, *unde* sol equidem *con. Tho.* 22 et spiritus F : est spiritus *cett. codd.* haud infecundi *Vulc. Beau.* : aut insecundi *codd.*, nautis secundi *Tho.* roris *ex Pseudoarist.* δρόσοι *Gold. Tho. Beau.* : robis BRFNPL, nobis UCH *Ald.*

et cetera quae accidere deus his mundi mediis partibus volu-
357 it. his appositi sunt torrentium cursus et tumores undarum
emicationesque silvarum, frugalis maturitas, fetus anima-
lium, educationes etiam atque obitus singulorum.

XXX Cum igitur rex omnium et pater, quem tantummodo ani- 5
mae oculis nostrae cogitationes vident, machinam omnem
iugiter per circuitum suis legibus terminatam, claram et side-
ribus relucentem speciesque innumeras modo propalam,
saepe contectas ab uno, ut supra dixi, principio agitari iubet,
simile istuc esse bellicis rebus hinc liceat arbitrari. nam cum 10
tuba bellicum cecinit, milites clangore incensi alius accingi-
tur gladio, alius clipeum capit, ille lorica se induit, hic galea
caput vel crura ocreis involvit et equum temperat frenis et
358 iugales ad concordiam copulat; et protinus unusquisque
competens capessit officium: velites excursionem adornant, 15
ordinibus principes curant, equites cornibus praesunt, ceteri
negotia quae nacti sunt agitant, cum interea unius ducis
imperio tantus exercitus paret, quem praefecerit, penes
quem est summa rerum. non aliter divinarum et humana-
rum rerum status regitur, quando uno moderamine contenta 20
omnia pensum sui operis agnoscunt curatque omnibus oc-
culta vis nullis oculis obvia, nisi quibus mens aciem suae

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 6 p. 399a25–b12

---

1 et cetera *ex Pseudoarist.* τά τε πάθη τὰ *con. Tho., unde Beau.* : esse F, esse earum *cett. codd.* accidere BFR : accideret NPLU 2 appositi F : adoppositi *cett. codd.* tumores *Vulc. Tho. Beau.* : humores *codd.* 3 fetus BFR : fletus NPLU 4 atque obitus F : aquae obitus NPLU, aquae obitu BR 9 contectas *Vulc. Tho. Beau.* : consectas *codd.* 13 et equum : et cum B, et equm R 15 excursionem *Scal.* : executionem *codd.* adornant BFRL²P : adornent NP²LU 16 cornibus R *Vulc.* : ordinibus *cett. codd.* 17 nacti FR : nati B, noti N, nota PLU agitant BFRL² : agitent NPLU 19 aliter : alter BR 20 regitur : agitur F 21 curatque CH *Scal.* : curaque *cett. codd.* 22 obvia : obviam BR nisi : si BR

XXXI lucis intendit. nec tamen hoc vel illi ad moliendum vel nobis
359 ad intellegendum obest. de inferiore licet imagine capiamus
exempla. anima in homine non videtur et tamen fateantur
omnes necesse est huius opera omnia, quae per hominem
praeclara fiunt, provenire nec ipsius animae qualitatem ac 5
figuram oculis occurrere, sed momentis ab ea gestorum in-
tellegi qualis et quanta sit. omne quippe humanae vitae
praesidium ingenio eius est paratum: cultus agrorum usus-
que frugum, artificum sollertia, proventus artium, commo-
ditates vitae humanae. quid de legibus dicam, quae ad man- 10
suefaciendos homines inventae sunt? quid de civilibus insti-
tutis ac moribus, qui nunc populorum otiosis conventibus
360 frequentantur et, asperitate bellorum pacata, mitigantur
quiete? nisi forte tam iniustus rerum aestimator potest esse,
qui haec eadem de deo neget, quem videat esse viribus exsu- 15
perantissimis, augustissima specie, immortalis aevi, genito-
rem virtutum ipsamque virtutem. unde nihil mirum est, si
mortales oculi non capiunt eius adspectum, quando divino-
XXXII rum operum vestigiis sit perspicuus atque manifestus. cete-
rum ea, quae vel caelo accidere oculis advertimus et terra 20

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 6 p. 399b 12–24

---

2 capiamus F : capimus *cett. codd.* 5 fiunt *Rom.* : sunt *codd.* nec F : ne *cett. codd.* 6 gestorum *Rom.* : gestarum rerum F *edd.*, gestarum *tantum cett. codd.* 8 ingenio BFR : ingenium NPLU 13 et *ante* asperitate *trai. Bosscha Beau.*, et pacata *eodem trai. Purser, Hermath. 1911, 261* : *post* bellorum *habent codd.*; *lacunam post* bellorum *indicavit Tho., qui* ⟨remota⟩ *suppl.* 14 tam : iam BR 16 augustissima BVFRP : angustissima NLU specie : speciem B, *om.* R 17 virtutum B^2FNPLU : virtutem BVR 19 perspecuus BV ceterum – p. 181, 12 potestate *om. Rom. Ald., restit. Iunt.* 20 avertimus FNL 20–181, 1 et terra fieri et aqua *Rohde, JLZ 1876, 780* : et aerem fieri ex aqua FNPLU, et aerem fieri ex aqua fieri BV, et aere fieri *tantum* R, et terra et aqua fieri *Beau.*, et aere fieri et terra *Koziol, Zeitschr. Österr. Gymn. 1877, 749*

fieri et aqua, dei etiam illa credenda sunt. quidni? [dee]
361 verum eius, cui tutela mundi huius et cura est, de quo Empedocles prudenter his verbis sensit:

> πάνθ' ὅσα τ' ἦν, ὅσα τ' ἔσθ', ὅσα τ' ἔσται ὀπίσσω
> δένδρεά τ' ἐβλάστησε καὶ ἀνέρες ἠδὲ γυναῖκες, 5
> θῆρές τ' οἰωνοί τε καὶ ὑδατοθρέμμονες ἰχθῦς.

Phidian illum, quem fictorem probum fuisse tradit memoria, vidi ipse in clipeo Minervae, quae arcibus Atheniensibus praesidet, oris sui similitudinem colligasse ita ut, si quis olim artificis voluisset exinde imaginem separare, soluta 10 compage simulacri totius incolumitas interiret. ad hoc instar mundi salutem tuetur deus aptam et revi⟨n⟩ctam sui numinis potestate.

XXXIII Huius locum si quaerimus, neque infimus est terrae conta-
362 gionibus nec tamen medius in aere turbido, verum in mun- 15 dano fastigio, quem Graeci οὐρανὸν recte vocant, ut qui sit altitudinis finis. ⟨ὄλυμπον⟩ etiam idem illa ratione eum nominant, quem ab omni fuscitate ac perturbatione vident li-

---

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 6 p. 399b24–400a8 3–6 cf. Diels–Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker,* I[8], 31 B 21, 9–11

---

1 quidni *Salm. Tho.* : quinni BR, quin in B[2], quin ni *cett. codd.* (quinni dee verum eius *om.* F) dee BV, de RNPLU, dei C *Salm.*, *om.* Pa, *secl. Tho. Beau.* 2 cui : cuius F 4–6 *Graeca verba restit. Iunt., his tantum mutatis* : πανθ' ὅσα τ' ἦν ὅσα τ' ἐστίν, ἰδ' ὅσα τε ἔσται ὀπίσσω; *corrigunt Gold. Tho. Beau.* 7 quem H *Wow.* : quoniam *cett. codd.* fictorem CHPa *Iunt.* : fictorum *cett. codd.* 8 vidi RCH *Colv.* : unde U, vide *cett. codd.* *post* arcibus *deest* V 9 sui *Elmen. Tho. Beau.* : sub BR, *om. cett. codd.* 10 artificis BR : artificum FNPLU 12 deus FNPLU : de eius BR aptam B : apta FNPLU, raptam R revi⟨n⟩ctam *Vulc.* : revictam BR, revincta FNPL, invicta U 13 potestatem BR 14 si quaerimus H *corr. Tho.* : quaerimus *cett. codd.*, si *ante* locum *add. Gold.* infimus : fimus B, fi⟨niti⟩mus *Vulc. Tho. Beau.* 16 οὐρανὸν *Rom.* : uranon *codd.* 17 ⟨ὄλυμπον⟩ *add. con. Tho. Beau.*, *ante* nominant *add. Vulc. Tho.*

berum; neque enim caliginem nubium recipit vel pruinas et nives sustinet nec pulsatur ventis nec imbribus caeditur. haec enim nec Olympo, qui est celsitudinis summae, contingere poeta his verbis cecinit:

> Οὔλυμπόνδ' ὅθι φασὶ θεῶν ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ 5
> ἔμμεναι· οὔτ' ἀνέμοισι τινάσσεται οὔτε ποτ' ὄμβρῳ
> 363 δεύεται οὔτε χιὼν ἐπιπίλναται, ἀλλὰ μάλ' αἴθρη
> πέπταται ἀνέφελος, λευκὴ δ' ἐπιδέδρομεν αἴγλη.

hanc opinionem communis mos et hominum observationes secutae affirmant superiora esse deo tradita. namque habi- 10 tus orantium sic est, ut manibus extensis ⟨ad⟩ caelum precemur. Romanus etiam poeta sic sensit:

> aspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Iovem.

unde illa quae videntur suntque omnibus praestantiora, easdem sublimitates regionum tenent, astra caelestia et 15 mundi lumina; ac merito illis ordine licet perpetuo frui nec diversis spatiis et temporibus observantissimam legem suo- XXXIV rum aliquando itinerum mentiuntur. terrena omnia muta- 364 tiones et conversiones, postremo interitus habent. namque immodicis tremoribus terrarum dissiluisse humum et inter- 20

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 6 p. 400a 8–25 5 Hom., *Od.* VI 42–45 13 Ennii Tragic. Roman. Fragm. 302 Ribb. = 301 Jocelyn (Festus, p. 400, 17; Probus, Verg. *Ecl.* 6, 31) 19 namque – p. 183, 11 cucurrerunt August., *Civ. Dei* IV 2, p. 163, 24 sqq.

5–8 *Graecum textum, quem Rom. Ald. misere depravaverant, restit. Iunt.* 11 ⟨ad⟩ *add. Taffin* (*Graev., Thes. Antiq. VIII, 531 teste Tho.*), ⟨in⟩ CH *Rom.* 13 sublime BFR : sub lumine NPLU candens BR : cadens FNPLU invocant : invocans B, vocant *Festus Probus* 14 praestantiora : praestantior B, praestancia R 17 spatiis et *Müller, op. cit., 143 Beau.* : et in spatiis BRNPLU, spatiis F, et insperatis *Gold. Tho.*, spatiis temporibusve *Ald.*, spatiis temporum *Flor.* 18 mentiuntur U *corr. Vulc.*, metiuntur *tuetur Kroll, Rh. Mus. 1898, 583* 20 tremoribus : tremoribat BR

ceptas urbes cum populis saepe cognovimus. audimus etiam abruptis imbribus prolutas totas esse regiones; illas etiam, quae prius fuerint continentes, hospitibus atque advenis fluctibus insulatas, alias desidia maris pedestri accessu pervias factas. quid? qui ventis ac procellis civitates eversas esse 5 meminerunt? quid? cum incendia de nubibus emicarunt? cum orientis regiones Phaethontis ruina, ut quidam putant, conflagratae perierunt? in occidentis plagis scaturrigines 365 quaedam ac proluviones easdem strages dederunt? sic ex Aetnae verticibus quondam effusis crateribus divino incen- 10 dio per declivia torrentis vice flammarum flumina cucurrerunt. in quo periculi vertice egregium pietatis meritum fuisse cognovimus. namque eos qui, principio fragoris territi, sensum tamen clementiae misericordiaeque retinebant et grandaevos parentes ereptos volucri clade suis cervicibus sustine- 15 bant, illa flammarum fluenta divino separata discidio, quasi duo flumina ex uno fonte manantia, locum illum ambire maluerunt obsidione innocenti, ubi erant boni baiuli religiosis sarcinis occupati.

XXXV Postremo quod est in triremi gubernator, in curru rector, 20 praecentor in choris, lex in urbe, dux in exercitu, hoc est in mundo deus, nisi quod ceteris aerumnosum et multiplex et curarum innumerabilium videtur esse hoc ipsum, alicuius

---

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 6 p. 400a25–b10

---

1 audimus B : audivimus *cett. codd.* 3 fuerint : fuerunt F, fuerant H *August.* advenis F *August.* : adveris BNP, adversis RLU 5 quid? qui *Iunt.* : quidquae FN, quidque BRPLU eversas sed R, eversa est B 7 regiones F : regionis *cett. codd.* 10 grateribus BR incendio *Colv. ex August.* : in odio *codd.* 11 per B²F : pere BR, pro NPLU torrentis *Colv. ex August.* : currentis *codd.* 18 ubi erant *Salm.* : inerant *codd.* 21 lex *Colv.* : dux *codd.*

officii principem fieri, deo vero nec tristis nec onerosa est imperii sui cura. namque immobilis circumfert et regit cuncta[s], naturas formasque diversis regionibus commovens, ut est lex civitatis semel promulgata, perpetuis observationum
366 rationibus fixa: ipsa quidem immutabilis, at eius arbitrio 5
parentium mentes agitantur nutuque eius et dominatione flectuntur; ex scitis eius magistratus tribunalia, principia milites frequentabunt, recuperatores iudiciis praesidebunt, decuriones et quibus ius est dicendae sententiae ad consessum publicum commeabunt; et alius ad Minuciam frumentatum 10
367 venit et aliis in iudiciis dies dicitur; reus purgandi se necessitate, insectandi studio accusator venit; ille moriturus ad supplicii locum ducitur, hic ad convivii repotia et vespertinus comisator adventat. sunt et publicarum epularum apparatus et lectisternia deorum et dies festi, ludi scaenici ludique Circenses; diis sacrificatur, geniis ministratur, obitis libatione profunditur aliusque alio fungitur munere parentque omnes 15
368 iussis legum et communis imperii. videasque illam civitatem pariter spirantem Panchaeis odoribus et graveolentibus caenis, resonantem hymnis et carminibus et canticis, eandem 20

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 6 p. 400b 10–26 19 cf. Lucret. II 417

---

2 immobilis *ex Pseudoarist.* ἐν ἀκινήτῳ *corr. Gold.* : nobis *codd.* 2–3 cuncta[s], naturas formasque *Kroll, Rh. Mus. 1898, 583 Tho. Beau.* : cunctas naturas (natura R) formas quas *codd.* 6 parentium NPLU : parentum BFR 7 ex scitis *Tho. Beau.* : et scitis *codd.* (et ut scitis F), et ut ex scitis *Flor.* 9 consessum *con. Colv.* : consensum *codd.* 12 accusator CH *Vulc.* : accusatur *cett. codd.* 13 convivii repotia BF²RU : convivii ire potia NPL, conviviorum repotia H, convivium repotia C, convivium ire potia F et *secl. Scal. Tho. Beau.* 16 obitis C *Vulc.* : obiis *cett. codd.* (ab his B²U, ob hiis R) 20 eandem : eadem BR

XXXVI etiam lamentis et ploratibus heiulantem. ad hunc modum res agi et in mundo aestimemus. lex illa vergens ad aequita-
369 tis tenorem sit deus nulla indigens correctione mutabili. quippe sic et mundi universitas regitur, dum speculatur ad omnia rector eius atque immutabiliter incumbit spargitur- 5
que vis illa seminibus inclusa per naturas omnium speciesque et genera digesta. sic faciles vitium lapsus et palmarum ardua, persicorum rubor, levitas mali gignitur, dulcitas fici; et quae infelicia propter infecunditatem vocamus, tamen utilia sunt alio pacto: platani, ut ait poeta, umbras potantibus 10
ministrantes et acuta pinus et rasiles buxi, odora laurus, cupressorum odoratius lignum; tandem omnium animalium agrestium et cicurum, pinnatarum et pedestrium et aquatilium natura gignitur, nutritur, absumitur parens caelestibus institutis: πᾶν γὰρ ἑρπετὸν πληγῇ νέμεται, ut Heraclitus 15
ait.

XXXVII Et cum sit unus, plurimis nominibus cietur ⟨propter⟩ spe-
370 cierum multitudinem, quarum diversitate fit multiformis vis. Idem ab iuvando Iuppiter dios, quem Ζῆνα Graeci,

---

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 6 et 7 p. 400b26–401a14 10 Verg., *Georg.* IV 146 15 cf. Diels–Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker,* I⁸, 22 B 11

---

2 vergens *Vulc.* : vel gens *codd.* 4 sic et *Kroll, Rh. Mus. 1898, 584 Tho. Beau.* : sicut *codd.* 8 persicorum FNP : persiccorum BRLU dulcitas fici BNPL : dulcitas ficus U, et dulcitas fici F, dulcitas faciet R, dulci affici B² 11 buxi odora B²NPLU : buxis odora B, buxis odola R, buxi et odora F 12 tandem *Iunt.* : tamen *codd.* 13 pedestrium FR : pedestrum BNPLU et aquatilium BF : aquatilium RNPLU 14 absumitur *in ras.* B, des sumitur R 15 πᾶν γὰρ – νέμεται *Diels Tho. Beau.* : *πᾶν γὰρ ἑρπετὸν τὴν γῆν νέμεται Iunt. Hild.* 17 ⟨propter⟩ *add. Rom.* 18 multitudinem BR *Rom.* : multitudine FNPLU 19 vis : Iovis *Novàk, W. St. 1911, 135 desp. Tho.,* nobis *Kroll, Rh. Mus. 1898, 584* Idem PL *Kroll, Rh. Mus. 1898, 584 Beau* : id est BRFNU, inde *Salm. Gold., secl. con. Novàk Müller* ab B : ad RNPLU, a F dios : dictus *Salm. Gold. Beau.* Ζῆνα *Ald.* : zena *codd.*

quod vitae nostrae auctor sit, rectissime appellant. Saturnum etiam illi Κρόνον quasi χρόνον quendam, incoeptum
371 ab origine, interminum ad finem tempus, appellant. fulgurator et tonitrualis et fulminator, etiam imbricitor et item dicitur serenator; et plures eum frugiferum vocant, multi urbis 5
custodem, alii hospitalem, amicalem et omnium officiorum nominibus appellant. est militaris, est triumphator et propagator, tropaeophorus; et multo plura eiusmodi apud haruspices et Romanos veteres inveneris. Orpheus vero hanc effari potestatem volens his de eo verbis canit: 10

372 Ζεὺς πρῶτος γένετο, Ζεὺς ὕστατος ἀρχικέραυνος·
Ζεὺς κεφαλή, Ζεὺς μέσσα· Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται.
Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος.
Ζεὺς ἄρσην γένετο, Ζεὺς ἄμβροτος ἔπλετο νύμφη.
Ζεὺς πνοιὴ πάντων, Ζεὺς ἀκαμάτου πυρὸς ὁρμή. 15
Ζεὺς πόντου ῥίζα, Ζεὺς ἥλιος ἠδὲ σελήνη.
Ζεὺς βασιλεύς, Ζεὺς ἀρχὸς ἁπάντων ἀρχικέραυνος·
πάντας γὰρ κρύψας αὖθις φάος ἐς πολυγηθὲς
ἐξ ἱερῆς κραδίης ἀνενέγκατο μέρμερα ῥέζων.

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 7 p. 401a15–b7 12 Orph. fragm. 21a Kern

---

1 Saturnum – 3 appellant *om. Rom. Ald. Iunt., rest. Vulc.* 2 κρόνον … χρόνον *Vulc.* : cronon … chronon *vel* chonon *codd.* incoeptum *Hild. Tho. Beau.* : inceptum *codd., sed iam* inceptum *pro* non coeptum *interpretatus erat Floridus* 4 dicitur *ante* fulgurator *transp.* F 7 appellant. Est : appellantes B, appellatum est R, appellantes et *Rom. edd. ante Oud.* 9 inveneris BRNPLU : invenies F, invenis B[2] 11 sqq. *Graecum textum, in codicibus, ut adsolet, corruptum, prima restituit Ald.* 11 ὕστατος : ὕστερος *Lorimer Beau.* 14 γένετο : τρέφετο *Lorimer Beau.* 19 ἐξ ἱερῆς : ἐκ καθαρᾶς *Lorimer Beau.*

XXXVIII Fatum autem Graeci εἱμαρμένην a tractu quodam invicem causarum se continentium volunt dici; decretum idem πεπρωμένην dicunt, quod omnia in hoc statu rerum definita sint nec sit in hoc mundo aliquid interminatum; idem fatum μοῖραν vocant, quod ex partibus constet; hinc νέμεσιν, 5
quod unicuique attributio sua sit adscripta. Ἀδράστεια,
373 quae eadem est ineffugibilis necessitas ultionis. sed tria Fata sunt, numerus cum ratione temporis faciens, si potestatem earum ad eiusdem similitudinem temporis referas. nam quod in fuso perfectum est, praeteriti temporis habet speci- 10
em, et quod torquetur in digitis, momenti praesentis indicat spatia, et quod nondum ex colo tractum est subactumque cura digitorum, id futuri et consequentis saeculi posteriora videtur ostendere. haec illis condicio; et nominum eiusdem
374 proprietate contingit, ut sit Atropos praeteriti temporis fa- 15
tum, quod ne deus quidem faciet infectum; futuri temporis Lachesis a fine cognominata, quod etiam illis, quae futura sunt, finem suum deus dederit. Clotho praesentis temporis habet curam, ut ipsis actionibus suadeat, ne cura sollers rebus omnibus desit. deum vero ire per omnes 20

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 7 p. 401b8–23

---

1 fatum F²CH *Rom.* : flatum R, factum F *cett. codd.* εἱμαρμένην *Rom.* : imarmenen *codd.* a tractu BFRPN² : attractu NLU, tractu *Rom.* 3 πεπρωμένην *Ald.* : pepromenen BRU *Rom.*, praepomenen FNPL 5 μοῖραν *Ald.* : moeran BFNPLU², moerant U, meran R *Rom.* hinc B *Rom.* : huic R, hic *cett. codd.* νέμεσιν *ex Pseudoarist. Ald. Tho.* : ennomon *codd. Beau.* 6 Ἀδράστεια *Gold.* : ad pacti *codd.*, Adrastaea *Flor.* 7 quae eadem est Pa : est eadem quae *Gold.*, eadem quae B, eadem questio R, eademque *cett. codd.*, denique est (*om.* quae *vel* que) *Tho. Beau.* ineffugabilis LU fata BFRU : facta NPL, *ante* fata *lacunam indicant Gold. Tho.*,⟨tres Parcae ut⟩ *suppl. Gold. probante Tho.* ("*omisso scilicet* ut"). *Sed Tho. ipse* (*Mnem. 1921, 59*) *nec non Beau. codices defendunt collato Fulg. Mythol. I, 8* 9 earum : eorum *con. Purser, Hermath. 1911, 263* 12 tractum F : tractus *cett. codd.* 17 lachesis FRU : lacesis B, lacessis NPL

terrasque ⟨tractusque maris caelumque profundum⟩

non frustra arbitrabitur qui audiet Platonis haec verba: 'deus namque, sicut vetus', inquit, 'continet ratio, principia et fines et media rerum omnium penetrat, quae illustrat et curru volucri superfertur; eundem deum semper ultrix Ne- 5 cessitas semper et ubique comitatur, eorum, qui a sacra lege discesserint, vindex futura, quam faciet ille mitificam, qui statim a tenero et ipsis incunabulis intellexit, extimuit eique se totum dedit atque permisit'.

Pseudoaristot. *περὶ κόσμου* c. 7 p. 401b23–29   1 Verg., *Georg.* IV 221–222   2 Plat., *Legg.* IV 715e; cf. *Phaedr.* 246e

---

1 *Vergili versum integrum restituit Gold.*, tractusque maris *tantum add. Petrarca* (*cf. S. Rizzo, SIFC 1975, 463*) *Flor.* (*sed iam t.q.m.c.q.p. addiderat* B²)   2 qui *om.* BR   4 penetrat quae B : penetrata atque FRNPLU   inlustrat et F : inlustranda BR, illustrata NPLU, inlustrat ac *Gold. Beau.*, inlustrans *Tho.*   5 curru : curri NPL, *corr.* L²   semper ultrix : semper *om.* F *Tho. Beau.*   6 qui a FR : quia NPLU, qui B   7 faciet ille : illa faciet ille B, ille faciet ille R, faciet illi F   *Nullam subscriptionem praebent codices*

ΠΕΡΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

Ed. Oud. I 265 Studium sapientiae, quod philosophiam vocamus, plerisque videtur tres species seu partes habere: naturalem, moralem et de qua nunc dicere proposui rationalem, qua continetur ars disserendi. sed cum disseramus oratione, cuius variae species sunt, ut imperandi mandandi succensendi optandi 5 vovendi irascendi odiendi invidendi favendi miserandi admirandi contemnendi obiurgandi paenitendi deplorandi tum voluptatem afferendi tum metum incutiendi, in quibus oratoris excellentis est lata anguste, angusta late, vulgata decenter, nova usitate, usitata nove * * *, extenuare magna, maxi- 10

INCIPIUNT PERIERMENIAE (*vel sim.*) APULEII MTWVPL OCG, Incipit ΠΕΡΙΕΡΜΙΝΙωΝ Apuleii philosophi B, periermeniae apulei ordiuntur in quibus continentur cathegorici syllogismi S, Incipit periermenias liber apulei platonici phylosophi Z, Periermeniae apuleii E, Explicit praefatio Be; Incipit Periermenias Apulei platonici philosophi Ba, Incipiunt perhyeromeniae apuleii K, *inscriptionem om.* *Ca* D

1 quod EBaKCGP *Colv.* : quam *cett. codd.* a plerisque TBWZ, *corr.* T^2Z^2 4 oratione : orationem BCa, de oratione O^2PZ^2 5 sunt species TBWZ imperandi vel narrandi LW^2 *s. v.* succendendi MT^2, succedendi Z, *corr.* Z^2 6 vovendi *con. Lips.* : fovendi vovendi E, favendi VO, fovendi O^2 *cett. codd.* 6 miserendi TZW^2 7 contendendi SOPCBa, *corr.* $S^2P^2Ba^2$ deplorandi paenitendi SO 8 voluptatem E^2 *Colv.* : voluntatem E *cett. codd.* 9 vulgata decenter : vulgata recenter, recentia vulgate *Gold. Meiss* 10 nova usitate usitata nove *secl. con. Meiss* *lacunam indic. Colv., qui* proferre *reponendum censet*

ma e minimis posse efficere aliaque id genus plurima: est una inter has ad propositum potissima, quae pronuntiabilis appellatur, absolutam sententiam comprehendens, sola ex omnibus veritati aut falsitati obnoxia, quam vocat Sergius effatum, Varro proloquium, Cicero enuntiatum, Graeci 5 πρότασιν tum ἀξίωμα, ego verbum e verbo tum protensio- 266 nem tum rogamentum; familiarius tamen dicetur propositio.

II Propositionum igitur, perinde ut ipsarum conclusionum, duae species: altera praedicativa, quae etiam simplex est, ut 10 si dicamus: Qui regnat, beatus est, altera substitutiva vel condicionalis, quae iam composita est, ut si aias: Qui regnat, si sapit, beatus est (substituis enim condicionem, qua, nisi sapiens est, non sit beatus), nos nunc de praedicativa dicemus, quia natura prior est ac velut elementum 15 substitutivae.

III Sunt et aliae differentiae, quantitatis et qualitatis. quantitatis quidem, quod aliae universales sunt, ut: Omne spirans vivit, aliae particulares, ut: Quaedam animalia non spirant, aliae indefinitae, ut: Animal spirat; non 20 enim definit, utrum omne an aliquod, sed tamen pro particulari semper valet, quia tutius est id ex incerto accipere,

---

1–7 cf. Gell., *N. A.* XVI 8 9 sqq. cf. Mart. Capella IV 396

---

1 e *om.* CaKL, maxima e : maxime BBe de minimis EBaCG 6 axiona MTDVZWBe, *corr.* T[2] ego ET[2]W[2]CaBaKZ : ergo TW *cett. codd.* verbum a SOZ, *corr.* S[2] protensionem O[2]P *Flor.* : protentionem O *cett. codd. Colv.* 10 species sunt ECaBaKZ[2], sunt species T (*ut vid.*) W, species, una *item* Z[2] 12 iam : etiam ECaKBa *edd.* ut si aias : ut si aiax BW, ut aiax LCaKW[2] *Colv. Flor.* 14 praedicativa : praecativa MTVDB Ca 15 quia : quae S[2]Z[2] *Colv.* 17 ac qualitatis CaBaCG *Gold. Tho.* 22 tutius : tocius MTSODBP, *corr.* T[2]P[2]O[2]

quod minus est. qualitatis autem, quod aliae dedicativae sunt, quae dedicant aliquid de quopiam, ut: Virtus bonum est; dedicat enim virtuti inesse bonitatem, aliae abdicativae, quae abdicant aliquid de quopiam, ut: Voluptas non est bonum; abdicat enim voluptati inesse bonitatem. 5
at Stoici hanc quoque dedicativam putant, cum inquiunt: Evenit cuidam voluptati bonum non esse; ergo dedicat, quid evenerit ei, id est, quid sit. idcirco dedicativa, inquiunt, est, quia ei, in quo negavit esse, dedicat id, quod
267 non videtur esse. solum autem abdicativum vocant, cui negativa particula praeponitur. 10 verum hi quidem cum in aliis tum in hac re vincuntur, si qui ita rogaverit: Quod nullam substantiam habet, non est; cogentur enim secundum quod dicunt confiteri esse, quod non est, quod nullam substantiam habet. 15

IV Ceterum propositio, ut ait in Theaeteto Plato, duabus paucissimis orationis partibus constat, nomine et verbo, ut: Apuleius disserit, quod aut verum aut falsum est et ideo propositio est. unde quidam rati sunt has duas solas orationis esse partes, quod ex his solis fieri possit perfecta oratio, 20

16 Plat., *Theaet.* 206d

2 quae dedicant : quod dedicant LCa 4 abdicat MTS, *corr.* T^2S^2 7 bonum non esse : bonam esse MTS^2 dedicat EBa $CaSOPZ^2$: dicit MTWVZBLK Be, dixit D 9 ei *Colv.* : et *codd.* 10 non videtur : videt MT, non videt BT^2WL vocant : vel esse aiunt T *mg.*, vel esse aiunt vel vocant Z, vel esse aiunt vel *del.* Z^2 12 quod nullam : qui nullam SO, qui non nullam Z^2 13 habet : habent MTD, *corr.* T^2 14 nullam $T^2WDSCaKBaBe$: non nullam $MTVS^2BPOE$ 16 propositio $EBaCaKZT^2P^2B$: est propositio $MTVDSOPLB^2$ BeZ^2, propositio est W *Colv.* Theaeteto *edd.* : thetito *vel* thetico *codd.* (thimeo PZ) 17 constans W^2L *Colv.* (*om.* W) 18 disserit : dixerit MTVBLZBe, *corr.* Z^2 quod aut *om.* M, aut *om.* T *add.* T^2 19–20 orationis esse partes $EPSOBaT^2Z$: orationis partes esse $CaKWLT^2$ *Colv.*, orationes esse MTVDBBe 20 solis : quae solis MVL, atque solis TZ, *corr.* T^2Z^2

id est, quod abunde sententiam comprehendant. adverbia autem et pronomina et participia et coniunctiones et id genus cetera, quae grammatici numerant, non magis partes orationis esse quam navium aplustria et hominum pilos aut certe in universa compage orationis vice clavorum et picis et 5 glutinis deputanda. porro ex duabus praedictis partibus altera subiectiva nominatur velut subdita, ut Apuleius; altera declarativa, ut disserit, non disserit; declarat enim quid faciat Apuleius. licet autem eadem vi manente utramvis partem in plura verba protendere, ut si pro Apuleio dicas 10 philosophum Platonicum Madaurensem, item pro disserendo dicas eum uti oratione. plerumque autem subiectiva minor est, declarativa maior et non hanc modo sed alias quoque subiectivas comprehendens. non enim solus Apuleius disserit sed et alii plurimi, qui sub eadem decla- 15 ratione possunt contineri, nisi forte proprium cuiuspiam de eo declaretur, ut si dicas: Qui equus est, hinnibile est; at proprium est equi hinnire. et idcirco in his propriis par est declarativa, par subdita, ac non ut in ceteris maior, quippe cum eadem possit mutata vice subdita fieri et, quam prius 20 habuerit subditam, nunc habere sui declarativam, ut si verso ordine ita dicas: Quod hinnibile est, equus est. at non 268 itidem, ubi impares partes, convertere vices possis. non enim, quia verum est omnem hominem animal esse, idcirco, si convertas, verum erit omne animal hominem 25

5–8 cf. Mart. Capella IV 393

---

2 et participia *om.* MT, *add. in mg.* T[2] 11 madaurensem P *edd.* : maudarensem EBBaKW, maudaurensem *cett. codd.* 18 at : aut MTVDBW (*ut vid.*) ZE, *corr.* T[2]Z[2]W[2] 18–19 par … par : pars … pars T[2]ZB 23 impares : non impares WZ, *corr.* Z[2]W[2], in partes M (*omisso mox* partes), *corr.* M[2], non pares T[2] 25 verum est erit MTV, verum esse erit D, *corr.* T[2]

esse. neque enim ut proprium est equi hinnibile, ita proprium est homini animal esse, cum sint animalia alia innumera. agnoscitur hic de pluribus declarativa, licet converso ordine rogamentum proponatur, primo, quod plura comprehendere potest declarativa quam subdita, dehinc, quod numquam vocabulo sed semper verbo terminatur, quo praecipue etiam in illis proprietatibus a pari subiectiva discernitur. id etiam pro similitudine tenendum est, quia, ut sunt propositiones definitae et indefinitae, ita etiam constat particulas tam subiectivas quam declarativas partim definitas esse, ut homo, animal, partim indefinitas, non homo, non animal: non enim definiunt, quid sit, cum hoc non sit, sed tantum ostendunt aliud praeter hoc esse.

V Nunc dicendum est quemadmodum quattuor illae propositiones inter se affectae sint, quas non ab re est in quadrata formula spectare. sunt igitur in superiore linea, ut infra scriptum est, universalis dedicativa et abdicativa, ut: Omnis voluptas bonum est, omnis voluptas bonum non est, dicanturque hae inter se incongruae. item in inferiore linea sub utraque particulares subnotentur: Quaedam voluptas bonum est, quaedam non est bonum, dicanturque inter se hae suppares. deinde obliquae ducantur lineae angulares, altera pertingens ab universali dedicativa ad

---

9–13 cf. Mart. Capella IV 399 14–p. 195 cf. Mart. Capella IV 401–403

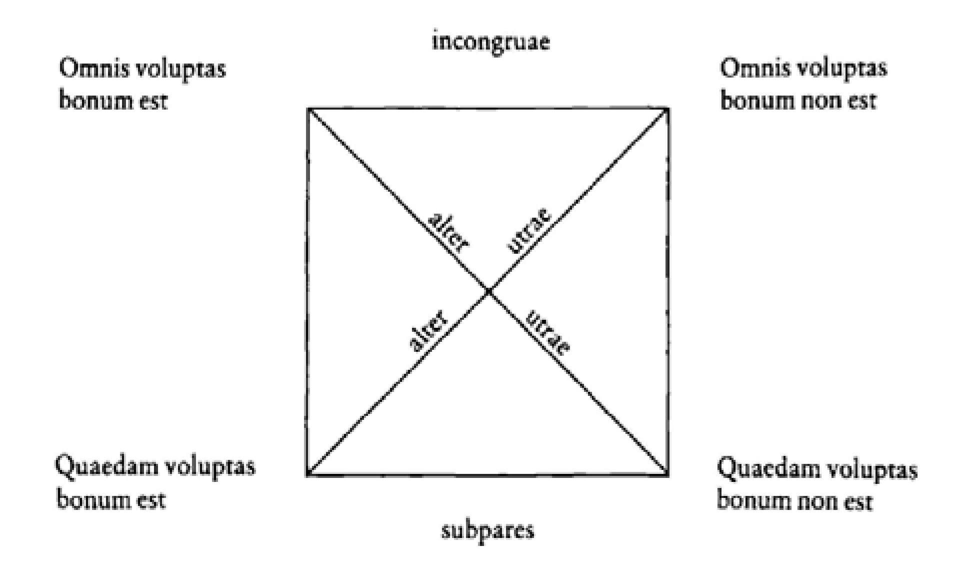
3 hic : hinc TWL*Colv.*, *corr.* T^2 5 quam : tamquam MTVDSOB, *corr.* T^2O^2 8 ut : aut MTVD, *corr.* T^2 9 constat ECaBaKT^2Z^2 : *om.* MTVDSOBPLWBeZ 11 non homo MTWVDBPLBeCa : ut non homo SOL^2ZEBaK 15 affectae sunt DS^2BCaKBe, effectae sunt S, affectae inter se sunt Ba, affectae O 16 sint igitur T^2WLCa *edd.* 17 universales TZ (*corr.* T^2), universale MVBD 19 incongruae : congruae OPZEBe, *corr. omnes* 21 quaedam voluptas non est bonum SZBaK, quaedam voluptas bona non est Ca 23 pertingens ECaKSO P^2Z^2 : pertinens MTWVDBPLZBe *Colv.*, perstringens Ba

particularem abdicativam, altera a particulari dedicativa ad universalem abdicativam; quae inter se et quantitate et qualitate contrariae alterutrae nominentur, quod iam necesse est alterutram veram esse, quae dicitur perfecta pugna et integra. at inter suppares et incongruas pugna dividua est, 5
quod incongruae numquam quidem fiunt simul verae, interdum tamen simul mentiuntur, suppares autem mutata vice numquam quidem simul mentiuntur, interdum tamen simul verae fiunt et ideo utriusvis harum revictio confirmat
269 alteram, non tamen et utriusvis confirmatio revincit alte- 10
ram. de incongruis qui utramvis posuit, utique alteram tollit, non tamen mutata vice qui utramvis tollit, utique alteram ponit. enimvero de alterutris qui utramvis comprobat, utique alteram refutat, qui utramvis tollit, utique alteram comprobat. ceterum universalis utravis particularem suam 15
comprobata utique confirmat, revicta non utique infirmat. particularis autem versa vice universalem suam revicta utique infirmat, probata non utique confirmat. haec omnia ita

---

4 et *om.* MT, *add.* T[2] 5 incongruas EBaKWT[2]O[2]PKZ[2] : integras MTVDSOBL, intecongruas Z, inter congruas Be, inter incongruas Be[2], ingruas Ca 9 simul verae fiunt MTPZCaW : fiunt simul verae EDVBBeLK *Colv.*, simul fiunt verae SOBa 10 utriusvis EBaCaKPWBeZ *Colv. cett. edd.* : utrius MTLVB SO 13 enimvero – 15 comprobat *textum integrum habent* EBa SOPZ, *alii libri aliter mutant* 12 tollit : refutat BeWK 16 non utique : utique non DWK infirmat : confirmat LO[2] *mg.* 18 non utique EBaZ[2] *edd.* : utique non T[2]CaKW, utique MTVDPSBLZBe, O *non liquet, om.* T, non *tantum add.* T[2]

esse, ut dicimus, ex ipsis propositionibus facile ostenduntur infra scriptis.

Certum est enim, quod concedat, qui aliquid proposuerit. destruitur autem utravis universalis trifariam, dum aut particularis eius falsa ostenditur aut utravis ex duabus ceteris 5 vera, sive incongrua sive subneutra. instruitur autem uno modo, si alterutra eius falsa ostenditur. contra particularis

1 dicimus : diximus EKBaP, *corr.* P[2] ostenduntur : ostendunt T[2]LCa W[2]O, ostenditur EPK *Colv. Gold.* 2 infra scriptis EBa CaK : infra scripta MTVDSOBPLWZ, *om.* Be

Ratiocinationis ordo, quem supra describimus, in nullo manu scripto libro his iisdem lineis invenitur, sed editores alius alium concinnaverunt; quadratam formulam recepimus, quam Londey et Johanson (Leiden 1987, p. 88 et 111) instruxerunt; librorum lectiones sescenties nulla ratione mutatas, tamquam Herculeum laborem adducere omisimus 3 quod TSOLZ[2]EBaW[2] : quid MT[2] DBPZS[2] CaKWBe[2], qui VBe, quae *item* Z[2] 5 falsa : falso DBe 6 sive subneutra : sive alterutra O[2]Z[2]E[2] C[2] 7 alterutra eius : altera utra eius MTVDO (*corr.* T[2]), altera vera eius B

uno quidem modo destruitur, si alterutra eius vera ostenditur; instruitur autem trifariam, si aut universalis eius vera est aut utravis ex duabus ceteris falsa, sive suppar eius sive
270 subneutra. eadem servabimus etiam in aequipollentibus propositionibus. aequipollentes autem dicuntur, quae alia 5
enuntiatione tantundem possunt et simul verae fiunt aut simul falsae, altera ob alteram scilicet, sicut indefinita et particularis. item omnis propositio, si assumat in principio negativam particulam, fit alterutra eius aequipollens, ut cum sit universalis dedicativa: Omnis voluptas bonum, si ei 10
negatio praeponatur, fiet: Non omnis voluptas bonum, tantundem valens quantum valebat alterutra eius: Quaedam voluptas non est bonum. hoc in ceteris tribus propositionibus intellegendum est.

VI Deinde de conversione. conversibiles propositiones dicun- 15
tur universalis abdicativa et alterutra eius, id est particularis dedicativa, eo quod particulae earum, subiectiva et declarativa, possunt semper inter se versare vices permanente condicione veritatis aut falsitatis. nam ut vera est haec propositio: Nullus prudens impius, ita, si convertis partium 20
vices, verum erit: Nullus impius prudens. item ut fal-

15–p. 198, 17 cf. Mart. Capella IV 397–400; cf. *ibid.*, 339, 344, 346–349; Cassiod., *Instit.* II 8

---

1 alterutra : altera utra TVDSBP, alteram utram M eius *om.* MTVDSOP, *add.* T² 2 si aut : sicut MVDB, si TZS² (*corr.* T²Z²), si iam S 4 subneutra : alterutra C²G²E² *probante Gold., sed cfr. W. L. Gombocz, Wien. St. 1988, 279 sqq.* 7 altera ab altera SODPE, alteram ab altera MTZ, *corr.* T² *mg.* S²Z²E² scilicet : licet SOD, *corr.* S² 9 alterutra : alter vera M, alterutri T²W 11 proponatur TDBZ, *corr.* Z² 15 conversibiles : conversabilis MT, conversabiles B (*corr.* T²), conversibilis D, convertibiles EKP² 18 versare *corr. Prantl* : servare *codd.* 20 convertis MTVDSOBBeLT *Colv.* : convertas EBaCaKWZT²O² *Gold. Tho.*

sum est: Nullus homo animal, ita et, si convertas, falsum erit: Nullum animal homo. pari ratione et particularis dedicativa convertitur: Quidam grammaticus homo est, et contra: Quidam homo grammaticus est. quod duae ceterae propositiones semper facere non possunt, 5 quamquam interdum convertantur. nec tamen idcirco conversibiles dicuntur; nam quod alicubi fallitur, certe repudiatur. ergo unaquaeque propositio per omnes significationes † reperienda est, an etiam conversa congruat. nec universe verae sunt istae, sed quinque solae: aut enim proprietas de- 10 claratur alicuius aut genus aut differentia aut finis aut accidens. nec praeter haec umquam ⟨quicquam⟩ inveniri potest in ulla propositione, ut si hominem substituas, quicquid de 271 eo dixeris, aut proprium eius significaveris, ut cachinnabile, aut genus, ut animal, aut differentiam, ut rationa- 15 le, aut definitionem, ut animal rationale mortale, aut accidens, ut orator. quippe omne declarativum alicuius aut potest eius vicissim fieri subiectivum aut non potest. sed si potest, aut significat quid sit, et est definitio, aut non significat, et est proprium. sin autem non potest, aut id est 20 quod in definitione poni debeat, atque est genus vel diffe-

---

1 falsum EBaCaKWOBPTZ : falsa MVDSLBe *Colv.* 4 quidem MVDBL 5 duae : duo MTV, *corr.* T^2 6 conversibiles *ex* convertibiles *corr.* T^2Z^2, convertibiles *corr.* P^2 7 alicubi : alicui MT, *corr.* T^2 certe MTDSOPWZ : certo $VLBeE^2O^2W^2Ca$, pro certo BaK, pro certe Z^2, cito E 8 propositio *om.* MT, *add.* T^2 9 reperienda : repetenda *Wow.*, requirenda *Gold.*, experienda *con. Tho.* 9–10 universe verae *Hild. Tho.* : universae vere G, universe vere K, universae verae Ca, unum verae $MTVDBLS^2$ *mg.* $OZBeW^2$, universae CKZ^2, universaliter verae PE (*ut vid.*) SO^2, innumerae C^2Ba *Colv.*, tantum verae WT^2, unum *del.* L^2 11 differentiae MVDBe 12 quicquam *add. Oud. Tho.* 13 propositione : propositio $EBaZ^2$ 14 significaberis MT (*corr.* T^2) $VDBeP^2$, significabis SOKCa 20 et est : et non MT, *corr.* T^2 20–21 id est quod $ECaKBaWLT^2$: id est *vel* idem (*omisso* quod) MTDVSOBBe, idem quod ZO^2, idem est quod PZ^2 21 atque : aut que D, ut W^2L, aut B, utque Z^2

rentia, aut quod non debeat, et est accidens. igitur per haec agnoscetur particularis abdicativa non esse conversibilis. universalis autem dedicativa et ipsa quidem non est conversibilis, sed particulariter tamen potest converti, ut cum sit: Omnis homo animal, non potest ita converti, ut sit: Omne animal homo, sed particulariter potest: Quoddam animal homo. verum hoc in simplici conversione, quae in conclusionum illationibus reflexio nominatur. est enim et altera propositionum conversio, quae non tantum ordinem, sed etiam ipsas particulas in contrarium perducit, ut quae definita est, indefinita fiat, et contra quae indefinita est, definita. hanc conversionem vicissim reliquae duae admittunt, universalis dedicativa et particularis abdicativa, ut: Omnis homo animal; omne non animal non homo; item: Quoddam animal non est rationale; quoddam non rationale animal. id ita esse perpetuo, ut dicimus, per illas quinque praedictas species explorabis.

VII Coniugatio autem propositionum dicatur ipsa conexio earum per aliam communem particulam, qua inter se copulantur; ita enim possunt ad unam conclusionem consentire. quae particula communis necesse est aut in utraque proposi-

---

18–p. 199, 11 cf. Mart. Capella IV 408–409

---

1 et est accidens EWKT^{2}ZBaCa : esse accidens MTDPSOBZ^2, ut est accidens P^{2}LW^2 *item* Z^2, erraccidens V, et esse accidens Be 2 agnoscetur MTVDSOPZEB^{2}Be : agnoscitur T^{2}BLCaKW, cognoscetur Ba 7 verum : utrum MBSOZT^2, *corr.* O^{2}Z^2 hoc *om.* MTDSOCa, *add.* T^{2}S^{2}O^2 8 conclusionem MTD, *corr.* T^2 16 animal MTVDSOBPLWZ : non animal E, non animal non est Z^{2}O^{2}P^{2}Ba, non animal est *item* Z^2, non est non animal CaK, non est animal (*omisso* rationale) Be 17 diximus OK 18 dicatur MTV SOBPZECa : dicitur WT^{2}LBaBeK *Colv. Flor.*, *om.* D 21 ut in utraque Z, ut aut in utraque CaK

tione subiecta sit aut in utraque declarans aut in altera subiecta, in altera declarans. tres igitur formulae fiunt, quarum prima dicatur, cum illa communis particula in altera subiecta, in altera declarans est. qui ordo non numeri ratione sed conclusionum dignitate contentus est. quippe ultima est formula tertia, quia nihil in ea nisi particulare concluditur. hac superior est secunda, quae habet conclusiones universales, sed tamen abdicativas tantum. et ideo sic prima pollet, quia in omne genus illationum concluditur. dico autem illationem vel illativum rogamentum, quod ex acceptionibus colligitur et infertur. porro acceptio est propositio, quae conceditur a respondente, ut si quis ita proponat: Estne omne honestum bonum? propositio est, et si assentiri se dicet, fit acceptio remota interrogatione, quae et ipsa tamen communiter appellatur propositio: Omne honestum bonum est. huic iunge alteram acceptionem similiter propositam et concessam: Omne bonum utile est. ex hac coniugatione, ut mox ostendemus, primi modi fit illativum, si directim,

5 10 272 15

9–p. 200, 4 cf. Mart. Capella IV 405

2 fiunt : sunt SWBe (*corr.* W[2]), sint Z[2] 4 non numeri ratione PEZ[2] : numera enumeratione MVD, numer enumeratione T, non innumeri ratione S, non tantum enumeratione T[2]LCaKW *Colv.*, non enumeratione BaZ, non numeratione O, numeratione Be, non ordinum enumeratione B 5 formula est ECG *Gold. Tho.* 6 hac : haec MTBWVDZ, he K, ac P, *corr.* T[2]W[2]P[2] 7 habent MTD, *corr.* T[2] 9 concluditur : cluditur MT, conditur V, *corr.* T[2]V[2] 10 ex acceptionibus : exceptionibus MTVDBBeZ[2], *corr.* T[2], acceptionibus (*omisso* ex) L 11 conceditur : concluditur CaW, *corr.* W[2] 12 si *om.* MTVDBBe, *add.* T[2] 13 assentiri EBaKZ[2] : assentire LWCaT[2], assentari P, assentare SOZ, assenterare MTVDBBe se dicet WOPLEBaT[2]Z[2] : se dicit S, se dicat CaK, et dicit T, et dicet MVDBBe, et dicat Z

universale: Omne igitur honestum utile est, si reflexim, particulare: Quoddam igitur utile honestum est, quia particulariter tantum in reflexionibus converti potest universalis dedicativa. directim autem dico inferri, cum eadem particula subiecta est tam in coniugatione quam in 5
ipsa illatione itemque declarans eadem, cum est utrobique; reflexim vero, cum hoc fit versa vice. ceterum tota ratiocinatio ista, quae acceptionibus et illatione constat, collectio vel conclusio nominatur. secundum Aristotelem commodissime potest ita definiri: Oratio, in qua concessis aliqui- 10
bus aliud quiddam praeter illa, quae concessa sunt, necessario evenit, sed per illa ipsa concessa. in qua definitione et orationis species non alia quam pronuntiabilis intellegenda est, quae, ut supra diximus, sola aut vera est aut falsa, et concessis aliquibus pluraliter dic- 15
tum est, quia ex una acceptione non fit collectio, licet Antipatro Stoico contra omnium sententiam videatur plena conclusio esse: Vides, vivis igitur, cum sit illo modo plena: Si vides, vivis; atqui vides, vivis igitur. item, quia

7–10 cf. Mart. Capella IV 406 10–13 Aristot., *Analyt. pr.* 1 (p. 24b 18–20)

1 vel universale MTVD, vel *del.* T² 1–2 si reflexim, particulare : sive flexim particulare S (*corr.* S²), si refelix imparticulare MLV, si refelixim particulare D, si reflexum particulare Ca 6 declarans eadem WSOPEKT²Z : declarans se eadem MTVDS²B LBe, declarans est eadem Ba (*omisso* cum est) cum est *om.* Ba, cum *om.* CaKW 8 quae : quae ex E, quae a Ca, qui Be et collectio EW²CaKLT² *Gold. Tho.* 9 nominetur MTVDSO ZBaBe (*corr.* T²) 10 ita *om.* CaK 13 et *om.* W, *del.* T²P² 15 et concessis WPLECaBaKZ² : aut concessis M, ut concessis T² ZVDOBBe, aut concessa sint S aliquibus : a quibus MTSOB BeVDL, *corr.* O²T² ideo *ante* dictum est *add. in mg.* WLT² 18 vivis : cuius MTVDB, vives Z, *corr.* T²Z² 18 cum sit – 19 vivis igitur *om.* BaBe 18 illo T²DWZO²EKCa : ullo MTV SOBPLZ² 19 atqui : atque MVDBCa, *corr.* T²

concludere volumus, non quod concessum est nobis, sed quod negatum, idcirco in definitione dixit aliud quiddam praeter illa, quae concessa sunt, necessario evenire. quapropter supervacanei sunt moduli Stoicorum non idem differenter peragentes: Aut dies est aut nox; at- 5 qui dies est; item idem geminantes: Si dies est, dies est; dies igitur est. frustra enim colligunt, quod sine controversia ultro conceditur. illud potius verisimile est, cum dico: Si dies est, lucet; atqui dies est, igitur lucet: nam aliud collegi praeter quod accepi. nam quod est 10 in conclusione lucet, fuerat et in propositione. hoc tamen ita refutabimus, aliter dici in conclusione igitur lucet, ut ostendatur nunc lucere, aliter in propositione acceptum, in qua non est dictum nunc lucere, sed tantum consequens esse, ut, si dies sit, utique et luceat. multum autem refert, itane 15 nunc affirmes aliquid esse an tantum solere esse, cum aliud

---

8–10 cf. Cassiod., *Instit.* II 13; Isidor., *Orig.* II 28, 25

---

2 dixit *om.* MTVDPLBSKWCaZ, *add. post* definitione W^2Z^2, *post* evenire T^2 aliquiddam MTVD, *corr.* T^2, aliud quoddam Ba 5 peragens MTVDBBe, *corr.* T^2, peragentiñ Ba, *corr.* Ba^2 atqui : aut qui MVDB, aut quid T, *corr.* T^2 6 item idem : idem CaZ^2, identidem SOP^2Z^2 geminantes $SOP^2LCaKWT^2$: geminant ECG, geminans MTVDBPBeZ, si geminans Z^2, sic geminant Ba 6–7 dies autem est dies igitur est $BaKP^2$ 8 potius : totius MT, *corr.* T^2 9–10 atque dies igitur est lucet VD (aut qui D) B 10 nam aliud $OPBaC^2Z^2$: nam male est Z, nisi aliud S, non male *cett. codd. Gold.* collegi $OPBaC^2Z^2$: colligi S, colligere *cett. codd. Gold.* (colligere nam aliud collegi E), *desp. Tho.* 15 utique et : utique V, itaque SO luceat $EBaCaKW^2LT^2V^2Z^2$: lucet MTWVDBPSO BeZ itane $ECaKZ^2$: ita PSO, an Ba, *om.* MTWVDBLZBe 16 solere : sola re MTDPSO, *corr.* T^2

quiddam praecesserit. ita illud, quod in eadem definitione
273 necessitas comprehensa est, factum est ut conclusionis vis a
similitudine inductionis distingueretur. nam et in inductione
quaedam conceduntur, ut puta: Homo inferiorem ma-
lam movet, equus inferiorem movet, item bos et 5
canis. in istis acceptionibus in conclusione aliud quid infer-
tur: Ergo et omne animal inferiorem malam mo-
vet. quod cum sit in crocodilo falsum, potes superioribus
concessis illationem ipsam non recipere, quam tibi in con-
clusione non licuisset recusare, quippe cuius illatio in ipsis 10
acceptionibus continetur, et ideo in ea additum est neces-
sario evenire. ne ultima quidem pars definitionis vacat,
sed ostendit ex eisdem ipsis quae concesserit, evenire debere
illationem, ceterum ratam non fore. ac de his quidem satis
dictum. 15

VIII Nunc tradendum est, quibus modis et coniugationibus
fiant intra certum numerum praedicativi generis verae con-
clusiones. quippe in prima formula novem soli moduli, sex

16–p. 203, 5 cf. Mart. Capella IV 410; Cassiod., *Instit.* II 12

---

1 ita : item GBaZ^2 *Gold. Tho.* 2 necessitatis CaK, necessitate T^{2}BeW, necessitates L comprehensa est T^{2}WVBEBaZ : comprehensum est CaLW^2 *item* T^2, comprehensus est Be, prehensum est K, *om.* MTDSOP factum est *om.* L *Colv.* conclusionis : inclusionis MDVLO, inconclusionis TPS (*corr.* T^2), inconclusione Ca 2–3 a similitudine : ad similitudinem SVPL, a similitudo CaKT^2, a similitudinem D 3 in inductione EBa^{2}KPZ^2 *Gold. Tho.* : in distinctione MTVDWOSLBCa, inductione O^2, in diffinitione Z 4 malam VPSO^{2}Be *Oud.* : mala MD, molam TWLBZOCaBaK *Colv. Flor.*, molem E 8 crocodilo *Gold. Tho.* : corcodrillo *vel sim. codd.* 11 additum : addita DSO 12 quidem pars BaKO^2 *Gold. Tho.* : pars quidem WZT^2, pars *vel* particula *add. censet Colv.*, particula *add.* E^2, pars *om. cett. codd.* 13 ex eisdem ipsis quae ECaK : quod per ipsa POZ^2, per ipsa *tantum* Ba, quid ipsa *vel* quod ipsa *cett. codd.*

autem coniugationes reperiuntur; in secunda quattuor moduli, tres coniugationes; in tertia sex moduli, coniugationes quinque. de quibus hic iam suo ordine demonstrabo praefatus neque ex particularibus solis neque abdicativis solis ratam fieri conclusionem, quia saepe possunt et falsa conducere. (274) (5) item quamlibet multis dedicativis si utravis abdicativa iungatur, dedicativam non, sed abdicativam fieri illationem: tantum vel una mixta ceteris praevalet. similis etiam particularium vis est; utravis enim mixta universalibus particularem facit illationem. (10)

IX Igitur in prima formula modus primus est, qui conducit ex universalibus dedicativis dedicativum universale directim, ut: Omne iustum honestum, omne honestum bonum; omne igitur iustum bonum est. at si reflexim inferas: Quoddam igitur bonum iustum, fit ex eadem (15) coniugatione quintus modus. nam sic tantum reflecti posse universalem dedicativam supra docui. secundus modus est, qui conducit ex universalibus dedicativa et abdicativa abdicativum universale directim, ut: Omne iustum honestum, nullum honestum turpe; nullum igitur iu- (20) stum turpe. at si reflexim inferas: Nullum igitur turpe

---

capp. IX–XI: cf. Mart. Capella IV 411–413; Cassiod., *Instit.* II 12; Isid., *Orig.* II 28, 3–22

2–3 coniugationes quinque BPSOCaK : quinque coniugationes EBeWBaT^2Z, quinque *om.* MTVDL *Colv.* 5 conducere : concludere WZ$T^2$$O^2$KBe, colligere E, *corr.* $Be^2$$Z^2$ 6 multis : ex WLT^2 abdicativa *ante* iungatur *habent* EBaCaKZ^2 *Gold. Tho.*, *post* iungatur *habent* BBeSOP, *om. cett. codd.* 7 non ECaK : non esse *cett. codd.*, *om.* PT^2W (*add.* P^2) sed ECaKBaSZ^2 : non MTVDBPLBeZOW 8 etiam particularis etiam particularium (*vel* particularum) MTVDOBPLZ, etiam particularis *tantum* Ba, etiam particularibus particularium WLT^2 12 directim : directum MTDSOBBeZ, *corr.* $T^2$$B^2$$Z^2$ 15 fit EBaKWP SO $Z^2$$T^2$: fit autem MTVDBLBeZ, Ca *non liquet* 19 directum MTWDS^2OPZ, directio S, directi Ca, *corr.* $W^2$$Z^2$$T^2$

iustum, sextum modum effeceris. nam, ut dictum est, reflectitur in se universalis abdicativa. tantum meminisse debemus subiectivum ex dedicativa trahendum ad illationem in secundo modo atque ideo eam priorem aestimandam, licet ante abdicativa enuntietur. similiter et in ceteris, quae prior est potestate prior intellegatur. in sexto autem modo trahitur subiectivum ex abdicativa. haec sola differentia eorum. item tertius modus, qui conducit ex dedicativis particulari et universali dedicativum particulare directim, ut: Quoddam iustum honestum, omne honestum utile; quoddam igitur iustum utile. sed si reflexim inferas: Quoddam igitur utile iustum, septimum modum feceris. nam, ut dictum est, reflectitur in se particularis dedicativa. quartus modus est, qui conducit ex particulari dedicativa et universali abdicativa abdicativum particulare directim, ut: Quoddam iustum honestum est, nullum honestum turpe; quoddam igitur iustum non est turpe. ex hoc modo contrariae vices inveniuntur prioribus. octavus et nonus quippe servant eius illationem, non ut illi reflexam. coniugationem ipsam tantum reflectunt proposi-

---

1 est feceris MTVD, feceris B, fieris Be 4 in secundo EBaPO^{2}Z^2 : ex secundo MTWVDSOBLCaKZ, et secundo Be 5–6 quae prior est EO^{2}PZ *coniecerat Colv.* : priorem MTVDLBeBa, prior est O, *om.* WCaBK 7 subiectivum BaZ^2 *corr. Gold. Tho.* : subiectivus ECaKP^{2}GC, subiunctivus WDVSOBLBeT^2, subiunctivum Z, subiunctivis MT, subiectivis P 11 igitur *om.* CaK 14 est *om.* CaK 15 particulare abdicativum SO 16 quoddam iustum honestum est MTWVDBLBeZ : quoddam iustum honestum ECaBaKPSOZ^2 18 prioribus ECaKZ^2 : prior est MTVDSOBPBeZ, *om.* WL, *del.* T^2 (id est *add.* W^2 *ante* octavus) 19 servant ECaBaKWT^{2}Z^2 : servat MTVDOBZBe, servatur LO^2 (*ut vid.*) *Colv.*, servata P (quippe servant : quae praeservant S) illi priores LE^2 20 reflexam : reflexa MDPBe, reflexim B autem ipsam T^{2}Z^2

tionibus aequipollentibus mutatoque ordine, ut prior fiat abdicativa. atque ideo conducere dicuntur ambo per coniugationis conversionem. nam et si abdicativam universalem quarti convertas et subicias ei universalem dedicativam, quam converterat particularis eius dedicativa, fiet octavus (5) modus, qui conducit ex universalibus abdicativa et dedicativa particulare abdicativum reflexim, velut: Nullum turpe honestum, omne honestum iustum; quoddam igitur iustum non est turpe. nonus quoque modus per similem conversionem ex universali abdicativa et particulari (10) dedicativa abdicativum particulare conducit reflexim: Nullum turpe honestum, quoddam honestum iustum; quoddam igitur iustum non est turpe. cur autem solus quartus modus duos genuerit, ceteri singulos, illa ratio est, quia, primi modi si utramque propositionem (15) convertamus, fiet coniugatio irrita duarum particularium, sin alteram tantum, fiet aut secunda formula aut tertia. ita secundi modi si utramque convertas, fiet coniugatio noni, quam iam ostendimus ex quarto gigni, quia universalis dedicativa secundi modi non nisi particulariter converti potest, (20) sin alteram tantum, fiet secunda formula aut tertia. ex hisce

---

2 dicuntur EBaKPZ^2 : dicitur MTW^{2}CaVDSOBLZBe, dicere dicitur W 3 nam et : nam CaKT^{2}W 4 et subicias ECaBaKWT^2 : subicias TVDOBPBeZ, subiciasque PO^2, subicies S, subiettias M 5 quam SO^{2}PBaEZ^2 : quod MTWVDOE^{2}CaBeKZ, quae L converterit CaGZ^2, converteret SO (*ut vid.*), convertat K eius particularis ECaBa 6 modus est MTVDBZCa, *corr.* T^{2}Z^2 9–10 per similitudinem conversionum SOZ^2, *corr.* O^2 *mg.* 11 dedicativa : abdicativa MTDB, *corr.* T^2 abdicativam MTVDZ, *corr.* T^2 12 ut *ante* nullum *add.* EBaKZ^2 iustum *om.* MTD 13 non est *om.* MT, *add.* T^2 15 quia : qua MTZ, *corr.* T^{2}Z^2 16 particularium EBaCaKWPLO^2 *in ras.* T^{2}Z^2 : particularum MTZ, partiuncularum VDSBBe 17 alteram EBaPLWTZ : alterum MBVD SO CaKZ^{2}Be ita : item C *Gold. Tho.* 21 sin : si CaK

igitur in prima formula modis novem primi quattuor indemonstrabiles nominentur, non quod demonstrari nequeant, ut universi maris aestimat⟨io⟩, aut quod non demonstrentur, sicut circuli quadratura, sed quod tam simplices tamque
276 manifesti sint, ut demonstratione non egeant, adeo ut ipsi 5
ceteros gignant fidemque illis ex se impertiant.

X Nunc formulae modos trademus secundae. primus modus in secunda formula est, qui conducit ex universalibus dedicativa et abdicativa abdicativum universale directim, velut: Omne iustum honestum, nullum turpe honestum; 10
nullum igitur iustum turpe. hic redigitur in secundum indemonstrabilem conversa eius secunda propositione. secundus modus est, qui conducit ex universalibus abdicativa et dedicativa abdicativum universale directim, velut: Nullum turpe honestum, omne iustum honestum; 15
nullum igitur turpe iustum. hic coniugatione non dif-

1 modis : modi MWTZ, modus VDBe, *corr.* W^2Z^2 2 nominentur MTVDSOBPZBe : nominantur ECaBaKWLT^2Z^2 *edd.* 3 aestimat⟨io⟩ *corr. Tho.* (*praeeunte Hild.*) : autumat EBa, aestimat CGS, aestimet MTVDBBe, est nec CaK, estum P, estus et WT^2Z, est Z^2L *Colv.*, O *evanidus*, estus (*del.* et) Z^2 aut quod EP *Gold. Tho.* : quod *cett. codd.* non ECCaWL : nondum *cett. codd.* (*om.* ZK, *add.* Z^2) demonstrentur Z^2C^2Ba *Tho.* : demonstrantur EC, demonstrans MTWDVSOBBe, demonstratum PZ, demonstrabiles CaKW^2T^2 *mg.*, demonstrabile L (universitas maris, quae demonstrabilis non est *Flor.*) 4 sicut EC BaZ^2 *Tho.* : ei sit ut MTWVDBSOPBe, non sit et ut L, sit ut Z, sint ut CaKW^2 tamque : tamquam MVDL 5 sint VDOPBZ ECaKBaBe : sunt MTWL, *om.* S 6 fideque MD, fidem quae L 7 DE SECUNDA FORMULA M *mg.* TVDSOBLZBeC, DE SECUNDA FORMA *mg.* G secundae formulae modos trademus CG *Gold. Tho.* 9 directum MTDLECaBe, *corr.* T^2 11 hic : hac MTVDB, haec L, ac Be *corr.* T^2

fert a priore, nisi quod subiectivam particulam abdicativa trahit ad illationem, quoniam ita variatus est enuntiationis ordo, quod in prima formula fieri non potest. tertius modus est, qui conducit ex particulari dedicativa et universali abdicativa abdicativum particulare directim, velut: Quoddam iustum honestum, nullum turpe honestum; quoddam igitur iustum non est turpe. huius si convertamus universalem abdicativam, fit indemonstrabilis quartus, ex quo hic nascitur. quartus modus est, qui conducit ex particulari abdicativa et universali dedicativa abdicativum particulare directim, ut: Quoddam iustum non est turpe, omne malum turpe: quoddam iustum non est malum. hic solus modus tantum per impossibile approbatur. de qua propositione dicemus expositis modis tertiae formulae.

XI In tertia formula primus modus est, qui conducit ex dedicativis universalibus dedicativum particulare tam directim quam reflexim, ut: Omne iustum honestum, omne iustum bonum, quoddam igitur honestum bonum, vel sic: Quoddam igitur bonum honestum. quippe non interest, ex utra[que] propositione facias particulam subiectivam, quoniam non interest, utram prius enunties. ideo non recte arbitratus est Theophrastus propter hoc non unum modum hunc, sed duos esse. secundus modus est, qui conducit ex dedicativis particulari et universali dedicativum particulare directim, ut: Quoddam iustum honestum,

---

1 abdicativam SECaG, abdicative K 2 est *om.* SOCG 12 igitur *post* quoddam *add.* EPCaBaKS²OZ² *Gold. Tho.* 15 tertiae *ante* formulae *habent* GBaZ² *Gold. Tho., post* formulae *add. Flor.* : *om. cett. codd. Colv.* 16 DE TERTIA FORMULA C *mg.* TZ 21 interest si EP, interest quam L²T²CaKW ex utra[que] *corr. Gold. Tho.*

omne iustum bonum; quoddam igitur honestum bonum. tertius modus est, qui conducit ex dedicativis universali et particulari dedicativum particulare directim, ut:
277 Omne iustum honestum, quoddam iustum bonum; quoddam igitur honestum bonum. quartus 5
modus est, qui conducit ex universalibus dedicativa et abdicativa abdicativum particulare directim, ut: Omne iustum honestum, nullum iustum malum; quoddam igitur honestum non est malum. quintus modus est, qui conducit ex dedicativa particulari et abdicativa universali 10
abdicativum particulare directim, ut: Quoddam iustum honestum, nullum iustum malum; quoddam igitur honestum non est malum. sextus modus est, qui conducit ex dedicativa universali et abdicativa particulari abdicativum particulare directim, ut: Omne iustum ho- 15
nestum, quoddam iustum non est malum; quoddam igitur honestum non est malum. ex his sex modis primi tres rediguntur ad tertium indemonstrabilem conversa priore propositione primi et secundi. tertius enim secundo eandem coniugationem habet hoc uno differens, 20
quod ex universali trahit particulam subiectivam. propter quod non tantum propositionis verum etiam illationis conversione redigitur ad tertium. item quartus et quintus nascuntur ex indemonstrabili quarto conversis prioribus propositionibus eorum. sextus autem modus nec utraque nec 25
altera redigi conversa ad indemonstrabilem aliquem potest, sed per impossibile tantum approbatur, sicuti quartus in

5 honestum : iustum honestum MTDB, *corr.* T[2] 10 et abdicativa universali *om.* MT, *add.* T[2] *mg.* 11–15 ut quoddam – directim *om.* MT, *add.* T[2] 16–17 quoddam – non est malum *om.* MTVDL, *add.* T[2] 19 secundo : a secundo EBaWT[2]ZCG, cum secundo K, a tertio Ca 20 habet *om.* MTD, *add.* T[2] 23 redigitur WSOLP ZECaBaKT[2] : reditur MTVDBBe 27 impossibile : possibile MT, *corr.* T[2]

XII secunda formula, et ideo uterque novissimi numerantur. ceterorum autem in omnibus formulis ordinatio facta est pro differentia coniugationum et illationum. nam cum prius sit dedicare quam negare potentiusque universale quam particulare, priores sunt universales particularibus et in 5 utrisque dedicativa [et] illatio; ⟨si⟩ similes sunt, his praeponitur modus, qui celerius ad indemonstrabilem redigitur, id est una conversione, quae una probatio est certos eos ad cludendum modos esse. est et altera probatio communis omnium etiam indemonstrabilium, quae dicitur per impossibile 10
278 appellaturque a Stoicis prima constitutio vel primum expositum. quod sic definiunt: Si ex duobus tertium quid colligitur, alterum eorum cum contrario illationis colligit contrarium reliquo. veteres autem sic definierunt: Omnis conclusionis si sublata sit illatio, 15 assumpta alterutra propositione tolli reliquam. quae res inventa est adversus eos, qui concessis acceptionibus id, quod ex illis colligitur, impudenter recusant. per hoc

3 cum O^2PE : quia T^2WL *Colv.*, quoniam Ba^2, *om. cett. codd.* 4 dedicare SOEBaCaZ^2 : dicere MTWVDBPLBeZ, declinare K potentiusque BBa *Meiss Gold. Tho.* : potentiusque est *cett. codd.*, potentiusque sit *con. Tho.* 6 dedicativa illatio *Prantl Gold. Tho.* : dedicatio et illatio *codd.* (illatio : abdicatio WT^2 Z^2) ⟨si⟩ *add. Prantl Gold. Tho.* his MTWVDSOPLBBeZ : et his ECaBaCG, et hic K, et is Z^2 *Flor.*, is *Gold. Tho.* 7–8 id est TWDPZBaECaK : idem est MVBBe, idem CG, item est SO, isdem est LT^2 *mg.* 8 conversione quae : conversio neque MBSL Be quae : quia WZ, quod P, *corr.* Z^2 9 cludendum MTVDSOPBLBe : concludendum ECaBaKWZ$T^2$$P^2$ et altera : altera CaKL 10 per impossibile WT^2L *edd.* : impossibilis CaK, impossibile *cett. codd. Gold.* 13 contrarium ECaKWP ZO^2C illationes SLT^2, illatione W 14 reliquo GZ^2 *Tho.* : relinquit WPLZECaKC$T^2$$O^2$ *Colv. Flor.*, reliquid MVDSOBBe, relinquet T, reliqui Ba *Gold.*, relinqui *Prantl* 15 omnis : omnes MTVDSBL conclusionis ECaBaKWT^2Z : conclusiones MT VDSOBPLBe 18 imprudenter TZ, *corr.* $T^2$$Z^2$ et per hoc WLT^2

enim compelluntur ad impossibilia, dum ex eo, quod negant, contrarium aliquid invenietur ei, quod ante concesserant. porro contraria simul esse vera impossibile est. ergo per impossibile compelluntur ad conclusionem. nec frustra constituerunt dialectici eum verum modum esse, cuius adversum illationis cum alterutra acceptione tollit reliquam. at Stoici quidem tantum negativa particula praeposita putant illationem recusari vel ex propositionibus alteram tolli, ut puta: Omnis, non omnis; quidam, non quidam. veteres vero et per alterutram, igitur bifariam ut puta: Omnis, non omnis; quidam. fiunt igitur adversus unamquamque conclusionem contrariae, quae opponantur, octo, quoniam utraque acceptio bifariam tollitur, fiuntque conclusiones bis quaternae modo negativa particula praeposita illationi modo alterutra illationis accepta. exemplo sit primus indemonstrabilis: Omne iustum honestum, omne honestum bonum; omne igitur iustum bonum. qui hanc illationem negat concessis propositionibus, necesse est dicat: Quoddam iustum non est bonum. huic si praeponas priorem ex duobus concessis: Omne iustum honestum, fit illatio secundum sextum modum in tertia formula: Quoddam igitur honestum non est bonum,

1 enim EBa CaKZ[2] : *om. cett. codd.* 2 invenitur WTZBa[2], *corr.* Z[2], inveniretur B ante concesserant : antecesserant BSOL CaBe 5 modum verum EBaSZ[2] *Gold. Tho.* 8–9 ut puta : ut pote LO, ut pute S, *om.* B 9 quidam non quidam *om.* BSOPL BeWCaK 10 ut puta – 11 quidam *om.* GCEBa 11 *post* quidam *add.* non quidam MTVDSBLWBeCaK 18 negat SOPEBa T[2] *Gold. Tho.* : *om.* MTVDBZBe, *post* propositionibus *trai.* WLZCaK *Colv.* 19 praeponas : proponas TSWL 20 duabus BaCaZ[2] 21 fit *om.* SOPBa, *del.* Z[2] *post* formula *add.* ut E *Gold. Tho.*, *add.* fiet SOPBaZ[2]

quod repugnat secundae propositioni, quae concesserat: Omne honestum bonum. haec item omnino opposita conclusio est, si isdem manentibus aequipollentem eius inferas, ut: Non igitur omne honestum bonum. similiter et alterae fient duae conclusiones, si, ut nunc praeposuimus priorem propositionem, sic assumamus posteriorem: 279 Quoddam iustum non est bonum, omne honestum bonum; fit illatio quarti modi in secunda formula duplex: Non igitur omne iustum honestum, vel: Quoddam igitur iustum honestum non est. quarum utravis aeque priori propositioni repugnat, quae concesserat: Omne iustum honestum. his quattuor conclusionibus manentibus tantum propositio mutata est, si pro eo, quod erat: Quoddam iustum non est bonum, facias: Non omne iustum bonum, bifariam fit sublata illatio; erunt alterae quattuor conclusiones isdem immutationibus. item si pro eadem facias: Nullum iustum bonum, bifariam fit sublata illatio; erunt tertiae quattuor conclusiones dumtaxat in his, quae habebunt universalem illationem; ea enim potest

---

1 quod se MT, quod si B, *corr.* T^2 2 haec item omnino ECaZ^2 *Gold. Tho.* : item haec omnino K, haec item Ba, haec omnia MTVD SBLBeZ *Colv.*, quoniam PO^2, haec per omnia WT^2 3–4 inferas ut EZ^2 : inferat ut CaK, inferas Ba, inferat his MTWVDSBLZBe, inferamus PO^2 5 fient EBaBeZ^2 : fiant MTWVDBPLCaK *Colv.*, fiunt SOZ si ut ECaBaZ^2 : sicut MTVDBSOBeKZ, nam sicut WT^2, et sicut P praeposuimus MTVDBPZ : proposuimus WSOLBeEBaCaK$T^2V^2Z^2$ 6 *post* posteriorem *add.* ut EZ^2 *Gold. Tho.* 8 quarto modo MTSOBBe, quattuor modo VD, *corr.* T^2O^2 in secunda formula : secundae formulae WT^2L *Colv.* 10 utramvis MTDOBBe, *corr.* T^2O^2 11 concessit TWZ, concessat M 13 si BaCa KWT^2 : si et E, et P, *om. cett. codd.*, *post* pro eo *add.* Z^2 erat EBaPO^2 : est L *Colv.*, erit *cett. codd.* 15 bifaria MTBOLBe fit *ex* est *corr.* T^2Z^2 16 immutationibus SOEBaZ^2 : invitationibus MVDBBeLCa, mutationibus Z *cett. codd.* 17 eadem EBaPZ^2 : eodem Z *cett. codd.* bonum ECaKPBaW : bonum ut *cett. codd.*

sola trifariam tolli. at in ceteris solae octo, quas, si quis velit, singillatim sub unoquoque per omnes formulas poterit suggerere ad exemplum, quod proposuimus.

XIII * * * ut etiam Peripateticorum more per litteras ordine propositionum et partium commutato sed vi manente sit 5 primus indemonstrabilis: A de omni B, et B de omni Γ; igitur A de omni Γ. *incipiunt* a declarante atque ideo et a secunda propositione. hic adeo modus secundum hos pertextus retro talis est: Omne Γ B, omne B A; omne igitur Γ A. Stoici porro pro litteris numeros usurpant, ut: 10 280 Si primum, secundum; atqui primum, secundum igitur. verum Aristoteles in prima formula quattuor solos indemonstrabiles prodidit, Theophrastus et ceteri quinque enumerant. nam propositionem iungens indefinitam colligensque illationem indefinitam * * * hoc supervacaneum est 15

---

4 *lacunam indicant Gold. Tho.* Peripateticorum *corr. Prantl* : hipotheticorum *vel similia codd.* 6 indemonstrabilis ECa KPZ^2 : demonstrabilis MTWVDSOBL BaBeZ *ante* A *add.* et secundus talis SOBe^2, *add.* secundus talis MWLVDTZBBe, secundo talis *add.* P et B de omni F ECaKPO^2 : B de omni F CaBaZ, et ab de omnis MTWVDBLSOBe *Γ ex* F *corr. Uhlig apud Tho.* 7 igitur A de omni F ECaK : igitur de omnis MTWVDBSLOZ, igitur de omni F P, igitur F de omnis O^2, igitur A de omni F. omnis igitur Ba, igitur A de igitur de omnis Z^2 declarante ECaBaKZ^2 : declaratae *vel* declarate MTWVDSO BPLBeZ 8 adeo SOPEBaCaKZ^2 : ad ea MTWVDBLBe pertextus EZ^2 : pertextas S, praetextus TBaCaKBe, praetextos VBa^2, praetexas MBPLV, pertexas D, protextus O, praetextas WZ, si praetexas P^2 12 prima : primo MTLV 14 nam *om.* W, *del.* T^2 iungentes Ca Ba^{2}KWLT^2 indefinitam EBaP : et infinita MTWVDSOBBe, et infinitam CaKLZ, definitam Z^2 colligentesque CaBa^{2}K, colligentes quam WLT^2 15 indefinitam EBa^{2}WT^{2}Z^{2}P^{2}L : indiffinitionem MTVDSOBZBeCaK, definitam Ba *lacunam indicant Gold. Tho.* hoc ECaKP : *om. cett. codd.*

tradere, cum indefinita pro particulari accipi⟨a⟩tur et idem futuri sint modi, qui sunt ex particularibus. item iam ostendimus in prima formula quattuor; quos si quis velit geminare indefinitam pro particulari accipiens indefinitamque subiciens illationem, erunt omnes octo et viginti. Aristo autem 5
Alexandrinus et nonnulli Peripatetici iuniores quinque alios modos praeterea suggerunt universalis illationis: in prima formula tres, in secunda formula duos, pro quibus illi particulares inferunt, quod perquam ineptum est, cui plus concessum sit, minus concludere. 10

XIV Omnes autem modos in tribus eorum formulis certos non nisi undeviginti esse, quos supra ostendimus, comprobatur. quattuor sunt propositiones, duae particulares, duae universales. harum unaquaeque, ut ait Aristo[teles], ut sit subiecta sibi et aliis tribus praeponatur, quaterne scilicet coniungitur 15
atque ita senae denae coniugationes in singulis formulis erunt. harum sex aequaliter in omnibus non valent; duae quidem, cum ex abdicativis utravis alteram praecedit, quat-

---

1 particulari EBa CaK SOPLZ^2 : particularia MTVDBZBe, particularibus WT^2 accipiatur *corr. Flor.* : accipiantur WT^2, accipitur SOPECaBaK, *om.* MTVDBLBeZ eidem MTWPKBZ, edem V, eiusdem L, *corr.* Z^2 2 futuri sunt SOZ^2 qui sunt ex EPT^{2}Z^{2}Ba : quas MTVDZBBe, quos SOKCa, qui insunt W, cuius L 3 quos : quod MTVDBBeOS^{2}K, quot S, quas W geminari MBTWZ, *corr.* Z^2 5 aristo MTWVDSBLBeZ : aristoteles EBaCa KOPZ^2 7 universalis illationis SOPEBaCaKBe^{2}Z^2 : universales illationes MTWVDBLBeZ 8 formula *om.* SO duo VSWECaK 9 est *om.* MTBeK, *add.* T^2 12 undeviginti OPECaZ^2 : unum et viginti MTWVDBLBeZ, unum de viginti SBa, unum viginti K, Ca *evanidus saepe usque ad finem* 13 sunt WVBLZEKT^{2}Be : fiunt MTDSOBaPZ^2 14 Aristo[teles] *corr. Prantl* 15 sibi et EBaCaKPZ^2 : *om.* MTWVDSOBLBeZ praeponatur ECaWZ^2 : proponatur *cett. codd.*(praeponitur T^2) 18 abdicativis EBaKZ^2 : abdicativo *cett. codd.*

tuor autem, cum ex particularibus utravis aut semet praece-
281 dit aut alteri subditur. nihil enim concludi potest, ubicum-
que aut duae particulares sunt aut duae abdicativae. igitur
remanent singulis formulis denae coniugationes. porro ex
his tam in prima quam in secunda formula duae non valent, 5
cum universalis dedicativa particulari praeponitur. similiter
et in prima et tertia formula duae recidantur, quibus aut
universalis abdicativa abdicativam universalem aut particu-
laris abdicativa universalem dedicativam antecedit. quo fit
ut remaneant primae formulae sex coniugationes iam in no- 10
vem modis, reliquis duabus formulis adhuc octonae. ex qui-
bus una in neutra probatur, cum universalis abdicativa prae-
cedit particularem dedicativam. ex his septenis, quae super-
sunt iam propriae, sunt in secunda formula quattuor falsae,
cum universalis dedicativa vel sibimet ipsa vel particulari 15
suae utrovis loco iungitur vel cum praecedit alterutra. item
propriae in tertia formula duae non valent, cum utravis ab-

---

1 utramvis MTDBS, *corr.* T^2, utra Z^2 2 aut alteri subditur *om.* L, *totum locum licentius reformat* P aut alteri EBaKSOZ^2 : *om.* MTWVDBZBeZ subditur EBaKWZ^2T^2 : subdatur SO, subdari MTVDBBeZ 4 singulis : singularis M, singulares T, *corr.* T^2 7 tertia : in tertia EBSBaP, in secunda Z^2K recidantur EKO^2P : ruridantur MTVDSOBLZBa^2, al. repudiantur O^2 *Nansius Colv.*, rudidantur Be, subduntur WT^2, *om.* Ba 7–8 aut universalis – 8 aut EBaCaKSZ^2 : *om.* MTWVDOBPLZ Be 9 universalem ECaBaKO^2Z^2 : utramvis MTWDOBPLBe, utravis VZ 11 modis reliquis duabus EBa CaKZ^2 : *om.* MTWVDSOBPLBeZ (duabus *ex* novem *corr.* O^2P) 14 falsae : falsa MTDSOZ, *corr.* $O^2T^2Z^2$ 15 ipsa VDSOBCaLKZ^2 : ipsi TWV^2BaZEPO^2, ipsae Be, ips (*sic*) M 16 suae WL : suo B, sive CGVECa, seu MTDSOP, *om.* Ba alterutra *Prantl Gold. Tho.* : altera EWTPL, alteram CaBa, alter MVDSOBZBe 17 tertiae formulae SBe utravis : universalis BaK

dicativa universali dedicativae praeponitur. reliquas certas esse tres in secunda, quinque tertiae formulae supra ostendimus, cum eas ad sex coniugationes primae formulae redigeremus. igitur ex quadraginta octo coniugationibus quattuordecim solae probantur, ceterae triginta quattuor, quas enumeravi, merito repudiantur, quia possunt ex veris falsa concludere; quod cuivis facile est experiri per illas supradictas quinque significationes [generis proprietatis]. at ex illis quattuordecim, quas probavimus, non plures, quam praedictum est, modos fieri docent ipsae illationes, † ut cum directim sumitur tum reflexim, quousque veritas ipsa passa est. praeterea eorum non potest numerus augeri.

---

1 universali SOECa BaKWT²P² : universalis MTVDBPLZBe, *textum licentius reformat* K (*et mox*) 2 tertiae formulae : in tertia formula EP 5 cetera SODBe, *corr.* O² 8 generis proprietatis *secl. Tho.* 10 fieri modos G *Tho.* *locum desp. Tho.* 11 sumitur SOPLE : sumatur BaG, sumantur CaK Ba²WT², sumit MTVDBBeZ 12 praeterea eorum *Gold. Tho.* : propter earum MTVDBBe, praeter earum EOBaP, praeter earum praeter S, quapropter earum WCaT², quapropter non potest earum K, propterea rerum L *Colv.*, propterea eorum *Flor.*

PERIERMINIAE APULEI EXPLICIUNT IN QUIBUS CONTINENTUR CATHEGORICI SYLLOGISMI MTDSOLVC PERIERMENIAE APULEI EXPLICIUNT TD *etc.*, apulei madaurensis peri ermenias explicit E, explicit Ba, expliciunt periermiñ K, *similiter alii, omittunt subscriptionem* CaP

INDEX NOMINUM